

ISSN 2414 9217

<https://www.gospravacheloveka.tj>

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 1 (21)
2021**

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

№ 1 (21)
2021

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти № 196/МҚ-97 аз 12 апрели соли 2021 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррир: Азиззода У.А. – д. и. х., профессор
Муовини сармуҳаррир: Диноршоҳ А.М. – д. и. х., профессор
Котиби масъул: Салоҳидинова С.М. – н. и. х.

Ҳайати таҳририя:

Имомзода М.С.	академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, д. и. ф., профессор
Маҳмудзода М.А.	академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, д. и. х., профессор
Тоҳиров Ф.Т.	академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, д. и. х., профессор
Насриддинзода Э.С.	д. и. х., профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
Авакян С.А.	д. и. х., профессор
Ализода З.М.	д. и. х., профессор
Зоир Қ.М.	д. и. х., профессор
Нуриддинов Р.	д. и. с., профессор
Шарофзода Р.Ш.	д. и. х., профессор
Золотухин А.В.	д. и. х., дотсент
Сафарзода Б.А.	д. и. х., профессор
Раҳмон Д.С.	д. и. х., профессор
Чамшедов Қ.Н.	н. и. х., дотсент
Камолзода И.И.	н. и. х., дотсент
Павленко Е.М.	н. и. х., дотсент

Мухаррирони илмӣ ва мусахҳехон:
Саъдизода Қ., Шоев Ф.М., Наимов Б.Ф., Сафарзода Н.Ф.

ISSN 2414 9217

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал**№ 1 (21)**
2021

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан за № 196/МЧ-97 от 12 апреля 2021 года

Журнал выходит с 2016 года, издается 4 раза в год.

Учредитель: Таджикский национальный университет, юридический факультет

Главный редактор: Азиззода У.А. – д. ю. н., профессор
Заместитель главного редактора: Диноршоҳ А.М. – д. ю. н., профессор
Ответственный секретарь: Салохидинова С.М. – к. ю. н.

Члены редколлегии:

Имомзода М.С.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ф. н., профессор
Махмудзода М.А.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ю. н., профессор
Тахиров Ф.Т.	академик Национальной Академии наук Таджикистана, д. ю. н., профессор
Насриддинзода Э.С.	д. ю. н., профессор, член-корреспондент Национальной Академии наук Таджикистана
Авакьян С.А.	д. ю. н., профессор
Ализода З.М.	д. ю. н., профессор
Зоир Дж.М.	д. ю. н., профессор
Нуриддинов Р.	д. п. н., профессор
Шарофзода Р.Ш.	д. ю. н., профессор
Золотухин А.В.	д. ю. н., доцент
Сафарзода Б.А.	д. ю. н., профессор
Рахмон Д.С.	д. ю. н., профессор
Джамшедов Дж.Н.	к. ю. н., доцент
Камолзода И.И.	к. ю. н., доцент
Павленко Е.М.	к. ю. н., доцент

Научное редактирование и корректура:
Саъдизода Дж., Шоев Ф.М., Наимов Б.Г., Сафарзода Н.Ф.

ISSN 2414 921

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТИ
ҲУҚУҚӢ ВА СИЁСӢ (ИХТИСОС: 12.00.01) –
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ И
ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)**

Рахмон Д.С.	Роль Шанхайской Организации Сотрудничества в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан по борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом	6
Алиев Ф.Ш.	Нақши тарбияи ҳуқуқӣ дар болобурди фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон	14
Азиззода У.А., Бобохонов Ф.А.	Ҳифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ	21
Азиззода У.А., Езидяр М.А.	Муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҳамбастагии он бо терроризми байналмилалӣ	38
Раҷабзода Р.М.	Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминаи ташаккул ва такмили шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ	50
Саидов Х.Х.	К вопросу о месте категории таможенного дела в таможенном законодательстве Республики Таджикистан	66
Сайнозимзода Ф.С.	Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти ҳуқуқии он	73

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03) –
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

Соҳибзода М.М., Зариф У.М.	Мафҳум, хусусият ва табиати ҳуқуқии экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон	82
Зайнидинов Ф.А.	Моҳияти ҳуқуқии ташкилотҳои корпоративӣ ва тичоратӣ ҳамчун намуди шахсони ҳуқуқӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон	97
Сангканова Т.	Бастан, тағйир додан ва қатъ намудани шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озода иқтисодӣ	111

**ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ (ИХТИСОС: 12.00.05) –
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)**

Бобокалонова С.Ф.	Баъзе аз масъалаҳои вижагӣҳои танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадорҳои оилавидошта дар қонунгузори Тоҷикистон	117
-------------------	--	-----

**ҲУҚУҚИ ҶИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҚРОИ ҶАЗОИ
ҶИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.08) –
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)**

Солиев К.Х., Шарипов Т.Ш.	Принсипҳои сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон	129
Миралиев Э.Б.	Нумудҳои манфии бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо	142
Давлатов Б.С.	Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷиноятҳои давлатҳои хориҷӣ оид ба ҷавобгарӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо	152
Камолов З.А.	Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ташкили таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта	160
Сайфуллозода У.А.	Баъзе масъалаҳои муайян намудани аломатҳои тарафи объективии гирифтани пора мутобиқи кодекси ҷиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	169
Миралиев С.А.	Таъини ҷазои сабуқтар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, мутобиқи қонунгузориҳои баъзе аз давлатҳои пасошӯравӣ	178
МУРОФИАИ ҶИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.09) – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)		
Маҳмудов И.Т., Абдуллоев П.С.	Рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон	190
Аҳмадов М.С.	Ҳамкориҳои муфаттиш бо кормандони оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бо мақсади истифодаи натиҷаҳои фаъолияти онҳо дар муурофияи ҷиноятӣ	203
КРИМИНАЛИСТИКА; ФАЪОЛИЯТИ СУДӢ-ЭКСПЕРТӢ; ФАЪОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ҶУСТУҶӢ (ИХТИСОС: 12.00.12) – КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ОПЕРАТИВНО- РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.12)		
Назаров А.К.	Механизм образований следов на пули и гильзы	212
ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ (ИХТИСОС: 12.00.14) – АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)		
Мараев К.Е., Валиев Н.Д.	Цель субъекта управления, как основа контрактной системы в сфере закупок и критерий эффективности способов организации закупочной деятельности	218
ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ		
Сафарзода А.И.	Отзыв на автореферат диссертации Челябинской Залины Магомедзагировной по теме «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания»	228
Талабот ба мақолаҳои, ки барои нашр дар маҷаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон» пешниҳод мешаванд		223
Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»		227

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ; ТАЪРИХИ
ТАЪЛИМОТИ ҲУҚУҚӢ ВА СИЁСӢ (ИХТИСОС: 12.00.01) –
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА; ИСТОРИЯ
ПРАВОВЫХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ:
12.00.01)**

**РОЛЬ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА
В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ПО БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ,
ЭКСТРЕМИЗМОМ И СЕПАРАТИЗМОМ**

Рахмон Дилшод Сафарбек,

доктор юридических наук, профессор,
декан юридического факультета
Таджикского национального
университета

Тел.: (+992) 918675282

E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Аннотация: В данной статье вопрос о вкладе ШОС в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан в сфере противодействия терроризму, сепаратизму и экстремизму подвергался глубокому научному исследованию. Согласно мнению автора в настоящее время одним из влиятельных и динамично развивающихся организаций в международном сообществе считается ШОС, а противодействие терроризму, сепаратизму и экстремизму является его основным направлением и в этом направлении ей удалось получить значительный опыт.

Путем обмена опытом в области законодательства и правовой информации, своевременной и систематической координации законодательства государств-членов, а также ускорения процесса утверждения документов, одобренных ШОС, законодательство Республики Таджикистан о терроризме, сепаратизме и экстремизме соответствует требованиям как этой, так и других международных организаций.

Развитие долгосрочного сотрудничества государств-членов не только в интересах национальной безопасности Республики Таджикистана, но и в интересах всех государств-членов ШОС.

Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, соглашение, конвенция, стратегия, правовая политика, законодательство, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

НАҚШИ СОЗМОНИ ҲАМКОРИИ ШАНХАЙ ДАР ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА МУҚОВИМАТ БО ТЕРРОРИЗМ, СЕПАРАТИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ

Раҳмон Дилшод Сафарбек,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, декани факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 918675282

E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаи саҳми СҲШ дар такмили қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат бо терроризм, сепаратизм ва экстремизм мавриди таҳқиқи амиқи илмӣ қарор дода шудааст. Ба андешаи муаллиф СҲШ имрӯз яке аз ташкилотҳои бонуфуз ва ба таври динамикӣ инкишоёбандаи ҷомеаи байналмилалӣ ба шумор рафта, муқовимат бо терроризм, сепаратизм ва ифротгароӣ яке аз самтҳои асосии онро ташкил дода, дар ин самт, тавонистааст таҷрибаи назаррасро аз худ намояд.

Бо роҳи табудули таҷриба дар масъалаи қонунгузорӣ ва маълумоти ҳуқуқӣ, ҳамчунин ҳамоҳангнамҳои саривақтӣ ва муназзами қонунгузорию кишварҳои узв, суръат бахшидан ба раванди тасдиқи ҳуҷҷатҳои қабулнамудаи СҲШ, қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба терроризм, сепаратизм ва экстремизм ба талаботи зарурӣ дар сатҳи ҳам созмони мазкур ва ҳам созмонҳои дигари байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошад.

Рушди ҳамкории дарозмуддати давлатҳои узв натавонанд ба манфиати амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ба манфиати тамоми кишварҳои узви СҲШ дониста мешавад.

Калидвожаҳо: Созмони ҳамкории Шанхай, созишнома, конвенсия, стратегия, сиёсати ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, терроризм, экстремизм, сепаратизм.

THE ROLE OF THE SHANGHAI ORGANIZATION OF COOPERATION IN THE EXCELLENCE OF THE LEGISLATION OF TAJIKISTAN ON THE PROTECTION OF TERRORISM, SEPARATISM AND EXTREMISM

Rahmon Dilshod Safarbek,

Doctor of Law, Professor, Dean of the
Faculty of Law of the Tajik National
University

Phone: (+992) 918675282

E-mail: s_dilshod85@mail.ru

Annotation: In this article, the question of the SCO's contribution in improving the legislation of the Republic of Tajikistan in the sphere of combating terrorism, separatism and extremism subjected to deep scientific research. According to the author, at present, the SCO is considered one of the most influential and dynamically developing organizations in the international community, and combating terrorism, separatism and extremism as its main direction and in this direction it has managed to gain significant experience.

By exchanging experience in the field of legislation and legal information, timely and systematic coordination of the legislation of the member states, as well as accelerating the process of approving documents approved by the SCO, the legislation of the Republic of Tajikistan on terrorism, separatism and extremism meets the requirements of both this and other international organizations.

Development of long-term cooperation between member states not only in the interests of the national security of the Republic of Tajikistan, but also in the interests of all SCO member states.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, agreement, convention, strategy, legal policy, legislation, terrorism, extremism, separatism.

Во все времена в целях защиты своих национальных интересов на международной арене, достижения общечеловеческих целей и решения мировых проблем отдельные государства нуждались в разного рода сотрудничестве, в объединениях основывающихся на взаимодоверии и добрососедстве.

Образование таких надежных объединений в форме международных и региональных организаций, которые представляют собой эффективнейшие структуры в поддержании мира и безопасности, является основным фактором в достижении общих целей на международной арене.

В связи с новыми вызовами и угрозами день за днем растет роль международных и региональных организаций, так как поддержание стабильности в современном мировом сообществе возможно только при наличии различных устойчивых международных связей и отношений между субъектами международного права. В обратном случае, прекращение или отсутствие дружественных отношений приводит к разрушению организованной системы мирового порядка.

XXI век со всеми его беспрецедентными политическими событиями и изменениями геополитической ситуации в регионе и мире вызывает необходимость в установлении международного сотрудничества в различных сферах, в особенности в военно-политическом сотрудничестве. Возникновение негативных явлений, новых угроз и их непредвиденных последствий, посягающих на безопасность региона побудило государства наладить более тесное сотрудничество. Республика Таджикистан, как член современного международного сообщества, также рассматривает налаживание активного и взаимовыгодного сотрудничества с региональными и универсальными международными организациями, в том

числе с Шанхайской организацией сотрудничества (ШОС), как одно из важных направлений своей внешней политики.

Относительно основных направлений внутренней и внешней политики Республики Таджикистан Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании законодательному органу страны – Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 апреля 2011 года отметил: «Если речь зашла о регионе, то сразу вспоминается его крупнейшая организация – Шанхайская Организация Сотрудничества, ибо она с первых дней своего формирования сделала многое для решения региональных вопросов, организации экономического сотрудничества государств-членов на основе новых принципов и других сфер сотрудничества, которые поэтапно охватывают все сферы нашей жизни». Глава государства отметил, что в рамках деятельности данной организации в Таджикистане реализовано множество проектов общенационального характера.

Сегодня ШОС представляет собой одну из динамично развивающихся организаций в международном сообществе. Совместное противодействие терроризму, экстремизму и сепаратизму государств-членов ШОС, является одной из основных направлений деятельности организации, в котором достигнуты весомые результаты. Следует отметить, что долгосрочное сотрудничество государств-членов ШОС осуществляется не только в интересах национальной безопасности Республики Таджикистан, но и удовлетворяет интересам всех государств его членов.

Таким образом, ШОС разработала совокупность механизмов и соглашений, способствующих регулированию и поддержанию безопасности региона. Государства члены ШОС, принявшие 15 июня 2001 года Шанхайскую конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом руководствовались целями и принципами Устава ООН, прежде всего касающимися поддержания международного мира и безопасности, развития между государствами дружественных отношений и сотрудничества и признали, что терроризм, сепаратизм и экстремизм представляют угрозу международному миру и безопасности, развитию дружественных отношений между государствами, а также осуществлению основных прав и свобод человека.

Терроризм, сепаратизм и экстремизм неся в себе угрозу территориальной целостности и независимости государств, лишает возможности его всестороннего развития. В целях защиты национальных интересов, обеспечения прав и свобод человека и гражданина, обеспечения территориальной целостности государств членов организации, обеспечения стабильности и безопасности, в частности посредством развития сотрудничества в сфере борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, которое закреплено в Декларации о создании Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2001 года, Шанхайской конвенции

о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 года и Хартии Шанхайской организации сотрудничества от 7 июня 2002 года, государствами-членами ШОС 7 июня 2002 года была образована Региональная антитеррористическая структура (РАТС).

Законодательство Республики Таджикистан о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, на должном уровне соответствует требованиям данной организации, а парламент страны играет активную роль в правовом обеспечении различных сторон данного сотрудничества.

Обмен опытом в области законодательства и правовой информации, а также своевременное и систематическое согласованию законодательства стран-участниц позволяет ускорить процесс утверждения принятых документов ШОС, что способствует увеличению эффективности организации.

В целях решения существующих проблем и еще большего развития деятельности ШОС был принят ряд документов, которые влияют на поступательное развитие законодательства стран-участниц: Соглашение между Государствами-членами Шанхайской организации сотрудничества о региональной антитеррористической структуре, Соглашение между Шанхайской организацией сотрудничества и Правительством Республики Узбекистан об условиях пребывания региональной антитеррористической структуры Шанхайской организации сотрудничества в Республике Узбекистан, Концепция сотрудничества государств-членов ШОС в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, Конвенция о привилегиях и иммунитетах Шанхайской организации сотрудничества, Положение о реестре розыска лиц, объявленных в международный розыск специальными и правоохранительными органами государств-членов ШОС за совершение преступления или по подозрению в совершении преступления террористического, сепаратистического или экстремистического характера, Соглашение о порядке организации и проведения антитеррористических мероприятий на территории государств-членов ШОС, Соглашение между государствами-членами ШОС по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, Соглашение о сотрудничестве в области выявления и перекрытия каналов проникновения на территории государств-членов Шанхайской организации сотрудничества лиц, причастных к террористической, сепаратистской и экстремистской деятельности, Соглашение о сотрудничестве между Правительствами государств-членов ШОС по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, Соглашение об обеспечении защиты информации в рамках Антитеррористической структуры Шанхайской организации сотрудничества, Соглашение о порядке организации и проведения совместных антитеррористических учений государств-членов ШОС, Соглашение между государствами-членами ШОС о проведении совместных военных учений, Конвенция ШОС против терроризма, Соглашение о подготовке кадров для антитеррористических органов

государств-членов ШОС, Соглашение между правительствами государств-членов ШОС о сотрудничестве в сфере обеспечения международной информационной безопасности.

Одним из нормативных правовых актов ШОС является Конвенция по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 года, которая играет ключевую роль в формировании международной правовой основы по борьбе с «тремя силами зла» в государствах-членах ШОС.

Следует отметить, что впервые в мире именно в рамках Шанханской организации сотрудничества дано определение международного терроризма. В рамках ни одной другой международной или региональной организации не смогли прийти к консенсусу относительно данного понятия.

Особо следует подчеркнуть, что в преамбуле Конвенции отмечено, что «деяния, охватываемые настоящей Конвенцией, ни при каких обстоятельствах не могут быть оправданы, а лица, виновные в совершении таких деяний, должны быть привлечены к ответственности». Это означает, что данный акт направлен на борьбу с «тремя силами зла» – терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, а правильная реализация его норм имеет большое влияние на качество борьбы с этими явлениями в регионе и мире в целом.

Как было отмечено выше, роль ШОС в совершенствовании законодательства Республики Таджикистан по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом достаточно велика: на основе принятых в рамках ШОС актов и их основных принципов в Республике Таджикистан принят целый ряд новых нормативных правовых актов, а в другой их части внесены соответствующие изменения и дополнения.

Одной из основных задач государств-членов ШОС в рассматриваемом вопросе является унификация законодательства. Следует отметить, что после ратификации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом в нашем государстве впервые был принят Закон Республики Таджикистан «О борьбе с экстремизмом» от 8 декабря 2003 года, в котором основываясь на положениях Конвенции были определены основные понятия – «экстремизм», «экстремистская деятельность».

В целях применения уголовной ответственности за экстремистскую деятельность в Уголовный Кодекс РТ были внесены изменения и криминализованы следующие деяния:

- Публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности (статья 307¹);
- Организация экстремистского сообщества (статья 307²);
- Организация деятельности экстремистской организации (статья 307³);
- Организация учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера (статья 307⁴).

В целях правильной реализации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом Указом Президента Республики Таджикистан от 12 ноября 2016 года, №776 была утверждена Национальная стратегия Республики Таджикистан по борьбе с экстремизмом и терроризмом на 2016-2020 годы. Данный акт программного характера определяет цели, задачи и основные направления государственной политики Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом.

Учитывая развития общественных отношений и появления новых угроз, перед государствами-членами ШОС встала необходимость в совершенствовании его нормативных правовых актов. С учетом этого, ШОС 9 июня 2017 года приняла новую Конвенцию Шанхайской организации сотрудничества по борьбе с экстремизмом, который с учетом масштабов и особенностей опасности экстремистских актов для населения и государств-членов ШОС, а так же мирового сообщества, направлен на реализацию сотрудничества против этого явления.

Принятие новой Конвенции ШОС по борьбе с экстремизмом породило необходимость изменения национального законодательства в этой сфере. Так, Закон Республики Таджикистан «О борьбе с экстремизмом» был принят в новой редакции 2 января 2020 года, где были имплементированы нормы нового международного акта.

Так же, учитывая исполнение международных обязательств и новые вызовы стоящие перед человечеством, Указом Президента страны от 1 июня 2021 года, №187 была утверждена Стратегия борьбы с терроризмом и экстремизмом в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы, которая определяя цели, задачи и основные направления государственной политики Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом и экстремизмом, направлена на объединение мер предпринимаемых государственными органами, органами самоуправления поселков и сел, институтами гражданского общества и международными организациями направленные в эту сферу.

В целом, можно утверждать, что борьба с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом в рамках ШОС стала успешным направлением сотрудничества между государствами-членами. Роль данной организации в развитии законодательства Республики Таджикистан в сфере борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом достаточно велика.

Выражаем надежду на то, что Шанхайская Организация Сотрудничества как авторитетная региональная транснациональная организация продолжит расширять свою деятельность и внесет неоценимый вклад в дальнейшее сотрудничество в области обмена информацией, координации деятельности и разработки соглашений и других документов, касающихся борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом.

Литература:

1. Сафарзода А.И., Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. – 2017. – №1(17). – С. 66-76.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» аз 8 декабри соли 2003, № 69 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2003, №12, мод. 697; с. 2007, № 3, мод. 158; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146).

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо экстремизм» аз 2 январи соли 2020, № 1655. <http://mmk.tj>

4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 2016, №776, <http://www.prezident.tj>

5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2011 <http://www.prezident.tj/taxonomy/term/5/68?page=1>

НАҚШИ ТАРБИЯИ ҲУҚУҚӢ ДАР БОЛОБУРДИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ ЧАВОНОН

Алиев Фарух Шарифович,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 917375555

E-mail: falizoda2017@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Насриддинзода Э.С., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муқарриз: Қудратов Н.А., номзади илми ҳуқуқ, дотсент

Фишурда: Дар мақола масъалаи тарбияи ҳуқуқӣ ва нақши он тар
болобурди фарҳанги ҳуқуқи чавонон таҳлил гардидааст. Диққати асоси ба
мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ ва фаҳмишҳои гуногуни он дода шудааст. Инчунин дар
натичаи таҳлили мавзӯи тарбияи ҳуқуқи чавонон бо мақсади самаранок
гардидани он дар охир пешниҳодҳои зарурӣ пешкаш гардидааст.

Калидвожаҳо: Тарбияи ҳуқуқӣ, чавонон, фарҳанги ҳуқуқӣ, давлати
ҳуқуқбунёд.

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В РАЗВИТИИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Алиев Фарух Шарифович,

соискатель кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел.: (+992) 917375555.

E-mail: falizoda2017@mail.ru

Научный руководитель: Насриддинзода Э.С., доктор юридических наук,
профессор, член-корреспондент национальной академии наук РТ

Рецензент: Қудратов Н.А., кандидат юридических наук, доцент

Анотация: В статье рассматривается проблема правового воспитания и его
роль в формировании правовой культуры молодежи. Особое внимание уделяется
концепции юридического воспитания и его различным концепциям. Также в
результате анализа правового воспитания молодежи с целью повышения ее
эффективности автором были предложены необходимые рекомендации.

Ключевые слова: правовое воспитание, молодежь, правовая культура
правовое государство.

THE ROLE OF LEGAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL CULTURE OF YOUTH

Aliyev Farukh Sharifovich,

Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 917375555

E-mail: falizoda2017@mail.ru

Research supervisor: Nasriddinzoda E.S., Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

Reviewer: Kudratov N.A., candidate of science in law, docent

Anotation: The article deals with the problem of legal education and its role in the formation of the legal culture of youth. Particular attention is paid to the concept of legal education and its various concepts. Also, as a result of the analysis of the legal education of young people in order to increase its effectiveness, the author proposed the necessary recommendations.

Keywords: legal education, youth, legal culture, legal state.

Чи гунае, ки фарҳанги ҳуқуқӣ бо фарҳанги ҷомеа дар алокаи ногустастани қарор дорад, ба ҳамин монанд тарбияи ҳуқуқӣ аз тарбияи сиёсӣ, ахлоқӣ, ватандӯстӣ ва дигар намудҳои тарбияи инсон ҷудонопазир мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба раванди шиносии шахс бо арзишҳои ҳам ҳуқуқӣ, ҳам ахлоқӣ, динӣ, эстетикӣ ва дигар арзишҳои фарҳангҳо мусоидат менамояд. Он қисми таркибии ҷудонашавандаи ахлоқ ва маънавияти инсон, воситаи шинос намудани ҳар як узви ҷомеа бо арзишҳои умумии фарҳангӣ мебошад. Ба ин маъно, таълими ҳуқуқӣ омилҳои рушди иҷтимоӣ мебошад¹.

Дар шароити вусъати равандҳои ҷаҳонишавӣ, имконияти ворид гардидани фарҳанги ба мо бегона ба фазои милли-фарҳангӣ, таҳдидҳо ба амнияти иттилоотии ҷумҳурӣ, масъулияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ, падару модар, аҳли ҷомеа дар таълиму тарбияи наврасону ҷавонони мамлакат меафзояд².

Ҳалли мушкилоти фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон на танҳо барои манфиатҳои илмӣ-назариявӣ, инчунин барои амалияи ҷамъиятии имрӯза низ зарур мебошад. Бунёди давлати ҳуқуққбунёд ва тарбияи як шахрванди дорои масъулияти шахрвандӣ танҳо бо сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ имконпазир аст. Вобаста ба ин, зарурати ба таври илмӣ муайян намудани тарбия ва таълими ҳуқуқӣ ҳамчун

¹ Ниг.: Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурноцивилизационных различий: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмом Сайфиддинович. – Душанбе, 2014. – С. 263.

² Ниг.: Мирзозода Ф.С. Танзими ҳуқуқии муносибатҳои таҳсилотӣ: таҳқиқоти умуминазариявӣ. – Душанбе, 2020. – С.11.

омилҳои муассири таъсиргуздор ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон ба миён меояд.

Дар раванди баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ, аҳамияти тарбияи ҳуқуқӣ аввалиндарача мебошад. Чи тавре, ки дар адабиёти илми дуруст қайд мегардад «Мушкилоти баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон, шахсони мансабдор ва аз байн бурдани нигилизми ҳуқуқӣ имрӯз яке аз мушкилоти доғи рӯз буда, ҳалли ҳар чӣ тезтарро талаб мекунад»³. Худи низоми ҳуқуқ «бояд ҳамчун воситаи тарбия баррасӣ карда шавад. Низоми ҳуқуқӣ ба одамон таълим медиҳад, ки чӣ гуна рафтор намоянд»⁴. Дар ҷомеаи муосир, таълими ҳуқуқӣ аҳамияти давлатиро касб намудааст, зеро муваффақияти ислохотхое, ки ҷомеаи имрузаи Тоҷикистон амалӣ менамояд бевосита аз тарбияи ҳуқуқии ҷавонон вобаста аст.

Ба андешаи Юлдошева Ҷ. «Ташаккулу мавқеи шаҳрвандию ҳуқуқии насли наврас тавҳам бо ташаккулу маданияти ахлоқию маънавӣ сурат мегирад. Зимнан марҳилаи масъулوناю мураккаб давра ва марҳилаи синнусолии 14-18-солагӣ мебошад. Маҳз, дар ҳамин марҳилаи ҳаёти ба тариқи афзояндаю ташаккулёбанда шуурнокию маърифат дар насли наврас такмил ёфтани мегирад. Дар ин маврид дарку фаҳми ҳамгирии иҷтимоию ҷамъиятии инсон ташаккулёфта, манфиатмандию шавқу завқ нисбати моҳияту мӯҳтавои рафтору муносибатҳои байниинсонӣ аз мавқеи ахлоқию маънавӣ низ ташаккул меёбад. Фаъолмандии мавқеи шаҳрвандию ҳуқуқии ин гурӯҳи инсонҳо ба зуҳури ташаббуснокию ибтикор доштан, мустақилият мусоидад мекунад, ки дар навбати худ имкон фароҳам меояд то писарону духтарон ба фаъолияти мухталифи шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ахлоқию маънавӣ ворид шаванд»⁵.

Тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи гуногунҷабҳа дар баробари муносибатҳои ҳуқуқӣ, ба паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, психологӣ, ахлоқӣ ва педагогӣ ҳаёти ҷомеа низ таъсир мерасонад. Ғайр аз ин, тарбияи ҳуқуқӣ бо дигар намудҳои тарбияи иҷтимоӣ, аз ҷумла ватандӯстӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва мактаб дар алоқамандии зич қарор дорад, зеро онҳо дар якҷоягӣ раванди ягонаи таъсиррасонии маънавиро ба шуур ва рафтори ҷавонон ташкил медиҳанд ва бояд дар ҷорабиниҳо оид ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқии ҷавонон ифода гарданд. Чи тавре, ки дар адабиёт қайд мегардад: «Тарбияи ҳуқуқӣ хусусиятҳо ва сифатҳои шахсро вобаста ба сатҳи дониши ҳуқуқӣ ошкор мекунад»⁶.

Масъалаи мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ дар илм ягона набуда, вобаста ба он таърифҳои зиёд мавҷуд мебошанд. Аз ҷумла, ба ақидаи Э.С. Насриддинов тарбияи ҳуқуқӣ – ин фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ ва аҳли ҷомеа барои ташаккул додани шуури ҳуқуқиву фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон ва ашхоси соҳибмансаб мебошад⁷. Ба андешаи муҳаққиқ Р.Ш. Сотиволдиев «Тарбияи ҳуқуқӣ – фаъолияти мунтазами муташаккил, мақсаднок ва танзим

³ Шейфетдинова Н.А. Особенности воздействия средств массовой информации на формирование правосознания // Юристы-Правоведы. – 2016. – № 2. – С. 74.

⁴ Подгурецкий А. Очерк социологии права. – М.: Прогресс, 1974. – С. 74.

⁵ Юлдошева Ҷ. Тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ. – Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 60.

⁶ Кравченко О.В. Муносибати илмӣ нисбат ба фаҳмиши моҳияти тарбияи ҳуқуқии ноҳолигон // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. – Душанбе, 2017. – № 2 (58). – С. 21-27.

⁷ Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Мехрона-2017.. – С. 98.

гаштаи мақомоту муассисаҳои давлатӣ, ташкилотҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шахсони мансабдор, хизматчиёни давлатӣ ва шахрвандон мебошад, ки бо мақсади баланд бардоштани сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа ба сомон мерасад»⁸.

Тарбияи ҳуқуқӣ фаъолиятест, ки мақсади он аз насл ба насл боқӣ гузоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва таҷрибаи ҳуқуқии ҷамъият ҳисобида мешавад. Тарбияи ҳуқуқиро ба маънои васеъ ҳамчун иҷтимоикунонии ҳуқуқӣ дар ҷомеа фаҳмидан лозим аст, ки таҳти таъсири муҳит, шахсони мансабдор ва давлат ба амал меояд. Ба маънои маҳдуд, тарбияи ҳуқуқӣ, ин баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии инсон, гурӯҳи одамон ё умуман ҷамъият мебошад⁹.

Ба андешаи баъзе муаллифони тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои васеъ сухан аслан на дар бораи тарбияи ҳуқуқӣ, балки сотсиализатсияи ҳуқуқии инсон меравад, ки ӯ дар ихотаи вазъияти умумӣ, дар муҳити амалиёти ҳуқуқӣ ва рафтору кирдори одамон, шахсони мансабдор, намоёнҳои соҳаҳои ҳуқуқии дастгоҳи давлатӣ «тарбия меёбад». Ҳол он ки одамон, мансабдорон, мақомоти давлатие, ки фаъолияти ҳуқуқиро дар амал татбиқ мекунад, барои дигаронро аз ҷиҳати ҳуқуқӣ тарбия кардан мақсади бевосита надоранд. Бо вучуди ин чунин таъсиргузори барои атрофиён ҷой дорад. Тарбияи ҳуқуқӣ ба маънои маҳдуд бошад бо мақсаднокиаш фарқ мекунад, яъне чунин тарбия ба баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии инсон, гурӯҳи одамон ва умуман ҷамъият нигаронида шудааст¹⁰. Тибқи андешаи дигар, тарбияи ҳуқуқӣ – ин чараёни муташаккил ва мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуури одамон аст, ки мақсади ташаккули донишу арзишҳои ҳуқуқӣ, таъмини рафтори қонунии шахсро дорад¹¹.

Ба андешаи А.А. Кваша «Тарбияи ҳуқуқӣ дар таҳвил, зиёд ва дуруст аз худ кардани донишҳо, принсипҳо ва меъёрҳои ҳуқуқӣ, инчунин дар ташаккули муносибати дуруст нисбат ба ҳуқуқ ва амалияи татбиқи он, имконияти истифода бурдани ҳуқуқҳои ҳеш, иҷро кардани манъкуниҳо ва риояи вазифаҳо ифода меёбад»¹². Тибқи мафҳуми мазкур тарбияи ҳуқуқӣ ҳамчун фаъолияти мунтазами субъектони дахлдор, ки бо мақсади баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ равона гардидаанд, фаҳмида мешавад¹³.

Ш.С. Ҳамроев «тарбияи ҳуқуқии ҷавонони мактаби»-ро ҳамчун фаъолияти мақсадноки омӯзгорон ва мураббӣён, инчунин мақомоти давлатӣ ва ғайридавлатӣ оид ба ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии насли наврас муайян мекунад¹⁴. Ба ақидаи муҳаққиқ М.В. Саҳакян, «тарбияи ҳуқуқӣ таъсири мақсаднок ва муназзам ба шуур ва фарҳанги рафтори аъзои ҷомеа мебошад, ки

⁸Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 720.

⁹ Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқии қормандони мақомоти қорҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – №2(46). – 2020. – С. 65.

¹⁰ Ниг.: Ҳасанов С., Ҳасанов М. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Хучанд, 2009. – С. 399.

¹¹ Ниг.: Исмоилов Ш.М., Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. – Душанбе, 2008. – С. 284.

¹² Кваша А.А. Правовые установки граждан: дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Кваша. – Ростов н/Д, 2002. – 160 с.

¹³ Халифабобо Х., Зариф А. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Қонуният, 2004. – С. 223.

¹⁴ Ниг.: Ҳамроев Ш.С. Проблемы правового воспитания школьной молодежи в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2003. – С. 16-17.

бо мақсади ташаккул додани ҳисси эҳтиром ба қонун ва одати риояи қонун дар асоси эътиқоди шахсӣ амалӣ карда мешавад¹⁵.

Л.П. Рассказов таърифи зерини тарбияи ҳуқуқиро медиҳад: «Тарбияи ҳуқуқӣ раванди мақсадноки таъсиррасонӣ ба шуури одамон бо мақсади ташаккули сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ мебошад. Вазифаҳои он иборатанд аз ташаккули: а) дониши ҳуқуқӣ; б) эҳтироми ботини ба қонун; в) қобилияти дар амал татбиқ намудани донишҳои ҳуқуқӣ; г) одати мувофиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ амал кардан». Инчунин Л.П.Рассказов моҳияти тарбияи ҳуқуқиро чунин шарҳ медиҳад: «... системаи унсурҳои, ки чараҳои тарбияи ҳуқуқиро ташкил медиҳанд. Ба ин низом субъектҳо (мураббӣ), объектҳо (тарбиягиранда), фаъолияти тарбиявии ҳуқуқ (шаклҳо, усулҳо, воситаҳо) дар бар мегирад»¹⁶.

О.В. Кравченко бошад мафҳуми тарбияи ҳуқуқии ноболиғро чунин пешкаш намудааст: «Тарбияи ҳуқуқии ноболиғон равандест, ки ба иҷтимоишавии ҳуқуқӣ ҳамрадиқ мебошад ва барои аз тарафи фард қор қарда баровардани таҷрибаи иҷтимоиву ҳуқуқӣ шароит муҳайё месозад»¹⁷. Мақуев Р.Х. «Тарбияи ҳуқуқӣ – ин фаъолияти мақсаднок оид ба тақвият ва инкишофи фарҳанги ҳуқуқии мавҷуд буда, яъне унсурҳои асосии он – шуури ҳуқуқӣ бо таҳвили минбаъдаи он аз як насл ба насли дигар бо мақсади азнавсозии ҳолати маънавий ва муайянқунии рафтори қома ва шахс ба ҳисоб меравад»¹⁸. Тарбияи ҳуқуқӣ низоми тадбирҳои мақсадноке мебошад, ки оид ба эҳтиром ва риояи қонун, роҳҳои мутамаддини ҳалли баҳсҳо, пешгирии ҳуқуқвайронқуниҳо тасаввуротро ташаккул медиҳанд¹⁹. Тарбияи ҳуқуқӣ, инчунин ҳамчун намуди махсуси фаъолияти давлат муайян қарда мешавад.

Ҳангоми муайян қардани мафҳуми тарбияи ҳуқуқӣ, олимони муосири илмҳои ҳуқуқшиносӣ ақидаҳои гуногунро пешниҳод менамоянд. Аммо ба ақидаи мо тарбияи ҳуқуқии ҷавонон – ин таъсиррасонии мақсаднок ва муназзам ба шуур ва фарҳанги рафтори ҷавонон мебошад, ки мақсади он ташаккул додани ҳисси эҳтиром ба қонун ва одати риояи қонунҳо дар асоси эътиқоди шахсӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки тарбияи ҳуқуқии ҷавонон – ин қўмаки иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва педагогӣ ба ҷавонон дар ташаккули шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, дарки ҳисси шаъну шарафи инсон, дарки арзиши иҷтимоии қонун мебошад. Он инчунин роҳи муассири пешгирии ҳуқуқвайронқуниҳо, рафъи падидаҳои манфӣ ва оқибатҳои нигилизми ҳуқуқӣ дар муҳити ҷавонон мебошад.

Тарбияи ҳуқуқии ҷавонон як навъ фаъолияти иҷтимоӣ барои расонидани ёрии ҳуқуқӣ аз қониби ташкилотҳои ҷамъиятӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, волидон дар самти фаҳмондадиҳии ҳуқуқ ва уҳдадорихо, имконияти татбиқи онҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт мебошад, фаъолияти мақсадноке мебошад, ки ҳадафи он ташаккули ғояҳо, тасаввурот, анъанаҳо ва намунаҳои меъёрҳои рафтори ҷавонон мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ як қисми чорабиниҳост, ки ба баланд бардоштани

¹⁵ Саакян М.В. Правовое воспитание и обучение как средство формирования правовой культуры // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – 2009. – №3. – С. 107-110.

¹⁶ Рассказов Л.П. Теория государства и права. – М., 2008. – С. 448-449.

¹⁷ Кравченко О.В. Проблемы правовой социализации несовершеннолетних в Республике Таджикистан: теоретический аспект. автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М., 2003. – С. 55

¹⁸ Мақуев Р.Х. Теория государства и права: учебник. – М.: ЮРИСТЪ, 2006. – 379 с.

¹⁹ Сальников В.П. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. – Д., 1990

сатҳи дониши ҳуқуқӣ, татбиқи онҳо дар амал, баланд бардоштани эҳтиром ба қонун ва ба даст овардани рафтори қонунии шахрвандон равона карда шудаанд, иборат мебошад. Тарбияи ҳуқуқӣ аз таълим ҷудонашаванда буда, тавассути таълими ҳуқуқӣ – мустақиман аз худ кардани донишҳои ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Тарбия бидуни омӯзиш сурат намегирад ва омӯзиш, ба ин ё он тарз таъсири тарбиявӣ дорад.

Дар адабиёти илмӣ шаклҳои тарбияи ҳуқуқӣ роҳҳои ифодаи зоҳирии фаъолият мебошад, ки бо ёрии он мақомоти давлати, шахсони мансабдор, муассисаҳои таълимӣ ва ҷамъият барои тарбияи шахрвандон дар рӯҳияи эҳтиром ба қонун ва қатъиян иҷро намудани онҳо корхоро анҷом медиҳанд, дар ташаккули шуури пешрафтаи ҳуқуқӣ ба онҳо мусоидат мекунанд, малакаҳои рафтори қонуниро афзоиш медиҳанд ва фаъолияти иҷтимоӣ ва ҳуқуқии онҳоро рушд медиҳанд²⁰.

Равандҳои асосии тарбияи ҳуқуқӣ аз инҳо иборат аст: таҳсилоти ҳуқуқӣ, таълими ҳуқуқӣ (саводнокгардонии ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ), тарғиботи ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқии шахсони ҳуқуқвайронкунанда ва амалияи ҳуқуқӣ.

Низоми тарбияи ҳуқуқии ҷавонон на танҳо амалӣ намудани маҷмӯи тадбирҳоеро, ки ба рушди фарҳанги онҳо ва иҷтимоигардонии онҳо нигаронида шудаанд, балки аз ҷумла маҷмӯи ҷорабиниҳо оид ба ташкили таълими ҷавонон оид ба аз худ кардани донишҳо дар бораи ҳуқуқ ва давлат, аз худ кардани малака, маҳорат дар татбиқи фаъолияти ҳаррӯзаи ҳуқуқӣ, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, омӯхтани таҷрибаи татбиқи дониш дар бораи таърихи давлат ва ҳуқуқ ҳангоми ҷимояи манфиатҳои шахсӣ ва давлатӣ, инчунин дар ташаккули ҳавасмандии ҷавонон барои рушди шахсияташон дар тӯли тамоми ҳаёт равона гардидаанд.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки рушди амиқи ҳамаҷонибаи назарияи тарбияи ҳуқуқӣ ва заминаи методологияи он имкон медиҳад, ки бисёр масъалаҳои амалии вобаста ба ташаккули фарҳанги баланди ҳуқуқии ҷавонон амиқтар ва ҳамаҷониба ҳал карда шаванд, аз ҷумла:

1. Дар раванди рушди ҷомеа сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ мунтазам меафзояд, аммо ин раванд якранг нест ва дар ҳолатҳои муайян равандҳои манфӣ ба амал меоянд, ки ба рушди он таъсири манфӣ мерасонанд. Дар шароити наздикшавии низомҳои ҳуқуқии кишварҳои гуногун, хусусан дар соҳаи эълони ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд, мушкилоти тарбияи ҳуқуқии ҷавонон хусусияти байналмилалиро пайдо намудааст;

2. Барои баланд бардоштани самаранокии тарбияи ҳуқуқии ҷавонон, раванди ташаккули асосҳои назариявии шуури ҳуқуқӣ аҳамияти махсус доранд;

3. Ташкили низоми ягонаи тарбияи ҳуқуқии ҷавонон зарур аст, ки он ҷузъи таркибии барномаи кор бо ҷавонон бошад.

Адабиёт:

1. Исмоилов Ш.М., Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи ҳуқуқ ва давлат. – Душанбе, 2008. – С. 295

²⁰ Правовое воспитание молодежи / Отв. ред. Козюбра Н.И. – Киев, 1985.

2. Кваша А.А. Правовые установки граждан: дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Кваша. – Ростов н/Д, 2002. – С. 160.
3. Кравченко О.В. Муносибати илмӣ нисбат ба фаҳмиши моҳияти тарбияи ҳуқуқи ноболиғон // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. – Душанбе, 2017. – № 2 (58). – С. 21-27.
4. Кравченко О.В. Проблемы правовой социализации несовершеннолетних в республике таджикистан: теоретический аспект. автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Д., 2020. – С. 178
5. Макуев Р.Х. Теория государства и права: учебник. – М.: ЮРИСТЪ, 2006. – С. 379.
6. Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Меҳрона-2017. 2019.- С. 203
7. Насурдинов Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурноцивилизационных различий: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмом Сайфиддинович. – Душанбе, 2014. – 432 с.
8. Ниг.: Ҳасанов С., Ҳасанов М. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. – Хучанд, 2009. – С. 399.
9. Перевалов В.Д. Теория государства и права: учебник / В.Д. Перевалов. – М., 2017.
10. Подгурецкий А. Очерк социологии права. – М.: Прогресс, 1974. – С. 74.
11. Правовое воспитание молодежи / Отв. ред. Козюбра Н.И. – Киев, 1985.
12. Рассказов Л.П. Теория государства и права. – М., 2008. – С. 463
13. Раҷабзода Р.М. Аҳамияти фарҳанги ҳуқуқи кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – №2(46). – 2020. – С. 65.
14. Саакян М.В. Правовое воспитание и обучение как средство формирования правовой культуры // Вестник Адыгейского гос. ун-та. – 2009. – №3. – С. 107-110.
15. Сальников В.П. Правовая культура: теоретико-методологический аспект: автореф. дис.... д-ра юрид. наук. – Д., 1990. – С. 35.
16. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 784.
17. Терехова Л.Н. Теория государства и права / Л. Н. Терехова. – М., 2017. – С. 58.
18. Халифабобо Ҳ., Зариф А. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Қонуният, 2004. – С. 242.
19. Хамроев Ш.С. Проблемы правового воспитания школьной молодежи в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2003. – С. 193.
20. Шеяфетдинова Н.А. Особенности воздействия средств массовой информации на формирование правосознания // Юристы-Правоведы. – 2016. – № 2. – С. 74.
21. Юлдошева Ч. Тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ. – Душанбе: Бухоро, 2013. – С. 370.

ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН АЗ ЗАРАРИ МАЪНАВӢ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИ ЗАРДУШТӢ

Азизода Убайдулло Абдулло,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессори кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон
Тел.: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Бобохонов Фаридун Аламшоевич,
унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон
Тел.: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба неъматҳои ғайримоддӣ ва роҳҳои ҳифзи онҳо дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллифон, зимни омӯзиш ва таҳқиқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ муайян кардаанд, ки ҳанӯз аз даврони қадим дар сарзамини тоҷикон ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ ҳифз карда мешуд. Муаллифон бо таҳлили сарчашмаҳои низоми ҳуқуқи зардуштӣ исбот намудаанд, ки ҳуқуқи зардуштӣ на танҳо ҳуқуқи инсонро ба неъматҳои ғайримоддӣ эътироф менамуд, балки онҳоро дар сарчашмаҳои ҳуқуқии худ мустаҳкам карда, марвиди ҳифз қарор меод.

Калидвожаҳо: Ҳифзи ҳуқуқи инсон, зарари маънавӣ, неъматҳои ғайримоддӣ, тӯҳмат ва таҳқир, ҳаёти шахсӣ, низоми ҳуқуқи зардуштӣ.

ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ОТ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ ЗОРООСТРИЗМА

Азизода Убайдулло Абдулло,
доктор юридических наук, профессор
кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета
Тел.: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Бобохонов Фаридун Аламшоевич,

соискатель кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета
Тел.: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос прав и свобод человека и гражданина на нематериальные блага и способы их защиты в правовой системе зороастризма. Авторы изучая и исследуя систему зороастрийского права, обнаружили, что с древних времен на таджикской земле права человека были защищены от морального вреда. Авторы, анализируя источники зороастрийской правовой системы, доказали, что зороастрийское право не только признало права человека на нематериальными благами, но также укрепляло и защищало их в своих правовых источниках.

Ключевые слова: Защита прав человека, моральный вред, нематериальные блага, клевета и оскорбление, частная жизнь, зороастрийская правовая система.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS FROM MORAL HARM IN THE LEGAL SYSTEM OF ZOROOSTRISM

Azizzoda Ubaidullo Abdullo,
doctor of juridical science, professor of
human rights and comparative law
department of juridical faculty the
Tajik National University
Phone: (+992) 907811285
E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Bobokhonov Faridun Alamshoevich,
graduate of human rights and comparative
law department of juridical faculty of the
Tajik National University
Phone: (+992) 777137520
E-mail: farodil_ff@mail.ru

Annotation: This article examines the issue of human and civil rights and freedoms for intangible benefits and ways to protect them in the legal system of Zoroastria. The authors, studying and researching the system of Zoroastrian law, found that since ancient times on the Tajik land, human rights have been protected from moral harm. The authors, analyzing the sources of the Zoroastrian legal system, proved that Zoroastrian law not only recognized

human rights as intangible benefits, but also strengthened and protected them in their legal sources.

Keywords: Protection of human rights, moral harm, intangible benefits, libel and insult, privacy, Zoroastrian legal system.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ дар баробари дигар низомҳои ҳуқуқии ҷаҳони қадим ҳамчун дастоварди бебаҳои таърихӣ халқи тоҷик эътироф карда мешавад. Он дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ тақрибан аз ҳазораи II то мелод то асри VII мелодӣ амал намудааст. Махсусан ин низоми ҳуқуқӣ оғози давраи ташаккули ҳуқуқ ва давлати қадимаи тоҷикон мебошад. Меъёрҳои ҳуқуқии зардуштӣ таърихан дар асоси дину оин ва одату анъанаҳои замони амали дини зардуштӣ ба вучуд омада, инкишоф ёфтаанд. Низоми ҳуқуқии мазкур дар давоми давраи дурударози таърихӣ, аниқтараш зиёда аз ҳафт аср ҳамчун низоми ҳуқуқи амалкунандаи халқи тоҷик буд.

Бисёре аз меъёрҳо ва институтҳои ҳуқуқи зардуштӣ таърихан ва мувофиқ ба талаботи меъросият аз як низоми давлатдорӣ ҳуқуқӣ ба дигараш гузаштааст ва қисме аз онҳо то кунун дар ҳаёти воқеӣ ва одату анъанаҳои ҳаррӯзаи тоҷикон амал менамоянд. Ҳатто пас аз паҳнгардии дини Ислоҳ дар қаламрави Осиёи Миёна ва Тоҷикистон бисёри меъёрҳо ва муқаррароти зардуштӣ, ки ба принципҳои шариат ва меъёрҳои ҳуқуқи мусулмонӣ муҳолифат намекарданд, амали худро дар ҷомеа нигоҳ доштанд ва то имрӯз як қатор аломатҳои он дар ҳаёту рӯзгори халқи тоҷик дида мешаванд²¹.

Сарчашмаи аввалиндараҷа ва заминавии низоми ҳуқуқи зардуштӣ китоби муқаддаси зардуштиён – Авесто мебошад. Таҳлили концепсияи ҳуқуқии Авесто – китоби муқаддаси зардуштиён ва сарчашмаи асосии ҳуқуқи қадимаи тоҷикон барои омӯзиши ҳуқуқ ва ҷомеаи ин давра аҳамияти қалон дорад²².

Қадимаи «Авесто» (аз форсии миёнагии «*avastak*», баътар - «*awastay*» гирифта шуда,) маънояш – асос ё муқарраркунӣ, нишондод, конституция, ситоиш қардан ва ғ.²³ мебошад. Он манбаи асосӣ барои омӯзиши сохтори ҷамъиятӣ ва фарҳанги қабилаҳои қадимаи тоҷику эронӣ мебошад. Авесто – ин маҷмӯи китобҳои муқаддаси дини зардуштӣ мебошад, ки то асрҳои миёнаи дар Эрон, Афғонистон, Осиёи Миёна инчунин дар баъзе аз дигар минтақаҳо амал мекард. Дар адабиёт инчунин дигар фаҳмиши Авесто - *dyn'* [den], вомехӯрад, ки маънои «этикод», «дин» ё «ваҳйи Зардушт»-ро дорад²⁴.

²¹ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 44.

²² Ниг.:Рахмонов Э.Ш. Родина Заратуштра и явление пророка // Зороастризм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. - Душанбе, 2003. - С.13.

²³ Ниг.: Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история: в 2-х кн. Кн.1. - 2-е изд. - Душанбе, 1989. - С. 59.

²⁴ Ниг.: Ҳамон ҷо. С. 234.

Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ оид ба бисёре аз ҳуқуқҳои шахсии ғайримоддӣ ва маънавии инсон дар шаклҳои гуногун гуфта шудааст ва шаклҳои танзими ҳуқуқи онҳо пешбинӣ гардидаанд. Аз ҷумла, ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳуқуқ ба ҳаёти хушбахтона, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқ ба озодии никоҳ, ҳуқуқ ба моликият, ҳуқуқ ба шароитҳои ҳаёти осоишта ва ғ. дар асоси сарчашмаҳои расмӣ, аз ҷумла Авесто пешбинӣ гардидааст²⁵. Ҳуқуқҳои номбурда, аз ҷумлаи ҳуқуқҳои мебошанд, ки хусусияти табиӣ дошта, ҳамчун неъматҳои маънавӣ ба ҳисоб мераванд ва зарар расонидан ба онҳо метавонад боиси оқибатҳои манфии хусусияти маънавидошта гардад.

Низоми ҳуқуқи зардуштӣ нисбат ба эътироф ва ҳифзи ҳуқуқҳои шахсии инсон бетаваҷҷуҳ набуда, онҳоро дар сарчашмаҳои ҳуқуқие, ки дар адабиётҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ пешбинӣ шудаанд (“Авесто”, “Динкард”, “Бундаҳишн”, “Ардавирофнома”, “Дадастан-и меног-и хирад”, “Шаяст-нашаяст”, дастурҳои Хосрав писари Кавод, дастурҳои Адурбод писари Маҳраспанд, Эълomiaи Куруши Кабир 539 пеш аз милод, “Қонунномаи Сосониён”²⁶) мустаҳкам намудааст. Дар Авесто ҳамзамон доираи озодиҳо, ҳуқуқҳо ва масъалаҳо, ки ҳаёти маънавии инсонро таъмин мекунанд, муқаррар шудааст. Аз ҷумла, озодии суҳан, озодии андеша, озодии интиҳоби дин, ҳуқуқи зан, ҳуқуқи кӯдаки дар батни модар буда, озодии ҳаракат, даҳлат накардан ба сарҳади давлати дигарон, гиромидошти ҳуқуқи ҷонварон, нигоҳ доштани амнияти ҷамъиятӣ, тарбияи фарзанд, бунёди оила ва ғ.²⁷ Ин гуфтаҳо бори дигар исбот мекунанд, ки Авесто доираи ҳуқуқҳои шахсии маънавии инсонро дар худ муқаррар карда, бо ин восита ҳам эътирофномаӣ ва ҳам ҳифзнамоии инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯро, махсусан аз зарари маънавӣ ба роҳ мондааст.

Миёни ҳуқуқи озодиҳои маънавии инсон озодии ҳаракат ва дахлнопазирии манзилро метавон ҷудо кард, ки ҳалалдоршавии онҳо боиси зарари маънавӣ расонидан ба инсон мегардад. Ғайриқонунӣ ба манзили шахс ворид шудан боиси паст задани эътибори шахсӣ, оилавӣ ва ифшои сири ҳаёти оилавӣ гардида метавонад. Авесто нисбат ба ин масъала низ бетаваҷҷуҳ набуда, пешбинӣ намудааст, ки “... ҳамаи онҳое, ки бо ҳайвоноти хонагии худ дар рӯи замин зиндагӣ мекунанд, ҳуқуқи озодонаи ҳаракат ва интиҳоби маҳалли зистро иҷозат медиҳам”²⁸. А.Ғ. Холиқов масъалаи озодии ҳаракат ва дахлнопазирии манзилро дар Авесто мавриди таҳлил қарор дода, қайд мекунанд, ки эътироф намудани принципи озодии ҳаракат ва дахлнопазирии манзил бешубҳа, аз оқилият ва хирадноқӣ (ратсионалӣ) будани низоми ҳуқуқи зардуштӣ гувоҳӣ медиҳад²⁹.

²⁵ Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи ҳуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №2 (10) 2018

²⁶ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 22.

²⁷ Бастангор Мухаммад. Ҳуқуқи башар аз манзари андешамандон / Пажӯҳиш ва тавдини Мухаммад Бастангор. – Техрон: Интишор, 1380х. – С. 15-18. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

²⁸ Авеста: Избранные гимны / Пер. И.М. Стеблин-Каменского. – Душанбе, 1990. с. 72,76

²⁹ Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи ҳуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ. // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. – №2 (10), 2018

Яке аз сарчашмаҳои ҳуқуқии ин низом “Ардавирофнома” мебошад, ки аз сафари марди рӯхонӣ бо номи Вироф ба ҷаҳони мурдагон нақл мекунад³⁰. Ӯ дар мувофиқи судии охираш ширкат варзида, аз он нақл мекунад, ки ҷӣ тавр дар он дунё шахсоне, ки амалҳои гунаҳгара ва манъгардидаро содир намудаанд сазовори ҷазо мегарданду ҷӣ тавр онҳое, ки кори нек кардаанд ба ҳаёти дубораи саодатмандона қадр карда мешаванд. Мувофиқи нишондодҳои сарчашмаи динию фалсафӣ ва ҳуқуқии зикргардида ҷазои вазнин барои дуздӣ, зино, расонидани зарари маънавӣ ба монанди тухмат, ҳақорат, дуруғ гуфтан ва м.и. муқаррар шудааст. Ҳуқуқ ба моликият, ба шаъну шараф, тозагии оила, обрӯю эътибор, шаъну шараф, муқаддасоти динӣ, одату анъанаҳои мардумӣ ва муҳити зист дар ин сарчашма ҳамачониба ҳифз гардидаанд. Тавре аз ин гуфтаҳо бармеояд, дуздӣ, зино дуруғ гуфтан, тухмат ва ҳақорат кирдорҳоеанд, ки боиси расонидани зарари маънавӣ мегардиданд.

Дар Эълomia, Куруши Кабир хитоб намуда мегуяд, ки «Манам Куруш, шоҳи шоҳон, шоҳи бузург, шоҳи неруманд... Вақте ки бе ҷанг ворида Бобул шудам, ҳама мардум маро ба шодмонӣ пазируфтанд... Лашкари бузурги ман ба оромӣ ворида Бобул шуд»³¹. Бе ҷанг ворида Бобул шудани лашкари бузурги Куруш на танҳо аз музафарияти ӯ гувоҳӣ меод, балки дар ин маврид ӯ бошандагони ин маҳал, ҳаёту амволи онҳо ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои онҳоро эълон намуд. Ба ҷангу хунрезӣ роҳ надодани Куруш, ҳам аз адолатпешагӣ ва хирадмандии ӯ дарак дода, ҳам баёнгари бетафовут набудани ӯ нисбат ба ҳуқуқу озодиҳои инсон мебошад.

Тухмату таҳқир, ки аз қадим ҳамчун кирдорҳои вазнинтарини ба эътибор ва обурӯи инсон зараровар дониста мешуданд, низоми ҳуқуқии зардуштӣ низ онҳоро маҳкум менамуд. Дар он низоми ҳуқуқӣ низ амали тухмату таҳқир маънию мазмуни кунунии худро дошт, вале шакли танзими ҳуқуқии он вобаста ба сатҳ ва дараҷаи ҷаҳонбинӣ ва шуури ҳуқуқии замони амали низоми ҳуқуқи зардуштӣ фарқ мекард. Дар фарҳанги истилоҳоти тоҷикӣ мафҳуми тухмат чунин маънидод шудааст: ба касе нисбат додани коре, ҷинояте, ки вай накардааст; бухтон; тухмат задан (кардан), ба касе бухтон кардан, бо гумони бад касеро айбдор кардан; ба таги тухмат мондан бо гумони бад ё ноҳақ муттаҳам шудан³². Мафҳуми таҳқир бошад, ба маънои ҳақорату хорӣ омадааст³³.

Дар тамаддуни зардуштӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон аз тухмат ва таҳқир дар асоси принципҳои «пиндори нек», «гуфтори нек» ва «кирдори нек» ба роҳ монда мешуд, ки дар муқобил бо пиндори бад, гуфтори бад ва рафтори бад

³⁰ Юнусзода З.Ю. Особенности, присущие фантазийной книге путешествия аджи // Академи. 2020, №6 (57). – С. 57-60.

³¹ Чамшедов П. Аз Пешдодиён то Сомониён. – Душанбе, 1999. – С. 47-48.

³² Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, М.Х.Султон. Душанбе, 2008. – С. 361.

³³ Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А.Сангинов, С.Каримов, М.Х.Султон. Душанбе, 2008. – С. 326.

асос ёфта буданд³⁴. Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ тухмат, дуруғ ва таҳқир ҳамчун кирдорҳои расонандаи зарари маънавӣ ба гурӯҳи кирдорҳои ҷинойтӣ ворид гардидаанд. Муҳаққиқ У.А. Азиззода зимни таҳлили масъалаи таснифи намудҳои ҷинойт дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ якҷанд таснифоти муҳаққиқонро ҷамъоварӣ кардааст³⁵, ки дар аксари онҳо тухмат ва таҳқир ҳамчун кирдори ҷинойтӣ пазируфта шудаанд. Чунончи, И.Б. Буризода дар таснифоти пешниҳодкардаи худ ҷинойтҳо ба муқобили шахсият ва ҷинойтҳо ба муқобили ахлоқро ҳамчун гурӯҳи алоҳида ёдовар шудааст³⁶, ки ҳифзи эътибори шахсият ва номи неки ӯ аз тухмат ва таҳқир низ дар ин гурӯҳи ҷинойтҳо шомил мебошанд. А.Г. Периханян низ дар таснифоти пешниҳодкардаи худ ҷинойтҳо ба муқобили шахсият ва ҷинойтҳои динию ахлоқиро баён доштааст³⁷. Муҳаққиқ А.Г. Холиқзода шакли дигари таснифоти ҷинойтҳоро дар низоми зардуштӣ пешниҳод кардааст³⁸, ки дар он ҷинойтҳо ба муқобили озодии шахсият, номус ва эътибор, аз ҷумла фиреб, дурӯғ ва тухмат дохил карда шудаанд. Чи гунае, ки таҳқиқотҳои дар боло зикргардида нишон медиҳад тухмат, таҳқир, дурӯғ ва фиреб аз ҷиҳати ба ҷамъият хавфнокӣ дар ҷои дуум қарор доранд³⁹.

Дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ меъёрҳои зиёде ба назар мерасанд, ки ба ҳифзи озодии шахсият, эътибор ва шаъну шарафи инсон нигаронида шуда буданд. Зеро озодии шахсият, обрӯю эътибор ва шаъну шарафи инсон ҳамчун «унсурҳои асосии ҷомеа ва мағзи дунёи заминӣ» ба ҳисоб мерафтанд⁴⁰. Ба андешаи муҳаққиқ У.А. Азиззода, Авесто ва дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ чунин намудҳои кирдорҳоро ҳамчун ҷинойт ба муқобили озодии шахсият, шаъну шараф ва эътибори инсон шуморидаанд: а) тухмат; б) таҳқир; в) фиреб; г) дурӯғ⁴¹. Ин андеша бори дигар исбот менамояд, ки низоми ҳуқуқи зардуштӣ тухмат ва таҳқирро ҳамчун кирдори ҷинойтӣ эътироф карда, ҳифзи ҳуқуқи инсонро аз зарари маънавӣ ба роҳ мондааст.

Низоми ҳуқуқи зардуштӣ барои ҷинойтҳо ба муқобили шахсият ҷазоҳои сангин пешбинӣ карда буд. Аз ҷумла, дар ҳолате, ки шахс ҷинойти таҳқирро содир мекард, ба ӯ ҷазо дар шакли маҳбас қардан татбиқ

³⁴ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 32.

³⁵ Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государственное ведение. 2016, № 1. – С.36-38.

³⁶ Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 30.

³⁷ Периханян, А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды / А.Г. Периханян. – М.: Наука, 1983. – С. 247.

³⁸ Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарханг, 2005. – С. 322-358.

³⁹ Ҳамончо.

⁴⁰ Халиков, А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарханг, 2005. – С. 334.

⁴¹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 49.

мегардид, вале дар сурати такрор содир кардани ҳамин ҷиноят нисбати ӯ ҷазои қатл амалӣ мешуд⁴². Дар ҳуқуқи зардуштӣ барои тухмат ва таҳқир, яъне обрӯю эътибор ва шаъну шарафи шахсро доғдор кардан муурофияҳои сангини исботкунӣ ва ҷазодихӣ мавҷуд буданд. Шахсони гунаҳгорро бо шаклҳои мухталифи ордалиявӣ - важи гарм ва важи сард имтиҳон мекарданд⁴³. Ордалия ҳамчун воситаи тафтиши кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ дар тамоми ҷомеаи қадим мақом дошт, аз ҷумла дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ. Ордалия барои баровардани қарори боадолатона дар ҳолати баррасии баҳси миёни аъзоёни ҷомеа истифода мегардид⁴⁴. Мутобиқи сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ воситаҳои мухталифи ба амал бароварда ордалия ва истифодаи ашӯҳои гуногун пешбинӣ шуда буданд⁴⁵. Дар бисёр ҳолатҳо ордалия дар шакли имтиҳон бо об истифода меградид⁴⁶. Мутобиқи қонуни Хаммурапӣ, ордалия дар шакли обӣ ба он хотир гузаронида мешуд, ки гуноҳи шахс исбот карда шавад, вале дар баъзе ҳолатҳо новобаста аз исботи гуноҳи шахсон истифода карда мешуд. Ҳатто агар гуноҳи шахс исбот гардида бошад ҳам, ордалия истифода мегардид. Масалан, агар зан аз хона баромада мерафт ва хонаи худро вайрон карда, шавҳарашро беобрӯ мекард, он гоҳ ин занро ордалия дар шакли ғарқ сохтан дар об интизор буд⁴⁷. Якчанд навъҳои ордалия дар Авесто, «Шоҳнома», «Шояст ва нашоаст» ва дигар сарчашмаву динҳои мардуми мо баён шудаанд⁴⁸. Муҳаққиқ Ҳошим Розӣ дар натиҷаи тадқиқи ҷомеаи зардуштӣ истифода гардидани 30 намуди ордалияро қайд кардааст⁴⁹, вале муҳаққиқ И.Б. Буризова бошад, аз истифода гардидани 33 намуди он ёдовар шудааст⁵⁰.

Муурофияи судиро коҳини давлатӣ ва ҷамъиятӣ – Мубади мубадон ба амал меовард, вале вазифаи исботкунӣ ба зимаи худоҳо буд, ки тавассути ордалия ба амал бароварда мешуд⁵¹. Доир ба ин масъала ривоятеро аз «Шоҳнома»-и мутафаккири форсу тоҷик А. Фирдавсӣ матраҳ намудан бамаврид аст, ки дар он як муурофияи судии пурра доир ба масъалаи тухмат баён гардидааст. Аз рӯи достонҳои “Шоҳнома” ба Сиёвуш – писари шоҳи Эрон Кайковус аз ҷониби модарандараш Судоба ба комҷӯйи тухмат карда мешавад. Барои исботи бегуноҳии Сиёвуш Шоҳ мубадонро даъват мекунад

⁴² Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 39.

⁴³ Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 31.

⁴⁴ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 48.

⁴⁵ Черниловский, З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниловский. - М., 1983. – С. 34.

⁴⁶ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 24.

⁴⁷ История государства и права зарубежных стран: учебник для ВУЗов: в 2 ч. Ч.1. / под общ.ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой. - 2-е изд. - М.: Норма, 2004. – С. 3.

⁴⁸ Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – С. 49.

⁴⁹ Ҳошим Розӣ. Авесто. – Теҳрон, 1999. – С. 56.

⁵⁰ Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 68.

⁵¹ Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 32.

ва имтиҳон бо важи гарм мекунанду аз оташ мегузаронанд. Мақсад аз гузаронидани усули исботкунии мазкур пеш аз ҳама ҳифз ва нигоҳ доштани обурӯ ва эътибори шоҳ, шоҳзода ва аҳли авлоди шоҳ ба ҳисоб мерафт⁵². Аз ҷониби дигар доираи объектҳои асосии ҳифзшавандаи низоми ҳуқуқии зардуштӣ ин давлат дар симои ҳокимияти шоҳӣ ва сиру асрори хонаводагии шоҳӣ ба ҳисоб мерафт. Барои содир намудани кирдорҳо бар муқобили онҳо ҳамчун ҷинойт эътироф гардида, нисбати гунаҳгорон ҷазоҳои сангин низ пешбинӣ гардида буданд⁵³.

Шаъну шараф – ин эътибори ботинию ахлоқӣ, шучоат, бошарафӣ, олиҳимматӣ ва вичдони пок аст⁵⁴. Зери мафҳуми эътибори шахсият фаҳмиши худи инсон ва воқеаҳои атроф, ки сифатҳои боэътибории ахлоқӣ ва зехниро соҳиб мебошанд, фаҳмида мешавад. Эътибори шахсият на танҳо худбаҳодиҳии субъектро муайян мекунад, балки маҷмӯи сифатҳои объективии номи шахсро дар ҷомеа тавсифдиҳанда, намунаи ҳаёти арзанда ва монанди инҳоро низ фаро мегирад⁵⁵. Шаъну шараф ва эътибори инсон бо меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ҳифз карда мешуданд. Меъёрҳои мавҷуд буданд, ки амали шахсони тухматгарро маҳкум менамуданд. Масалан, оини зардуштӣ омадааст, ки «Бо тухматгар ба қасри шоҳӣ надаро»⁵⁶. «Дадестан-и Меног-и храд» бошад тухмат ва дурӯғро аз ҳама гуноҳи вазнин шуморидааст,⁵⁷ чунки амалҳои мазкур оқибатҳои вазнини ҳуқуқиро ба бор меоранд. Дар адабиёти забоншиносӣ низ тухмат ҳамчун амали ҷинойтии ба шахс ва обурӯи эътибори ӯ зараровар тафсир гардидааст⁵⁸.

Таҳқир низ дар баробари тухмат ва дурӯғ ба инсон зарари маънавӣ расонида, шаъну шараф ва эътибори шахсии ӯро паст мезанад. Таҳқир дар ҳуқуқи зардуштӣ ҳамчун кирдори ҷинойтӣ ба ҳисоб рафта, дар зери мафҳуми он ба забон овардани «гуфтори бад» дар муносибат бо дигар одамон, ки шаъну шараф ва эътибори ӯро дар ҷомеа паст мезанад, фаҳмида мешуд⁵⁹. Чунончи, дар Ардавирофнома қайд гардидааст, ки «Дар дузах занеро дид, ки аз забонаш ба дор овехта шуда буд. Пурсид: ин зан чӣ гуноҳ содир кардааст? Суруши ҳақ ҷавоб дод: ин рӯҳ, рӯҳи зани бад аст, ки дар ҳаёт шавҳари худро таҳқир кардааст»⁶⁰.

⁵² Асари номбурда. – С. 386.

⁵³ Ниг.: Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государственное ведение. 2016, № 1. – С. 38-39.

⁵⁴ Даль, В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. - М., 1955. - Т. I-IV. – С. 599.

⁵⁵ Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. – М., 1999. – С. 348.

⁵⁶ Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; СХIV). – С. 82-97.

⁵⁷ Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; СХIV). – С. 104-105.

⁵⁸ Шокиров, Т.С. Истилохоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Шокиров Т.С. – Хучанд: Хуросон, 2008. – С. 44.

⁵⁹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 53.

⁶⁰ Ардавирофнома: рай и ад в маздаяснийской религии / пер. и предисл. Рахима Орифа. - Тус, 1994.

Дар Эъломияи Куруши Кабир кирдорҳои гунаҳгоруна, аз ҷумла зарареро ки ба обурӯ ва эътибори шахс расонида мешуданд, ҳамчун амали зишт ва қобили ҷавобгарӣ донистааст. Чунончи, дар он қайд мегардад: «Ман намегузорам, ки касе ба дигаре ситам кунад ва агар касе нотавон буд ва бар ӯ ситаме рафт, ман аз вай дифоъ хоҳам кард, ҳаққи ӯро гирифта ва баъд пас хоҳам дод ва ситамкоронро ба кайфар хоҳам расонд»⁶¹.

Дадестан-и Меног-и хирад дар баробари дигар ҷинойтҳои вазнин (таҳқир, тухмат, ҷодугарӣ) дурӯғро низ ҳамчун кирдори ҷинойтии вазнин шуморидааст⁶². Дорой 1 дар навиштаҳои Бехисутун тамоми меросхӯрони худро огоҳ кардааст, ки аз дурӯғ эҳтиёт бошанд ва талаб кардааст, ки шахси дурӯғгӯиро дар асоси қонун ҷазои вазнин диҳанд⁶³. Муаррих Ҳеродот менависад, ки эронӣён дурӯғгӯиро муҷибӣ шармсорӣ медонанд ва баъд аз дурӯғ қарзро. Ҳар як зардуштӣ бояд, аз амалҳои мамнуъшудаи зерин дурӣ бичӯяд: худхоӣ, тамаъ, ғурур, хашм, кинаварзӣ, суханчинӣ, зино ва ғ.⁶⁴ Мувофиқи таълимоти Авесто мақсади офариниш ва зиндагии инсон некӣ кардан ва бар зидди бадӣ мубориза бурдан аст. Инсонии покдин бояд «пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек» дошта, душманӣ, дурӯғгӯӣ ва бадкирдорӣ накунад. Ростқавлӣ ва саховатмандӣ сифатҳои беҳтарини инсонии покдин мебошанд⁶⁵.

Дар баъзе сарчашмаҳо доир ба кафорат сухан меравад, ки ҳифзи ҳуқуқи инсонро дар сурати зарари маънавӣ бардоштан аз тухмат ва таҳқир ифода менамояд. Муҳаққиқ И.Б. Буриев таснифи ҷазоҳоро пешниҳод намуда, дар баробари ҷазоҳои ҷисмонӣ, санҷиш ва қатл, кафорат (ҷуброн, товон)-ро низ ёдовар шудааст⁶⁶, ки дар ҳолати расонидани зарари маънавӣ низ истифода гардида, аз ҳифзи ҳуқуқи инсон дарак медиҳад. Ин андеша далели он аст, ки дар ҳуқуқи зардуштӣ мафҳуми «кафорат» (ҷуброн, товон), ки дар қонунгузори имрӯза муқаррар гардидааст, ҳанӯз дар даврони зардуштӣ мавриди истифода қарор мегирифт. Аммо чунин мафҳум дар адабиётҳои дигар ва сарчашмаҳои таърихӣ ифодаи худро наёфтааст. Аз ин рӯ, мо бар он андешаем, ки мафҳуми мазкур на дар ҳуқуқи зардуштӣ, балки дар ҳуқуқи мусулмонӣ пайдо шудааст. Вале амали татбиқи ҳуқуқ, ситонидани товони зарар ва амалҳои ба барқарор намудани зарари расонидашуда, ки дар ҳуқуқи мусулмонӣ мафҳуми “кафорат” – ро ифода менамуданд, ҳануз дар низомҳои ҳуқуқии пешазисломӣ маълум буданд.

Махсусияти дигари низомии ҳуқуқи зардуштӣ дар он буд, ки ҳалли бештари масъалаҳо тавассути меъёрҳои гуногуни иҷтимоӣ дар омезиш

⁶¹ Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Бахманрӯд, 2016. – С. 117-118.

⁶² Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М.Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; СХIV). – С. 14.

⁶³ Струве В.В. Этюды по истории Северного Причерноморья, Кавказа и Средней Азии. Л., 1968. – С. 63.

⁶⁴ Курбонов А.Ш. Фалсафаи аҳди бостон. Барои донишҷӯёни мактабҳои олий, аспирантон ва унвонҷӯён. Душанбе, 2013. – С. 69.

⁶⁵ Муллоҷонов С., Муллоҷонов А. Таърихи халқи тоҷик. Душанбе, 2011. – С. 28.

⁶⁶ Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.) / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – С. 31.

танзим мегардиданд. Масалан, меъёрҳои ҳуқуқӣ дар институтҳо ва санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар алоҳидагӣ амал накарда, ин ва ё он муносибати ҷамъиятиро дар ҳамбастагӣ бо меъёрҳои динӣ, ахлоқӣ, одатӣ ва м.и. ба танзим медароварданд. Тибқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ шахси дорои ахлоқи неки инсонӣ метавонад озодона роҳи некро интиҳоб карда, аз пиндори бад, гуфтори бад ва рафтори бад худдорӣ кунад. Ғояҳои зикргардида гарчанде, ки хусусияти ахлоқӣ дошта бошанд ҳам, вайрон намудани онҳо ҷавобгарии ҳуқуқиро ба миён меовард. Чунин ҳолат нисбати меъёрҳо ва муқаррароти динӣ низ татбиқ мегардид.

Ҳифзи ҳуқуқи инсон дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ аз зарари маънавӣ дар сатҳи муносибатҳои оилавӣ низ ба роҳ монда шуда буданд. Чунончи, дар Авесто доир ба ин масъала меъёрҳои дахлдор пешбинӣ гардидааст. Чунин муносибатҳо аз имконият ва доштани ҳуқуқу озодиҳо ҳангоми бастанӣ акди никоҳ, ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон ва муносибатҳои молумулкии зану шавҳар буданд. Масалан, меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ озодӣ ва ризоияти занро ҳангоми бастанӣ никоҳ эътироф мекард⁶⁷. Мутобиқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ марду зан баробарҳуқуқ мебошанд⁶⁸. Никоҳҳое, ки бе ризоияти тарафайн баста мешуданд, ҳамчун гуноҳи бузург доништа мешуд⁶⁹.

Зане, ки аз марди бегона бе никоҳ ҳомила мешуд кирдораши амали гунаҳгоруна доништа шуда ва барои ин амал ба зан ва мард ҷазо муқаррар шуда буд. Дар сурати исқоти ҳамл бошад, табиб ва ё шахси дигари ба ин амал мусоидаткунанда низ ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд⁷⁰.

Масъалаи обурӯю эътибори зан махсусан ҳифз мегардид. Агар мард ба таври дахлдор занро нигоҳубин накунад ва ё аз таъминоти ӯ саркашӣ кунад ва ё амалеро содир намояд, ки ба зан ва кӯдакони ӯ зарар расад, ӯро ҳукми қатл интизор буд. Ӯ танҳо дар сурате бахшида мешуд, ки тамоми зарари модию маънавии расонидаашро ҷуброн намояд. Ин бори дигар аз он далолат медиҳад, ки низоми ҳуқуқии зардуштӣ масъалаи ҳифзи ҳуқуқи зан ва кӯдакро аз зарари маънавӣ мавриди назари худ қарор дода, онро расман дар меъёрҳои ҳуқуқӣ муқаррар кардааст. Қатъ намудани никоҳ ва бенигоҳубин гузоштани зан низ гуноҳи вазнин доништа мешуд⁷¹. Дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ қатъ кардани никоҳ танҳо дар сурати розигии тарафҳо мумкин буд. Танҳо дар ду ҳолат розигии занро дар бекор кардани никоҳ ба инобат намегирифтанд:

1) Агар ӯ барои шавҳарро гӯш накардан гунаҳгор бошад, ҷодугарӣ кунад, ё гуноҳи динӣ содир намояд;

⁶⁷ Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитиёрӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

⁶⁸ Таърихи фалсафа. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни таҳсилоти муассисаҳои олии касбӣ. Ҳайати муаллифон. - Душанбе «Собириён», 2011.с.28.

⁶⁹ Ҳамонҷо

⁷⁰ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 50-51.

⁷¹ А.Ф. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.92

2) Дар ҳолате, ки дар муҳлати 10 сол зан фарзандор нашавад⁷².

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ баҳри ҳифзи ҳуқуқи занон аз зарари маънавӣ дар ҳангоми ҷудошавӣ, муқарраротҳои ҷолиберо пешбинӣ карда буд. Ҳар марде, ки мехост аз занаш ҷудо шавад, уҳдадор буд, ӯро бо васӣ таъин кунад. Агар шахси дигар васигии занро рад мекард, он гоҳ никоҳ қатъшуда ҳисоб намеёфт.

Масъалаи дигаре, ки дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ маҳкум мегардид, ин риояи таъиноти оини зардуштӣ нисбат ба муносибати ғуломӣ ва бардагӣ, маҳдуд намудани инкишофи ҷунин муносибатҳо ва тарғиби ҳаёти озоди одамон буд. Ҷунончи, Куруш дар Эълумияи худ қайд менамояд: «... то рӯзе, ки ман зинда ҳастам, нахоҳам гузошт, ки мардон ва занонро ба номи барда ва каниз ё номҳои дигар бифурӯшанд ва ин расми зиндагӣ бояд ба гетӣ рахт барбандад»⁷³. Ин далели он аст, ки Куруш зидди ғуломӣ ва одамфурӯшӣ буд. Дар ин эълони худ Куруш доир ба се кирдори гунаҳгоруна, ки ба шахс зарари маънавӣ мерасонанд, сухан меравад: яке ғуломшавӣ ва пастзании номи шахс, ки ҳуқуқ ба номдории шахсро поймол мекунад, дигаре фурӯхтани одамон, ки озодӣ ва дахлнопазирии шахсро поймол месозад, сониян зикр гардидани номи марду зан, ки баробарҳуқуқии зану мардро нишон медиҳад. Аммо ин амалҳои адолатхоҳонаи Куруш на аз тарафи ҳама шохони дигари империяи Ҳахоманишӣ риоя карда мешавад. Масалан, Дорой I тамоми бошандагони шаҳри Баркаро ба ғулом табдил дода, ба сатрапи Бохтар муҳочир намуда буд.⁷⁴

Ҳуқуқи шахсии дигаре, ки аз тарафи меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ҳифз мегардид ҳифзи номи нек буд. Махсусан номи неки ҳокимон, ходимони динӣ, ашрофон ва сарварони қабилаву авлодҳои воломақом ҳифз мегардид ва барои доғдор намудани онҳо ҷазоҳои сангин татбиқ мегардид⁷⁵. Сарчашмаҳои ҳуқуқи зардуштӣ барои содир намудани сӯиқасд ба ҳаёти шох ва наздикони ӯ ҷазои саҳтарин – ҷазои қатлро татбиқ менамуданд⁷⁶, чун шахсияти шох на танҳо роҳбару пешвои халқ доништа мешуд, балки он ҳамчун муқаддасоти умум эътироф мегардид.

Номи шахс ифодакунандаи шахсияти ӯ доништа мешуд ва доғдор кардани номи ӯ боиси беобурӯ гардидан ва шармсор шудани шахс дар ҷамъият мегардид. Масалан агар шахсро дар содир намудани кирдоре, ки боиси вайрон гардидани қоидаву маросимҳои динӣ, анаъанаҳои ибодатнамоӣ ва дигар кирдорҳои ҳалалдор сохтани ҳамзистии одамон мегардида айбдор менмуданд, ҷавобгарӣ дар ин сурат дар намуди аз ҷамоа

⁷² А.Ф. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.92

⁷³ Эълумияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитиёрӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018

⁷⁴ А.Ф. Холиқов. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. С.53

⁷⁵ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 43.

⁷⁶ Амин Саид Хасан. Асари зикршуда. – С. 84.

рондан пешбинӣ шуда буд. Барои ҳамин шахс дар сурати ба чунин амал айбдор шуданаш на танҳо ба ҷазои сангин гирифта мешуд, балки номи неки ӯ, оила ва қавмаш доғдор мегардид. Ҳамзамон ӯ ҳамчун шахси аз ҷамоарондашуда қобилияти шахрвандии худро аз даст меод⁷⁷.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ ба масъалаи ҳифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар муносибат бо ҷинояткорӣ тавачҷуҳи махсус кардааст. Дар ин хусус Вандидод баҳши меъёрҳои хусусияти ҷиноятӣ ҳуқуқидоштаро муттаҳид намудааст. Як қатор принципҳои ҳуқуқӣ ҳангоми таъин ва татбиқи ҷавобгарии ҳуқуқӣ риоя мегардиданд. Аксарияти онҳо дар сарчашмаҳои ҳуқуқӣ низ мустаҳкам гардида буданд. Чунинчун, принциби ҷавобгарии фардӣ. Мувофиқи принциби мазкур ҳар як шахс барои кирдораш содиркардаш танҳо худаш ҷавобгар дониста мешуд. Талаботҳои принциби мазкурро ба инобат гирифта Куруши Кабир дар Эъломияи худ чунин эълон дошта буд: «... ҳар кас посухгӯи аъмоли худ мебошад, ҳеч касеро набояд ба ангеваи ин, ки яке аз бастагонаш хилоф кардааст, муҷозот кард ва агар аз дудмон ё хонаводае, хилоф кард, танҳо ҳамон кас ба кайфар бирасад ва ба дигар мардумон ва хонавода коре нест»⁷⁸.

Ҳаёт ва саломатӣ ду неъматӣ ғайримоддие мебошанд, ки ҳар як инсон ба онҳо ҳуқуқи ҷудонопазир дошта, онҳо на танҳо аз лаҳзаи таваллуд, балки пеш аз таваллуд низ мавриди ҳифз қарор мегиранд⁷⁹. Ин неъматҳо сарчашмаи асосии дигар неъматҳои ғайримоддӣ ба ҳисоб рафта, бе мавҷудияти онҳо инсон наметавонад ҳамчун субъект аз дигар ҳуқуқ озодаҳои худ истифода намояд. Дар конститутсияҳо ва қонунгузориҳои тамоми кишварҳо ба ин ду неъмат тавачҷуҳи махсус зоҳир шуда, ҳуқуқ ба ҳаёт ва ҳифзи саломатӣ кафолат дода шудааст. Аз ҷумла, дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ аз ҷумлаи муҳимтарин ҳуқуқҳои ғайримоддӣ инсон ва шахрванд ба шумор рафта, дар ҳеч гуна ҳолат маҳдуд карда намешаванд⁸⁰.

Дар низоми ҳуқуқии зардуштӣ низ масъалаи мазкур танзими васеи худро вобаста ба шарту шароити ҳосил замони амалашон дарёфтааст, ки таҳқиқу таҳлили онҳо на танҳо хусусияти маълумотдиҳӣ дорад, балки метавонад дар таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқсозии замони муосир васеъ истифода гарданд.

Низоми ҳуқуқии зардуштӣ ба масъалаи ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон тавачҷуҳи махсус зоҳир менамуд. Дар сарчашмаи асосии ҳуқуқии он замон

⁷⁷Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 76-77.

⁷⁸ Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитиёрӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – №3 (11) 2018

⁷⁹ Дар ин хусус муфассалтар нигаред: Бабаджанов И.Х. Жизнь и смерть человека как институционально-правовые категории (теоретико-аксиологический и частно-правовой анализ). дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.03 / Исрофил Хусейнович Бабаджанов. - Душанбе, 2014. – 369 с.

⁸⁰ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: 2016. – 125 с.

- Авесто барои расонидани зарар ба саломатӣ ҷазоҳои гуногун муқаррар шуда будаанд.⁸¹

Куруши Кабир дар Эъломияи худ ҳуқуқ ба ҳаёт ва ҳуқуқ ба ҳаёти хушбахтонаро эътироф мекунад.⁸² Ҳуқуқи зардуштӣ ҳатто ба масъалаи ҳифзи ҳаёти кӯдаки таваллуднашуда низ эътибори ҷиддӣ зоҳир карда, ба шахсоне, ки кӯдаки дар батни модар бударо аз ҳаёт маҳрум мекардаанд, ҷазо муқаррар намуда буд. Агар зани ҳомила барои исқоти ҳамл ба табиб мурочиат мекард ва ин амалро ӯ ба анҷом мерасонид, он гоҳ ҳам табиб ва ҳам занро ҳукми қатл меоданд.⁸³ Дар Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ исқоти ҳамл ҳамчун кирдори ҷиноятӣ эътироф гардидааст.⁸⁴

Дар хусуси ҳамчун объекти махсуси ҳифзшаванда дониста шудани ҳаёт ва саломатӣ профессор А.Ғ. Холиқов низ қайд менамояд ва навъҳои кирдорҳои дар ҳуқуқи зардуштӣ ба ин гурӯҳи объектҳои ҳифзшаванда таҳдидкунандаро тасниф менамоянд. Ҷиноятҳои гурӯҳи мазкурро «ҷиноятҳо ба муқобили инсон» номгӯзорӣ намуда, ба он намудҳо ва шаклҳои гуногуни расонидани зарарро ба саломатӣ ва ҳолатҳои гуногуни кушторро ворид кардааст.⁸⁵ И.Б. Буриев бошад, ин гурӯҳи кирдорҳоро ба ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт ва саломатӣ ва ҷиноятҳо ба муқобили шахсият⁸⁶ ҷудо намуда, ҳама кирдорҳои манъшудаи ин гурӯҳҳоро ба кирдорҳои муқобили тартиботи ҷамъиятӣ дохил менамояд. Шояд муҳаққиқ онро дар пайравӣ ва бо назардошти он ки дар қонунгузори ҷиноятӣ амалкунандаи Тоҷикистон ин гурӯҳи ҷиноятҳо ҳамчун кирдорҳои ҷиноятӣ дар таркиби ҷасми ҷиноятҳо ба муқобили шахсият ҷой дода шудаанд таҳлил намуда бошад.⁸⁷

Навъи дигари таснифот ба умумӣ ва махсус буд, ки мутобиқи он кирдори ба муқобили ҳаёти шох ва наздикони ӯ аз ҷумлаи ҷиноятҳои хусусияти умумидошта дониста мешуданд, чун ба манфиати давлат ва сарвари он таъсир мерасонид. Куштор ва расонидани зарари ҷисмонӣ, ки манфиати шахси алоҳидаро ҳалалдор менамуд, ба гурӯҳи ҷиноятҳои хусусияти шахсидошта дохил мешуданд.⁸⁸

Дар адабиёт ҷиноятҳо ба муқобили саломатӣ вобаста ба сатҳу дараҷаи хавфнокӣ ба чунин навъҳо тасниф карда шудаанд: 1) ба даст силоҳ гирифтани (бо мақсади задан); 2) зарба задан; 3) маҷруҳ кардан; 4) хун резондан; 5) устухон шикастан; 6) расонидани зарари ҷисмонӣ ва ақлӣ ба

⁸¹ Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: Монография. – Душанбе, 2015. – С. 31.

⁸² Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаи ҳуқуқи инсон: Нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон. Душанбе, 2016. – С. 10,57.

⁸³ Амин Саид Хасан. Таърихи ҳуқуқи Эрон. – Техрон, 1386 х./2008. - С. 84.

⁸⁴ Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998).

⁸⁵ Холиқов А.Ғ. Правовая система зороастризма (древнее право). – Душанбе, 2005. – С. 322-358.

⁸⁶ Буриев И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века). – Душанбе, 2007. - С. 30,95; Периханян А.Г. Общество и право Ирана в Сасанидский периоды. – М., 1983. - С. 247.

⁸⁷ Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998).

⁸⁸ Азизов У.А. Асари зикршуда. – С. 39.

саломатии инсон⁸⁹. Дар Авесто бошад, чор намуди чиноятҳо дараҷабандӣ гардидаанд: 1) огерепта; 2) авауиришта; 3) аредуш; 4) пешутану⁹⁰.

Таҳқиқи низоми ҳуқуқи зардуштӣ нишон медиҳад, ки саломатии инсон ҳамчун арзиши бебаҳо тавре мавриди ҳифз қарор гирифта буд, ки ҳатто фикран мақсади расонидани зарари ҷисмонӣ нисбат ба шахси дигар чиноят ҳисобида шуда, барои он ҷазои вазнин дода мешуд⁹¹. Ба андешаи муҳаққиқ У.А. Азизов, новобаста аз он ки дигар муҳаққиқон чиноятҳои «огерепта» ва «авауиришта»-ро ҳамчун кирдорҳои омодагӣ ба чиноят ва суикасд медонанд⁹², вале аз рӯйи мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи зардуштӣ ин кирдорҳои чиноятӣ пурра амалҳои ба итмомрасида мебошанд, зеро таҳдиди расонидани зарар ба саломатии инсон ҳамчун объекти алоҳидаи ҳифзнамоии чиноятӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб мерафт⁹³.

Мутобиқи Авесто «Касе, ки ба оҳанги задани дигаре бархезад, гуноҳаш Огерепта аст. Касе, ки бар сари дигаре фуруд ояд, то ўро бизанад, гуноҳаш Авауиришта аст. Касе, ки бадхоҳона оғоз ба задани дигаре кунад, гуноҳаш Аредуш аст. Ҳар гоҳ панҷ бори дигар ба ин кор даст занад, Пешутану шавад»⁹⁴. Бешубҳа, метавон гуфт, ки қисмати Вандидод ҳамчун қонунгузории чиноӣ баромад мекард, зеро ба мисли кодекси чиноятӣ имрӯза на танҳо намудҳои чиноят ва ҷазо, балки дараҷаи чиноят ва ҷазоро низ муқаррар кардааст⁹⁵.

Дар умум Эъломияи умумии ҳуқуқи башари Куруши Кабир чунин ҳуқуқу озодиҳои шахсии маънавии инсонро муқаррар карда буд: ҳуқуқ ба озодӣ (банди 2); ҳуқуқ ба озодии дину мазҳаб ва тоату ибодат (банди 5); ҳуқуқ ба озодии ҳаракат ва интихоби ҷойи зист (банди 5); ҳуқуқ ба моликият (банди 3); ҳуқуқ ба адолати судӣ (банди 6); манъи шиканҷа (банди 2); ҳуқуқ ба озодии касбу кор (банди 5); эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои дигарон (банди 5); манъи хариду фурӯши одам (банди 7); манъи ғуломӣ (банди 7)⁹⁶.

Ҳамин тавр, низоми ҳуқуқи зардуштӣ инсон, ҳаёт ва саломатӣ, қадру қиммат, обурӯю эътибор ва номи неки ўро ҳамчун неъматҳои олитарини офаридаи табиату Худованд дониста, ҳифзи онро тавассути тамоми роҳу воситаҳои меъёрӣ ба роҳ монда буд. Дар ин асос, нисбати шахсоне, ки ин неъматҳои инсониро поймол карда, ба он зарари маънавӣ, ҷисмонӣ ва моддӣ мерасонанд, ҷазоҳои дахлдор муқаррар карда буд.

Низоми ҳуқуқи зардуштӣ, ки низоми хусусияти динидошта ба ҳисоб мерафт ва сарчашмаи асосии онро меъёрҳои дини зардуштӣ ташкил медоданд, нисбати шахси гунаҳкор дар кирдори манъгардида дар

⁸⁹ Пирнийя Х. Таърихи Ирони Бостон. Т.1. – Техрон, 1362 х/1984. – С.74.

⁹⁰ Авесто. Китоби 1. – Душанбе, 2014. - С. 486.

⁹¹ Азизов У.А. асари зикршуда. – С. 45.

⁹² Холиқов А.Г. Асари зикршуда. – С. 323.

⁹³ Азизов У.А. Асари зикршуда. – С.46.

⁹⁴ Авесто. Китоби 1. – Душанбе, 2014. Вандидод. Фаргарди 4. Бахши сеюм. Банди 17.

⁹⁵ Ҳамон ҷо. - Банди 20.

⁹⁶ Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Бахманрӯд, 2016. – С. 117-118. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитӣ. Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон//Маҷаллаи илмӣ-амалӣ// №3 (11) 2018.

баробари мучозоти индунӯи ҷазои баъди маргро низ пешбинӣ менамуд. Аз ин ҷост, ки дар ин низоми ҳуқуқӣ қасди расонидани зарар ба саломатии шахси дигар низ амали мамнуъ доништа мешуд. Ин нишондод сарчашмаи худро аз принципи сегонаи дину оини зардуштӣ – пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек мегирад, ки ҳатто пиндори бад, яъне қасди содир намудани амали манъгардида ҳамчун кирдори сазовори ҷазо доништа мешуд. Масалан, агар шахс аз ҷой бархезад ва бо мақсади расонидани зарар ба саломатӣ олотеро бардорад, гарчанде ки ин амали худро то ба охир анҷом надиҳад ҳам, амали ӯ ҳамчун ҷиноят эътироф мегардид⁹⁷.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: 2016. – 125 с.
2. Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998. – №574 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 15.02.2021).
3. Авасто. Ҷилди I. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 784 с.
4. Авеста: Избранные гимны / Пер. И.М. Стеблин-Каменского. – Душанбе, 1990. – 176 с.
5. Авеста: кӯхнатарин сурудҳои Эрони бостон. Гузориш ва пажӯҳиши Ҷалили Дустхоҳ. – Душанбе, 2001. – 792 с.
6. Азизов У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование: монография / [отв. ред. Ф.Т. Тахиров]. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 с.
7. Азизов У.А. Современные подходы к классификации преступлений в государствах таджиков в период зороастризма // Российское государственное ведение. 2016, № 1. – С. 33-40.
8. Азизов У.А. Особенности становления и развития институтов преступления и наказания в государствах зороастрийского периода // Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан). - 2014. - № 4 (59). – С.76-82.
9. Амин Саид Хасан. Таърихи ҳуқуқи Эрон. – Техрон, 1386 х./2008.
10. Ардавирафнома: рай и ад в маздаяснийской религии / пер. и предисл. Рахима Орифа. - Тус, 1994. – 207 с.
11. Бабаджанов И.Х. Жизнь и смерть человека как институционально-правовые категории (теоретико-аксиологический и частно-правовой анализ). дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.03 / Исрофил Хусейнович Бабаджанов. - Душанбе, 2014. – 369 с.
12. Бастангор Муҳаммад. Ҳуқуқи башар аз манзари андешамандон / Пажӯҳиш ва тадвини Муҳаммад Бастангор. – Техрон: Интишор, 1380х.

⁹⁷ Азизов У.А. Особенности становления и развития институтов преступления и наказания в государствах зороастрийского периода // Вестник педагогического университета (Республика Таджикистан). - 2014. - № 4 (59). – С. 76-82.

13. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1, ч. 1-2 (от древнейших времен до начала XX века) / И.Б. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 244 с.
14. Буриев, И.Б. Действие мусульманского права в дореволюционном Таджикистане (VIII - начало XX вв.) / И.Б. Буриев. – Душанбе, 1999. – 199 с.
15. Гафуров Б.Г. Таджики: древнейшая, древняя и средневековая история: в 2-х кн. Кн.1. - 2-е изд. - Душанбе, 1989. – 384 с.
16. Даль, В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. - М., 1955. - Т. I-IV.
17. Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ. Андешаи ҳуқуқи инсон дар таълимоти динӣ ва фалсафӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. 2018, №2 (10) – С. 29-37.
18. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты / Издание подготовлено О.М. Чунаковой. - М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1997. - 352 с. - (Памятники письменности Востока; CXIV).
19. История государства и права зарубежных стран: учебник для ВУЗов: в 2 ч. Ч.1. / под общ.ред. О.А. Жидкова и Н.А. Крашенинниковой. - 2-е изд. - М.: Норма, 2004. – 624 с.
20. Қурбонов А.Ш. Фалсафаи аҳди бостон. Барои донишҷӯёни мактабҳои олии аспирантон ва унвонҷӯён. – Душанбе, 2013.
21. Муллоҷонов С., Муллоҷонов А. Таърихи халқи тоҷик. – Душанбе, 2011. – 582 с.
22. Периханян А.Г. Общество и право Ирана в Парфянский и Сасанидский периоды. – М.: Наука, 1983. – 382 с.
23. Пирнийа Х. Таърихи Ирони Бостон. Т.1. – Техрон, 1362 х/1984.
24. Права человека: История, теория практика // Под ред., д.ю.н. Диноршоева А.М. и д.ю.н. Азизова У.А. – Душанбе, 2016. – 584 с.
25. Рахмонов Э.Ш. Родина Заратуштра и явление пророка // Зороастризм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. – Душанбе, 2003.
26. Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – 164 с.
27. Сафарзода Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитиёрӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. 2018, №3 (11) – С. 21-25.
28. Струве В.В. Этюды по истории Северного Причерноморья, Кавказа и Средней Азии. Л., 1968. – 356 с.
29. Таърихи фалсафа. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни таҳсилоти муассисаҳои олии касбӣ. Ҳайати муаллифон. – Душанбе: Собириён, 2011. – 528 с.
30. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. – М., 1999. – 784 с.

31. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. (А - Н). Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – 950 с.
32. Халиков А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право) / А.Г. Халиков. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. – 488 с.
33. Холиқов А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 380 с.
34. Ҳошим Розӣ. Авесто. – Техрон, 1999.
35. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниловский. - М., 1983. – 653 с.
36. Чамшедов П. Аз Пешдодиён то Сомониён. – Душанбе, 1999.
37. Шокиров Т.С. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ / Шокиров Т.С. – Хучанд: Хуросон, 2008. – 118 с.
38. Юнусзода З.Ю. Особенности, присущие фантазийной книге путешествия адджи // Академи. 2020, №6 (57). – 113 с.

МУОМИЛОТИ ҒАЙРИҚОНУНИИ МАВОДИ МУҲАДДИР ВА ҲАМБАСТАГИИ ОН БО ТЕРРОРИЗМИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Азиззода У.А.,

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессори кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 907811285

E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Езидяр М.А.,

докторанти доктор фалсафа Phd,
доктор аз рӯи ихтисоси ҳуқуқшиносии
назди кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Фишурда: Дар мақолаи мазкур муаллифгон кӯшидаанд, то масъалаҳои асосҳои таърихӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ-ҳуқуқии мубориза бо маводи муҳаддир ва ҳамбастагии онро бо терроризм тибқи қонунгузори Чумхурии Исломи Афғонистон ва дар ин замина ташаккул ва инкишофи таърихӣ ҳамкориҳои давлатҳоро дар самти мубориза бо ҷиноятҳои мудҳиши ҷомеаи имрӯзаи ҷаҳон, ба монанди терроризм ва экстремизм баррасӣ намоянд. Ҳамзамон гурӯҳи меъёрҳо ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки муносибатҳои ҳамкориҳои давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣро дар ин самт танзим менамоянд ва дар қонунгузори Чумхурии Исломи Афғонистон инъикоси расмӣ ҳудро дарёфтаанд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаанд. Бо назардошти гуфтаҳои боло талабот ва уҳдадорӣҳои давлатҳо ва созмонҳои байнидавлатӣ, ки дар натиҷаи ҳамкорӣ ба зимаи субъектони ҳамкорӣ дар ин самт вогузор гардидаанд, бо назардошти ҳолати воқеии инкишофи ҳамкориҳо ва сатҳи содиршавии амалҳои ҷинояткоронаи муомилоти маводи муҳаддир, амалҳои террористӣ, ифротгароӣ ва амалҳои ба онҳо алоқаманд, вазъи инкишофи иқтисодиву иҷтимоӣ ва ҳолатҳои танзими ҳуқуқӣ, тақмили қонунгузорӣ баҳри самаранокии мубориза бар зидди муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор, мубориза бо амалҳои террористӣ ва дигар ҷанбаҳои таъмини суботи ҷомеаи Афғонистон аз ҷониби муаллифгон таҳқиқ гардидааст.

Калидвожаҳо: Маводи муҳаддир, муқобилият бо терроризм, қурбонӣҳои ҷиноят, пешгирии ҷинояткорӣ, ҳамкориҳои давлатҳо, терроризми байналмилалӣ, санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқи инсон, ҷиноятҳои байналмилалӣ.

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ И ЕЕ СВЯЗ С МЕЖДУНАРОДНЫМ ТЕРРОРИЗМОМ

Азизода У.А.,

доктор юридических наук, профессор
кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета,

Тел.: (+992) 907811285

E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Езидяр М.А.,

докторант доктора философии Phd,
доктор по специальности кафедры
теории и истории государства и права
юридического факультета Таджикского
национального университета

Аннотация: В данной статье авторы исследовали основные вопросы, связанные с исторической, социальной и политико-правовой основой борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и ее связь с международным терроризмом согласно законодательству Исламской Республики Афганистан. Также на этом же основании авторами были исследованы становление и развитие сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом. Также подверглись исследованию группа международных норм и правовых актов, регулирующие отношения государств и международных организаций в этом направлении, которые нашли свое отражение в национальном законодательстве Исламской Республики Афганистан. На основе вышеизложенного были подвергнуты исследованию требования и обязательства государств и международных организаций, которые были возложены на государства как субъекты сотрудничества в борьбе с вышеназванными угрозами, с учетом реального условия развития обстоятельств и сотрудничества, уровень и степень совершения преступлений, связанных с оборотом наркотических средств, террористических актов, актов экстремизма и связанные с ними преступных деяний, также социально-экономическое обстоятельство и проблемы совершенствования законодательства страны в области и другие стороны обеспечения мира и спокойствия в Афганистане стали предметом данного исследования.

Ключевые слова: Наркотические средства, противодействие терроризму, жертвы преступлений, предотвращение преступлений, сотрудничество государств, международный терроризм, международно-правовые акты, права человека, международные преступления.

ILLCIT TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS AND ITS CONNECTION WITH INTERNATIONAL TERRORISM

Azizzoda U.A.,

doctor of law, professor of the department of human rights and comparative law of the law faculty of the Tajik national university,

Phone: (+992) 907811285

E-mail: ubaydullo_azizov@mail.ru

Ezidyar M.A.,

doctoral student of the PhD, doctor in the specialty business department of the theory and history of the state and law of the law faculty of the Tajik national university

The summary: In this article, the authors investigated the main issues related to the historical, social and political and legal framework to combat drug trafficking and its connection with international terrorism in accordance with the legislation of the Islamic Republic of Afghanistan. Also, on the same basis, the authors examined the formation and development of cooperation between states in the fight against international terrorism and extremism. A group of international standards and legal acts, regulating the relations between states and international organizations in this direction, which were reflected in the National Law of the Islamic Republic of Afghanistan, were studied. Based on the above, the requirements and obligations of states and international organizations were subject to research, which were entrusted to states as subjects of cooperation in the fight against threats, taking into account the real conditions for the development of the circumstances and cooperation, the level and degree of crimes related to the circulation of narcotic drugs, terrorist Acts, acts of extremism and related criminal acts, also the socio-economic circumstance and the problems of improving the country's legislation in the field and other parties to ensure peace and peace of mind in Afghanistan became the subject of this study.

Key words: Narcotic drugs, countering terrorism, victims of crime, preventing crime, cooperation of states, international terrorism, international legal acts, human rights, international crimes.

Дар баробари проблемаҳои мураккаб ва ҳалталаби замони муосир, ба монанди муқобилият бо терроризму экстремизм, фурӯши силоҳ, хариду фурӯши одам, чиноятҳои киберӣ ва ғ. гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир низ аз ҷумлаи мушкилоте мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳониро саҳт ба ташвиш овардааст. Дар ин хусус пайваста конфронсу ҳамоишҳо барпо

гардида, аз натиҷаи онҳо даҳҳо санадҳои байнидавлатию байналмилалӣ таҳия ва қабул мегарданд, ки баҳри самаранокии муқовимат бо ин зуҳуроти номатлуби оламгир равона гардидаанд. Давлатҳои аъзои созмонҳои минтақавию ҷаҳонӣ дар доираи санадҳои қабулнамудаи худ ва кишварҳои алоҳида дар асоси қонунгузорию миллию шартномаҳои ҳамкории байнидавлатӣ ҳама иқтидору воситаро барои мубориза бо ин хатарҳои ҷаҳонӣ сафарбар менамоянд.

Дар самти муқовимат бо гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир Ҳукумати Ҷумҳурии исломии Афғонистон низ амалҳои зиёдеро анҷом дода истодааст. Вале ҳолати ба ҳамагон маълуми ин кишвар имконияти пурра сади роҳи муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддирро гирифта наметавонад. Муомилоти маводи нашъадори истеҳсоли Афғонистон бо гузоштани садди устувор аз ҷониби давлати Афғонистон ва давлатҳои ҳамҷавор то андозае пеши роҳи паҳншавии ҳудуди ҷуғрофии муомилоти онро гирад ҳам, вале барои пурра қатъ намудани истеҳсол ва содироти он ба кишварҳои дигар мушкilotи хеле зиёд дар роҳ аст. Аз ҷониби дигар муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир манбаи боэътимод ва дороии хазинаи гурӯҳҳо ва созмонҳои террористию ҷинойтпешаро ташкил медиҳад, ки боиси коркарди роҳҳо ва усулҳои нави муомилоти он дар ҷаҳон гардидааст.

Афзоиши тавлиди маводи муҳаддир ва тиҷорати он дар Афғонистон пас аз сарнагунии ҳукумати Толибон бо зуҳури дубораи онҳо дар майдони ҷанг ба унвони як гурӯҳи даҳшатафкан ва густариши минбаъдаи он иртибот дорад. Ба ҳамагон ҳадде, ки Толибон пас аз фурупошии ҳукуматашон дар соли 2001 ва шикасти қудрати низомиашон дубора сар бароварданд ва ба нуруи низомиву амалиёти ҷангӣ ва террористии худ афзуданд, ба ҳамагон ҳад кишти тарёку тавлиди маводи муҳаддир дар Афғонистон афзоиш ва густариш ёфт.

Аз ҷониби дигар, ба афзоиши истеҳсол ва рушди пайваستاи маводи муҳаддир гурӯҳҳои дигари манфиатхоҳ, ба монанди мафияи байналмилалӣ қочоқи маводи муҳаддир ва созмонҳои дигари ҷинойтпеша мусоидат менамоянд. Дар ҳамтанидагӣ ва ҳамкории густурда миёни мафияи маводи муҳаддир ва терроризм дар Афғонистон нерӯгирии босурати толибон ба вучуд омад, ки маводи муҳаддир ба яке аз манобеи бисёр муҳимми тамвили терроризм ва гурӯҳҳои террористӣ ба монанди Толибон гардид. Бинобар ин, давлати Афғонистон мубориза бо маводи муҳаддирро дар ҷанбаи муқовимат бо терроризм мавриди таваҷҷуҳ қарор дод ва чигунагии ин мубориза дар қавонини Афғонистон дар асос ва ҳамбастагӣ бо санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ танзим ёфт.

Дарвоқеъ, истифода аз маводи равонгардон ва қочоқи маводи муҳаддир бо ҳадафи таъмини молии фаъолиятҳо равияи маъмули мавриди истифодаи гурӯҳҳои террористӣ ба шумор меравад. Ба ҳамагон ҷиҳат низ мубориза бо қочоқи маводи муҳаддир аз аввал аҳаммияти чандгонаеро бархурдор буда, имрӯза Осиеи Марказӣ ба минтақаи калидӣ барои

муборизаи байналмилалӣ алайҳи қочоқи маводи муҳаддир ва пайванди печидаи он бо терроризм, хушунат ва дигар ҷароими созмонёфта, аз ҷумла пулшӯӣ ва қочоқи силоҳ табдил шудааст. Аз ин рӯ, ғалаба бар муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир ниёзманди азми ҷиддии давлатҳои минтақа ва ҳамкориҳои ҷомеаи байналмилалӣ.

Он гуна ки аз тавзеҳоти Ҷавқ Бармеояд, мушкилоте, ки маводи муҳаддир барои минтақаи Осиёи Марказӣ ба дунбол дорад, фаровон ва печида аст. Тибқи ривояти расмие, ки аз сӯи Ҷама Сохторҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ даргир дар амри мубориза бо маводи муҳаддир низ бозтоб ёфтааст, терроризм ва маводи муҳаддир зотан ба ҳам алоқаманд ҳастанд. Бо ин Ҷама пайванди миёни терроризм ва маводи муҳаддир дар минтақа асосан ба фаҳми бисёр содаангоронае аз вазъияти Афғонистон мубтаиист, ки ба мӯҷиби он қочоқи маводи муҳаддир танҳо роҳи таъмини молӣ, фаъолиятҳо ва иқдоми Толибон ва Ҷампаймонони онҳо дар назар гирифта мешавад. Ба ҳамин тартиб, хушунати ношӣ аз қочоқи маводи муҳаддир ба таври умда дар сояи пайванди миёни ин падида бо терроризм дарк мешавад.

Вучуди пайванд миёни терроризм ва қочоқи маводи муҳаддир дар пажӯҳишҳои илмӣ ва дунёи сиёсат ба расмият шинохта шудааст. Агарчи фасли муштараки ин ду падида метавонад суратҳои гуногуне ба худ бигирад, аммо дар минтақа бештар дар ду ҳолати хос қобили мушоҳида аст. Дар ҳолати нахуст бондҳои қочоқи маводи муҳаддир барои ҳамвор сохтани масири худ ва ё интиқомгирӣ ба ҳамалоти мусаллаҳона алайҳи ниҳодҳо ва маъмурони давлатӣ мубодират меварзанд ва дар ҳолати дуюм гурӯҳҳои террористӣ барои таъмини молии фаъолиятшон дар ростои аҳдофи сиёсӣ ба қочоқ ва тиҷорати ғайриқонунии маводи муҳаддир рӯй меоваранд.

Теъдоди ташкилоти ҷиноии фаъол дар арсаи тиҷорати ғайриқонунии маводи муҳаддир боис шудааст, то минтақаи Осиёи Марказӣ дар гуфтумони сиёсии пайванди терроризм – қочоқи маводи муҳаддир башиддат барҷаста шавад. Антонио Марио Коста – мудири иҷроии вақти дафтари муқобила бо маводи муҳаддир ва ҷурми Созмони Милали Муттаҳид низ дар муқаддимаи гузориши соли 2009 ин дафтар таъкид карда буд, ки маводи муҳаддир дар Осиёи Марказӣ аз як сӯ ошӯб барпо мекунад ва аз сӯи дигар гурӯҳҳои террористӣ ва ифротӣ аз авоиди моддии қочоқи он суд мебаранд ва пурзӯр мешаванд. Бо ин Ҷама, истифода аз вожаи “наркотерроризм” дар Афғонистон ба таври умда барои ишора ба гурӯҳҳои ифротӣ, ки фаъолияти террористии худро аз тариқи қочоқи маводи муҳаддир таъмини молӣ мекунанд, ба кор меравад.

Махсусан дар Афғонистон муомилоти маводи муҳаддир бо терроризм робитаи мустақим ва мутақобили худро то кунун нигоҳ дошта, онро такмил медиҳад. Кишти навад дарсади тарёки ҷаҳон дар манотиқи таҳти тасарруфи Толибон дар вилояти Ҷилманд баёнгари ин робита ва таъсир

аст. Ҳарчанд рушду густариши тавлиди маводи муҳаддир дар Афғонистон аз нимаи дуюми солҳои 80-уми асри ХХ оғоз гардида бошад ҳам, аммо пас аз васеъ гардидани ҳокимияти Толибон дар охири садаи бистуми мелодӣ тавлиди маводи муҳаддир ва муомилоти он чандин маротиба афзоиш ёфт. Мутобиқи гузориши Созмони Милали Муттаҳид, тавлиди маводи муҳаддир пеш аз соли 2001 дар Афғонистон 185 тона буд, аммо то поёни иморати Толибон дар ин сол тавлиди он ба 3400 тонна боло рафт, ки аз афзоиши босуръати истеҳсол ва муомилоти он дарак медиҳад. Ин миқдор дар соли 2007 ба 5900, дар соли 2016 ба 8 ҳазор, дар соли 2017 ва 2018 ба 9 ҳазор тонна расид. Дар ин солҳо заминҳои зери кишти тарёк аз дусад ҳазор гектар ба сесад ҳазор гектар афзоиш ёфт⁹⁸.

Бо баланд рафтани ҳаҷми истеҳсоли маводи муҳаддир чандин омилҳо таъсир мерасонанд: баландравии пайваستاи он дар бозори сиёҳи ҷаҳонӣ, сатҳи даромаднокии он аз истифодаи на он қадар калони қитъаи замин, истифодаи ками маблағ барои киштукори растаниҳои нашъадор, шароити мусоиди боду ҳавои минтақа ва аз ҳама муҳим, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, ин мавҷудияти беҳокимиятӣ дар минтақаҳои васеи Афғонистон аст. Масалан, дар соли 2014 даромади умумии муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир дар Афғонистон тахминан ба 20 млрд долари ИМА баробар шуда буд⁹⁹.

Дар роҳи қочоқи маводи нашъадори истеҳсоли Афғонистон аз ҷониби ҳамсоҷҳои наздик, махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон садди устувор гузошта, ҷиҳати коҳиш додан ва нест кардани воридоти он ба кишвар ва аз он ба дигар давлатҳо тадбирҳои воқеӣ андешида шуда истодаанд.

Дар ин замина татбиқи стратегияи миллӣ ва барномаҳои давлатӣ¹⁰⁰ коркард ва роҳандозӣ гардидаанд, ки дар самти мубориза бо ин зухуроти оламгир роҳҳои муборизаро пешбинӣ менамояд. Исботи пурзӯр гардидани сарҳади давлатӣ ва муборизаи беамон ба муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор, коҳиш ёфтани муомилоти он тавассути сарҳадоти Тоҷикистон то ба 90%, мусодираи аксарияти маводи муҳаддир дар сарҳад ё дар минтақаҳои наздисарҳадӣ, 2,5 баробар коҳиш ёфтани дастгиршавии шаҳрвандони Тоҷикистон дар хориҷа ва 8 маротиба кам гардидани ҳаҷми мусодираи маводи нашъаовар, коҳишёбии сатҳи нашъамандӣ дар кишвар ва ошкор намудани 32 гурӯҳи муташаккили ҷиноятии фаромиллӣ дар солҳои 2017-2018 ва ғ. шаҳодати пурзӯр гардидани мубориза бар зидди муомилоти маводи нашъаовар мебошад¹⁰¹.

Вале новобаста аз пурзӯр гардидани мубориза парвариш ва истеҳсоли маводи муҳаддир қариб дар тамоми ҳудуди давлати Афғонистон ба қайд гирифта шудааст. Аз 19 вилояти Афғонистон дар 10 вилояти он киштукор

⁹⁸ Афзоиши тавлиди маводи муҳаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>

⁹⁹ Ҳамон ҷо.

¹⁰⁰ Барномаи соҳавӣ оид ба амалигардонии стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 апрели соли 2017, № 211.

¹⁰¹ Садди мардум. № 84(4190) аз 11.07.2020.

ва парваришу истехсоли маводи муҳаддир хусусияти марказонидашударо доро мебошанд ва қариб 70 % миқдори умумии маводи муҳаддир дар ҳудуди ин вилоятҳо тавлид мешавад. Ин вилоятҳо дар минтақаи ҷануби Афғонистон ҷойгиранд (вилоятҳои Ҳилманд, Қандаҳор, Урузгон, Зобул, Дай Кудӣ ва ғ.).

Дар ҳудуди минтақаи ғарбии давлати Афғонистон низ вазъияти мубориза алайҳи истехсол ва муомилоти маводи муҳаддир чандон хуб нест. Бо назардошти вазъи ноороми минтақа парвариши маводи муҳаддир сол то сол инкишоф меёбад. Масалан, тибқи маълумоти дар ҳамкорӣ бо вазорати мубориза бо маводи муҳаддири Ҷумҳурии Исломии Афғонистон омоданамудаи Раёсати СММ соли 2014 дар минтақаи ғарбии он парвариши кукнор 8 % афзоиш ёфтааст.¹⁰²

Ҷумҳурии Исломии Афғонистон барои муқобилияти устувор нишон додан бо ин зухуроти номатлубе, ки тамоми ҷомеаи ҷаҳониरो ба ташвиш овардааст, чораҳои зиёти ташкилию ҳуқуқӣ андешида истодааст. Аз як тараф, низоми ҳуқуқию қонунгузории миллии хешро пайваста такмили мувофиқ ба талаботи муборизаю бозистӣ ба шароити зудинкишофёбандаи муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир ва дигар ҷинойтҳои дигари фаромиллӣ намуда истодааст ва аз ҷониби дигар, ҳамкориро дар самти мубориза бо муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир бо давлатҳо ва созмону ташкилотҳои пайваста густариш медиҳад. Бо мақсади мубориза бо муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир дахҳо санадҳои меъёрӣ- ҳуқуқӣ қабул гардидаанд ва яке аз қонунҳое, ки фарогири қариб тамоми самтҳои мубориза бо ин зухуроти номатлуб мебошад ва асоси фаъолияти мақомоти давлатиро дар самти мубориза ва назорати муомилоти маводи муҳаддир танзим менамояд, ин «Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он»¹⁰³ аст. Санади мазкури ҳуқуқӣ 24 ноябри соли 2009 аз сӯи Шӯрои миллии Афғонистон ба тасвиб расидааст. Ин қонун аз панҷ фасл ва 67 модда иборат буда, тамоми ҷанбаҳои мубориза алайҳи маводи муҳаддирро дарбар мегирад. «Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он» ҳамчун «Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ)-и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393)»¹⁰⁴ бар асоси моддаи ҳафтуми Қонуни асосии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон¹⁰⁵ бино ёфтааст. Дар он гуфта мешавад: «Давлат аз заръ (кишт)-у қочоқи маводи муҳаддир ва тавлиду истеъмоли маскирот ҷилавгирӣ мекунад»¹⁰⁶.

¹⁰²Афзоиши тавлиди маводи муҳаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>

¹⁰³ Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009). Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудири масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқуллода, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.

¹⁰⁴Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ) - и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393).

¹⁰⁵ Қонуни асосии Ҷумҳурии исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 хуршедӣ).

¹⁰⁶Қонуни асосии Ҷумҳурии исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 хуршедӣ).

Чун содиршавии кирдори танзимкунандаи қонуни мазкур хеле фаррох ва дарбаргирандаи қариб тамоми ҳудуди давлат ва доираи бошандағони он аст, вазифаҳои он низ хеле густурда нишон дода шудааст.

Аввалан, қонун истеҳсол ва коркарди тамоми намуди маводи нашъаовареро, ки сарчашмаи набототи ғайриабзорӣ ва табиӣ истеҳсолдоранд, манъ менамояд. Ин намуди мавод зарби хашшош, банг, коқоин ва соири набототи маҳсули маводи муҳаддирро дарбар мегирад.

Баъдан қонуни мазкур вазифаи пешгирисии кирдореро муқаррар намудааст, ки аз тавлид, таҳия, қарағони омодакунӣ, харид, фурӯш, ниғаҳдошт, тавзеъ, ҳақситонӣ, воридот, содирот, ҳамлу нақл, интиқол, истеъмол, ниғаҳдошти маскироту маводи муҳаддир ғайри маводи муҳтаҷкунандаи равои иборат мебошанд.

Доираи вазифаҳои қонуни мазкур ба танзим ва назорати маводи муҳаддир, доруҳои равоӣ ва маводи кимиёвӣ аввалияву таҷҳизоти мавриди истеъмол дар тавлид ва қарағони истеҳсоли маводи муҳаддир ва адвияи равоӣ ба манзури қилавгирӣ аз истеъмоли ғайриқонунии онҳо иборат мебошад. Назорати истифодаи маводи муҳаддир бо мақсадҳои тиббӣ, илмӣ, таҳқиқотӣ, саноатӣ ва дигар ҳолатҳои дар қонун иҷозатдодашуда низ ба доираи танзими меъёрҳои қонуни мазкур ворид мешаванд.

Ҳамзамон қонун муҷозоти шахсони содиркунандаи кирдорҳои дар боло зикршуда, яъне муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддирро муқаррар намудааст. Вазифаи дигари қонуни мазкур ба таъмини ҳамоҳангсозии фаъолияти миёни идороти давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар самти мубориза алайҳи истеҳсолу муомилоти маводи муҳаддир ва назорату арзёбӣ аз татбиқи стратегияи миллии контролии маводи муҳаддир равои гардидааст.

Дар ин замина ҳамоҳангсозии мақомату идораҳои давлатию ғайридавлатӣ ба ташвиқи фаъолияти меҳнати софдилонаи деҳқонон ба заминистифодабарии мақсаднок, кишту кори зироати маҳсулоти дар муомилот иҷозатдодашудаю фоидаовар бар ивази маводи муҳаддир равои шудааст.

Заминаи қонунгузорию зиддимуходиротии Афғонистон ба қалби ҳамкорӣ ва мусоидати созмонҳои ғайриҳукуматию дохиливу хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар амри мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир, адвияи равоӣ, маводи кимиёвӣ нашъаовар ва таҷҳизоту технологияи истеҳсол дар тавлиду қарағони коркарди он фаъолияти пешгирикунандаро амалӣ намуда истодааст.¹⁰⁷

Дар “Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он” ташкилоти муайяне барои мубориза алайҳи маводи муҳаддир муаррифӣ мешавад, ки роҳбарии онро Комиссияи олии мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир бар дӯш дорад. Вазоифи комиссияи

¹⁰⁷ Қаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, таърихи нашр - 24 қавзои соли 1389 хуршедӣ. - С. 10.

мазкур дар моддаи ҳаштуми қонун муфассал тавзеҳ дода шудааст. Он аз амалӣ намудани стратегияи миллии назорати маводи муҳаддир ва таҷдиди назар бар он, дидани табириҳои лозима ҷиҳати коҳиши тақозои маскироту маводи муҳаддир, ҳамоҳангии фаъолиятҳои ҷилавгирӣ аз киштукори маводи муҳаддир ва маҳви муомилоти он, иҷрои барномаҳои таблиғотӣ дар амри мубориза алайҳи маводи маскироту маводи муҳаддир, фароҳам намудани заминаи тадвоии мӯътодини маводи муҳаддир, татбиқи барномаи бадили маишату таъмини муассирияти он ва фароҳам намудани заминаи иштироки фаъоли мардум, таъин ва тавзифи кумитаҳои фаръӣ ба манзури татбиқи беҳтари аҳкоми ин қонуни дар замони зарурат, пешниҳоди тағйиру иловаҳо ба ин қонун ва ироаи гузориши иҷрооти марбут ба шӯрои вазирон дар ин самт иборат мебошад¹⁰⁸.

Вазифаҳои комиссияҳои вилоятӣ ва вулусволии мубориза алайҳи маводи муҳаддир низ дар қонунгузории Афғонистон тавзеҳ шудаанд¹⁰⁹. Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир дарбаргирандаи масъалаҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва намудҳои шаклҳои амалисозии он мебошад. Дар он мақомоту шахсони мансабдори давлатие, ки дар ин бахш ваколатҳои муайян доранд, пешбинӣ гардидаанд. Мувофиқи нишондодҳои қонуни мазкур мақомоти аввалини ваколатдор дар пайгирӣ ва гирифтории муҷримини маводи муҳаддиру маскирот, пулиси мубориза алайҳи маводи муҳаддир аст, ки қонун тартиби ташкили фаъолият, вазифаю функция ва салоҳиятҳои онро баён доштааст.

Чунончи, вазифаҳои пулиси мазкурро мувофиқи меъёрҳои ин қонун, пеш аз ҳама, мубориза алайҳи маводи муҳаддир, таъқибу гирифтории муҷримини маводи муҳаддир ва аз миён бурдани кишту тавлиди он дар ҳудуди Афғонистон ташкил менамояд. Масалан, дар моддаи чаҳордаҳуми қонун ваколат ва вазифаҳои мақомот ва шахсони мансабдори дигари давлатӣ муқаррар гардидаанд. Ба ин гурӯҳ пулиси сарҳадӣ ва соири пулиси миллӣ, вазифадорони амнияти миллӣ, кормандони мақомоти гумрук ва урдуи миллиро низ ворид намуданд.

Самти дигари танзими ин муносибатҳо аз ҷониби қонуни баррасишаванда тафтиш, забт ва равишҳои кашфи маводи муҳаддиру маскирот мебошад, ки онро ба пуррагӣ ва муфассал пешбинӣ намудааст. Дар ин замина масъалаи муҳим ва асосӣ дар самти мубориза алайҳи қочоқи маводи муҳаддир ин масъалаи дуруст ва самаранок пешбинӣ ва татбиқи муҷозот ба муртақибини тавлиду қочоқи маводи муҳаддир мебошад.

Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ҷароим ва муҷозоти муртақибинро таъриф ва муайян карда, аввалан муҷозотро барои

¹⁰⁸ Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009).

¹⁰⁹ Ҷаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавзои соли 1389 хуршедӣ. - С. 10.

кишткунандагони растанӣҳои таркибан маводи муҳаддирдошта таъйин карда аст. Дараҷаи муҷозот аз ҳудуди кишт, миқдор ва намуди растанӣи таркибан маводи муҳаддирдошта вобастагӣ дорад. Чунончи, қонун пешбинӣ менамояд, ки агар шахс ило (камтар аз) як ҷариб (0.2 гектар) заминро хашхош ё кӯкнор кошта бошад, ба се моҳ маҳкум мегардад. Дар ҳолати ба тадриҷ васеъ гардидани ҳудуди кишти маводи муҳаддир ва намудҳои растанӣи таркибан маводи саҳт дошта он метавонад то 10 сол ба ҷазои маҳрумӣ аз озодӣ маҳкум гардад¹¹⁰.

Нисбати қочоқи маводи саҳттаъсири муҳаддир қонунгузориҳои Афғонистон, махсусан “Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир” муҷозоти сангинтарро пешбинӣ намудааст. Чунончи, барои маводи ҳируин, морфин ва кокаин бо назардошти миқдори маводи муҳаддир аз шаш моҳ то бист соли зиндониро пешбинӣ намудааст.

Дараҷа ва намуди ҷазои татбиқшаванда нисбати шахсоне, ки ба ҷинояти муомилоти маводи муҳаддир муттаҳам мегардад, вобаста ба намуд ва миқдори маводи ба муомилот воридкардашон ва доираи субъектони кирдори музкур муқаррар карда мешаванд. Ҷазо барои дар шакли гурӯҳӣ содир намудани кирдорҳои дар боло зикршуда ва ё истифодаи силоҳ нисбатан сангинтар мегардад. Махсусияти дигари қонунгузориҳои Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар он аст, ки он барои истеъмоли маводи муҳаддир низ ҷавобгариҳои ҷиноятиро пешбинӣ намудааст¹¹¹.

Инчунин дар мубориза ба муқобили истеҳсол ва муомилоти ғайриқонунии маводи муҳаддир дар Афғонистон доираи зиёди мақомотҳои давлатӣ сафарбар гардидаанд. Масалан, мақомоти давлатие, ки дар ин самт мавқеи махсусро соҳиб аст, Вазорати умури хориҷа мебошад. Ба ниҳоди мазкур дар ин самт ваколатҳои васеъ дода шудааст. Чунончи, ҷалби тавачҷуҳи созмонҳои байналмилалӣ ва созмонҳои ғайриҳукумати дохиливу хориҷӣ ҷиҳати мусоидат ба таҷҳизонидану нигоҳдории шифохонаҳо ва марказҳои бозтавонӣ барои мубталоёни нашъамандӣ, ҷамъовариҳои гузоришҳо ва наشري маводи маълумотӣ марбут ба мубориза алайҳи маводи муҳаддир аз созмонҳои минтақавию байналмилалӣ, тарҷума ва тавзеи он, фароҳам намудани замина барои имзои мувофиқатномаҳои ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар мавриди кашф, таҳқиқ, муҳокима ва истирдоди мазнунини ҷароими қочоқи маводи муҳаддир тибқи нишондодҳои қонун, фароҳам овардани замина барои имзои мувофиқатномаи ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ дар мавриди мусоидатҳои техникӣ ва молӣ ба мақсади ҷилавгирӣ аз парвариш, коркард ва қочоқи маскироту маводи муҳаддир дар кишвар, ироаи ҳисоботи солонаи мубориза алайҳи маводи муҳаддир ба сармуншии Созмони Милали Муттаҳид дар бораи татбиқи муоҳидоти байналмилалӣ, табодули маълумот ва ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва созмону ташкилотҳои байналмилалӣ, кишварҳои ҳамсоя, минтақа ва кишварҳои дигари

¹¹⁰ Ҷаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавзои соли 1389 хуршедӣ. - С. 10; Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009).

¹¹¹ Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи муҳаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009).

чаҳон, мақомот ва муассисоти давлатҳои чаҳон дар самти мубориза алайҳи муомилоти маводи мухаддир ба зимаи ин мақомоти давлатӣ воғузур гардидааст¹¹².

Афғонистон тайи миллиардҳо долларро дар роҳи мубориза бо маводи мухаддир ва терроризм масраф кардааст, ки бо таассуф натиҷаҳои он дилхоҳ ва мусбат нестанд. Ҳатто дар бархе ҳолатҳо натиҷа баръакс буда, терроризму маводи мухаддир густариш доштааст. Илова бар ин, тичорат ва равнақи маводи мухаддир боис шудааст, ки бисёре аз ҷавонони кишвар мубталои нашъамандӣ шуда, боиси даст задани онҳо ба ҷиноятҳои дигар, ба монанди, дуздӣ, роҳзанӣ ва фирефтаи гурӯҳҳои ҷиноятпеша шуданашон гардидааст.

Ҳамин тариқ терроризм, истеҳсоли муомилоти маводи мухаддир ва пулшӯӣ масоили бисёр муҳим дар масири субот, амният, қонуният ва адолат дар Афғонистон доништа шуда, дар мубориза бо ин зухуроти хатарноки хусусияти байналмилалигирифта дар кишвар қонунгузорию мушаххас коркард ва қабул карда шудааст.

Адабиёт:

1. Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>

2. Барномаи соҳавӣ оид ба амалигардонии стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 апрели соли 2017, № 211.

3. Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудирӣ масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқуллода, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, С. 1-2.

4. Қонуни асосии Ҷумҳурии исломии Афғонистон аз 4 январи соли 2004. (соли 1382 хуршедӣ).

5. Қонуни Ҷумҳурии Исломии Афғонистон оид ба ҷилавгирӣ аз тамвил (сармоягузорӣ) - и терроризм аз 25 июни соли 2014, (4 саратон 1393).

6. Қонуни мубориза алайҳи маскироту маводи мухаддир ва контроли он аз 3-юми қавси 1388 (24 ноябри соли 2009). Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудирӣ масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқуллода, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.

7. Ҷаридаи расмӣ, рақами мусалсал 1025, вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, таърихи нашр - 24 ҷавзoi соли 1389 хуршедӣ.-С.10.

Садои мардум. № 84(4190) аз 11.07.2020.

¹¹² Афзоиши тавлиди маводи мухаддир дар Афғонистон, БиБиСи: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41994135>. ; Вазорати адлияи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, ҷаридаи расмӣ, мудирӣ масъул: Қонунмал Муҳаммадраҳим Дақиқ, шумораи фавқуллода, рақами мусалсал 1146, соли чоп: 17 сунбулаи 1393 хуршедӣ, сафаҳоти 1 ва 2.

ТАҲСИЛОТИ ҲУҚУҚИИ КАСБӢ ЗАМИНАИ ТАШАККУЛ ВА ТАКМИЛИ ШУУРИ ҲУҚУҚИИ КАСБӢ ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ КАСБИИ КОРМАНДОНИ МАҚМОТИ КОРҲОИ ДОХИЛӢ

Рачабзода Равшан Мухитдин,
муовини раиси Кумитаи Маҷлиси
намояндагони Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба
қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Тел.: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Мушовири илмӣ: Шарофзода Р., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Фишурда: Дар мақолаи мазкур таҳсилоти ҳуқуқӣ дар робита бо шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ чун самти фаъолияти илмӣ таҳқиқ карда мешавад. Инчунин таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ҳамчун заминаи ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқӣ омӯхта шуда, дар ҷараёни он ҳамаи унсурҳои таркибии шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ ташаккул меёбанд.

Илова бар ин дар мақолаи мазкур ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун, шаклҳои таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ, нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ таҳқиқ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: Таҳсилоти ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, низоми ҳуқуқӣ, низоми қонунгузорӣ, татбиқи ҳуқуқӣ, тафсири ҳуқуқӣ, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, мафҳумҳои ҳуқуқӣ, ислоҳоти ҳуқуқӣ, категорияҳои ҳуқуқӣ, принципҳои ҳуқуқӣ, давлати ҳуқуқбунёд, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПРАВОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Раджабзода Равшан Мухитдин,
заместитель председателя Комитета
Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли
Республики Таджикистан по
законодательству и правам человека,
кандидат юридических наук, доцент
Тел.: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Научный консультант: Шарофзода Р., доктор юридических наук,
профессор

Аннотация: В данной статье исследуется связь юридического образования с правосознанием и правовой культурой как область научной деятельности. Кроме того, профессиональное правовое образование изучается как основа формирования правосознания и правовой культуры, в процессе которого формируются все внутренние элементы правосознания и правовой культуры.

Кроме того, в данной статье исследуются цели, задачи, содержание, формы профессионального юридического образования, его роль в формировании профессионального правосознания и правовой культуры сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: Правовое образование, правосознание, правовая культура, правовая система, система законодательства, правоприменение, толкование права, законность, правопорядок, правовые понятия, правовая реформа, правовая категория, правовые принципы, правовое государство, гражданское общество.

PROFESSIONAL EDUCATION LACK OF THE FORMATION AND IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS AND PROFESSIONAL CULTURE OF INTERNAL EMPLOYEES

Rajabzoda Ravshan Mukhitdin,
deputy Chairman of the Majlisi
Namoyandagon Committee of the Majlisi
Oli of the Republic of Tajikistan on
legislation and human rights, candidate of
legal sciences, associate professor
Phone: (+992) 918611853
E-mail: rrm_67@mail.ru

Scientific adviser: Sharofzoda R., Doctor of Law, Professor

Annotation: This article is based on legal consciousness and legal culture as the area of scientific activity. Legal professional education is studied as a basis of formation of legal consciousness and legal culture in the course of which all the component elements of legal consciousness and professional legal culture are formed as well.

In addition, objects, tasks, content, forms of professional legal education, its role in formation of legal professional consciousness and legal culture are investigated.

Keywords: Legal culture, legal consciousness, legal culture, legal system, legislative system, law enforcement, law interpretation, legality, law and order,

law definitions, judicial reform, legal category, legal principles, law-based state, civil society.

Самаранокии низоми ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, татбиқ ва тафсири ҳуқуқ, таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ аз фаъолияти ҳуқуқшиносони касбӣ, дониши ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, маҳорати касбии онҳо вобастагӣ дорад. Ислоҳоти ҳуқуқӣ, аз ҷумла ислоҳоти низоми ҳифзи ҳуқуқӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии ҳуқуқшиносони амалӣ вобаста аст.

Сатҳи кофӣ ва зарурии шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии қонундонии мақомоти қорҳои дохилӣ дар қараёни таълими касбии ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Дар ҳамин давра унсурҳои заминавӣ, муайянкунанда, бунёдии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ (дониши ҳуқуқӣ, мафҳумҳои ҳуқуқӣ, категорияҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои ҳуқуқ ва дигар) ташаккул меёбад. Сифати таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ қаророти сатҳи баланди шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ маҳсуб мешавад.

Дар адабиёти илмӣ таҳсилоти ҳуқуқӣ дар робита бо шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ, ҷун самти фаъолияти илмӣ таҳқиқ қарда мешавад¹¹³. Ин бесабаб нест. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминаи ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Дар қараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ҳамаи унсурҳои таркибии шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ ташаккул меёбад. Таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ бо илми ҳуқуқшиносӣ робита дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар раванди таълими ҳуқуқшиносон истифода мешаванд.

Фарҳанги ҳуқуқӣ унсурҳои таркибии таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ мебошад. Муҳаққиқон мафҳуми фарҳангро бо маҷмӯи арзишҳои модӣ ва маънавӣ, кашфиёти илмӣ, дастовардҳои фарҳангии тамаддуни инсонӣ, сатҳи рушди

¹¹³ Ниг.: Васильев А.М. Правовые категории / А.М. Васильев. – М., 1976; Русинов Р.К. Правосознание и правовая культура // Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова / Р.К. Русинов, А.П. Семитко. – М., 1997. – С. 331-333; Сырых В.М. Теория государства и права / В.М. Сырых. – М.: Былина, 1998. – С. 126. Аз ҷумлаи олимони ватанӣ муфассал ниг.: Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; отв. Ред. Ф.Т. Тахиров. – М.: Норма, 2014. – 352 с.; Насриддинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2016; Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. Душанбе, 2020. № 2 (44). С. 70-80; Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити қаророти таълимӣ ва тақвиятҳои тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддуни: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ. Дисс. Барои дарёфти қаророти илмӣ доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01. – Душанбе, 2019. – 479 с.; Саъдизода Ҷ. Ташаккулҳои фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъморӣ давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: диссертатсия барои дарёфти қаророти илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01 / Саъдизода Ҷаҳонгир. – Душанбе, 2017. – 241 с.; Саъдизода Д.С. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права. Материалы междуниверситетской научно-практической конференции 24–25 марта 2014 года / Под общей ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва-Душанбе, 2014 – С. 264-272; Саъдизода Д.С. Культура прав человека как составная часть правовой культуры // Закон и право №10. – Москва: Издательства «ЮНИТИ-ДАНА», 2014. – С. 63-67; Раҳмон Д.С., Саъдизода Д.С., Сафарзода Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций: монография / Д.С. Раҳмон, Д.С. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода. – Душанбе, 2018. – 176 с.

қобилияти эҷодии инсон алоқаманд мекунад¹¹⁴. Фарҳанги ҳуқуқӣ чун ҷузъи таркибии фарҳанги ҷамъиятӣ бо арзишҳои моддӣ ва маънавии фарҳанг, шаклҳои шуури ҷамъиятӣ (фалсафа, илм, шуури сиёсӣ ва дигар) робита дорад. Айни замон фарҳанги ҳуқуқӣ дар ҷараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ ташаккул ёфта, тавассути функсияҳои маърифатӣ, тарбиявӣ, аксиологӣ, танзимӣ ва дигар ба шуур ва амали ҳуқуқшиносон таъсири ҳалкунанда мерасонад.

Фарҳанги ҷомеа, фарҳанги башар, фарҳанги халқҳо ва миллатҳои гуногун барои ташаккули шуури ҷамъиятӣ шароит фароҳам меоваранд, дар ташаккули шахсияти инсон нақши ҳалкунанда мебозад. Ин ё он низоми таҳсилот, аз он ҷумла таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ дар муҳити фарҳанги ҷомеа инкишоф меёбад. Ҷаҳонбинии инсон аз маҷмӯи донишҳои гуногунсоҳа иборат буда, дар ҷараёни дарки олам ташаккул меёбад. Айни замон шуур ва фарҳанги ҳуқуқии ҳуқуқшиносони касбӣ донишҳои умуминазариявӣ ва махсуси ҳуқуқиро фаро мегирад. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ бо мақсади ташаккули шуур ва фарҳанги ҳуқуқии касбӣ дар робита бо фарҳанги ҷомеа, маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавии фарҳангӣ ба роҳ монда мешавад. Аз ин нуқтаи назар, таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ барои ташаккули шахсияти ҳуқуқшинос, дарки олам, аз он ҷумла воқеияти давлатӣ ва ҳуқуқӣ нақши муҳим дорад.

Робитаи таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ бо он муайян мегардад, ки шуури ҳуқуқӣ унсури таркибии фарҳанги ҳуқуқӣ мебошад. Ин ақидаро бештари олимони баён мекунад¹¹⁵.

Таҳсилоти ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ робитаи устувор ва тарафайн доранд. Аз як тараф фарҳанги ҳуқуқӣ аз маҷмӯи донишҳои ҳуқуқӣ, ки дар раванди таҳсилоти ҳуқуқӣ ба даст меоянд, иборат аст. Аз тарафи дигар сатҳи баланди донишҳои ҳуқуқӣ заминаи сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ мебошанд. Аксарияти олимони, аз ҷумла Р.А. Ромашов, Е.Г. Шукшин, В.П. Батайкин ва дигарон бар ақидаанд, ки ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ аз таҳсилоти ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад¹¹⁶.

¹¹⁴ Бушуев А.М. Философия / А.М. Бушуев. – М., 2005. – С.417, 419-420, 422; Трубецкой Н. Европа и человечество / Н. Трубецкой. – М., 2007. – С.120; Чесноков И.Д. Исторический материализм / И.Д. Чесноков – М., 1965. – С. 389.

¹¹⁵ Ниг.: Медведев В.А. Правовая культура российского общества: особенности и тенденции развития. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.А. Медведев. – Чебоксары, 2004. – 30 с.; Мансурзода А.М. Илми ҳуқуқшиносӣ дар Тоҷикистон: инкишоф ва дурномаи он / А.М. Мансурзода. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқии миллий: заминаҳои рушд ва дурномаи илмии ҳуқуқшиносӣ», бахшида ба 25-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон // зеро таҳрири н.и.х., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2019. – С. 24-29; Раҳимзода Р.Х., Зоир Дж.М., Шарифзода Ф.Р. О вкладе выдающихся российских юристов Виктора Петровича Сальникова и Сергея Ивановича Захарцева в оперативно-розыскную науку / Р.Х. Раҳимзода, Дж.М. Зоир, Ф.Р. Шарифзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон (Труды Академии МВД Республики Таджикистан). – Душанбе: Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. № 2(46). – С. 6-15; Сальников В.П. Правовая культура. В кн.: Теория государства и права. Курс лекций / Под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько / В.П. Сальников. – М., Юрист, 1997. – С. 575, 577.

¹¹⁶ Ниг.: Батайкин В.П. Правовая культура в условиях социальной модернизации России (социально-философский анализ): Автореф. дис... канд. философ. наук. – М., 2006. – С. 15; Раҳмадҷонзода Р.Р. Феномен юридическое факультета Таджикского национального университета / Р.Р. Раҳмадҷонзода. Материалы Международной научно-теоретической конференции на тему «Конституция Республики

Шуури ҳуқуқӣ дар ҷараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ташаккул меёбад. Шуури ҳуқуқӣ бо донишҳои ҳуқуқӣ робита дорад. Донишҳои ҳуқуқӣ унсури заминавии шуури ҳуқуқӣ буда, тавассути онҳо шахс мафҳумҳои ҳуқуқиро дарк мекунад, онҳоро дар ҳолатҳои гуногуни ҳаёти истифода мебарад, парвандаҳои ҳуқуқиро баррасӣ мекунад. Барои ҳамин, олимони бар ақидаанд, ки шуури ҳуқуқӣ чун маҷмӯи донишҳои ҳуқуқӣ дар раванди таҳсилоти ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Чунончи, Н.Я. Соколов таъкид мекунад, ки низоми муташаккилонаи донишҳои ҳуқуқӣ, дарки меъёрҳои ҳуқуқӣ, роҳҳои таъсиррасонии онҳо ба муносибатҳои ҷамъиятӣ хусусиятҳои асосии шуури ҳуқуқии касбӣ маҳсуб мешаванд¹¹⁷.

Ҳамин тариқ, таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Дар ҷараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ донишҳои аввалиндараҷа, бунёдии ҳуқуқӣ ба даст омада, сипас, дар рафти такмили ихтисос, бозомӯзӣ донишҳои ҳуқуқӣ дар робита бо фаъолияти ҳуқуқии касбӣ ва таҷрибаи амалӣ такмил дода мешаванд. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ танҳо бо таҳсил дар муассисаҳои касбии таҳсилотӣ маҳдуд нашуда, дар ҷараёни фаъолияти касбии ҳуқуқшиносони амалӣ идома меёбад.

Нақши ҳалқунандаи таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ бо омилҳои зерин собит мегардад:

1. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури таркибии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад. Фарҳанги ҳуқуқии касбӣ дар заминаи донишҳои касбии ҳуқуқӣ, мафҳумҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои дарки воқеияти давлатӣ ва ҳуқуқӣ ташаккул меёбад.

2. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ тавассути барномаи махсуси таълимии касбӣ, омӯзиши фанҳои махсуси таълимӣ, дар заминаи стандартҳои махсуси таҳсилоти касбӣ, ки барои ҳуқуқшиносон пешбинӣ мешаванд, ба роҳ монда шуда, дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ саҳми ҳалқунанда дорад.

3. Донишҳои касбии ҳуқуқӣ, ки дар ҷараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ба даст меоянд, дар фаъолияти минбаъдаи касбии ҳуқуқӣ истифода мешаванд. Таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ ба ташаккули истеъдод, қобилият, малакаи истифодаи донишҳои ҳуқуқии касбӣ дар фаъолияти амалӣ равона мешавад. Амалияи ҳуқуқӣ (прокурорӣ, тафтишотӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, нотариалӣ, адвокатӣ ва дигар) унсури таркибии фарҳанги ҳуқуқии касбӣ мебошад.

4. Дар ҷараёни таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ донишҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ, соҳавӣ, махсуси амалӣ омӯхта мешаванд. Донишҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ, ки иттилоои мукамалро оид ба мафҳум ва унсурҳои фарҳанги ҳуқуқӣ, фарҳанги таърихӣ, мероси ҳуқуқии таърихӣ, анъанаҳои

Таджикистан и национальная правовая система: предпосылки развития и перспективы юридической науки», посвященную 25-летию Конституции РТ и 70-летию образования юридического факультета Таджикского национального университета // под ред. к.ю.н., доцента Рахмон Д.С. – Душанбе, 2019. – С.21-24; Ромашов Р.А., Шукшин Е.Г. Правовая культура и правовой нигилизм в молодежной среде // История государства и права, 2006. – № 2. – С. 46-48.

¹¹⁷ Ниг.: Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов / Н.Я. Соколов. – М., 1987. – С. 111-114.

ҳуқуқӣ, анъанаҳои давлатдорӣ миллӣ, анъанаҳои идоракунии давлатӣ, таърихи инкишофи фарҳанг ва тамаддуни халқҳои гуногун ва тоҷикон дар бар мегиранд, дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқии миллӣ нақши халқунанда доранд.

Аз ин нуқтаи назар дар мақолаи мазкур ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун, шаклҳои таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ, нақши он дар ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ таҳқиқ карда мешавад.

Дар адабиёти илмӣ ба ҳадафҳо, вазифаҳо, мазмун ва хусусиятҳои таҳсилоти касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ тавачҷуҳ зоҳир мешавад.

Тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ тавассути низоми муташаккилона ва мустақили таҳсилоти махсуси касбӣ ба роҳ монда мешавад. Таҳсилоти махсуси касбии мутахассисони касбӣ барои мақомоти корҳои дохилӣ чузъи низоми таҳсилоти касбӣ буда, барои ҳалли вазифаҳои умумии соҳаи таҳсилот, аз ҷумла сиёсати давлатии таҳсилот равона карда мешавад. Таҳсилоти касбӣ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад. Яке аз вазифаҳои низоми таҳсилоти касбӣ, ки барои тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, пеш аз ҳама, ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбии онҳо аҳамият дорад, тайёрии фарҳангӣ-гуманитарӣ маҳсуб мешавад. Ба андешаи олимони вазифаи мазкур барои дарки фарҳанги башар, аз худ намудани арзишҳои фарҳангӣ ва касбӣ, инкишофи сифатҳои маънавии шахс мусоидат мекунад¹¹⁸.

Дар адабиёти илмӣ ақидаи робитаи устувори байни таҳсилоти касбии ҳуқуқшиносон ва фарҳанги ҳуқуқӣ ҷонибдорони зиёд дорад. Чунончи, ба ақидаи Б.Н. Топорнин таҳсилоти ҳуқуқӣ бояд дар фазои фарҳанги башар, дар иртибот бо робитаи фарҳанг ва таҳсилоти ҳуқуқӣ ба роҳ монда шавад¹¹⁹.

Ба ақидаи Е.Н. Соколова ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар робита бо таҳсилоти касбии гуманитарӣ, аз ҷумла ташаккули шахсияти корманди мақомоти корҳои дохилӣ, сифатҳои ахлоқӣ, маънавиёт, фарҳанги онҳо сурат мегирад¹²⁰.

¹¹⁸ Ниг.: Слостёнин В.А. Введение в педагогическую аксиологию [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостёнин Г.И. Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – С.87, 137-138. 192 с.

¹¹⁹ Ниг.: Топорнин Б.П. Высшее юридическое образование в России: проблемы развития [Текст] / Б.Н. Топорнин. – М.: РАН, 1996. – 86 с. – С.13. С.13-26; Розикзода А.Ш. Илм чанд паҳлуи як проблема. «Чумхурият». Нашрият расмии Чумхурии Тоҷикистон. Аз 13.04.2020., №72; Раҳмадҷонзода Р.Р. (Юлдошев, Р.Р.). История и современность юридической науки Таджикистан // Актуальные вопросы современной науки: Мат-лы международ. науч.-практ. онлайн-конф. / Отв. ред. кандидат юридических наук доцент 411 А.Д. Дарменов. – Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова, 2020. – С. 46-48; Азимова У.А. Историко-правовой анализ возникновения образования в структуре органов внутренних дел Таджикистана (Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии ташкилёбии таҳсилот дар сохтори мақомоти корҳои дохилии Тоҷикистон) / У.А. Азимова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2019. – № 3 (80). – С. 269-274. – (0,52 ҷ. ч.).

¹²⁰ Ниг.: Соколова Е.Н. Педагогическая система морально-психологической подготовки личного состава органов внутренних дел: сущность и перспективы [Текст]: монография / Е.Н. Соколова; Сибирский юридический институт МВД России. – Красноярск, 2004. – С. 63. 156 с.

Нақши таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар асарҳои олимони дигар низ исбот карда мешавад. Аз ҷумла. А.Ф. Караваев қайд мекунад, ки таҳсилоти ҳуқуқии касбӣ бо мақсади ташаккули шахсияти корманди мақомоти корҳои дохилӣ дар ҷараёни парваридани низоми арзишҳои касбӣ ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбӣ ба роҳ монда мешавад¹²¹.

Таҳсилоти касбии ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ вазифаҳои худро дорад. Чунончи, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ бо мақсади ташаккули донишҳои устувори ҳуқуқӣ, эътиқод ба қонунҳо ва санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқӣ, ба нақши меъёрҳои ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Кормандони мақомоти дохилӣ дар тафовут аз шаҳрвандон бояд донишҳои ҳуқуқии устувор дошта бошанд. Дар адабиёти илмӣ ин сатҳи баланди шуури ҳуқуқиро тафаккури ҳуқуқӣ меноманд. Ба ақидаи олимони тафаккури ҳуқуқии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, ки дар раванди таълим ташаккул меёбад, барои татбиқи донишҳо ва арзишҳои ҳуқуқӣ, сарфи назар аз унсурҳои психологии шуури ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама, эҳсосот, аҳамияти аввалиндараҷа дорад¹²².

Кормандони мақомоти корҳои дохилӣ гурӯҳи алоҳидаи касбиро ташкил медиҳанд. Касбият нишонаи асосии кормандони мазкур буда, дар ҷараёни таҳсилоти махсуси касбӣ ташаккул меёбад. Тавре В.В. Лазарев қайд мекунад, асосҳои касбӣ «тайёрии махсус, аз худ намудани маҷмӯи донишҳо, такмили ва навгонии мунтазами онҳоро дар робита бо фаъолияти амалии ислоҳпазир талаб мекунад»¹²³.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар раванди тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ яке аз самтҳои афзалиятноки раванди таълим ба шумор меравад. Технологияҳои иттилоотӣ барои паҳн намудан ва дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ (илмӣ, таълимӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва дигар), васеъ намудани ҷаҳонбинии шахс, бархурдори аз рӯйдодҳои ҷаҳон, вазъи кунунии ҳаёти давлативу ҳуқуқӣ ва ғайра аҳамият доранд. Ба ақидаи олимони системаҳои иттилоотӣ сарҳади ҷуғрофӣ надоранд¹²⁴.

Олимони дигар бар ақидаанд, ки тайёрии касбӣ нишонаи асосии фаъолияти корманди милитсия, омили тафтишоти пешакӣ ва исбот намудани гуноҳи ҷинояткор дар содир намудани ҷиноят¹²⁵ буда, дар

¹²¹Ниг.: Караваев А.Ф. Психолого-педагогическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел: Текст]: монография / А.Ф. Караваев; Омская Академия МВД России. – Омск, 2005. – С. 218-220. 284 с.

¹²²Ниг.: Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы, 1995. – С.206

¹²³Ниг.: Лазарев В.В. Теоретические вопросы взаимосвязи профессиональных и общественных начал в деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – С.10.

¹²⁴ Ниг.: Миронова И. Роль и место негосударственных компаний в системе распространения правовой информации // Государственная информация и демократизация общества. Материалы Международной конференции (15-16.05.2000). - СПб, 2001. – С.64-69.

¹²⁵ Ниг.: Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: «Знание», 1996. – С.63-64; Федосеев Ю.Г. Формула профессионализма // Милиция. 2001, – № 6. – С.25.

чараёни фаъолияти касбӣ пурра ташаккул меёбад¹²⁶. Тибқи ақидаи дигар касбият дар натиҷаи ташаккули фарҳанги ҳуқуқии касбӣ, ки аз унсурҳои касбӣ-ҳуқуқӣ ва касбӣ-ахлоқӣ иборат аст, таъмин мегардад¹²⁷.

Таҳсилоти ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ чузъи системаи таҳсилоти касбӣ буда, хусусияти педагогӣ дорад. Таълим дар муассисаҳои таълимии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки омӯзгорон, тавассути шакли усулҳои педагогӣ сурат мегирад. Айни замон таҳсил дар ин муассисаҳои таълимӣ бо мақсади ташаккули маҳорати касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ба роҳ монда мешавад. Ба ақидаи И.Ф. Колонтаевская тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ хусусияти касбӣ-педагогӣ ва амалӣ дошта, дар раванди таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ ва дар чараёни фаъолияти амалӣ бо мақсади тақмили маҳорати касбӣ ба роҳ монда мешавад¹²⁸.

Айни замон тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ хусусиятҳои худро дошта, дар муассисаҳои таълимӣ яққоя бо фанҳои ҷамъиятӣ ва умумии ҳуқуқшиносӣ инчунин фанҳои махсус бо мақсади тайёрии равонӣ, техникӣ, иқтисодӣ, ҷангӣ ва дигар омӯхта мешаванд. Аз ин нуқтаи назар, олимон бар ақидаанд, ки дар муассисаҳои таҳсилотии махсус таълими гуногунсоҳаи ҳуқуқӣ, педагогӣ, равонӣ, иқтисодӣ, техникӣ ба роҳ монда мешавад¹²⁹.

Хусусияти тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣро олимон дар он мебинанд, ки дар муассисаҳои таълимии махсуси идоравӣ курсантон дониши назариявӣ касбӣ, маҳорати касбӣ, тайёрии ҷисмонӣ, қобилияти идоракунии воситаҳои нақлиётро ба даст меоранд. Дар ИМА ва Англия қобилияти кор бо компютер дар баробари идоракунии воситаҳои нақлиёт ва дигар маҳорати касбӣ аз ҷумлаи талаботи ҳатмӣ барои кор дар полтсия маҳсуб мешавад¹³⁰. Ба андешаи муҳаққиқи амриқоӣ А. Волмер корманди хуби полтсия бояд илмҳои физика, биология ва ҷомешиносиро аз худ намояд¹³¹.

Муассисаҳои таҳсилотии махсус, ки дар онҳо тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ба роҳ монда мешавад, низоми муташаккилонаро ташкил медиҳанд. Ин таълимгоҳҳо аз тарафи Вазорати

¹²⁶ Ниг.: Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами: Учебное пособие / Под ред. д.ю.н. В.И. Селиверстова. – М.: Юриспруденция, 2001. – С. 37; Роша А.Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в органах внутренних дел: Учебное пособие. – М.: Академия МВД СССР, 1989. – С. 51.

¹²⁷ Ниг.: Гранат Н.Л. Профессионализм как принцип организации и деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – С.46.

¹²⁸ Ниг.: Колонтаевская И.Ф. Профессиональное образование кадров полиции за рубежом (педагогический аспект): Монография. – М.: Академия управления МВД России, 2000. – С.33.

¹²⁹ Ниг.: Горлинский И.В. Педагогическая система непрерывного профессионального образования в учебных заведениях МВД России и пути ее развития: Монография. – М., 1999. – С.33.

¹³⁰ Ниг.: Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами... – С.143-147; Щелкунова М.В. Отбор персонала в полицию зарубежных стран: Учебное пособие. – М.: Академия управления МВД России, 2003. – С.18-29.

¹³¹ Ниг.: Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999. – С.164.

корҳои дохилӣ идора карда мешаванд. Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон муассиси муассисаҳо ва марказҳои таълимӣ буда, субъекти асосии идоракунии низоми муташаккилонаи тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ мебошад.

Низоми тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ хусусиятҳои зерин дорад:

- аз муассисаҳои таҳсилоти махсуси идоравӣ иборат аст;
- идоракунии ин муассисаҳои таълимӣ аз тарафи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад;
- мустақил буда, бо дарназардошти ҳадафҳо, вазифаҳо ва хусусиятҳои таълими касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ инкишоф меёбад;
- низоми муташаккил буда, дар заминаи асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ (молиявӣ, моддӣ-техникӣ, иҷтимоӣ ва дигар), методӣ, иттилоотӣ амал мекунад;
- хусусияти мартаботӣ дошта, дар заминаи идоракунии мартаботии зерин амал мекунад: роҳбарӣ ва идоракунии умумии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон; роҳбарӣ ва идоракунии роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ва идоракунии курсантон ва шунавандагон.

Тавре маълум мешавад, тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ низоми алоҳидаи мустақилро ташкил дода, аз тайёрии касбии ҳуқуқшиносон дар муассисаҳои таҳсилоти ҳуқуқии дигар фарқ мекунад. Хусусиятҳои тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумла дар заминаи низоми муташаккил, мухтор, мустақили таҳсилоти махсуси касбӣ дар асарҳои олимон ба таври васеъ таҳқиқ карда мешавад¹³².

Таҳсилоти ҳуқуқии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади тайёрии касбии мутахассисон барои мақомоти корҳои дохилӣ, бозомӯзӣ, такмили ихтисоси кормандони мақомоти корҳои дохилӣ, ташаккули маҳорати касбӣ, сифатҳои ахлоқӣ, шуури ҳуқуқии касбӣ ва фарҳанги ҳуқуқии касбии онҳо ба роҳ монда мешавад.

Дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ, дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла фармоишҳои Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон чараҳои таълим дар муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилӣ дақиқ танзим карда мешавад.

Тибқи Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2013 тасдиқ шудааст, номзадҳои милитсия ҳангоми дохил шудан ба кор дар ҳама гуна сатҳ, бояд дар асоси сифатҳои шахсӣ ва

¹³² Ниг.: Кудрявцев А.В. О перспективах развития дополнительного профессионального образования в системе МВД России // Материалы Всерос. учеб.-метод. сбора руководящего состава образовательных учреждений системы дополнительного профессионального образования МВД России, ведущих учебных центров МВД, ГУВД, УВД субъектов Российской Федерации, УВДТ в рамках поэтапного перехода на современные инновационные образовательные технологии (1-2 ноября 2005 г.) / Под общ. ред. А.В. Кудрявцева, Ю.Н. Демидова. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2005. – С.5; Макарова И.К. Управление персоналом: Учебник. – М.: Юриспруденция, 2002. – С.70; Парсонс Т. Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1998. – С.67.

таҷрибаашон тибқи ҳадафҳои қонунии хизмат дар милитсия ба қор қабул карда шаванд. Барои пурратар омӯхтани мувофиқати номзад барои хизмат дар милитсия ӯ дар муҳлати аз 3 то 6 моҳ қоромӯзӣ менамояд, ки дар рафти он аз қурсҳои ибтидоии таълими касбӣ, мутобиқшавӣ ба хизмат дар вазифаи ҳозира, имтиҳон месупорад ва аз рӯи натиҷаҳои қоромӯзӣ барои адои хизмат вобаста ба вазифаи дахлдор аз аттестатсия гузаронида мешавад¹³³.

Тайёрии касбии қормандони мақомоти қорҳои дохилӣ тибқи арзишҳои умумии ҳуқуқ, ки унсури фарҳангӣ-маънавии давлати ҳуқуқбунёди демократӣ мебошанд, сурат мегирад. Тавре дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр мешавад, тайёркунии касбӣ барои қормандони милитсия бояд ба арзишҳои бунёдии демократия, волоияти қонун, ҳимояи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд асос ёбад, қормандони милитсия бояд бо арзишҳо ва принципҳои асосии давлати демократӣ ҳамраъй бошанд.

Дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалиятҳои зерини таълим муайян карда мешаванд:

– мусоидат намудан ба парваридани арзишҳои демократӣ дар милитсия;

– то ҳадди аксар ошқоро будани тайёрии умумии қормандони милитсия, ба истиснои низоме, ки нигоҳ доштани махфиятро талаб мекунад;

– таълими ҳайати қормандони милитсия дар муҳити ҳар чӣ бештар ба воқеияти иҷтимоӣ наздик бо мақсади робитаи наздик бо ҷомеа.

Тибқи Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мусоидат намудан дар омодагии қормандони милитсия дар шароитҳои воқеӣ изҳори хоҳиш намуда, бо ин васила ошқоро будани милитсияи Тоҷикистонро дар назди ҷомеа дастгирӣ менамояд. Бо ин мақсад пешниҳод намудани баҳодихии ҷараёни инкишофи тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷомеаи сермиллат ба воситаи айнан тақрор кардани сенарияҳо ва ҳодисаҳои воқеӣ дар назар дошта мешавад.

Бо мақсади тақмили таълим дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зерин пешбинӣ мешаванд:

– таҳияи дастур оид ба интиҳоби номзадҳо барои таҳсил ва қор барои сардорони воҳидҳои сохтори милитсия;

– инъикоси ҳамаи талаботи зарурӣ нисбат ба номзадҳо пешниҳодшаванда дар дастурҳои зикршуда;

– қоромӯзии хатмқунандагони муассасаҳои таълимии системаи Вазорати қорҳои дохилӣ дар қурси ниҳой аз рӯи ихтисос дар мақомот ё воҳиди милитсияе, ки ӯро ба таҳсил фиристодааст;

¹³³ Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 марти соли 2013 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муҷриат 15.02.2021).

– аттестатсияи хатмкунандагони муассисаҳои таълимии системаи Вазорати корҳои дохилӣ барои ишғоли вазифа аз рӯи касб аз тарафи роҳбари мақомот ё воҳиди милитсия.

Такмили таълими кормандони милитсия чузъи пешравӣ дар хизмат мебошад. Аз ин хотир, дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид мешавад, ки самаранокии хизмати давлатӣ дар мақомоти корҳои дохилӣ аз ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи идоракунии пешравӣ, пешравии корманди мақомоти корҳои дохилӣ дар зинаҳои хизматӣ вобастагӣ дорад. Бо мақсад роҳандозии тадбирҳои махсус, аз ҷумла дар самти такмили таҳассус, кор бо захира ва дигар пешбинӣ мешаванд. Тадбирҳои мазкур робитаи мутақобилаи ҳамаи давраҳои пешрафти мартабавиро бояд таъмин намоянд. Илова бар ин, давраҳои зерини пешрафти мартабавӣ пешбинӣ мешаванд: чудо карда гирифтани таъинот ба вазифаи аввали роҳбарикунанда; дастгирии комёбиҳои хизматӣ ва пешравии оянда дар хизмат.

Ҳадаф, вазифаҳо, афзалиятҳои таълим дар муассисаҳои таълимии Вазорати корҳои дохилӣ, ки дар Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд, бешубҳа, барои такмили раванди таълими кормандони мақомоти корҳои дохилӣ бо дарназардошти эъмори давлати ҳуқуқбунёди демократӣ, дар шуур ва фарҳанги кормандони мазкур ташаккул додани арзишҳои пазируфташудаи ҳуқуқӣ, таъмини робитаи мақомоти корҳои дохилӣ бо ҷомеа аҳамияти аввалиндараҷа доранд.

Дар Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст¹³⁴, мақсад ва вазифаҳои зерин дар соҳаи таълим пешбинӣ мешаванд: баланд бардоштани сатҳи маълумотнокӣ ва касбияти ҳайати шахсӣ тавассути ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таҳсил, омода ва такмили ихтисоси кормандон.

Тавре мушоҳида мешавад, дар Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия чор вазифаи асосӣ зикр мешавад:

- 1) баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии кормандони милитсия;
- 2) такмили сатҳи касбияти ҳайати шахсии мақомоти милитсия;
- 3) ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таҳсил;
- 4) ҷорӣ намудани низоми таълимии такмили ихтисоси кормандон.

Дар Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия тадбирҳои муассир бо мақсади такмили низоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бардоштани маҳорату малакаи касбии ҳайати шахсии мақомоти корҳои дохилӣ пешбинӣ мешаванд. Аз ҷумла тадбирҳо дар самти ҷорӣ намудани низоми пешрафтаи таълим, тайёркунӣ ва азнавтайёркунии кормандон пешбинӣ мешаванд.

¹³⁴ Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи мурочиат 18.02.2021).

Дар мақомоти корҳои дохилӣ на танҳо хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дигар муассисаҳои таҳсилоти ҷумҳурӣ ва хориҷӣ фаъолият доранд. Яқоя бо ҳуқуқшиносони касбӣ инчунин мутахассисони дигар, аз қабили иқтисодчиён, духтурон, муҳандисон ва дигарон қору фаъолият мекунанд. Дар ҷараёни таъмини сифати таълим ва такмили он ҳолати зикршуда ба инобат гирифта мешавад. Тибқи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия мақомоти корҳои дохилӣ асосан бо мутахассисоне таъмин карда мешавад, ки муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилӣ ва дигар муассисаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷа, инчунин мутахассисони касбие, ки дигар муассисаҳои олий (мисол, муҳандис, иқтисодчӣ, духтур, барномасоз ва ғайра)-ро хатм намудаанд.

Ба довталабон ва хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботи ҷиддӣ муқаррар карда мешавад. Тибқи Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия тартиби қабули имтиҳон дар Академияи Вазорати корҳои дохилӣ аз тарафи ҳайати комиссияи босалоҳияти мустақил, бо ҷалби намояндагони Шӯрои ҷамъиятии гуруҳи идораи ислоҳоти милитсия муайян карда мешавад. Талабот ба довталабон ва раванди таълим, аз ҷумла ба дарсҳои амалӣ ва таҷрибаомӯзӣ дар барномаҳои таълимӣ, низомномаҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки самти фаъолияти ин муассисаҳои таълимиро ба танзим медароранд, пешбинӣ карда мешаванд.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо муассисаҳои таълимии Вазорати корҳои дохилӣ бо биноҳои хизматӣ ва шароитҳои зарурии корӣ, истирожатӣ ва таҳсил таъмин карда мешаванд. Илова бар ин, сохтмони бинои нави Академияи Вазорати корҳои дохилӣ ва Маркази таълимии Вазорати корҳои дохилӣ, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ мебошад, ба итмом расидааст.

Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №592 тасдиқ шудааст, таъминоти кадрӣ сохтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, омодагӣ, бозомӯзӣ, такмили ихтисос ва коромӯзии кадрҳоро ташкил менамояд¹³⁵.

Дар Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст¹³⁶, ҳуқуқҳои корманди мақомоти дохилӣ дар соҳаи таҳсил, тайёрии ибтидоӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос кафолат дода мешаванд.

¹³⁵ Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, №283, аз 29.04.2009, №274, аз 30.12.2011, №673, аз 30.12.2015, №819): манбаи электронӣ: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи мурочиат 15.02.2021).

¹³⁶ Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <https://mvd.tj/index.php/gu/> (санаи мурочиат 19.02.2021).

Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон корманди мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумла ҳуқуқ дорад:

– бо дарназардошти натиҷаҳои фаъолияти хизматӣ ва дараҷаи ихтисос ба вазифаи баландтар таъин шавад;

– бо тайёрии ибтидоӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос фаро гирифта шавад.

Тибқи банди 8) Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмин намудани мақомоти корҳои дохилӣ бо мутахассисони баландихтисос Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилро анҷом медиҳад, ки дар худ таълими ибтидоии махсус, тайёрии махсуси ҷангию ҷисмонӣ, тафтиши мунтазами корманд барои коршоямӣ ба амалиёт дар шароити вобаста бо истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои махсус, яроқи оташфишон, тайёр намудани мутахассисон дар муассисаҳои таълимӣ, такмили ихтисос ва дониши кормандонро дар бар мегирад.

Тавре мушоҳида мешавад, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ хусусиятҳои худро дорад. Тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ зинаҳои зерини таҳсилро фаро мегирад: таълими ибтидоии махсус; тайёр намудани мутахассисон дар муассисаҳои таълимӣ; такмили ихтисос. Илова бар ин, тайёрии касбии кормандони мақомоти корҳои дохилӣ тайёрии махсуси ҷангию ҷисмонӣ, тафтиши мунтазами корманд барои коршоямӣ ба амалиёт дар шароити вобаста бо истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои махсус, яроқи оташфишонро дар бар мегирад.

Мутахассисони касбӣ барои мақомоти корҳои дохилӣ дар муассисаҳои таҳсилотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр карда мешаванд. Ин муассисаҳои таҳсилотӣ бо тартиби махсус таъсис дода мешаванд. Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутахассисони касбиро барои мақомоти корҳои дохилӣ муассисаҳои таълимии омӯзиши касбии сохтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис, таҷдид ва барҳам дода мешаванд, тайёр менамоянд.

Муассисаҳои таҳсилотии сохтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъи махсуси ҳуқуқӣ доранд. Тибқи Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон низомномаи (оинномаи) муассисаи таълимии омӯзиши касбии сохтори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва барномаҳои таълимӣ бо тартиби муқарраршуда тасдиқ карда мешаванд. Тарзи ташкил ва тартиби тайёрии касбиро Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Аттестатсияи шунавандагон (адъюнктон) ва курсантҳои муассисаи таълимӣ, кормандони мақомоти корҳои дохилӣ дар ҳамаи зинаҳои пешравии хизматӣ гузаронида мешавад. Тибқи Низомномаи адои хизмат

аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон шунавандагон (адъюнктон) ва курсантҳои муассисаи таълимии мақомоти корҳои дохилӣ, аз ҷумлаи ҳайати қаторӣ ё роҳбарикунанда баъди ба охир расонидани таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти (адъюнктураҳо) аттестатсия карда мешаванд. Кормандони мақомоти корҳои дохилӣ инчунин ҳангоми пешниҳод шудан ба мансаби болоӣ, гузаронидан ба вазифаи поёнӣ ва аз кор дар мақомоти корҳои дохилӣ озод карда шудан ба истиснои озод намудан аз кор вобаста ба синну сол, собиқаи меҳнатӣ ва вазъи саломатӣ, аз аттестатсия гузаронида мешаванд.

Раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад. Дар чараёни таҳсил «Консепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябр соли 2006 №484), Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2007 №529), Низомномаи мутахассис (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2007 №650), Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2002 №200), Низомномаи намунавии муассисаҳои маълумоти олии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 феввали соли 1996 №7) ба асос гирифта мешаванд.

Ҳамин тавр дар заминаи таҳқиқоти гузаронидашуда хулосаи зерини умумиро қайд намудан лозим аст, ки таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ заминаи ташаккули шуури ҳуқуқии касбӣ чун унсури фарҳанги ҳуқуқии касбӣ буд, дар чараёни таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ донишҳои аввалиндараҷа, бунёдии ҳуқуқӣ ба даст омада, сипас, дар рафти такмили ихтисос, бозомӯзӣ донишҳои ҳуқуқӣ дар робита бо фаъолияти ҳуқуқии касбӣ ва таҷрибаи амалӣ такмил дода мешаванд.

Аз ин нуқтаи назар, тайёр намудани кадрҳо дар низоми ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иҷрои вазифаҳои зерин равона мешавад:

– тарбияи ватандӯстонаи кормандони мақомоти корҳои дохилӣ ширкати онҳо дар бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоӣ, ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро эҳтироми гузошта, соҳиби одоби баланд бошад;

– инкишофи ҳаматарафаи курсантон ва шунавандагон, ташаккули малакаи худомӯзӣ ва худфаъолиятии шахс;

– ташаккули, ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳонбинии илмии курсантон ва шунавандагон, инкишофи фарҳанги таҳаммулпазирӣ бо дигар халқҳо;

– таҷдиди бонизоми паҳлуҳои маориф, инъикоскунандаи тағйирот дар доираи фарҳанг, иқтисодиёт, илм, техника ва технология;

– мудом будани маълумот (таҳсилоти олии касбии баъди мактаби олі);

– ҳамоҳанг намудани фаъолияти муассисаҳои гуногуни таълимӣ: Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази таълимии ВКД

Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази таълимии Раёсати оташнишонии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази таълимии Раёсати Қўшунҳои дохилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Коллеҷи милитсияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Коллеҷи оташнишонии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, Курсҳои Олии Академӣ ва Такмили ихтисоси кормандони МКД (дар таъҷиботи Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон);

– таъмини таҳсил ва бозомӯзӣ дар кишварҳои ИДМ ва хориҷи кишвар;
– инкишофи анъанаҳои МКД дар таълим ва тайёр намудани кадрҳо, ҷалб ба корҳои илмӣ-тадқиқотӣ;

– тайёр намудани мутахассисони баландихтисос барои самтҳои фаъолияти МКД.

Адабиёт:

1. Барномаи ислоҳоти (рушди) милитсия барои солҳои 2014-2020. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №296 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муроҷиат 18.02.2021).

2. Батайкин В.П. Правовая культура в условиях социальной модернизации России (социально-философский анализ): Автореф. дис... канд. философ. наук. – М., 2006.

3. Бушуев А.М. Философия / А.М. Бушуев. – М., 2005.

4. Васильев А.М. Правовые категории / А.М. Васильев. – М., 1976.

5. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода. – Алматы, 1995.

6. Горлинский И.В. Педагогическая система непрерывного профессионального образования в учебных заведениях МВД России и пути ее развития: Монография. – М., 1999.

7. Гранат Н.Л. Профессионализм как принцип организации и деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990.

8. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М.: МАЭП, 1999.

9. Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами...

10. Капитонов С.А. Основы управления внутренними делами: Учебное пособие. / Под ред. д.ю.н. В.И. Селиверстова. – М.: Юриспруденция, 2001.

11. Караваев А.Ф. Психолого-педагогическое обеспечение профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел: Текст]: монография / А.Ф. Караваев; Омская Академия МВД России. – Омск, 2005. – 284 с.

12. Колонтаевская И.Ф. Профессиональное образование кадров полиции за рубежом (педагогический аспект): Монография. – М.: Академия управления МВД России, 2000.

13. Кудрявцев А.В. О перспективах развития дополнительного профессионального образования в системе МВД России // Материалы

Всерос. учеб. – метод, сбора руководящего состава образовательных учреждений системы дополнительного профессионального образования МВД России, ведущих учебных центров МВД, ГУВД, УВД субъектов Российской Федерации, УВДТ в рамках поэтапного перехода на современные инновационные образовательные технологии (1-2 ноября 2005 г.) / Под общ. ред. А.В. Кудрявцева, Ю.Н. Демидова. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2005.

14. Лазарев В.В. Теоретические вопросы взаимосвязи профессиональных и общественных начал в деятельности органов внутренних дел // Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность: Труды Академии. – М.: Академия МВД СССР, 1990.

15. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: «Знание», 1996.

16. Медведев В.А. Правовая культура российского общества: особенности и тенденции развития. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.А. Медведев. – Чебоксары, 2004. – 30 с.

17. Миронова И. Роль и место негосударственных компаний в системе распространения правовой информации // Государственная информация и демократизация общества. Материалы Международной конференции (15-16.05.2000). – СПб, 2001.

18. Насриддинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2016.

19. Насурдинов Э.С. Правовая культура: монография / Э.С. Насурдинов; отв. Ред. Ф.Т. Тахиров. – М.: Норма, 2014. – 352 с.

20. Низомномаи адои хизмат аз тарафи ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2005, №137 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <https://mvd.tj/index.php/ru/> (санаи муроҷиат 19.02.2021).

21. Низомномаи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006 №592 тасдиқ шудааст (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.05.2008, №283, аз 29.04.2009, №274, аз 30.12.2011, №673, аз 30.12.2015, №819): манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи муроҷиат 15.02.2021).

22. Раҳмон Д.С., Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций: монография / Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода. – Душанбе, 2018. – 176 с.

23. Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятёбии тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ. Дисс. Барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01. – Душанбе, 2019. – 479 с.

24. Саъдизода Дж. Культура прав человека как составная часть правовой культуры // Закон и право №10. – Москва: Издательства «ЮНИТИ-ДАНА», 2014. – С. 63-67.

25. Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права. Материалы междуниверситетской научно-практической конференции 24–25 марта 2014 года / Под общей ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва-Душанбе, 2014 – С. 264-272.

26. Саъдизода Ч. Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: 12.00.01 / Саъдизода Чаҳонгир. – Душанбе, 2017. – 241 с.

27. Слостёнин В.А. Введение в педагогическую аксиологию [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостёнин Г.И. Чижакова. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

28. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов / Н.Я. Соколов. – М., 1987.

29. Соколова Е.Н. Педагогическая система морально-психологической подготовки личного состава органов внутренних дел: сущность и перспективы [Текст]: монография / Е.Н. Соколова; Сибирский юридический институт МВД России. – Красноярск, 2004. – 156 с.

30. Сотиволдиев Р.Ш. Формирование профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. Душанбе, 2020. № 2 (44). С. 70-80.

31. Стратегияи ислоҳоти милитсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2013 тасдиқ шудааст: [манбаи электронӣ]: речаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj/base/> (санаи мурочиат 15.02.2021).

32. Топорнин Б.П. Высшее юридическое образование в России: проблемы развития [Текст] / Б.Н. Топорнин. – М.: РАН, 1996. – 86 с.

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ КАТЕГОРИИ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА В ТАМОЖЕННОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Саидов Х.Х.,

доцент кафедры международного права
юридического факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 944500001

Аннотация: В данной статье на основе изучения таможенного законодательства РТ раскрываются такие элементы категории таможенного дела как таможенный контроль, таможенные операции, таможенная процедура, таможенный тариф и таможенная статистика. В результате проведенного анализа автор приходит к выводу, что таможенное дело рассматривается как инструмент таможенного регулирования.

Ключевые слова: Таможенное дело, таможенное законодательство, таможенное регулирование, таможенная граница, товары и транспортные средства.

ДОИР БА МАСЪАЛАИ ЧОЙГОҲИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ ДАР ҚОНУНГУЗОРИИ ГУМРУКӢИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Саидов Ҳ.Ҳ.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи
байналмилалӣ факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 944500001

Фишурда: Дар мақолаи мазкур дар асоси омӯзиши қонунгузорию гумрукии ҚТ чунин унсурҳои фаъолияти гумрукӣ ба монанди назорати гумрукӣ, амалиёти гумрукӣ, тарифи гумрукӣ ва омори гумрукӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар ин асно муаллиф дар асоси таҳлилу баррасӣ ба хулосае меояд, ки категорияи фаъолияти гумрукӣ ҳамчун воситаи танзими гумрукӣ фаҳмида мешавад.

Калидвожаҳо: Фаъолияти гумрукӣ; қонунгузорию гумрукӣ, танзими гумрукӣ, сарҳади гумрукӣ, молу воситаҳои нақлиёт.

ON QUESTION OF THE POSITION OF THE CATEGORY OF CUSTOMS IN THE CUSTOMS LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Saidov H.Kh.,

c.s.l., docent department of International Law, Tajik National University

Phone: (+992) 944500001

Annotation: In this article, based on the study of the customs legislation of the Republic of Tajikistan, it reveals such elements of the category of customs as customs control, customs operations, customs procedure, customs tariff and customs statistics. As a result of the analysis, the author comes to the conclusion that the customs business is considered as an instrument of customs regulation.

Keywords: Customs, customs legislation, customs regulation, customs border, goods and vehicles.

Зачастую знакомство с таможенными вопросами происходит, как правило, в случаях ввоза товаров на таможенную территорию Республики Таджикистан или вывоза за ее пределы. При этом, с требованиями таможенного законодательства можно столкнуться и не участвуя в перевозке товаров через границу Республики Таджикистан. Например, лицо, осуществляющее предпринимательскую деятельность, приобретая товар иностранного производства, может не задумываться о законности его ввоза в страну. Но если окажется впоследствии, что такой товар был ввезен с нарушением таможенных правил, т.е. без уплаты таможенных пошлин, в результате владельцу придется обратиться к таможенному законодательству, чтобы сохранить за собой право собственности за данную покупку. В то же время проблемы с уплатой таможенных пошлин могут возникнуть и в случае обнаружения таможенными органами фактов несоблюдения лицами запретов и ограничений в отношении товаров, ранее ввезенных в Республики Таджикистан с предоставлением льгот по таможенным платежам. Поэтому к изучению таможенного права рекомендуется со знакомства с организационными основами таможенного регулирования и таможенного дела в Республике Таджикистан.

Термины «таможня» или «таможенный» происходит от слова «тамга». Данное слово уходит своим историческими корнями в родовое общество монголов, где во времена правления Тимура и тимуридов у торговцев взимался налог под названием тамга (клеймо), а также таможенные пошлины на ввозимые товары. Иначе говоря, получения ханских ярлыков сопровождалось сбором, который стал впоследствии называется у русских тамгой и являлся, в сущности, пошлиной, налогом, вжимавшимися при торговле на рынках и ярмарках¹³⁷.

¹³⁷ См.: Российское таможенное право. Отв. ред. Б.Н.Габричидзе. –М., ИНФРА. М-НОРМА, 1997. – С. 4

От слова «тамга» в дальнейшем образовался глагол «тамжить», т.е. облагать товар пошлиной, а место, где товар тамжили, стало называться таможенной. В этом смысле процедура проверки товаров и взимания с них пошлины получила название – «тамжение», а уполномоченные на ее осуществления лица – «таможенники». С тех пор, конечно, содержание данного понятия существенно видоизменилось.

В настоящее время содержание таможенное дело охватывает сложный комплекс отношений, непосредственно связанных с внешней и внутренней политикой и деятельностью государства. Исходя из этого, в рамках государственной политики государственная таможенная деятельность по характеру и целям имеет многоцелевой характер, служить удовлетворению разнообразных интересов и потребностей.

Суть в том, что проведение соответствующих проверок товаров и транспортных средств, перемещаемых через таможенную границу, деятельность государственных органов по взиманию платежей, а также действия лиц, перемещаемых товары, подчинены определенным таможенным правилам - правилам перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

Таможенный Кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. раскрывает два ключевых понятия таможенного права – «таможенное регулирование» и «таможенное дело». Так, согласно ч.1 ст.1 ТК РТ таможенное регулирование заключается в установлении порядка и правил, при соблюдении которых лица реализуют право на перемещение товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан¹³⁸. Это означает, что посредством категории таможенного регулирования (с помощью норм права) государство регламентирует перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

Следует отметить, что соблюдения данного порядка и правил (далее таможенные правила) ввоза или вывоза товаров обеспечивает лицам возможность реализации своих прав на перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Таджикистан.

В настоящее время нормативно-правовую базу таможенного регулирования составляют таможенное законодательство Республики Таджикистан, которое состоит из Таможенного Кодекса РТ и принятых в соответствии с ним иных законов РТ (например, Закон РТ «О внешнеторговой деятельности» от 3 июля 2012 года), нормативных правовых актов, а также международных правовых актов, признанных Таджикистаном (ст.3 ТК РТ). Таможенное законодательство Республики Таджикистан регулирует отношения в области таможенного дела, в том числе отношения по установлению порядка перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу, отношения,

¹³⁸ Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

возникающие в процессе таможенного оформления и таможенного контроля, обжалования актов, действий (бездействия) таможенных органов и их должностных лиц, а также отношения по установлению и применению таможенных режимов, установлению, введению, изменению и взиманию таможенных платежей. Совокупность этих норм составляет содержание таможенного законодательства.

Сегодня международная торговля предполагает перемещение товаров и транспортных средств через границу из одной страны в другую. В связи с этим, для таможенного регулирования этого торгово-экономического товарооборота существуют органы государственного управления внешнеэкономической деятельностью, в системе которых особую роль играет служба, занимающаяся таможенным делом. Как видно, таможенное дело неразрывно связано с областью внешней торговли и обслуживает ее участников. В связи с чем возникает необходимость определить понятие таможенное дело¹³⁹.

В переходный к рыночным отношениям период таможенное дело представляет собой динамично развивающуюся область знаний, в основе которой сложный, органически единый институт, являющийся частью системы исполнительной власти. Поэтому осуществление внешнеэкономической деятельности невозможно вне применения основ таможенного дела, так как перемещение через таможенную границу различных грузов всегда означает взаимодействие с таможенной системой. На мировом уровне таможенное дело выступает в качестве одного из важнейших звеньев внешней торговли.

Согласно ч. 2 ст.1 Таможенного кодекса Республики Таджикистан под таможенным делом понимается совокупность методов и средств обеспечения соблюдения мер таможенно-тарифного регулирования, запретов и ограничений, установленных в соответствии с законодательством Республики Таджикистан в области государственного регулирования внешнеэкономической деятельности, связанных с перемещением товаров и транспортных средств через таможенную границу¹⁴⁰. Как видим, для основополагающей категории таможенного права такое определение, как нам представляется, выглядит тяжеловесно и трудно производимо. Однако, из смысла дефиниции, содержащейся в п.2 ст.1 ТК РТ, можно сделать вывод о том, что таможенное дело представляет инструментарий таможенного регулирования. Иными словами, если таможенное регулирование – это деятельность по установлению таможенных правил, то таможенное дело – это деятельность по обеспечению соблюдения данных правил.

Далее следует указать, что при перемещении товаров и транспортных средств таможенную границу должны соблюдаться меры таможенно-

¹³⁹ Саидов Х.Х. Соибов З.М. Таможенное законодательство и правовое обеспечение деятельности таможенных органов в Республике Таджикистан: история, теория и практика. / под ред. д.ю.н. Маджидзода Дж.З. и д.ю.н. Диноршоев А.М. – Душанбе, 2020. – 136 с.

¹⁴⁰ Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

тарифного регулирования, а также запреты и ограничения, установленные законодательством. В таможенном праве под таможенно-тарифным регулированием имеются в виду такие меры государственного воздействия на внешнеэкономические связи страны, которм основаны на использовании ценового фактора влияния на внешнеторговый оборот. Таможенно-тарифное регулирование относится к экономике- финансовому блоку таможенного дела которая включает в себя множество элементов. Например, порядок определения таможенной стоимости товара. Взятые в отдельности, они могут рассматриваться как административные меры регулирования внешнеэкономической деятельности¹⁴¹.

Разумеется, любые таможенные операции по ввозу и вывозу товаров не проходят для государства бесследно. Они могут как нанести вред отечественной экономике, так и способствовать развитию внутреннего (собственного) производство. Однако для того, чтобы удержать эти процессы в определённых рамках, все страны мира прибегают к использованию барьеров на торговых путях путём применения мерами тарифного и нетарифного регулирования. Следует заметит, что как показывает практика чаще всего такие препятствия (как например, путём увеличения ставок ввозных таможенных пошлин) применяются при ввозе товаров на территорию государства, так как экспорт наиболее выгоден как производителю, так и экономике в целом. Изложенное показывает, что таможенно-тарифное регулирование выступает в качестве одного из таких барьеров и основано, в первую очередь, на взимании таможенных платежей.

Наряду с этим, запреты и ограничения являются также определенным препятствием на торговых путях. Но это препятствие вынужденное, так как основано в ряде интересов государства, общества и его граждан. Об этом свидетельствует ст. 12 ТК РТ, которая предусматривает соблюдение запретов и ограничений при перемещении товаров через таможенную границу, при соблюдении требований и условий, установленных нормативными правовыми актами РТ и международно-правовыми актами, признанными РТ. Так, например, при ввозе товара в страну субъект ВЭД получает на него сертификат, который означает, что данный товар безопасен и может быть использован без нанесения вреда или ущерба. Сегодня, таможенное законодательство различных стран мира устанавливают перечень товаров, запрещенных к перемещению через границу (оружия, наркотики и т.д.).

Вышеизложенное свидетельствует о том, что меры таможенно-тарифного регулирования, а также запреты и ограничения есть те барьеры, препятствия, через которые необходимо пройти для осуществления действий по ввозу и вывозу товаров и транспортных средств.

Исходя из содержания ТК РТ, к элементам таможенного дела относятся:

¹⁴¹ См.: подробнее см.: Габричидзе Б.Н., Шахмаматьев А.А. Таможенно-тарифное регулирования внешнеэкономической деятельности в РФ (правовые аспекты) // Государство и права. 1994. №1. – С.44-45

1. таможенные операции, представляющие собой отдельные действия в отношении товаров и транспортных средств, совершаемые специально уполномоченными на то должностными лицами таможенных органов при их оформлении. Они применяются независимо от стран происхождения, отправления и назначения товаров;

2. таможенные процедуры, которые являются совокупностью положений, предусматривающих порядок совершения операции и определяющих статус товаров и транспортных средств для таможенных целей. Таможенные процедуры часто называют таможенными формальностями, их исполнение обычно происходит в процессе таможенного оформления товаров, перемещаемых через границу;

3. таможенный тариф, которые является инструментом торговой политики и государственного регулирования внутреннего рынка товаров при его взаимосвязи с мировым рынком. Как было указано выше, таможенный тариф относится к экономико-финансовому блоку таможенного дела. Как элемент таможенного дела, он помогает определить объём таможенных платежей, подлежащих уплате участниками внешнеэкономической деятельности;

4. таможенный контроль, представляющие собой совокупность мер, осуществляемых таможенными органами в целях обеспечения соблюдения таможенного законодательства Республики Таджикистан. Кроме того, следует иметь ввиду, что таможенные органы в пределах своих полномочий также обеспечивают контроль за соблюдением валютного законодательства при перемещении товаров и транспортных средств через таможенную границу;

5. таможенная статистика, применяемую в целях контроля за поступлением в бюджет таможенных платежей, установление объема внешнеторгового оборота, анализ состояния, динамики и тенденций развития внешней торговли Республики Таджикистан, ее торгового и платежного балансов и экономики в целом. То есть, с целью изучения состояния экспорта и импорта товаров, а также всех связанных с ними операций в их количественном и стоимостном выражении, а также в стратегии географической направленности экспорта и импорта. Сбор и обработка информации в области таможенного дела дают возможность выявить закономерности развития внешнеэкономических отношений; факторы, влияющие на их динамику; провести анализ различных сторон международной торговли; спрогнозировать дальнейшие взаимосвязи субъектов таможенного дела.

Следует отметить, что наряду с этим отдельные авторы¹⁴² к элементам таможенного дела относят также: распоряжение товарами и транспортными средствами (обращенными в собственности государства); регулирование деятельности таможенных органов; обжалование актов,

¹⁴² См.: Наздрачев А.Ф. Административная организация таможенного дела. – М.: «МЦФЭР», 2005. – С.14-15.

действий и бездействий таможенных органов, а также контроль за их деятельностью.

Однако при этом следует иметь в виду, что приведенная система отражает структуру таможенного дела на текущий период внешнеторговой деятельности. Так как новые задачи таможенной политики могут потребовать изменения и дополнения средств ее осуществления, что которое должны получить отражение и в содержании понятия «таможенное дело».

При этом следует заметить, что на основе норм таможенного права, вышеназванные элементы таможенного дела воплощаются в жизнь. Это говорит о том, что именно таможенное право обеспечивает органическую взаимосвязь всех элементов, составляющих таможенное дело.

Литература:

1. Габричидзе Б.Н., Шахмаматыев А.А. Таможенно-тарифное регулирования внешнеэкономической деятельности в РФ (правовые аспекты) // Государство и права. 1994. №1. – С.44-45
2. Наздрачев А.Ф. Административная организация таможенного дела. – М.: «МЦФЭР», 2005. – С.14-15.
3. Российское таможенное право. Отв. ред. Б.Н. Габричидзе. –М., ИНФРА. М-НОРМА, 1997. – С. 4
4. Саидов Х.Х., Соибов З.М. Таможенное законодательство и правовое обеспечение деятельности таможенных органов в Республике Таджикистан: история, теория и практика. / под ред. д.ю.н. Маджидзода Дж.З. и д.ю.н. Диноршоев А.М. – Душанбе, 2020. – 136с.
5. Таможенный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2004 г. // [Электрон. ресурс]. Режим доступа: www.mmk.tj. (Дата обращения: 20.02.2021 г.).

ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА АҲАМИЯТИ ҲУҚУҚИИ ОН

Сайнозимзода Ф.С.,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (+992) 918676096

E-mail: mr.holov@inbox.ru

Роҳбари илмӣ: Насриддинзода Э.С., узви вобастаи Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Саъдизода Ҷ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, ки дар ҳаёти давлатӣ ва ҳуқуқии мамлакат ҷойи намоёнро ишғол менамояд, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф як қатор хусусиятҳои Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»-ро таҳлил карда, зикр менамояд, ки Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионӣ-ҳуқуқиест, ки дар асос ва барои иҷрои талаботи он санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул, инчунин ба қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳои зарурӣ ворид карда мешаванд.

Калидвожаҳо: Президент, Паёми Президент, Конститутсия, Маҷлиси Олӣ (Парламент), қонун, стратегия, барнома.

ПОСЛАНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И ЕГО ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Сайнозимзода Ф.С.,

соискатель кафедры прав человека и
сравнительного правоведения
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел.: (+992) 918676096

E-mail: mr.holov@inbox.ru

Научный руководитель: Насриддинзода Э.С., член-корреспондент
национальной Академии наук Таджикистана, доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Саъдизода Дж., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В данной статье Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» Маджлиси Оли (Парламент) Республики Таджикистан исследуется как конституционно-правовой акт, который в государственный и правовой жизни республики занимает особое место. Автор анализировал ряд особенностей Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» и отмечает что Послание Президента Республики Таджикистан является конституционно-правовым актом на основе и во исполнении требований которого принимаются законодательные акты и другие нормативные правовые акты, а также вносятся необходимые изменения и дополнения к действующее законодательство Республики Таджикистан.

Ключевые слова: Президент, Послание Президента, Конституция, Маджлиси Оли (Парламент), закон, стратегия, программа.

ADDRESS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AND LEGAL MEANING

Sainozimzoda F.S.,

Researcher of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty of the Tajik National University

Phone: (+992) 918676096

E-mail: mr.holov@inbox.ru

Research supervisor: Nasriddinzoda E.S., corresponding Member of the national Academy of Sciences of Tajikistan, doctor of legal Sciences, professor

Reviewer: Sadizoda J., Candidate of law, dosent

Annotation: In this article, the Address of the President of the Republic of Tajikistan "On the main directions of the internal and foreign policy of the Republic" to the Majlisi Oli (Parliament) Republic of Tajikistan, is explored as a constitutional legal act that takes a special place in the state and legal life of the republic. The author analyzed a number of features of the Address of the President of the Republic of Tajikistan "On the main directions of domestic and foreign policy of the republic" and notes that the Address of the President of the Republic of Tajikistan is a constitutional legal act on the basis of and in compliance with the requirements of which legislative acts and other normative legal acts are adopted, and the necessary changes and additions to the current legislation of the Republic of Tajikistan.

Keywords: President, Address of President, Constitution, Majlisi Oli (Parliament), law, strategy, program.

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ки дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа мегардад, ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ дар рушди соҳаҳои мухталифи ҳаёти кишвар ҷойгоҳи хоссаро касб намудааст.

Қобили зикр аст, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, меъёрҳои он мустақиман амал мекунад. Яке аз меъёрҳои муҳими Конститутсияи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» мебошад, ки имрӯз он дар байни санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди ҳама бахшҳои мамлакат мавқеи хосаро касб намудааст.

Конститутсияи мамлакат шакли идораи Ҷумҳурии Тоҷикистонро президентӣ эътироф карда, дар боби чаҳорум вазъи ҳуқуқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро батанзим даровард. Инчунин, дар қисми сеюми моддаи 55 муқаррар намуд, ки «Дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савганд ёд мекунад ва бо Паёми худ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад менамояд»¹⁴³.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҷиҳати фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба аҳолии кишвар, таъмини адолати иҷтимоӣ, эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, риояи қонунгузорӣ ва дар маҷмӯъ барои рушди кишвар дастуру супоришҳои мушаххасу зарурӣ дода мешавад. Чунин дастуру супоришҳо ва талаботи Паёми Президент бояд, ки аз ҷониби субъектони ваколатдор сари вақт ва бо сифати баланд иҷро гарданд. Зеро амалӣ гаштани онҳо боиси афзудан ва боло рафтани шароити иҷтимоӣ ва иқтисодии ҳар як шахс, дар маҷмӯъ ҳалқи Тоҷикистон, мегардад.

Аз ин лиҳоз, имрӯз нақшу мавқеъ ва аҳамияту эътибори Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» боло меравад ва намояндагони тамоми қишрҳои ҷомеа баргузорию онро бесаброна интизорӣ мекашанд, тавассути воситаҳои ахбори омма матолиби онро бо тавачҷуҳи хоса тамошо ва мутолеа мекунад, мазмуну мундариҷаашро бо самимият меомӯзанд ва дар амалисозии муқаррароти он ҷаҳолон иштирок менамоянд.

Аҳамияти ин падидаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки ҳарчанд мутобиқан ба муқаррароти конститусионӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шуда бошад ҳам, масъалаҳои зимни он ишорагашта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро гирифта, мувофиқан доираи субъектони масъули иҷрои ин вазифаҳо ба аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳдуд намегардад. Ҳамаи мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, ходимони илмию сиёсӣ, дар умум намояндагони тамоми қишру соҳаҳо дар иҷрои дастур ва ҳидоятҳои, ки зимни ироаи Паём садо медиҳанд, камари ҳиммат

¹⁴³ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти Ганҷ, 2016.

баста, тамоми иқтидори хешро дар ин самт масраф месозанд ва маҷрои ташкили корро тарзе ба роҳ мемонанд, ки вазифаи дар назди онҳо гузошташуда то Паёми навбатӣ комилан иҷро шавад¹⁴⁴.

Олимону муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқи ватанӣ ва хориҷӣ Паёми Президент ба мақоми олии қонунбарорро ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ, санади ҳатмӣ-ҳуқуқӣ, санади хусусияти умумихатмӣ, сарчашмаи ҳуқуқ, санади ҳуқуқӣ ва ҳатто чун қонун арзёбӣ намуда, дар иртибот ба он, мақолаву асарҳои зиёди илмиву оммавӣ ба табъ расонида, аҳамияти ҳуқуқӣ ва хусусияти меъёрии онро илман ва амалан асоснок кардаанд. Онҳо пешниҳод ва андешаҳои судманду зарурии мухталифро вобаста ба расман қувваи ҳуқуқӣ додан ба Паёми Президент ва эътироф намудани он ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ва санади ҳуқуқӣ манзур менамоянд.

Ф.Т. Тоҳиров зикр менамояд, ки Паёми Президент ба Маҷлиси Олӣ хусусияти ҳатмӣ-ҳуқуқӣ дорад ва менигорад, ки «барои вайрон кардан, саривақт ё сифатнок иҷро накардани дастурҳои Паём аз ҷониби субъектони дар Паём қайдшуда онҳо бояд ҷиддӣ пурсида шаванд ва ин барои устувор кардани нақш ва эътибори Паёми ҳарсола ҳамчун институти нав дар ҳаёти давлатӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд. Амалӣ намудани он дастуру супоришҳое, ки аз Паём бармеоянд, қадам ба қадам Тоҷикистонро ба зинаҳои нави рушди сиёсиву ҳуқуқӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва маънавию фарҳангӣ мерасонад»¹⁴⁵

Ба андешаи А.М. Диноршоев «Паёми Президент ин санади конституционист, ки мавқеи Президентро оид ба масъалаҳои асосии сиёсати давлатии кишвар, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, рушди соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маънавии кишвар дар ояндаи кӯтоҳтарин ва миёнамуҳлат ифода мекунад ва барои мақомоти ҳокимияти давлатӣ хусусияти ҳатмӣ дорад»¹⁴⁶.

И.И. Камолов дар таҳқиқоти илмиаш санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олиро таҳлил намуда, қайд мекунад, ки Паёми Президент «...хусусияти меъёрӣ ва барои мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва ташкилотҳои онҳо эътибори умумихатмӣ дорад»¹⁴⁷.

М.С. Сулаймонов дар мақолааш зери номи «Санадҳои Президент ва таснифбандии онҳо» санадҳои Президент, аз қабилӣ амр, фармон ва Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор дода зикр менамояд, ки «Яке аз санадҳои муҳимми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Паёми ҳарсолаи Президент ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Паёми ҳарсолаи Президент санади расмӣ барои амалисозии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар ва вобаста ба иҷроиши фунсияҳои

¹⁴⁴ Раҳмон Д.С. Паём – роҳнамо ба сӯйи фардои неку дурахшон // Минбари ҳуқуқшинос аз 29 декабри соли 2016. – (№20-21).

¹⁴⁵ Тоҳиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента // Народная газета от 20 июля 2005 г. – (№29).

¹⁴⁶ Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президент Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. № 1, 2016. – С. 58.

¹⁴⁷ Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: проблемы теории и практики: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 27.

дохиливу хориҷии Президенти кишвар, инчунин баҳри амалинамоии функсияҳои доимиву муваққатӣ ва дастаҷамъиву яккасардории Президент мебошад»¹⁴⁸. Ва ӯ хулоса менамояд, ки санадҳои Президент дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти умумихатмӣ дошта, онҳо бевосита амал менамоянд ва дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи хосаро ишғол менамоянд¹⁴⁹.

М.А. Краснов Паёми Президент ба парламентаро аз рӯи қувваи ҳуқуқиаш ба қонун баробар медонад. Тавре ӯ зикр менамояд: «Паём санади расмиест, ки аз рӯи қуввааш ба қонун баробар аст»¹⁵⁰. Дар даҳсолаҳои аввали пайдоишаш Паёми Президентони ИМА шакли лоиҳа ва моҳияти қонунҳоеро дар худ доштанд, ки барои баррасӣ ва қабул ба Конгресс фиристода мешуданд¹⁵¹.

Баъзе олимони Паёми Президентро ҳатто аз қонун ва қонуни конституционӣ боло мегузоранд. Аз ҷумла, Э.Г. Кочетов қайд мекунад, ки «Паёми Президент санади конституционист, ки эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва аҳамияти он аз қонун боло меистад»¹⁵². Дар навбати худ О.Т. Сериков ибраз менамояд, ки ба Паёми Президент ба парламент танҳо Конститутсия баробар шуда метавонад¹⁵³. Ҷамчунин, ӯ пешниҳод мекунад, ки «Нуфузи Сарвари давлат ва таъсири бузурги ӯ дар рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ дар кишвар имкон медиҳад, ки дар оянда ба қонунгузории амалкунанда тағйирот ворид карда шавад ва Паёми Президент расман сарчашмаи ҳуқуқ эътироф гардад. Барои ин танҳо лозим аст, ки Паёми Президент расман муқаррар ва ба таври аниқ умумихатмӣ будани он ифода карда шавад. Дигар нишонаҳои меъёрҳои ҳуқуқиро Паёми Президент аллақай доро мебошад»¹⁵⁴. Дар робита бо ин, Г.А. Грищенко низ мувофиқи мақсад мешуморад, ки оид ба Паёми Президент қонуни махсус қабул ва вазъи ҳуқуқии он муқаррар карда шавад¹⁵⁵.

А.Г. Тиковенко зикр менамояд, ки «Дар баробари низоми сарчашмаҳои ҳуқуқии расмие, ки дар Қонун дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқаррар гардидаанд, инчунин сарчашмаҳои хоснабудаи ҳуқуқие мавҷуданд, ки дар

¹⁴⁸ Сулаймонов М.С. Санадҳои Президент ва таснифбандии онҳо // Минбари ҳуқуқшинос аз 24 ноябри соли 2017. – №16-18.

¹⁴⁹ Ниг.: Ҳамон ҷо.

¹⁵⁰ Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть. // Российская газета от 18 марта 1997 г.

¹⁵¹ Саидов Ш. Паём: таърихи пайдоиш ва аҳамияти сиёсии он // Паёми ормонҳои миллат / Маводи Конфронси илмӣ-назариявӣ вилоятӣ таҳти унвони «Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва рушди Тоҷикистони соҳибистиклол». – Хучанд: Нури маърифат, 2016. – С. 182.

¹⁵² Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти. «Независимая газета», М., 1997. 13 февр.

¹⁵³ Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений. Эл. адрес: <https://cyberleninka.ru/article/v/rol-konstitutsii-respubliki-kazahstan-i-ezhegodnyh-poslaniy-glavy-gosudarstva-narodu-strany-v-pravovom-regulirovanii-ekologicheskikh>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁴ Ҳамон ҷо.

¹⁵⁵ Грищенко Г.А. Институт посланий Президента Российской Федерации в механизме легитимации государственной власти. Российский юридический журнал. 2011. №6.

назарияи умумии ҳуқуқ коркард нашудаанд ва мавзӯи таҳлили илмӣ қарор нагирифтаанд. Ба ин намуд Паёми Президент дохил мешавад»¹⁵⁶.

Қобили зикр аст, ки дар давлати Белорус Президенти Ҷумҳурии Белорус бо Паём ба халқи Ҷумҳурии Белорус ва Парламент дар бораи вазъи кишвар ва самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ муроҷиат менамояд. Бояд ёдовар шуд, ки дар ин кишвар Қонун «Дар бораи тасдиқи Самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Белорус»¹⁵⁷ аз соли 2005 амал менамояд ва ба он 2 маротиба солҳои 2013 ва 2015 тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шудааст.

Боиси қайд аст, ки дар баробари Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррарот оид ба Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд аст. Аз ҷумла дар қисми 3 моддаи 36 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муқаррар гардидааст, ки «Афзалиятҳо ва самтҳои нави сиёсати давлатӣ дар давраи банақшагирии буҷетӣ дар асоси Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуҷҷатҳои барномавии стратегияи қабулгардидаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё тасдиқнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд»¹⁵⁸.

Ҳамчунин дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми декабри соли 2016 таҳти №636 ва Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28-уми декабри соли 2016 таҳти №678 тасдиқ шудаанд, дар муқаддимаи онҳо зикр гардидаанд, ки стратегия ва барномаи мазкур дар асоси Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудаанд. Инчунин дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ оид ба Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии мамлакат муқаррароти дахлдор ҷой дода шудаанд.

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳарчанд расман санади меъёрии ҳуқуқӣ намебошад ва дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» оид ба он муқаррароти дахлдор мавҷуд нест, аммо Паёми Президент санади ҳуқуқест, ки дорои чунин хусусиятҳо мебошад:

¹⁵⁶ Тиковенко А. Г. Нетипичные источники права в правовой системе Белоруси. Эл. адрес.: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/33362/1/8%20%D0%A2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁷ Закон Республики Белорус «Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Белорус» от 14 ноября 2005 год, №60-3 (В редакции Законов Республики Беларусь от 12.12.2013 г. №83-3, 04.06.2015 г. №275-3). Эл. адрес.: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=64835. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

¹⁵⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 436; с. 2013, №3, мод. 189; №11, мод.784; с. 2016, №5, мод.367; с. 2018, №5, мод. 286.

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» танҳо дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа карда мешавад ва он мавриди баррасӣ қарор дода намешавад;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва муҳокима карда намешавад ва зимни ироаи Паём ҳеҷ кас ҳуқуқи эрод гирифтани ба он ва савол додан ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро надорад;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар рӯзи муқарраргардида ироа ва ҳамон рӯз дар воситаҳои ахбори омма расман интишор карда мешавад ва масъулин аз ҳамон рӯз баҳри амалӣ ва иҷро намудани талаботи Паёми Президент камари ҳиммат мебандад;

- Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионист, зеро дар қисми сеюми моддаи 55 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба он меъёр муқаррар гардидааст;

- яке аз хусусиятҳои муҳими Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар он аст, ки дар асос ва барои иҷрои талаботи Паёми Президент қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул ва ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир иловаҳо ворид карда мешаванд.

Б.С. Гадоев қайд менамояд, ки Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ мебошад ва пешниҳод мекунад, ки «зарур аст дар сатҳи қонунгузорӣ масъалаи ҳатмияти ҳуқуқии дастур, супориш ва вазифаҳо баррасӣ карда, механизми иҷрои дастурҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда, инчунин ҷавобгарӣ нисбат ба мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор барои иҷро накардан ва ё безътиной зоҳир намудан ба иҷрои вазифаҳои муайянгардида, муқаррар карда шавад»¹⁵⁹. К.Т. Мухторов бо мақсади рушди муносибатҳои институти муроҷиати Президенти давлат ба парламент, танзими муносибатҳо оид ба вазъи ҳуқуқии он чунин пешниҳод менамояд:

Якун, мафҳуми Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат ва самтҳои асосии сиёсати давлатӣ дар қонунгузорӣ муқаррар карда шаванд.

Дуюм, салоҳияти Президент ва Маҷлиси Олӣ оид ба муқаррар кардани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат мушаххас карда шаванд.

¹⁵⁹ Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховадинова Академии наук Республики Таджикистан. № 1, 2015. – С. 93.

Сеюм, дар сатҳи қонунгузорӣ масъалаи ҳатмӣ будани риоя ва иҷрои муқаррароти Паём, механизмҳои амалисозӣ ва оқибатҳои ҳуқуқӣ – ҷавобгарӣ барои иҷро накардани он коркард ва қабул карда шаванд¹⁶⁰.

Дар тақвияти андешаву пешниҳодоти Б.С. Гадоев ва К.Т. Мухторов қайд кардан ба маврид аст, ки амалӣ ва иҷро намудани дастуру супоришҳо ва талаботе, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» бармеоянд, ба тамоми мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳатмӣ мебошад. Чунки тамоми дастуру супоришҳо ва талаботе, ки аз Паёми Президенти мамлакат ба Парламенти кишвар бармеоянд, баҳри рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, фарҳангӣ ва дигарҳо равона мегарданд. Аз ин лиҳоз, ҳоло вақти он расидааст, ки оид ба Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун падидаи муҳимми давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд қонуни махсус қабул ва ё ба қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳои дахлдор ворид ва ба Паёми Президент расман қувваи ҳуқуқӣ дода шавад. Амалӣ намудани чунин тадбир боиси афзудани мақому манзалат ва нуфузу эътибори Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» гардида, баҳри таҳкими ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини адолати иҷтимоӣ, рушди қонунгузорӣ, соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дар маҷмӯъ рушди Тоҷикистони соҳибистиклол мусоидат менамояд.

Хулоса, Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» санади конститутсионӣ-ҳуқуқиест, ки дар асос ва барои иҷрои талаботи он санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул, инчунин ба қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳои зарурӣ ворид карда мешаванд.

Адабиёт:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 128 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 436; с. 2013, №3, мод. 189; №11, мод.784; с. 2016, №5, мод.367; с. 2018, №5, мод. 286.
3. Закон Республики Беларусь «Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь» от 14 ноября 2005 год, №60-3 (В редакции Законов Республики Беларусь от 12.12.2013 г. №83-3, 04.06.2015 г. №275-3). Эл. адрес.: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=64835. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.)

¹⁶⁰ Мухторов К.Т. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Оли: хусусиятҳои сиёсӣ барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ- амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва маданияи Тоҷикистон» 19 март соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). № 1/1, 2019. – С. 490.

4. Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. № 1, 2015. – С. 89-94.

5. Грищенко Г.А. Институт посланий Президента Российской Федерации в механизме легитимации государственной власти. Российский юридический журнал. 2011. №6.

6. Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президент Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. № 1, 2016. – С. 55-60.

7. Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: проблемы теории и практики: монография. Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 240 с.

8. Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть. «Российская газета».- 1997. 18 март

9. Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти. «Независимая газета», М., 1997. 13 февр.

10. Мухторов К.Т. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ: хусусиятҳои сиёсӣ барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ- амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва маданияи Тоҷикистон» 19 март соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). № 1/1, 2019. – С. 484-491.

11. Раҳмон Д.С. Паём – роҳнамо ба сӯи фардои неку дурахшон, Минбари ҳуқуқшинос, 2016., (№20-21) 29 дека.

12. Саидов Ш. Паём: таърихи пайдоиш ва аҳамияти сиёсии он// Паёми ормонҳои миллат/ Маводи Конфронси илмӣ-назариявии вилояти таҳти унвони «Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва рушди Тоҷикистони соҳибистиклол». – Хучанд: Нури маърифат, 2016. – С. 181-188.

13. Сулаймонов М.С. Санадҳои Президент ва таснифбандии онҳо. Рӯзнамаи «Минбари ҳуқуқшинос». №16-18. 24. 11. 2017.

14. Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений. Эл. адрес: <https://cyberleninka.ru/article/v/rol-konstitutsii-respubliki-kazahstan-i-ezhegodnyh-poslaniy-glavy-gosudarstva-narodu-strany-v-pravovom-regulirovanii-ekologicheskikh>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

15. Тиковенко А.Г. Нетипичные источники права в правовой системе Белоруси. Эл. адрес.: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/33362/1/8%D0%A2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>. (Санаи истифодабарӣ 6.04.2021 с.).

16. Тохиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента. «Народная газета». 2005. (№29), 20 июл.

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ
ОИЛАВӢ; ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС:
12.00.03) –**

**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО;
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

**МАФҲУМ, ХУСУСИЯТ ВА ТАБИАТИ ҲУҚУҚИИ
ЭКСПЕРТИЗАИ ТАҲЛИЛИ ТАЪСИРИ ТАНЗИМКУНӢ ҲАМЧУН
МЕХАНИЗМИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРОН**

Соҳибзода М.М.,

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Тел.: (+992) 904415050

E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Зариф У.М.,

сардори баҳши таҳлили таъсири

танзимкунии Маркази миллии

қонунгузори назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 935851415

E-mail: umed.us@mail.ru

Муқарриз: Шарифзода Ф.Ш., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Фишурда: Дар мақолаи мазкур муаллифон институти экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуниро мавриди таҳлил қарор додаанд. Албатта институти мазкур нисбатан падидаи нав маҳсуб ёфта, дар қонунгузори кишвар эътироф карда шудааст. Бо эътироф намудани ин падида ҳамчун падидаи мустақил як қатор нағониҳо ва мушкилотҳо дар илм ва қонунгузори фаъолияти соҳибкорӣ ба вучуд омад. Аз ин лиҳоз то ба андозае кӯшиш намудем, атрофи ин институт мафҳум, хусусият ва табиати ҳуқуқии экспертизаи таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон мавриди таҳлил қарор диҳем.

Калидвожаҳо: Мафҳум; хусусият; табиати ҳуқуқӣ; таҳлил; танзимкунӣ; таъсир; арзиёбӣ; экспертиза; механизми ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон.

**ПОНЯТИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРАВОВАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКЗАМЕНАЦИОННОГО АНАЛИЗА
РЕГУЛИРУЮЩИХ ДЕЙСТВИЙ КАК МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ**

Соҳибзода М.М.,

кандидат юридический наук

Тел.: (+992) 904415050
E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Зариф У.М.,
начальник отдела анализа
регулирующего воздействия
Национальный центр законодательства
при Президенте Республики
Таджикистан
Тел.: (+992) 935851415
E-mail: umed.us@mail.ru

Рецензент: Шарифзода Ф.Ш., кандидат юридических наук.

Аннотация: В статье автор анализирует институт экспертизы анализа регулирующего воздействия. Конечно, это учреждение - явление относительно новое и признано в законодательстве страны. Признание этого явления как самостоятельного явления привело к ряду нововведений и проблем в науке и законодательстве о бизнесе. Поэтому в определенной степени мы попытались проанализировать понятие, характер и правовую природу экспертизы анализа регулирующего воздействия как механизма защиты прав предпринимателей вокруг данного института.

Ключевые слова: Этап; анализ; регулирование; воздействие; публичное обсуждение; экспертиза; развитие; сравнение; модель; Организации экономического сотрудничества и развития.

CONCEPT, CHARACTERISTIC AND LEGAL CHARACTERISTIC OF EXAMINATION ANALYSIS OF REGULATORY ACTIONS AS A MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS OF ENTREPRENEURS

Sohibzoda M.M.,
candidate of legal sciences
Phone: (+992) 904415050
E-mail: sohibov_m.1990@mail.ru

Zarif U.M.,
head of Regulatory Impact Analysis
Department National Center of Legislation
under the President of the Republic of
Tajikistan
Phone: (+992) 935851415
E-mail: umed.us@mail.ru

Reviewer: Sharifzoda F.Sh., candidate of law.

Annotation: In the article, the author analyzes the institution of expertise of the analysis of regulatory impact. Of course, this institution is a relatively new phenomenon and is recognized in the country's legislation. The recognition of this phenomenon as an independent phenomenon has led to a number of innovations and problems in science and business legislation. Therefore, to a certain extent, we tried to analyze the concept, nature and legal nature of the examination of the analysis of the regulatory impact as a mechanism for protecting the rights of entrepreneurs around this institution.

Key words: Stage; analysis; regulation; impact; public consultation; examination; development; comparison; model; Organisation for Economic Cooperation and Development.

Дар ҳоли ҳозир танзими муносибатҳои чамбияти тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд намуда истодааст. Яке аз роҳҳои муҳими танзими давлатӣ ҷустуҷӯи роҳи самарабахш ва оқилонаи танзими муносибатҳо аз ҷониби давлат тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Нақши муҳимро дар ин раванд амалишавии падидаи таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фарогир мебошад.

Ҳарчанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин падида аз соли 2015 баъди қабули Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673¹⁶¹ тасдиқ шудааст, рӯи кор омада бошад, лекин айниҳол ҳамчун падидаи муҳим бо мақсади роҳ ёфтани соҳибкорон ҳангоми баррасӣ ва қабули лоиҳаҳо, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонад, амалӣ мегардад (моддаи 37 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414¹⁶²). Мақсади асосии он ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибкорон ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, пешгирии монеаҳои маъмурӣ дар ҷодаи фаъолияти соҳибкорӣ, уҳдадориву маҳдудиятҳо ва ошкор намудан ҳароҷотҳои беасосо дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ ва ҳароҷоти бучети давлатӣ мебошад.

Барои пурратар ва фаҳмотар будани падидаи таҳлили таъсири танзимкунӣ бояд мафҳум ва хусусиятҳои хоси онро таҳлил намоем. Дар дигар кишварҳо ин падида бо мафҳумҳои гуногун пешниҳод шудааст, аз он ҷумла, дар Федератсияи Россия¹⁶³ ба мафҳуми «арзёбии таъсири танзимкунӣ», дар Ҷумҳурии Қазоқистон бо мафҳуми «таҳлили таъсири танзимкунӣ» ва дар Ҷумҳурии Беларус бо мафҳуми «арзёбии таъсири танзимкунӣ» муқаррар шудааст¹⁶⁴.

Мақсад аз муайян намудани мафҳуми таҳлили таъсири танзимкунӣ ин муайян намудани муҳтавои он, объект, субъект ва мазмуни таҳлили

¹⁶¹ Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 13.02.2021).

¹⁶² Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №5, қ. 1. – Мод. 271.

¹⁶³ Манбаи дастрасӣ: <https://regulation.gov.ru>. (санаи мурочиат: 16.02.2021).

¹⁶⁴ Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей. В 2 т. Т. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; ред.кол.: В.И. Бельский [и др.]. – Минск: Право и экономика, 2019. – 438 с.

таъсири танзимкунӣ мебошад. Азбаски ба таври гуногун шаҳр дода шудааст, мо онро ҳамчун ба мафҳуми таҳлили таъсири танзимкунӣ дида мебароем.

Агар ба таърихи таҳлили таъсири танзимкунӣ назар афканем, солҳои 80-90 асри ХХ дар давлатҳои хориҷа ба миён омада, номи он бо “Regulatory Impact Assessment” муаррифи шудааст. Агар ба мафҳуми эътимологии дурусти ин се мафҳум «Regulatory», «Impact», ва «Assessment»¹⁶⁵ бо забони англисӣ назар афканем, он чунин маъноро ифода менамояд: «танзимкунӣ», «таъсир» ва «арзёбӣ ё баҳодихӣ». Мақсад аз ин мафҳумҳо танзимкунии давлатӣ ва муайян намудани оқибатҳои таъсири он ва арзёбӣ намудан ё баҳодихии оқибатҳои қабули лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Дар ин ҷо на танҳо танзимкунии давлатӣ, инчунин ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ, аз ҷумла, андешаҳои доираи соҳибкорон ба ҳисоб меравад. Дигар ин, ки аз ҷониби таҳиякунанда ба инобат гирифтани афкори ҷонибҳои манфиатдор доир ба танзимкунии давлатӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

То ҳол мафҳуми ягонаи умумӣ оид ба таҳлили таъсири танзимкунӣ мавҷуд нест, лекин онро ба мафҳумҳои гуногун дар давлатҳои хориҷа шарҳ додаанд. Дар умум 3 намуди таъсиррасонии танзимкунии давлатӣ мавҷуд мебошад¹⁶⁶:

- таҳлили таъсиррасонии мавҷуда;
- таҳлили мутобиқати гузаронидани асосҳои воқеӣ (қоидавайронкуниҳо);
- таҳлили таъсири танзимкунии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ.

Таҳлили таъсири танзимкунии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун усули таҷрибавӣ (пилотӣ) барои истифода амалӣ карда мешавад ва баъдан барои танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, бо ба инобат гирифтани манфиатҳои соҳибкорӣ дар оянда нақши муҳимро мебошад.

Агар ба мақсади пайдоиши таҳлили таъсири танзимкунӣ дар дигар давлатҳо назар афканем, бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон ва дастгирии фаъолияти тиҷоратӣ равона гардидааст. Барои мисол, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар аввал таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун механизми кафолатдиҳандаи муқобили харочотҳои беасос амал намуда, барои дар сатҳи қонунгузорӣ мустаҳкам намудани он таъсис ёфта буд¹⁶⁷.

Агар ба таҳлили амиқи мақсади таъсисёбии таҳлили таъсири танзимкунӣ назар афканем, мақсад аз он на ин, ки кам намудани идоракунии давлатӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, балки тавассути таҳлили таъсири танзимкунӣ дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ, рушди

¹⁶⁵ Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». №1. 2018. – С 120-126. Манбаи дасрасӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санаи мурочиат: 3.03.2021).

¹⁶⁶ Павлов Д.А. Методика оценки экономических последствий государственного регулирования // Государственное управление. Электронный вестник. – 2016. – №58. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-ekonomicheskikh-posledstviygosudarstvennogo-regulirovaniya> (дата обращения: 22.02.2018).

¹⁶⁷ Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С. 9.

бемайлони он дар ҷомеа, ташкили савдои озод ва шаффоф, аз байн бурдани монеаҳое, ки садди фаъолияти соҳибкорӣ мегардад ва кам намудани харочотҳои фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Барои танзимкунии давлатӣ, ин аз як ҷиҳат танзими оқилона ва самаранокро ба роҳ монда, ҷиҳати дуруст ва воқеӣ, инчунин объективона баҳо додани мушкилот дар ҷомеа ва ҷустуҷӯи роҳҳои дурусти танзимкунии давлатӣ бе харочоти зиёдатӣ аз бучети давлатӣ дар назар дошта шудааст. Бо дарназардошти ин хусусиятҳои умумии таҳлили таъсири танзимкунии инҳо ба ҳисоб мераванд:

- амалишавии принсипи демократӣ ҳангоми таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

- ба назар гирифтани афкори ҷомеа¹⁶⁸;

- ошкорбаёни ҳангоми баррасии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

- бо технологияҳои муосир ва пешрафта гузаронидани машваратҳои оммавӣ;

- танзимкунии оқилона, самарабахш ва мақсаднокӣ давлатӣ;

- рушди тиҷорат ва дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ.

Ҳадаф аз хусусиятҳои умумии таҳлили таъсири танзимкунии муайян намудани муҳтавои он бо дарназардошти мақсади амалинамоӣ мебошад. Ба таври демократи таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо ба инобат гирифтани иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми баррасии онҳо мебошад. Яке аз хусусияти муҳими гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунии дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба инобат гирифтани афкори соҳибкорон нисбати танзими муносибатҳое, ки ба фаъолияти онҳо таъсир мерасонад.

Ба назар гирифтани афкори ҷамъияти хусусияти ба худ хосро доро мебошад, ки бо дарназардошти он лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ такмил ёфта пурра мегардад. Дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунии ҳолатҳои ғайриҷашмдоште, ошкор мегарданд, ки метавонад ба фаъолияти соҳибкорӣ ва низоми бучети давлатӣ таъсир расонад. Ин ҳолатҳо аз ҷониби таҳиякунанда ошкор карда шуда, барои баррасӣ пешниҳод карда мешавад.

Тавассути технологияи муосир гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунии аз як ҷиҳат шартӣ асосии амалишавии таҳлили таъсири танзимкунии бошад, аз ҷиҳати дигар ба ҳар як шахс имконият медиҳад, ки новобаста аз мавқеи ҷойгиршавӣ дар ин раванд иштирок намоянд ва фикру мулоҳизаҳои худро иброздоранд.

Ҳамаи ин шароитҳо имконият медиҳад, ки танзимкунии давлатӣ шаффоф, одилона, ва саҳеҳ ба роҳ монда шуда, танзими оқилонаи муносибатҳои ҷамъияти бо дарназардошти манфиатҳои ҷомеаи шахрвандӣ ба роҳ монда шавад. Ҳалли дурусти мушкилоти муқаррашуда аз кафолати бартараф шудани монеаҳои маъмури дар самти фаъолияти

¹⁶⁸ Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. – Душанбе: Имириад-Групи, 2016. – С. 116.

соҳибкорӣ ва кам гардидани харочотҳо аз ҳисоби соҳибкорон ва низоми бучети давлатӣ мегардад.

Таҳлили таъсири танзимкунӣ имконият медиҳад, ки дар асоси афкори ҷомеа лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ такмил дода шаванд ва иштироки озодаи субъектҳои соҳибкорӣ дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бевосита амалӣ гардонидани шаванд.

Аз хусусиятҳои, ки Ю.Г. Арзамасов қайд кардаанд, таҳлили таъсири танзимкунӣ ин низоми муҳимест, ки дар худ мониторинг, ҳамгирии мутақобилаи давлат бо ҷамеаи шаҳрвандӣ ва шароит барои такмили санадҳои муҳайё менамояд¹⁶⁹.

Мувофиқи таҳлилҳои мақсади таъсиси ёфтани таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Федератсияи Россия, ин муайян ва баҳогузорӣ намудани оқибатҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ ва пешгирии харочоти беасоси лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Дар Федератсияи Россия ҳарчанд, таҳлили таъсири танзимкунӣ тамоми лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд, ки бо ҳамин мақсад танҳо таъсиррасони ба фаъолияти соҳибкории он муайян карда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон бошад, бо мақсади рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва дастгирии озодаи фаъолияти тижоратӣ аз ҷониби давлат мебошад. Дар баробари ин, дар Ҷумҳурии Қазоқистон доираи муайяни лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд, муайян мушаххас шудааст¹⁷⁰.

Агар дар сатҳи байналмилалӣ назар афканем, аз ҳама беҳтар тавсияҳои нишондодҳои танзимкунии Бонки Байналмилалӣ дар сатҳи баланд қарор дорад. Ин нишондодҳо маҷмӯи механизмҳои дар бар мегирад, ки тавсияҳои танзимкунии давлатиро барои рушди фаъолияти тижоратии давлат шароит муҳаё месозад¹⁷¹. Аз нигоҳи дигар, танзимкунии давлатӣ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо истифода аз тавсияҳои таъсири танзимкунӣ Бонки Байналмилалӣ шафофо ба роҳ монда мешавад, ки яке аз хусусияти таҳлили таъсири танзимкунӣ ба ҳисоб меравад.

Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд маҷмӯи «таҳлили таъсири танзимкунӣ»-ро ҳамчун тартиботи муҳими арзёбӣ ҳамаи оқибатҳои иқтисодӣ ва роҳҳои ҳалли мушкилоти мавҷуда аз қабули қарори асоснок медонад. Баъзе аз хусусиятҳои асосие, ки аз ҷониби ин созмон тавсия шудааст, барои амалиномаи таҳлили таъсири танзимкунӣ зарурӣ шуморида мешавад:

¹⁶⁹ Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институционализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.

¹⁷⁰ Приказ Министерства экономики Республики Казахстан от 21 января 2015 года № 32. «Об утверждении Правил проведения анализа регуляторного воздействия». истифода аз сомона (санаи муроҷиат: 11.03.2021) Манбаи дастрасӣ: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-V1500010312/.

¹⁷¹ Капогузов Е.А. Институциональные аспекты оценки результатов административных реформ // ЭКО. – 2013. – № 11. – С. 181-189.

- амалӣ намудани таҳлили таъсири танзимкунӣ то қабули қарори мушаххас бо мақсади муайян намудани ҳолатҳои зарурии танзимкунӣ. Дар ин ҳолат, низоми қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳангоми қабул ва танзимкунии давлатӣ риоя гардад;

- зарур аст, ки таҳлили таъсири танзимкуниро на ҳамчун меъёрии нави танзимкунӣ, балки амалӣ намудани танзимкунии мавҷуда мебошад;

- зарур аст, ки машварати оммавӣ бо мақсади қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ гузаронида шавад¹⁷².

Миёни олимони ва муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқ ва иқтисодӣ низ нисбати мафҳуми «таҳлили таъсири танзимкунӣ» андешаҳои гуногун ҷой дорад. Ба андеша С. Джейкобс «таҳлили таъсири танзимкунӣ» ин тарзу воситаи қабули қарор, роҳҳои таҳлилии пешниҳодшудаи таъсиррасонӣ барои ҳалии танзимкунии давлатӣ ва уҳдадории таҳиякунанда барои амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар ҳалли мушкилоти ҷойдошта мебошад¹⁷³.

Мувофиқи он хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун механизми ягонаи танзимкунии давлатӣ дар ҳалли мушкилотҳои дар ҷомеа ҷойдошта метавон муайян намуд. Таҳлили таъсири танзимкунӣ метавонад, ҳамчун таҳлили дуруст ва воқеӣ муносибатҳои ҷамъиятиро дар асоси далелҳои воқеӣ баҳогузори намуда, барои қабули дурусти қарор пешниҳод намояд. Ин ҳолат аз як тараф ҳам ба манфиати давлат ва ҳам ба манфиати доираи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла, соҳибкорон мебошад.

Агар таҳлили таъсири танзимкуниро ҳамчун низоми батанзимдарории муносибатҳои ҷамъияти муайян намоем, ин як низоми пешниҳодшудаи таъсиррасонии танзимкунии давлатӣ аз қабули қарорҳои дуруст дар асоси фикру ақиқоҳои ҷонибҳои манфиатдор, ки дар худ хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро доро мебошад.

Мувофиқи андешаи Л.Р. Добрини ва О.В. Панина таҳлили таъсири танзимкунӣ хусусияти хоси худро дар аломатҳои, ки аз онҳо бармеояд, муайян намудааст:

- объект;
- субъект;
- технологияи гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ;
- захираҳои иқтисодию иҷтимоӣ, меҳнатӣ ва дигар имкониятҳои зарурӣ¹⁷⁴.

Ба объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, баромад менамояд, ки аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд. Яъне, таҳиякунанда, пеш аз он, ки огоҳиномаро таҳия намояд, бояд мавзӯи асосие, ки ба таҳлили таъсири танзимкунӣ алоқаман аст, муайян намояд. Бояд ёдовар шуд, на ҳамаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии

¹⁷² Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных странах. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – 95 с.

¹⁷³ Jacobs, Scott H. An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD countries // Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD countries. Paris. OECD publications. 1997. – P. 14. URL: <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/35258828.pdf> (retrieved June 22, 2013).

¹⁷⁴ Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». – №1. – 2018. – С. 120-126. Манбаи дасрасӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санаи мурочиат: 3.03.2021).

ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд. Танҳо он лоиҳаҳое, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир расонанд, аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд. Бо дарназардошти ин, объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ лоиҳаҳое, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ таъсири имконпазир доранд, ба ҳисоб мераванд.

Ба ҳайси субъекти таҳлили таъсири танзимкунӣ 3 гурӯҳ шомил мегарданд:

- таҳиякунандагони лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- иштирокчиёни машваратҳои оммавӣ;
- ҷонибҳои манфиатдор.

Субъектони мазкур дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ иштирок намуда, ҳар кадоме ба худ хусусияти хоси амалӣ намудани ҳаракат ва фаъолиятро дар раванди таҳлили таъсири танзимкунӣ иҷро менамояд.

Ба андешаи В.А. Живулин «таҳлили таъсири танзимкунӣ ин илм дар бораи ақидаҳо ва гирифтани масъулият ба души худ мебошад». Барасмиятдарории санадҳои шахсони мансабдор ақидарони то қабули он оид ба таъсири оқибатҳои қабули қарори асоснок дар назар дошта мешавад¹⁷⁵.

Мувофиқи андешаи болозикр, пеш аз он, ки шахсони мансабдор бо мақсади танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ба қабули санаде имзо менамояд, бояд асоснокии онро бо дарназардошти таъсиррасонии оқибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ муайян намояд. Ин таъсиррасони бо дарназардошти афкори ҷамъиятӣ, аз ҷумла, ҷонибҳои манфиатдор такмил додани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шавад, дар назар дошта шудааст. Минбаъд шахсони мансабдоре, ки мақсади қабули қарорро ҷиҳати танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ қабул менамоянд, бояд аввал оқибатҳои иқтисодию иҷтимоии таъсиррасонии санадро ба доираи соҳибкорон муайян намоянд ва барои қабул ва роҳи ҳалли оқилонаи он бе дарназардошти ҳарҷоти зиёдатӣ, дида бароянд, баъдан қабул намоянд.

Хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ ба андешаи коршиносӣ рус бо дарназардошти оқибатҳои оқтисодию иҷтимоӣ ва ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ ба ҳалли дурусти мушкилоти ҷойдошта дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ оварда мерасонад. Дар ин ҳолат, бо ёрии таҳлили таъсири танзимкунӣ метавон ҳуқуқи манфиатҳои субъектони соҳибкориро дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз кард.

Ба андешаи В.В. Колегов таҳлили таъсири танзимкунӣ дар худ таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба мавзӯи ҷонибҳои манфиатдори субъектони хоҷагидор ва шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ таъсиррасон ва бо дарназардошти фикру ақидаҳо қабули қарори асоснок, муайян намудани оқибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва таваккалии мақсадҳои таъсиррасонии давлатӣ,

¹⁷⁵ Живулин В.А. Об оценке регулирующего воздействия. URL: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/ria/info>. (санаи мурочитат: 16.04.2021).

инчунин дар асоси таҳлилиҳои гузаронидашуда, барасмиятдарории хулоса оид ба мутобиқат намудан ва роҳи пешниҳодшудаи ҳал мебошад¹⁷⁶.

Барасмиятдарории тартиби гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳамчун хусусияти хос ба ҳисоб меравад. Зеро дар раванди машварати оммавӣ ба инобат гирифтани фикру муолиҳизаҳои субъектҳои хоҷагидор яке аз хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ буда, бо ҳамин мақсад, таҳлили таъсири танзимкунӣ имконият медиҳад, ки доираи субъектҳои хоҷагидор манфиатҳои худро дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз намуда, чиҳати кам намудани уҳдадорихо, монеаҳои маъмурӣ, хароҷотҳои беасос ва кам намудани таваккали фаъолияти соҳибкорӣ дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намоянд.

Ба андешаи Ю.Г. Арзамасов таҳлили таъсири танзимкунӣ дар асоси усулҳои илмӣ ва асоснок гузаронидани мониторинг бо мақсади муайян намудани оқибатҳои манфӣ (таваккалӣ, хароҷоти барзиёд) ва мусбии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти ҳалли дурусти мушкилоти ҷойдошта мебошад¹⁷⁷.

Аз мафҳуми пешниҳодгардида, чунин ба назар мерасад, ки таҳлили таъсири танзимкунӣ бо усулҳои илман асоснок гузаронида мешавад. Мақсад аз амалӣ намудани он ин муайян намудани оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ лоиҳаи санди меъёрии ҳуқуқӣ буда, ба манфиати давлат ва ҷамеа, аз ҷумла, доираи ҷонибҳои манфиатдор қабул намудани он мебошад.

Аз мафҳуми дар боло оварда шуда, чунин хусусиятҳои таҳлили таъсири танзимкуниро муайян карда мешавад:

- бо усулҳои илман асоснок гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ;
- бурдани монитиринги лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳангоми машваратҳои оммавӣ;
- муайян намудани оқибатҳои иқтисодӣ (таваккалӣ ва хароҷотҳои беасос);
- муайян намудани оқибатҳои мусбии ҳалли мушкилот;
- такмил додани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти фикру ақидаҳо;
- пешниҳоди роҳи дурусти ҳалли масъала.

Бо дарназардошти ин хусусиятҳо таҳлили таъсири танзимкунӣ на танҳо бо мақсади муайян намудани хароҷотҳо ва оқибатҳои мусбӣ ва манфии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, балки муайян намудани хароҷотҳои пинҳоние, ки ҳангоми баррасӣ ва таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба миён меояд, ошкор менамояд.

Барои муайян намудани хароҷотҳои пинҳонӣ мутахассиси таҷрибидоре лозим аст, ки ҳар як нуктаи асосии роҳҳои ҳалли мушкилоти пешниҳодшударо омӯхта, таҳлили аниқ барорад.

¹⁷⁶ Колегов В.В. Применение метода оценки регулирующего воздействия в процессах принятия решений на государственном уровне // Экономическая наука современной России. – 2009. – №3 (46). – С. 56-66.

¹⁷⁷ Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.

Дар ҷомеаи муосир бе усулҳои пешрафтаи таҳлилкунӣ муайян намудани арзёбии ин ё он соҳа душвор аст. Аз ин рӯ, мувофиқи андешаи мутахассисони технологияҳои информатсионӣ ва коммуникатсионӣ «барои рушди ҷомеа технологияҳои лозим аст, ки сатҳи нишондодҳои оморӣ ва дигар нишондодҳои таҳлил намуда, коркарда карда барорад»¹⁷⁸. Дар ин ҷода, рушди соҳаро бе дарназардошти технологияҳои муосир, аз ҷумла, дар муассисаҳо, ташкилотҳо ва ғайраҳо амалӣ намудани мониторинг ғайриимкон мебошад.

Мониторинги таҳлили таъсири танзимкунӣ бо дарназардошти технологияҳои муосир ба роҳ монда шуда, дар баробари ин ташкили воҳӯриҳо бо ҷонибҳои манфиатдор ва доираи соҳибкорон ҷиҳати тақмили лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади бартараф намудани монеаҳои маъмурӣ, хароҷотҳои барзиёд нисбати соҳибкорон ва низоми бучети давлатӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми таҳлили таъсири танзимкунӣ аз соли 2017 дар қонун муқаррар шуда, ба маънои зерин шарҳ дода шудааст: «таҳлили таъсири танзимкунӣ - дар асоси далелҳои воқеӣ муайян намудани оқибатҳои мусбат ва манфии иқтисодию иҷтимоӣ ва бо дарназардошти таъмини риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон, манфиатҳои соҳибкорон ва давлат қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад» (моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Аз мафҳуми дар боло овардашуда, чунин хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро муайян намудан мумкин аст:

- таҳлили таъсири танзимкунӣ роҳе мебошад, ки танҳо дар асоси далелҳои асоснок амалӣ мешавад. Яъне, бе асосҳои ҳуқуқӣ ва воқеӣ ғайриимкон намудан он ғайриимкон мегардад. Шартҳои асосии таҳлил низ аз мавҷудияти донишҳои махсусест, ки тасдиқи ҳолати воқеии корро муайян менамояд. Мувофиқи андешаи Р.Ш. Сотиволдиев «фактҳои ҳуқуқӣ аз як тараф ҳолатҳои ҳаётӣ буда, аз тарафи дигар меъёрҳои ҳуқуқӣ ба онҳо ишора мегардад»¹⁷⁹. Пас воқеияти ҳол ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ба инобат гирифта мешавад;

- муайян намудани оқибатҳои мусбӣ ва манфии иқтисодию иҷтимоӣ шартҳои асосӣ ва хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ мебошад. Муайян намудани оқибати таъсиррасонии мусбӣ ва манфии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз маҳорати баланди баҳогузори мутахассисон дарак медиҳад. Зеро оқибати мусбӣ ва манфии на танҳо ба давлат, балки ба ҷомеа, гурӯҳҳои манфиатдор, аз ҷумла, соҳибкорон муайян карда шаванд. Бо дарназардошти ин хусусият, аҳамияти таҳлили таъсири танзимкунӣ ба манфиатҳои соҳибкорон таҳия шудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои худ дар раванди машваратҳои оммавӣ иштирок намудани онҳо кафолат медиҳад.

¹⁷⁸ Курносоев Ю. В. Аналитика как интеллектуальное оружие. – М., 2012. – С. 53.

¹⁷⁹ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 630.

Субъектҳои хоҷагидор ҳангоми гузаронидани машваратҳои маҳз бо дарки оқибатҳои мусбӣ ва манфии лоиҳаҳо минбаъд ҷонибдори ёфтани онро баён менамоянд. Маҳз ҳамин хусусияти хоси таҳлили таъсири танзимкунӣ аз дигар намуди экспретизаҳо фарқ менамояд, ки дар баробари дигар ҳолатҳои кор оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳолатҳои ба манфиати соҳибкорон ва давлат қабул шудани лоиҳаҳо муайян менамояд:

- дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд риоя мегардад. Яке аз нуқтаҳои хоси он иштироки бевоситаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Риоя гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз кафолати амалишавии давлатӣ демократӣ ва ҷомеаи шаҳрванди мебошад;

- дар баробари ин хусусияти дигари таҳлили таъсири танзимкунӣ ба манфиати соҳибкорон ва давлат қабул гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кафолат дода шудааст. Маҳз лоиҳаҳо, ки аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд, бо дарназардошти манфиатҳои соҳибкорон қабул мегардад. Дар он соҳибкорон фикру ақидаҳои худро нисбати муқарраротҳои пешниҳодшуда баён намуда, оқибатҳои таъсиррасонии манфии онро бартараф менамоянд. Ин ҳолат боиси он мегардад, ки баъзе монеаҳо, уҳдадорӣҳо ва маҳдудиятҳои барзиёд нисбати соҳибкорон дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешгири карда шаванд.

Ҳарчанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ фаъолият намуда истода бошад ҳам, лекин иштирок соҳибкорон дар раванди таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кам ба назар мерасад. Аз мафҳуми дар боло овардашуда, чунин унсурҳои муҳими хусусиятҳои хоси таҳлили таъсири танзимкуниро муайян намудан мумкин аст:

- субъекти таҳлили таъсири танзимкунӣ;
- объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ;
- мазмуни таҳлили таъсири танзимкунӣ.

Субъект дар илми ҳуқуқ ин иштирокчии муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад¹⁸⁰. Дар муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ иштирокчиёни муносибатҳо ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: таҳиякунандагони лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, иштирокчиёни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва мақоми ваколатдор оид ба гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ. Ҳар як иштирокчиён вазифа ва мавқеӣ хоси худро дар раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ иҷро менамоянд.

Таҳиякунандагон лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо ташаббуси узви Маҷлиси миллӣ ва вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии

¹⁸⁰ Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 620.

Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии амнияти ядрои ва радиатсионии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ба анҷом расонида мешаванд (моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Дар раванди машваратҳои оммавӣ таҳиякунандагон ҳуқуқ доранд, ки аз лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ даст кашанд ё онро ҷонибдорӣ намоянд. Дар баробари ин, ҳуқуқӣ ворид намудани тағйироту иловаҳо ба лоиҳаҳо, ки бо ташаббуси онҳо сурат гирифтааст, доро мебошанд. Иштирокчиёни муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва давлат баромад карда метавонанд.

Субъекти хоси раванди машваратҳои оммавӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ соҳибкорон ба ҳисоб мераванд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз таҳлили таъсири танзимкунӣ гузаронида мешаванд, ки таъсири имконпазир ба фаъолияти соҳибкорӣ дошта бошанд. Аз ин рӯ, иштироки бевоситаи соҳибкорон дар ин раванд бояд таъмин карда шавад.

Мувофиқи маълумотҳои бақайдгирифтаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2021 зиёда аз 150 субъектҳои хоҷагидор, шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва намояндагони мақомоти давлатӣ дар ин раванд ба қайд гирифта шудаанд.

Иштирокчиҳои дигар муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ мақоми ваколатдор ба ҳисоб меравад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду мақоми ваколатдор оид ба таҳлили таъсири танзимкунӣ муқаррар шудааст: мақоми ваколатдор оид ба гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ ва мақоми ваколатдор оид ба пешбурди Портали интернетӣ. Мақоми ваколатдор вазифаҳои худро мувофиқи қонунгузорӣ ба роҳ монда, ҳар яке дар алоҳидагӣ амал менамоянд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки баъзе камбудӣҳо, ки аз ҷониби таҳиякунандагон ҳангоми ҷойгир намудани лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сурат мегирад, барои бартараф намудани он баъзе нофаҳмиҳо ба миён меояд. Аз ин рӯ, ҷиҳати бартараф намудани нофаҳмиҳо ва камбудӣҳои бамиёномад пешниҳод менамоям, ки таҳлили таъсири танзимкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби як мақоми ваколатдор гузаронида шавад. Зеро, як функцияе, ки аз ҷониби ду мақоми ваколатдор пеш бурда мешавад, натиҷа ва самарайи хуб надода, боиси нофаҳмиҳо дар миёни мақомоти давлатӣ мегардад.

Ба сифати объекти муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкунӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби таҳиякунандагон пешниҳод мегардад. Бояд қайд намуд, ки на ҳамаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба сифати объекти таҳлили таъсири танзимкунӣ баромад менамоянд. Танҳо он лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба

муносибатҳои соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонанд, дохил мегарданд.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон доираи объект ва амалӣ таҳлили таъсири танзимкунӣ муайян муқаррар карда шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, он ба лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба муносибатҳои соҳибкорӣ таъсири имконпазир мерасонад, фарогир мебошад (моддаи 37 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414).

Дигар унсури таҳлили таъсири танзимкунӣ мазмуни муносибатҳо мебошад. Иштирокчиёни таҳлили таъсири танзимкунӣ ҳуқуқу уҳдадорихои хоси худро доранд, ки ин ҳуқуқу уҳдадорихо мазмуни муносибатҳои таҳлили таъсири танзимкуниро фаро мегирад. Мисол, ҳуқуқи ҷонибдорӣ ё даст кашидан аз лоиҳа, уҳдадорӣ ба инобат гирифтани таклифҳои соҳибкорон, ва ғайра. Умуман, аз таъкидҳои дар боло зикркарда чунин ба хулоса омадан мумкин аст, ки экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ дорои унурҳои ба худ хос мебошад, ки дар ҷараёни гузаронидани он вазифаи хоси хурдо амалӣ менамоянд.

Бо дарназардошти таҳлилҳои адабиётҳои илмӣ ва қонунгузорӣ хусусиятҳои хоси экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ ҷонибдорӣ менамоям:

- таҳлили таъсири танзимкунӣ ин механизм ё тартиботи дахлдори ҳуқуқие, ки раванди гузаронидани онро бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон ва пешгирӣ аз хароҷоти беасоси низомӣ бучетӣ таъсис ёфтааст. Тартиб ё ба ҳайси механизм фаъолият кардани ба он маъно аст, ки дорои қоидаҳо, меъёрҳо-принсипҳо ва амалҳои иборат аст, ки тавассути он таҳлили таъсири танзимкунӣ амалӣ карда мешавад;

- таҳлили таъсири танзимкунӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибкорон таъсис дода шудааст. Ҳадафи асосии он ошкор ва пешгирии муқаррароти воридкунандаи уҳдадорихои барзиёд, монеаҳо ва маҳдудиятҳои барои фаъолияти соҳибкорӣ равона шудааст;

- ҳалли дурусти мушкилот ва баҳогузорӣ намуда ба он. Тавассути усулҳои таҳлилий ва ҷамъоварии маълумот таҳлили таъсири танзимкунӣ мушкилоти дар ҷомеа бударо воқеан дуруст баҳогузорӣ намуда, ҷиҳати ҳалли он роҳҳои гуногунро пешниҳод менамояд;

- интиҳоби роҳи оқилона ва самарабахши танзимкунии муносибатҳои ҷамъиятиро пешниҳод менамояд. Бо ин роҳ ҳангоми муайян намудани мушкилотҳо таҳлили таъсири танзимкунӣ роҳҳои гуногунро барои ҳалли мушкилот пешниҳод менамояд. Таҳиякунанда метавонад тавассути баҳодихӣ ба роҳҳои танзимкунӣ роҳи оқилона, устувор, камхароҷот ва самарабахши танзимкуниро интиҳоб намояд;

- баҳодихии оқибатҳои мусбӣ ва манфии танзимкунӣ. Баъди ҷамъоварии нишондодҳо экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ оқибати мусбӣ ва манфии роҳи пешниҳодшударо муайян карда мешавад;

- дарҷ намудани оқибати иқтисодӣ ва иҷтимоии лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ. Дар оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳам оқибати

иқтисодии ҳолатҳои мусбӣ ва манфии соҳибкорӣ ва ҳам таъсиррасони ба фаъолияти низоми бучети давлатӣ арзёбӣ мегардад;

- ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандон ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ. Яке аз хусусияти муҳими таҳлили таъсири танзимкунӣ мебошад, ки ҳангоми гузаронидан риояи ҳуқуқҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба инобат гирифта шуда, ҳатто бевосита метавонанд, нисбати дилхоҳ муқаррароти пешниҳодшуда тақлифҳои худро манзур намоянд;

- бо дарназардошти ба инобат гирифтани манфиатҳо ва ақидаҳои соҳибкорон гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ. Ин хусусият имконият медиҳад, ки нисбати хароҷотҳо ва манфиатҳои, ки дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод шудаанд, иброн намоянд ва таҳиякунанда уҳдадор мегардад, ки тақмили лоиҳаро мувофиқи тақлифҳои соҳибкорон таҳия намояд. Ҳарчанд имрӯзҳо ҳангоми гузаронидани таҳлили таъсири танзимкунӣ иштироки бевоситаи соҳибкорон ба назар намерасад, мақоми вақолатдор кушишҳо ба харҷ дода истодааст, ки иштироки онҳоро дар ин самт ҷоннок намояд. Лекин, аз сабаби то андозае паст будани маърифати ҳуқуқӣ ва нодуруст дарк намудани экспертизаи таҳлили таъсири танзимкунӣ соҳибкорон ба ин кам аҳамият медиҳанд. Қиҳати ҷалби субъектҳои хоҷагидор дар ин раванд, мувофиқи мақсад аст, ки воҳӯриҳо бо соҳибкорон нисбати ҳар як лоиҳае, ки ба субъектҳои ҳуқуқӣ ташаббуси қонунгузорӣ пешниҳод мешаванд, ба роҳ монда шавад;

- хусусияти муҳими таҳлили таъсири танзимкунӣ аз пешгирии хароҷоти барзиёде, ки нисбати соҳибкорон дар лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ карда мешавад, иборат аст.

Аз ин хусусиятҳои дар боло овардашуда, бояд қайд кард, ки мафҳуми дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таҳлили таъсири танзимкунӣ ба тақмил ниёз дошта, чунин мафҳуми таҳлили таъсири танзимкуниро пешниҳод менамоям: «Таҳлили таъсири танзимкунӣ ин тартиботест, ки аз маҷмӯи қоидаҳо ва меъёрҳои иборат мебошад, ки раванди гузаронидани таҳлили таъсири танзимкуниро бо дарназардошти таъмини риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, таҳлили ҳолатҳои воқеӣ мушкilot, баррасии роҳҳои дурусти танзимкунӣ, интихоби роҳи камхарҷ, пешгирии аз муқаррароти воридкунандаи уҳдадорҳои барзиёд, монеаҳо ва маҳдудиятҳои барои фаъолияти соҳибкорӣ, ба инобат гирифтани афкори ҷомеа ва муайян намудани оқибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба манфиати ҷомеа ва давлат қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад».

Адабиёт:

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – №5, қ. 1. – Мод. 271.
2. Арзамасов Ю.Г. Оценка регулирующего воздействия: понятие, функции, проблемы институализации // Право и образование. – 2013. – № 11. – С. 4-17.
3. Живулин В.А. Об оценке регулирующего воздействия. URL: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/ria/info>. (санаи мурочитат: 16.04.2021).

4. Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С. 9.

5. Капогузов Е.А. Институциональные аспекты оценки результатов административных реформ // ЭКО. – 2013. – № 11. – С. 181-189.

6. Концепсияи низоми таҳлили таъсири танзимкунӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 13.02.2021).

7. Колегов В.В. Применение метода оценки регулирующего воздействия в процессах принятия решений на государственном уровне // Экономическая наука современной России. – 2009. – №3 (46). – С. 56-66.

8. Курнос Ю. В. Аналитика как интеллектуальное оружие. – М., 2012. – 230 с.

9. Манбаи дастарсӣ: <https://regulation.gov.ru>. (санаи мурочиат: 16.02.2021).

10. Оценка регулирующего воздействия: обоснование внедрения, понятие, сущность // Муниципальная Академия. ФГОБУ ВО «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». №1. 2018. – С 120-126. Манбаи дастарсӣ: <https://www.elibrary.ru/item.as> (санаи мурочиат: 3.03.2021).

11. Павлов Д.А. Методика оценки экономических последствий государственного регулирования // Государственное управление. Электронный вестник. – 2016. – №58. [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-ekonomicheskikh-posledstviygosudarstvennogo-regulirovaniya> (дата обращения: 22.02.2018).

12. Приказ Министерство экономики Республики Казахстан от 21 января 2015 года № 32. «Об утверждении Правил проведения анализа регуляторного воздействия». Истифода аз сомона (санаи мурочиат: 11.03.2021) Манбаи дастарсӣ:

https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-V1500010312/.

13. Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей. В 2 т. Т. 2 / Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики НАН Беларуси; ред.кол.: В.И. Бельский [и др.]. – Минск: Право и экономика, 2019. – 438 с.

14. Саидзода И.Х. Право граждан на обращение и его реализация в РТ. – Душанбе: Имиериад-Груии, 2016. – С. 116.

15. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 630.

16. Jacobs, Scott H. An Overview of Regulatory Impact Analysis in OECD countries // Regulatory Impact Analysis: Best Practices in OECD countries. Paris. OECD publications. 1997. – P. 14. URL: <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/35258828.pdf> (retrieved June 22, 2013).

МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИИ ТАШКИЛОТҲОИ КОРПОРАТИВӢ ВА ТИҶОРАТӢ ҲАМЧУН НАМУДИ ШАХСОНИ ҲУҚУҚӢ ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Зайнидинов Ф.А.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 55522922

E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Сангинов Д.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор
Муқарриз: Мавлоназаров О.А., номзади илмҳои ҳуқуқ дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои проблемавии таъсисёбии ташкилотҳои корпоративӣ ва тиҷоратӣ ҳамчун намуди шахсони ҳуқуқӣ тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон мавради баррасӣ қарор дода шудааст. Дар доираи мақола муаллиф кушиш намудааст паҳлуҳои баҳсталаби масъалаи мазкур кушояд. Бо истифода аз усули таҳлили муқоисавӣ, муаллиф шаклҳои мавҷудаи ташкилию ҳуқуқии субъектҳои хоҷагидориро таҳлила намуда, камбудии қонунгузорию амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин самт муайян кардааст. Ба гуфтаи муаллиф, дар Кодекси гражданию Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз на ҳама таснифоти шахсони ҳуқуқие, ки дар илми ҳуқуқи гражданию бо муқоисаи қонунгузорию давлатҳои хориҷа вучуд дорад, таҳлили ҳамаҷонибаи худро пайдо намудааст. Ба ғайр аз он, тақсим ба ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ комил нест ва талабот ба қонунгузорию тағйироти муайяно талаб мекунад.

Калидвожаҳо: Ташкилотҳои корпоративӣ, ташкилотҳои тиҷоратӣ, субъектҳои алоҳида соҳибкорӣ, шахсони ҳуқуқӣ, таъсисёбӣ, муносибатҳои корпоративӣ.

ПРАВОВЫЕ ПОНЯТИЕ КОРПОРАТИВНЫХ И КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ КАК ВИД ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Зайнидинов Ф.А.,

ассистент кафедры
предпринимательского и
коммерческого права юридического
факультета Таджикского
национального университета

Тел.: (+992) 55522922

E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Научный руководитель: Сангинов Д.Ш., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Мавлоназаров О.А., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В статье рассматриваются проблемные вопросы создания корпоративных и коммерческих организаций как юридических лиц в соответствии с законодательством Республики Таджикистан. В контексте статьи автор попытался прояснить спорные аспекты данного вопроса. Используя метод сравнительного анализа, автор анализирует существующие организационно-правовые формы хозяйствующих субъектов и выявляет недостатки действующего законодательства Республики Таджикистан в этой области. По мнению автора, Гражданский кодекс Республики Таджикистан сегодня не дает комплексного анализа всех классификаций юридических лиц, существующих в науке гражданского права, в сравнении с законодательством зарубежных стран. Кроме того, разделение на коммерческие и некоммерческие организации несовершенно, и требования законодательства требуют определенных изменений.

Ключевые слова: Корпоративные организации, коммерческие организации, физические лица, юридические лица, учредители, корпоративные отношения.

LEGAL CONCEPT OF CORPORATE AND COMMERCIAL ORGANIZATIONS AS A TYPE OF LEGAL ENTITIES IN ACCORDANCE WITH THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Zaynidinov F.A.,

assistant of the department of entrepreneurial and commercial law, of the faculty of law Tajik national university

Phone: (+992) 555522922

E-mail: zaynidinzoda_07@mail.ru

Research supervisor: Sanginov D.SH., doctor of law, professor

Reviewer: Mavlonazarov O.A., kandidat of law

Annotation: This article discusses the problematic issues of establishing corporate and commercial organizations as legal entities in accordance with the laws of the Republic of Tajikistan. In the context of the article, the author has tried to clarify the controversial aspects of this issue. Using the method of comparative analysis, the author analyzes the existing organizational and legal forms of economic entities and identifies shortcomings in the current legislation of the Republic of Tajikistan in this area. According to the author, the Civil Code of the Republic of Tajikistan today does not provide a comprehensive

analysis of all classifications of legal entities that exist in the science of civil law in comparison with the legislation of foreign countries. In addition, the division into commercial and non-profit organizations is not perfect and the requirement for legislation requires certain changes.

Keywords: Corporate organizations, commercial organizations, individual business entities, legal entities, founders, corporate relations.

Ҳангоми омӯзиши илмӣ, назариявӣ ва амалии натиҷаҳои ислоҳоти қонунгузорию граждани метавон далел овард, ки баъзе тағиротҳо шумораи зиёди саволхоро ба қонунгузор вогузор мекунад. Яке аз ҷузъҳои муҳими ҷунин ислоҳот тағир додани муносибати қонунгузорию ба муносибатҳои ҳуқуқии корпоративӣ мебошад: масалан, муносибатҳои корпоративӣ ҳоло қисми таркибии мавзӯи танзими ҳуқуқи граждани ба ҳисоб мераванд.

Таърихи пайдоиш ва рушди институти ташкилотҳои корпоративӣ аз даврони замони нав сарчашма меград. Кишварҳои Аврупо ба рушди институтҳои ҳуқуқие таваҷҷуҳи бештар зоҳир карданд, зеро онҳо имкон доданд, ки якҷояшавии сармоя ба таври қонунӣ ба расмият дароварда шавад, ки дар робита ба он заминаи ҳуқуқии фаъолияти ташкилотҳои корпоративӣ бо усули хуби ҳуқуқӣ фарқ мекунад.

Бо назардошти таҳлили нуктаҳои гуногуни адабиёти ҳуқуқӣ ва омӯзиши моҳияти муносибатҳои корпоративӣ, муаллиф кӯшиш намудааст, ки хусусиятҳои асосии ташкилотҳои корпоративиро муайян намояд. Дар баробари ин дар ҷараёни таҳлили мавзӯи мазкур хусусиятҳои, ки танҳо ҳоси ташкилотҳои корпоративист ҳалу ҷасл карда мешавад, на балки хусусиятҳои, ки ҳоси ҳама шахсони ҳуқуқианд.

Ба ин васила, масалан А.Б.Козырева, ба назари мо иштибоҳан ҷунин хусусиятҳои ташкилоти корпоративиро, ба монанди ҷудокунии амвол, муттаҳидсозии амалҳои ашхос барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ, мавҷудияти мақоми шахси ҳуқуқӣ тасниф мекунад, зеро онҳо ҳоси тамоми ташкилотҳо новобаста аз намудашон ба ҳисоб мераванд¹⁸¹. Шабехан ба ақидаи зикргардида, Е.Суханов корпоратсияро ҳамчун шахси ҳуқуқӣ - ташкилоти тичоратӣ ё ғайритичоратие, ки иштирокчиён дар асоси созишнома барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ бо тарзи якҷоя ва тақсими саҳмҳои амволӣ дар асоси узвият таъсис додаанд, муайян ва ҳамзамон таҳлил менамояд¹⁸².

Ба андешаи баъзе олимони, ҳангоми таҳлили моҳияти ташкилотҳои корпоративӣ бояд хусусиятҳои зерин фарқ карда шаванд, ки ҳоси ташкилотҳои дар боло зикр гардида ба ҳисоб мераванд:

1. Вазъи ҳуқуқӣ, узвият ва иштирок.

Ин хусусияти ишорагардидаи ташкилотҳои корпоративӣ, ба андешаи мо, хусусияти калидӣ ва муҳим ба ҳисоб меравад, зеро он дар шахсони

¹⁸¹ Козырева А. Б. «Корпорация» как центральное понятие корпоративного права. // «Ленинградский юридический журнал», № 3 (41), 2015. С. 104-113.

² Суханов Е. А. Понятие и виды корпораций в зарубежном и российском праве // «Хозяйство и право». 2013. № 11. С. 7.

юридикии воҳид вучуд надорад. Моҳияти ин хусусият дар он аст, ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҳуқуқи озодона (бо маҳдудиятҳои муқаррарнамудаи қонун) ба даст овардани сахмияҳоро дар сармояи оинномавии ташкилотҳои корпоративӣ ва ҳуқуқи уҳдадорихои марбут ба иштирокчиёро дошта, мусодира кардани сахмияҳо ва онҳоро ба тарзи дигар идора намуда, ба сафи иштирокчиён ва муассисони корпоратсия дохил ва аз он хориҷ шуда бо ин тарз ҳуқуқи уҳдадорихои узвиятро ба даст меоранд.

Камбудихои матни дар қонунгузори амалкунанда аз он иборатанд, ки ҳуқуқи иштирок дар корпоратсия аз ҳуқуқи узвият амиқан ҷудо карда нашудааст. Дар адабиёти ҳуқуқӣ оид ба ин вазъ нуктаҳои назаррас мавҷуданд: масалан, баъзе олимони чунин мешуморанд, ки ҳуқуқи иштирок мавҷудияти салоҳияти идоракунии ташкилотро (ё ҳадди аққал муносибати муттақобилаи онҳоро) ба таври истисноӣ иҷро карда метавонад, дар ҳоле ки дар баъзе ташкилотҳо, идоракунии бидуни иштироки мустақим (шахсони ҳуқуқии ғайритиҷоратӣ ва унитарӣ) амалӣ карда мешавад. Бо назардошти гуфтаҳои боло чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки муҳимтарин унсур ин иштирок аст, на балки узвият.

2. Фаъолияти махсуси мақомотҳои назоратӣ.

Ин хусусият аз он ҷиҳат муҳим аст, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва муниципалӣ, корхонаҳо ва муассисаҳои давлатӣ идоракуниро роҳбаре таъмин мекунад, ки аз хусусияти оммавӣ-ҳуқуқии ин ташкилотҳо бармеояд. Ҳамин тариқ, метавон чунин хулоса баровард, ки дар ташкилотҳои корпоративӣ системаи воқеъан мушаххаси мақомоти идоракунии мавҷуд аст, ки вазъи махсуси ҳуқуқии ҳам иштирокчиён ва ҳам муассисони ташкилотҳои корпоративӣ ҳамзамон ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ҳам ғайритиҷоратиро муайян мекунад.

Дар ҷомеаи ҳуқуқӣ дар ин хусус чунин андешаҳо вучуд дорад. Фаризан О.А. Серова таърифи корпоратсияро ҳамчун ташкилот дар асоси принципҳои иштирок (узвият) пешниҳод мекунад, ки барои амалисозии манфиатҳои иштирокчиён (аъзо) -и он бо роҳи ташкили идоракунии он тавассути системаи махсуси мақомот таъсис дода мешавад¹⁸³. Дар баробари ин тибқи пешниҳоди И.С.Шиткина, корпоратсия «як навъ ассотсиатсияи соҳибкорӣ мебошад, ки маҷмӯи шахсони ҳуқуқии ба ҳам алоқаманд, ки дар асоси иштирок (узвият) ташкил шуда, фаъолияти ҳамоҳангшудаи соҳибкориро анҷом медиҳад¹⁸⁴.

3. Ҳуқуқ ва уҳдадорихои корпоративии иштирокчиён.

Албатта, мафҳуми муносибати уҳдадорихо байни иштирокчиён ва корпоратсия нисбат ба муносибатҳое, ки танҳо бо ташкили мақомоти олии корпоратсия алоқаманданд, васеътар аст. Ин дар он аст, ки доираи муносибатҳои байни иштирокчиён ва корпоратсия хеле гуногун буда,

¹⁸³ Серова О. А. Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России: Монография. М.: Издательство "Юрист", 2011. 328 с.

¹⁸⁴ Корпоративное право: Учебник / Е.Г. Афанасьева, В.Ю. Бакшинская, Е.П. Губин и др.; отв. ред. И.С. Шиткина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2015. С. 128

намудҳои гуногуни муносибатҳои иҷтимоиро дар бар мегирад. Ҳамзамон, таҳиягарони концепсия фарқияти муносибатҳои марбут ба ҳуқуқи иштирок дар корпоратсия ва муносибатҳои ҳатмиро дуруст қайд карданд: масалан, ба гурӯҳи якуми муносибатҳои муносибатҳои ташкилии марбут ба ташкили идоракунии дар корпоратсия дохил мешаванд аммо бояд гуфт, ки чунин муносибатҳои ҳатмӣ нестанд.

Маврид ба зикр аст, ки дар далаҳои хориҷӣ корпоратсияҳо асосан барои фаъолияти соҳибкорӣ таъсис дода мешаванд. Нуқтаи афзалиятнок ин аст, ки хусусияти таваҷҷуҳи иштирокчиён ва аъзоёни корпоратсияҳои тиҷоратӣ на танҳо дар таваҷҷуҳ ба фоида аст (ки ин барои ҳама ташкилотҳои тиҷоратӣ хос аст), балки инчунин дар он аст, ки манфиатҳои ҳуқуқии хусусӣ ба тиҷорат ва корпоратсияҳо бо унсури ҷамъиятӣ, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва коммуналӣ инчунин муассисаҳо мавҷуданд амалӣ карда мешавад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки манфиатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ, ки ба фоида нигаронида шудаанд, қувваи пешбарандаи рушди иқтисодиёти ҳар як кишвар ба ҳисоб мераванд, зеро онҳо хусусиятҳои ҳуқуқӣ ва муҳими худро дошта ба шахсони воқеӣ имкон медиҳад, ки ниёзҳои худро дарк кунанд ва аз ин рӯ, барои рушди ҷомеа дар маҷмӯъ ва ҳузурӣ манфиатҳои ҳуқуқии хусусӣ имкон медиҳад, ки корпоратсияҳои тиҷоратиро ба гурӯҳи махсуси шахсони ҳуқуқӣ дохил карда шавад.

4. Амволи ташкилотҳои корпоративӣ.

Ташкилотҳои корпоративии тиҷоратӣ соҳиби амволи худ мебошанд. Аъзои корпоратсияи тиҷоратӣ ҳуқуқҳои амволиро нисбати амвол аз даст медиҳанд ва дар иваз ҳуқуқҳои корпоративиро ба даст меоранд. Аммо, танҳо ин муносибати онҳоро бо моликият тамоми намекунад. Моликияти корпоративӣ як қатор хусусиятҳоро доро буда ҳамзамон имкон медиҳанд, ки дар бораи он ҳамчун шакли алоҳидаи моликият сухан ронем. Дар ин ҳусус, Л.В. Якушко чунин андеша дорад, ки хусусияти моликияти корпоративӣ аввалан дар он аст, ки он як шакли моликияти саҳҳомии калон аст; дуввум, дар табиати омехтаи ин шакли моликият аст, зеро он ҷонибҳои муқобили принципҳои хусусӣ ва коллективиро ба таври органикӣ муттаҳид мекунад; сеюм, дар он аст, ки он шакли мустақили моликият бо сохтори дахлдори институтсионалӣ мебошад¹⁸⁵.

Ҳангоми омӯхтани муносибатҳои моликияти ташкилотҳои корпоративии тиҷоратӣ бояд амволи ин гуна ташкилотҳо аз амволи иштирокчиён ва муассисони он ҷудо карда шавад. Хусусияти асосии масъалаи баррасишавандаро С.А.Зинченко хеле хуб баён кардааст. Ба гуфтаи муаллиф, "тақсим" -и моликияти амволи иштирокчиён нисбат ба қисми арзиши амвол ва моликияти ҳуди ташкилот барои ҳамин арзиш, инчунин барои қисми воқеӣ (сармои истехсоли) вучуд дорад ва дар байни

¹⁸⁵ Якушко Л. В. «Корпоративная собственность и тенденции ее развития» // Дис. к.э.н., г. Москва, 2004 г. 142 с.

⁶ Зинченко С. А. Корпоративные отношения в реформируемом гражданском законодательстве России // «Северо-Кавказский юридический вестник», № 2, 2011 С. 53 - 56.

иштирокчиён муносибати моликияти муштаракӣ умумии ҳаққӣ вучуд дорад.

Дар ин самт дар баробари муайян намудани амволи ташкилотҳои корпоративӣ бояд ҳуқуқу уҳдадорихои иштирокчиёни ширкатро низ муайян кард. Вобаста ба масъалаи мазкур профессор Раҳимзода М.З чунин андеша дорад, ки иштирок дар фаъолияти ҷамъият нисбат ба ширкат озод мебошад. Ба монанди, аз ҷамъият баромадани саҳмдор бо роҳи бегона кардани саҳмия бо саҳмдорони дигари ҷамъият, шахсони сеюм, инчунин дар натиҷаи меросгузорӣ, ба озодона ифода намудани иродаи ҳуди саҳмдорони асосёфта, ҳеҷ гуна розигии иштирокчиӣ ҷамъиятро дар шахсияти ягон ҳел мақомоти идоракунӣ талаб наменамояд¹⁸⁶. Қобили зикр аст, ки муҳаққиқ масъалаи мазкурро ба таври возеҳ ифшо намудааст. Воқеъан бояд ба андешаи мазкур рози шуд, зеро озодӣ дар хусуси иштирок дар фаъолияти ҷамъият маҳаки асосӣ буда ҳолатҳои аз ширкат баромадани саҳмдор вучуд дорад.

Паҳлуи дигаре, ки дар ҷомеаи ҳуқуқӣ баҳсу мунозираҳои зиедоро овардааст, ин бевосита шакли ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои тичоратӣ ба ҳисоб меравад. Мафҳуми шакли ташкилию ҳуқуқиро метавон ҳамчун маҷмӯи хусусиятҳои асосие муайян кард, ки фаъолияти як фирмаро муайян мекунанд. Он дорои мундариҷаи номи корпоративии ташкилоти тичоратӣ бо мақсади нишон додани доираи қобилияти ҳуқуқӣ ва ташкили дохилии ин шахси ҳуқуқӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодии кишвар зарурати мушаххас кардани шакли ташкилию ҳуқуқӣ нисбат ба ташкилотҳои ғайритичоратӣ ба миён омадааст. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ бо мафҳуми намуди шахси ҳуқуқӣ алоқаманд аст ва аксар вақт ҳамчун категорияҳои шабех қабул карда мешаванд.

Бо вучуди ин, мафҳуми «шакли ташкилию ҳуқуқӣ» бояд ҳамчун таърифи мустақил баррасӣ карда шавад, ки дар робита ба он таърифи зерин пешниҳод карда мешавад. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ маҷмӯи хусусиятҳои хоси моликият ва ҷудоии ташкилӣ, усулҳои ташаккули заминаи амволӣ, хусусиятҳои ҳамкориҳои молик, муассисон, иштирокчиён, ҳуди шахси ҳуқуқӣ, дар баъзе ҳолатҳо, воҳидҳои сохторӣ ва масъулият дар назди ҳамдигар ҷонибҳо, истеъмолкунандагон, рақибон, давлат ва ҷомеа мебошанд. Шакли ташкилию ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки бо истифода аз маҷмӯи муайяни аломатҳои таснифот байни намудҳои алоҳидаи соҳибкорӣ фарқ гузошта шавад.

Боиси зикр аст, ки шакли ташкилию ҳуқуқӣ назар ба шахси ҳуқуқӣ мафҳуми нисбатан васеътар мебошад. Мафҳумҳои "шакли ташкилию ҳуқуқии субъекти соҳибкорӣ" ва "намуди шахси ҳуқуқӣ" ҳамчун мафҳуми умумӣ бо шахсӣ алоқаманд мебошанд.

Агар шакли ташкилию ҳуқуқӣ манфиатҳои шахси ҳуқуқиро қонеъ карда натавонад, зарурати барҳам додани чунин шахс ва ташкили шакли

¹⁸⁶ Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе, 2019. С. 151 - 155.

⁸ Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: Воситаи таълимӣ.- Душанбе, 2015. – С. 60-62.

нав вучуд надорад¹⁸⁷. Дар ин раванд шакли ташкилию ҳуқуқӣ метавонад ба шакли дигар табдил дода шавад. Корхонаҳо (фирмаҳо), ки асоси баҳши соҳибкориро ташкил медиҳанд, воҳидҳои мустақили иқтисодии шаклҳои гуногуни моликият мебошанд, ки захираҳои иқтисодиро барои иҷрои фаъолияти тижоратӣ муттаҳид кардаанд. Зери калимаи тижоратӣ ҳамчун фаъолият оид ба истеҳсоли молҳо ва хизматрасонӣ барои шахсони сеюм, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки бояд ба корхона ғоидаи тижоратӣ расонанд, яъне маҳз ғоида. Эволютсияи танзими ҳуқуқии шаклҳои ташкилию ҳуқуқии иштироки субъектҳо дар муомилоти граждани ба низоми муосири шахсони ҳуқуқӣ таъсири назаррас расонид. Қонунгузори чорӣ граждани доимо мекӯшад, ки системаи муосири шаклҳои ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқиро ташаккул диҳад ва ҳамзамон сохторҳои нави ҳуқуқиро чорӣ намояд.

Принсипи эволютсионии ташаккули системаи шахсони ҳуқуқӣ дар қонунгузори амалкунандаи граждани имкон медиҳад, ки манфиатҳои мухталифи хусусии ҳуқуқии субъектҳои ҳуқуқи граждани ва манфиатҳои оммавии ҳуқуқии ҷомеа ва давлат ба таври оптималӣ ба назар гирифта шаванд. Дар айнаи замон, шаклҳои нави ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ аллақай ташаккул ёфтаанд, ки қаблан барои қонунгузори дохилии граждани номаълум буданд, алахусус, шарикӣ иқтисодӣ, ҷамъиятҳои саҳҷомии давлатӣ ва ғайридавлатӣ.

Дар байни тамоюлҳои мавҷудаи системаи шахсони ҳуқуқӣ инҳоянд:

- кам кардани шумораи шаклҳои ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ;
- интихоби сохторҳои даромаднок аз нуқтаи назари иқтисодӣ;
- оптимизатсияи шаклҳои ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои ғайритижоратӣ;
- талош барои таъмини тавозуни қонунҳои хусусӣ ва манфиатҳои ҷамъиятӣ.

Бояд қайд кард, ки бо вучуди таҳияи кофии асосҳои назариявии масъала, истилоҳи «шакли ташкилию ҳуқуқии шахси ҳуқуқӣ» дар адабиёти ҳуқуқӣ фарогирии лозимаро ба даст наовардааст. Аммо, берун аз доираи меъёрҳои ҳуқуқи граждани, чунин таснифот, ба монанди тақсимои шахсони ҳуқуқӣ ба корпоратсияҳо ва муассисаҳо, шахсони ҳуқуқии хусусӣ ва давлатӣ, тақсимои ассотсиатсияҳои соҳибкорӣ ба шахси ҳуқуқӣ ва онҳое, ки сифат надоранд шахсияти ҳуқуқӣ боқӣ мемонад¹⁸⁸.

Аз маънои умумии мафҳумҳои ташкилоти тижоратӣ ва ғайритижоратӣ, ки дар қонунгузори амалкунанда сабт шудаанд, бармеояд, ки қонунгузор мафҳумҳои дар боло зикршударо муайян намуда, меъёри асосиеро фароҳам овардааст, ки дар асоси тафрикаи ду намуди анъанавии шахсони ҳуқуқӣ - меёр ва ҳадаф қарор доранд. Аммо, дар

¹⁸⁷ Шонасридинов Н., Нодиров Ф.М. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Васоити таълими. Қисми 1. –Душанбе, 2009. - С. 121-212.

¹⁰ Ойгензихт В.А. Юридическое лицо и трудовой коллектив: сущность, поведение, ответственность. - Душанбе, 1988. - С. 11-45.

¹⁸⁸ Тағойназаров Ш.Т. Шахсони юридики / Ҳуқуқи граждани, қ.1. - Душанбе, 2001. С. 110-115.

адабиёти гуногуни ҳуқуқӣ аксар вақт меъёрҳои гуногуни фарқ кардани ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ истифода мешаванд.

Меъёри шакли ташкилию ҳуқуқиро аксар вақт дар таълимот расми будани онро ба назар намегирад, ки он барои тағир додани хусусияти шахси ҳуқуқӣ қодир нест. Бо истифода аз меъёри шакли ташкилию ҳуқуқӣ, фарқияти ҳаҷми қобилияти ҳуқуқии ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратиро мушаххастар қайд карда ба инобат гирифтани мумкин аст, ки ташкилотҳои ғайритичоратӣ воқеан мустақил ва иштирокчиёни нисбатан муҳими муносибатҳои граждани мебошанд. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ташкилотҳои ғайритичоратӣ, дар муқоиса бо ташкилотҳои тичоратӣ, дорои хусусияти маҳдуд мебошад, ки он инчунин дар хусусиятҳои шаклҳои ташкилию ҳуқуқии муқаррарнамудаи қонун аз ҷониби қонунгузор ҳангоми таъмини хусусиятҳои вазъи ҳуқуқии онҳо зоҳир мешавад.

Ин хулосаро дар асоси он гирифтани мумкин аст, ки шаклҳои ташкилию ҳуқуқии ташкилотҳои ғайритичоратӣ имкон медиҳанд, ки иштироки давлат дар он соҳаҳо, ки берун аз назорати давлатианд буда наметавонанд, онҳо ба таври қонунӣ ба расмият дароварда мешаванд. Аммо, сарфи назар аз тамоми аҳамият ва зарурияти ин меъёр, бояд қайд кард, ки тақсим ба ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ, ки қонунгузори амалкунанда пешниҳод кардааст, мукамал нест ва ислоҳи муайянеро талаб мекунад.

Шахсони ҳуқуқие, ки ба сифати ташкилотҳои тичоратӣ баромад мекунад, метавонанд дар шакли ҳуқуқии шарикӣ дар ширкатҳо, шарикони хоҷагӣ, кооперативҳои истеҳсоли, корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва мунисипали таъсис дода шаванд¹⁸⁹. Шарикӣ – ин шакли ҳуқуқии шахсони ҳуқуқӣ мебошанд, ки барои ба ҳолати дурусти ҳуқуқӣ барои соҳибкдороне, ки дар ҳолати боварии мувофиқ фаъолият мекунад, таъин карда мешаванд.

Марому мақсади таъсиси ташкилоти тичоратӣ бо роҳи аз истеъмолкунанда ба даст овардани фоида барои ҳамаи ташкилот мебошад. Тичорат аз номи масъулияти шарикӣ барои иҷрои уҳдадорӣҳои муайян, ба зиммаи муассисони ташкилот гузошта шудааст.

Дар ин раванд бояд гуфт, ки шарикӣ соҳибкорӣ чунин иттиҳодияи якҷанд шарикон бо мақсади ташкили фаъолияти муштарак соҳибкорӣ ё тичоратест, ки иштироки ҳамаи ашхос ҳатман дар шартнома ё созишномаи ҳаттӣ тасдиқ карда мешавад. Ашхосе, ки ин шартномаи асосиро имзо мекунад, муассисони он ҳисобида мешаванд. Онҳо ҳуқуқи пурраи иштирок ва иҷрои ҳама корро дар идора дошта дар баробари ин гирифтани маълумот оид ба ҳама намудҳои фаъолияти шарикӣ, ҳамзамон бо тамоми ҳуҷҷатҳо шинос шудан ва ғайраро доро ҳастанд. Ғайр аз он,

¹⁸⁹ Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Қисми якум// Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Ғаюров Ш.К ва номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: <<Эр-граф>>, 2013. - С. 87-90

бояд зикр намуд, ки дар сурати барҳамдиҳии шарикон, муассисон як қисми амволи он ё маблағи муодили пулии онро мегиранд.

Барои иттифоқи наздиктар ва самарабахш, шарикҳои соҳибкорӣ одатан ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ташаккул меёбанд, ки дар онҳо на танҳо кушишҳо, балки сармояи муассисони онҳо низ алоқаманданд. Саҳми аввалан гузошташуда одатан дар шакли саҳм ё низомнома баромад мекунад. Худи шарикӣ одатан вобаста ба намуди уҳдадории амволӣ, ба шарикии пурра ва маҳдуд тақсим карда мешавад.

Ҳамчун ҳама гуна шаклҳои дигари ташкилотҳои ҳуқуқии тичоратӣ, шарикӣ бо тичорат низ бартарӣ ва нуқсонҳои бешубҳа дорад. Дар хусуси бартарии шарикӣ бо тичорат метавон мисолҳои зеринро дарҷ намуд аз қабилӣ: имкони ҷалби инвеститсияҳои иловагӣ ба тичорат, эътимоди пурраи иштирокчиёни шарикӣ аз қарздиҳандагон, ки хатари аз даст додани сармояхояшонро надоранд, бинобар он, ки шарикони пурраи онҳо низ масъулияти қарзҳои шарикиро бо амволи шахсии худ, муттаҳид кардани шахсиятҳои дурахшон, ғаёлона кор кардан дар доираи ширкати таъсисдодашуда ва амсоли инҳо.

Камбудии ин шакли ҳуқуқӣ хатари гум кардани амволи шахсӣ мебошад. Аммо ин камбудии тавлидшуда бартариеро барои муваффақияти ширкат эҷод мекунад. Шакли ҳуқуқии баррасишаванда, пеш аз ҳама, сатҳи баланди масъулияти иштирокчиёноид ба уҳдадориҳои имконпазир дар назди кредиторон ва шахсони дигар тавсиф мекунад.

Дар амал, тичорат дар ин формат асосан аз ҷониби одамоне анҷом дода мешавад, ки метавонанд дар фазои эътимоди мутақобила кор кунанд. Дар ин самт бояд дарҷ намуд, ки ширкати иқтисодӣ шахси ҳуқуқие мебошанд, ки сармояи умумиро қисман ба ҳамаи иштирокчиён тақсим карда метавонад. Чунин ширкат корхонаҳое ҳисобида мешаванд, ки дар асоси розигии шахсони ҳуқуқӣ ва ҷамъиятӣ бо роҳи муттаҳид кардани моликият ва ғаёлияти соҳибкории онҳо бо мақсади ба даст овардани фойда таъсис дода шудаанд. Ин асосиатсияҳои соҳибкорӣ иборатанд аз: Ширкати хоҷагӣ (ширкати ба боварӣ асосёфта, ширкати комил); Ҷамъият (ҶДММ, ҶДМИ, ҶС); Кооперативҳои истехсолӣ; Корхонаҳои давлатӣ. Интиҳоби шакли ташкилот аз ғаёлияти ояндаи ташкилот ва шумораи муассисон вобаста аст. Муассис метавонад як шахс (шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ) ва ё якчанд шахс бошад.

Мувофиқи муқарраротҳои санадҳои аз тарафи конунгузор дар ин самт қабул гардида шумораи иштирокчиёни ҷамъият муқаррар карда шудааст. Ҳисоби умумии иштирокчиён набояд аз си нафар зиёд бошад. Дар ҳолати зиёд шудани шумораи иштирокчиён аз ҳадди муайянгардида ҷамъият бояд ғаёлияташро табдил диҳад. Дар ин вазъ ҷамъият бояд дар давоми сол ба ҷамъияти кушоди саҳомӣ ё кооперативи истехсолӣ табдил ёбад.

Ширкатҳои соҳибкорӣ метавонанд амволи шахсӣ ва ҳуқуқҳои ғайриамволиро соҳиб шаванд, умуман дар маҷмуъ қайд кардан зарур аст, ки ширкатҳои мазкур метавонанд ҳама гуна ғаёлияти соҳибкориро анҷом

диханд, агар хилофи қонун набошад. Аз ҷониби субъектҳои соҳибкорӣ ба даст овардани сахмияҳо, амвол ва амсоли инҳо бояд тибқи талаботи қонун бошад.

Ҳамзамон бояд гуфт, ки қонунгузори амалкунанда мафҳуми «таъсиси ташкилоти тичоратӣ»-ро ба таври мушаххас дар ягон санадҳои меъёри ҳуқуқӣ пешбини накардааст. Лек дар аксар адабиётҳои ҳуқуқӣ мафҳуми зикргардида баҳсу мунозираҳои зиёдеро байни олимони соҳа ба вучуд меорад. Масалан В.А. Горлов қайд мекунад, ки «таъсиси шахси ҳуқуқӣ маҷмӯи амалҳои ҳуқуқии аҳамиятноки ба ҳам алоқаманд ва аз ҷониби муассисон баамалбароранда мебошад, ки дар қонун ва шартномаи таъсис дарҷ гардидааст¹⁹⁰

Ба ақидаи И.В. Ершова бошад, дар зери мафҳуми «таъсиси ташкилоти тичоратӣ» амалӣ намудани амалҳои аҳамияти ҳуқуқидошта ва қабули санади дахлдор, ки барои ба шахс додани вазъи ҳуқуқии субъекти ҳуқуқи соҳибкорӣ равона аст, фаҳмида мешавад¹⁹¹. Дар баробари ин С.В. Борисова таъкид менамояд, ки чараёни таъсиси субъекти фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби соҳибкори оянда ба амал баровардани ҳуқуқҳои конституционии худ, як қатор амалҳои ҳуқуқии аҳамиятнок ба шумор меравад, ки хислати канвойи ягонаи ташкилӣ дорад ва мувофиқи қоидаи муқаррарнамудаи қонуни амалкунанда ба амал бароварда мешавад. Он вазифаи механизми ҳуқуқии «интиқол» -и шахрвандонро ба иштирокчиҳои муносибатҳои соҳибкорӣ иҷро мекунад, ки дар худ чунин унсурҳоро дарҷ мекунад: ҳуқуқи субъекти ташкилотҳои соҳибкорӣ будан, вазъи ҳуқуқии онҳо, воситаҳои қонунигардонии давлатӣ ва ғайраҳо.

Дар маҷмӯъ гуфтани мумкин аст, ки таъсиси ташкилоти тичоратӣ – ин фаъолияти шахрвандон ва (ё) шахси ҳуқуқӣ, мақомотҳои давлат оид ба таъсис ва бақайдгирии давлатии ташкилот, ки барои ба шахс вазъи субъектони фаъолияти соҳибкорӣ додан равона карда шудааст. Маврид ба ёдоварист, ки институтҳои таъсиси ташкилотҳои тичорати бо риоя ва амали якҷанд принципҳои муайянгардида фаъолият мекунанд. Ба таври маъмулӣ яке аз принципҳои универсалӣ доранд, принципи қонуният эътироф карда шудааст, ки қариб дар тамоми зинаҳои фаъолияти субъектони соҳибкорӣ амал мекунад.

Принципи қонуният: Дар таъсисдиҳии ташкилоти тичоратӣ принципи қонуният маънои онро дорад, ки: яқум, ҳуҷҷатҳои таъсиси ташкилоти тичоратӣ бояд ба талаботи қонунгузорӣ мувофиқат кунад, дуюм, муассисон бояд тартиби таъсиси ташкилоти тичоратиро, ки қонунгузорӣ муайян намудааст, риоя намоянд.

Принципи эътимоднокӣ: маънои онро дорад, ки муассиси ташкилот бояд дурустии маълумотро, ки дар ҳуҷҷатҳои таъсис ва дигар ҳуҷҷатҳои барои бақайдгирии давлатӣ пешниҳодшуда ҷойгир аст, таъмин намояд.

¹⁹⁰ Горлов В.А. Правовое положение обществ с ограниченной ответственностью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 1998. С. 83.

¹⁴ Ершова И. Создание коммерческой организации // Закон. 2001. № 8. С. 62.

Муссалам аст, ки барои таъсиси ташкилотҳои тичоратӣ якчанд зинаҳо дар адабиётҳои ҳуқуқӣ муқаррар карда шудааст. Масалан В.А.Захаров се зинаи асосии таъсисдиҳии ташкилотҳои тичоратиро пешниҳод намудааст: 1) зинаи то бақайдгирӣ, 2) зинаи бақайдгирии шахси ҳуқуқӣ, 3) зинаи баъди бақайдгирӣ. Умуман гуфтан мумкин аст, ки дар адабиётҳои илмӣ ягонагии мафҳуми зинаҳои таъсисдиҳии ташкилотҳои тичоратӣ вучуд надорад.

Дар баробари ин нуқтаи афзалиятноки дигарро бояд дарҷ намуд, ки ҳангоми таъсиси ташкилот зарурат дорад. Сухан дар хусуси ҳуҷҷатҳои меравад, ки дар ҷараёни таъсиси ташкилотҳо истифода бурда мешавад. Маъмулан тибқи санадҳои қонунгузорӣ онҳоро ҳуҷҷатҳои таъсисӣ менамоянд, ки номгӯӣ онҳо дар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ муайян карда шудааст. Ба сифати чунин ҳуҷҷатҳо бевосита оиннома ва шартномаҳои таъсисӣ баромад менамояд. Мутобиқи талаботи қ.2 м. 53-и Кодекси граждани ҳуҷҷатҳои таъсисӣ номи ташкилоти тичоратӣ, маҳалли ҷойгиршавии он, тартиби идораи фаъолияти ташкилоти тичоратӣ, инчунин дигар маълумотҳои пешбиниамудаи қонун нишон дода мешаванд¹⁹².

Бояд зикр намуд, ки дар шартномаи таъсисӣ муассисон иродаи худро оид ба барпо намудани ташкилоти тичоратӣ муқаррар намуда, тартиби фаъолияти якҷояи худро дар бобати барпо намудан, шартҳои ба он додани молу мулки худ ва иштирок дар фаъолияти онро муайян менамоянд. Дар шартнома ҳамзамон шарту тартиби тақсими фойдаву зарар миёни иштирокчиён, идораи фаъолияти шахси ҳуқуқӣ, аз ҳайати он баромадани муассисон муайян карда мешавад.

Қайд кардан роиҷ аст, ки дар баробари гуфтаҳои дар боло дарҷ гардида як мафҳуми дигаре дар хусуси муносибатҳои соҳибкорӣ вучуд дорад, ки ба ташкилотҳои тичоратӣ алоқамандии зич дорад. Сухан дар бораи ҷомеаи тичоратӣ меравад. Фаҳмиши ҷомеаи тичоратӣ дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ дар баҳши соҳибкорӣ чунин аст: - номи ширкат бояд дорои маълумот дар бораи шакли ҳуқуқии он, намуди ширкат, инчунин дигар далелҳои бо қонун пешбинишударо доро бошад. Номи ширкат дар ҳуҷҷатҳои ширкат гузошта мешавад. Ин мансубияти ҷомеаро баъзе вазоратҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ нишон дода наметавонад. Ҷойгиршавии ширкат бояд ба ҳудуди як кишвари муайян мувофиқат кунад. Бояд гуфт, ки ширкатҳои тичоратӣ хусусияти универсиалӣ доранд ва аз ин ру ба таври васеъ паҳн шудаанд.

Ширкатҳои тичоратӣ аз ҷониби як шахс (соҳиб), ё якчанд нафар дар як вақт бо роҳи ҷудокунии амвол бо мақсади пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ таъсис дода мешаванд. Маврид ба зикр аст, ки онҳо яке аз намудҳои шахсонӣ ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд. Бинобар ин зарур аст, ки дар ин раванд хусусиятҳои хоси ширкатҳои тичоратиро муайян кард ҷунонҷӣ:

1) Хусусиятҳои ташкилӣ: -имконияти иштироки онҳо дар ҳама гуна ашхос ва на танҳо тоҷирони касбӣ (соҳибкорон), аз ҷумла, ташкилотҳои

¹⁹² Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми умумӣ. - Душанбе, 2000.

ғайритиҷоратӣ ва ҳатто давлат ва дигар мақомотҳои давлатӣ. Қонун иштироки ширкатҳои соҳибкорро аз номи худ танҳо мақомоти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатиро манъ мекунад, зеро онҳо барои иштирок дар муомилоти амвол таъсис дода нашудаанд.

- Ширкатҳо сарфи назар аз номашон дар шароити муосир метавонанд аз ҷониби як шахс таъсис дода шаванд (масъалан, аз ҷониби давлат). Барои баъзе намудҳои қонун шумораи ҳадди ақалро пешбинӣ мекунад.

-Инчунин мақомоти махсуси иҷроияи ширкат ва мақомоти роҳбарикунандаи тобеи маҷлиси умумии иштирокчиёни он таъсис дода мешаванд. Худи иштирокчиён наметавонанд ҷомеаро идора кунанд ва тиҷорат гузаронанд. Қобили зикр аст, ки ҳуҷҷати таъсисии зарурӣ, оиннома мебошад.

2) Хусусиятҳои муҳими ташкили муносибатҳои амволӣ дар доираи ин шарикӣ: ширкатҳо моликони ҳамагуна моликият, аз ҷумла пасандозҳо мебошанд; иштирокчиён дорои ду намуди ҳуқуқанд: корпоративӣ ва уҳдадорӣ (ҳуқуқи бекор кардани квота, супурдани саҳмияҳо, тақсими саҳмҳо; қонун талаботи ҳадди ақалро нисбати андозаи сармояи оинномавӣ муқаррар мекунад.

Дар ин раванд дар як қатор адабиётҳои ҳуқуқӣ ҳуқуқи амволии иштирокчиёни ширкат муайян карда шудааст, ки онҳоро дар баробари таъсиси ширкат ба уҳда мегиранд. Иштирокчиёни ширкат (ҷамъият) чунин ҳуқуқҳои амволӣ доранд:

- ширкат дар тақсими фоида бо роҳи гирифтани суди саҳмияҳо ё фоида аз маблағи гузошташуда;

- ҳуқуқ ба квотаи барҳамдиҳӣ, яъне гирифтани қисми амвол ё арзиши он пас аз ҳисоби намудан бо кредиторҳо ҳангоми барҳам додани ширкат ва ҷамъият.

Ба уҳдадорихои умумии иштирокчиёни ширкат ва ҷамъиятҳои хоҷагӣ инҳоро дохил намудан мумкин аст: гузоштани маблағҳо бо тартиб, ҳаҷм, тарз ва мӯҳлати пешбининамудаи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ; ифшо накардани маълумот дар бораи фаъолияти ширкат ва ҷамъият.

Сармояи оинномавӣ ин - арзиши пулии ҳаҷми ҳиссаҳои муассисон, ки дар оиннома пешбинӣ шудааст. Барои ин миқдор амвол бояд аз ҳисоби саҳмгузори ҳар як иштирокчиё ташаккул дода шавад (пул ё дигар амвол). Агар арзиши дороиҳои софи ширкат аз ҳадди ақалли сармояи оинномавии муқаррарнамудаи қонун камтар бошад, ҷамъият бояд барҳам дода шавад.

Дар ҷараёни омузиши мазмуну муҳтавои мавзӯи мазкур моро зарур аст, ки паҳлуҳои фойдаҳои ширкатҳои тиҷоратиро низ мавриди омузиш қарор диҳем, зеро дар асоси қонунгузорӣ ва санадҳои дахлдор мақсаду мароми ширкатҳои мазкурро маҳз ба даст овардани фойда ташкил медиҳад. Ҳамзамон бояд гуфт, ки роҷеъ ба масъалаи фойдаҳои ширкатҳои тиҷоратӣ ба таври мухтасар дар адабиётҳои ҳуқуқӣ як қатор фикру андешаҳо дарҷ карда шудаанд чунончӣ:

1) Имкониятҳои рушди истеҳсолот ё хизматрасонӣ, миёнаравӣ ва ғайра;

2) Баланд бардоштани мустақилияти молиявӣ ва қобилияти ҳуқуқӣ аз ҳисоби муттаҳидсозии захираҳои якчанд шарикон аз нуқтаи назари бонкҳои тиҷоратӣ, ки ба гирифтани фоидаи муайян дар қарздиҳӣ мусоидат мекунад;

3) Озодӣ ва самаранокии фаъолияти иқтисодӣ; якчанд шарикон қарорҳои асосноки идоракунии қабул мекунанд;

4) Имкониятҳои иловагӣ барои рушди идоракунии самаранок тавассути истифодаи таҳассуси функционалии қормандон ва ҷалби менеҷерони касбӣ;

5) Самимияти пойгоҳ;

6) Осонияти гирифтани қарз.

Дар асоси гуфтаҳои дар боло зикршуда инчунин як қатор камбудҳои ширкатҳои тиҷоратӣ мавҷуд аст аз қабилӣ:

-масъулияти бемаҳдудияти ширкат метавонад ба шарикон таҳдид кунад;

-барҳам хӯрдани яке аз шарикон метавонад ба муфлисшавии ширкат дар маҷмӯъ оварда расонад, дар аксари ҳолатҳо, иштирокчиён муштарақанд ва масъулияти шадид доранд;

-таҷрибаи нокифояи соҳибкорӣ ва номувофиқатии манфиатҳои шарикон метавонад ба фаъолияти бесамар ва идоракунии дастаҷамъӣ - идоракунии нотамоми ҷомеа оварда расонад.

Ширкатҳои соҳибкорӣ - шахсони ҳуқуқие, ки ҳама гуна фаъолияти соҳибкориро ба амал меоранд, ки ба қонунгузорӣ муҳолифат намекунад. Онҳо мустақилона баҳисобгирии оперативиро пеш мебаранд, маълумоти статикӣ муайян мекунанд ва ба мақомоти муайянкардаи қонун ҳисобот медиҳанд.

Адабиёт:

1. Козырева А.Б. «Корпорация» как центральное понятие корпоративного права. // Ленинградский юридический журнал. – №3 (41). – 2015. – С. 104-113.

2. Суханов Е.А. Понятие и виды корпораций в зарубежном и российском праве // Хозяйство и право. – 2013. – №11. – С. 7.

3. Серова О.А. Теоретико-методологические и практические проблемы классификации юридических лиц современного гражданского права России: Монография. – М.: Юрист, 2011. – 328 с.

4. Корпоративное право: Учебник / Е.Г. Афанасьева, В.Ю. Бакшинская, Е.П. Губин и др.; отв. ред. И.С. Шиткина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2015. – 128 с.

5. Якушко Л.В. Корпоративная собственность и тенденции ее развития. – Москва, 2004. – 142 с.

6. Зинченко С.А. Корпоративные отношения в реформируемом гражданском законодательстве России // Северо-Кавказский юридический вестник. – №2. – 2011. – С. 53-56.

7. Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи соҳибқорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. – Душанбе, 2019. – С. 151-155.
8. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи соҳибқорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: Воситаи таълимӣ. - Душанбе, 2015. – С. 60-62.
9. Шонасридинов Н., Нодиров Ф.М. Ҳуқуқи соҳибқорӣ. Васоити таълими. Қисми 1. –Душанбе, 2009. - С. 121-212.
10. Ойгензихт В.А. Юридическое лицо и трудовой коллектив: сущность, поведение, ответственность. - Душанбе, 1988. - С. 11-45.
11. Тағойназаров Ш.Т. Шахсони юридики / Ҳуқуқи граждани, қ.1. - Душанбе, 2001. - С. 110-115.
12. Ҳуқуқи граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Қисми якум// Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Ғаюров Ш.К ва номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: Эр-граф, 2013. - С. 87-90
13. Горлов В.А. Правовое положение обществ с ограниченной ответственностью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 1998. С. 83.
14. Ершова И. Создание коммерческой организации // Закон. – 2001. № 8. – С. 62.
Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми умумӣ. - Душанбе, 2000.

БАСТАН, ТАҒЙИР ДОДАН ВА ҚАТӢ НАМУДАНИ ШАРТНОМА ДАР БОРАИ ФАӢОЛИЯТ ДАР МИНТАҚАИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ

Сангканова Тахмина,
аспиранти кафедри ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии
ДМТ
Тел.: (+992) 918903774
E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Фишурда: Дар мақола бастан, тағйир додан ва қатӢ намудани шартнома дар бораи фаӢолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ бо назардошти муқаррароти қонунгузории амалкунанда ва ақидаҳои илмӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, андешаи муаллиф оид ба такмили минбаъдаи қонунгузорӣ дар ин бахш байён гардидааст.

Калидвожаҳо: Бастани шартнома, тағйир додани шартнома, қатӢ намудани шартнома, баамал баровардани фаӢолият, минтақаҳои озоди иқтисодӣ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ, ИЗМЕНЕНИЕ И ПРЕКРАЩЕНИЕ ДОГОВОРА О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СВОБОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЗОНЕ

Сангканова Тахмина,
аспирант
предпринимательского
коммерческого права
факультета ТНУ
Тел.: (+992) 918903774
E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Аннотация: В статье анализируется заключение, изменение и прекращение договора о деятельности в свободной экономической зоне с учетом положений действующего законодательства и научных мнений, а также высказывается авторский взгляд на дальнейшее совершенствование законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: Заключение договора, изменение договора, расторжение договора, осуществление деятельности, свободные экономические зоны.

CONCLUSION, AMENDMENT AND TERMINATION OF THE AGREEMENT ON ACTIVITIES IN THE FREE ECONOMIC ZONE

Sangkanova Takhmina,

postgraduate student of the Department of Entrepreneurial and Commercial Law of the Law Faculty of TNU

Phone: (+992) 918903774

E-mail: kabutzoda86@mail.ru

Annotation: The article analyzes the conclusion, amendment and termination of an agreement on activities in a free economic zone, taking into account the provisions of the current legislation and scientific opinions, and also expresses the author's view on the further improvement of legislation in this area.

Key words: Conclusion of an agreement, amendment of an agreement, termination of an agreement, carrying out activities, free economic zones.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ (минбаъд - МОИ) дар қатори дигар қаламравҳои дорои низоми махсуси фаъолияти соҳибкорӣ (минтақаҳои рушди пешрафтаи иҷтимоӣ иқтисодӣ, минтақаҳои рушди худудӣ, марказҳои инноватсионии илмӣ ва технологӣ ва ғ.) ҳамчун механизмҳои самарабахши рушди инноватсионӣ, сармоягузорӣ ва фазои иқтисодӣ, аз ҷумла ба туфайли ҳамкориҳои зич байни давлате, ки аз ҷониби мақомоти идоракунии минтақаи озоди иқтисодӣ ва субъектҳои соҳибкории резидентӣ намояндагӣ мекунанд, ки бо созишнома оид ба татбиқи фаъолият вобаста аз навъи МОИ, баромад мекунанд.

Дар асоси қисми 6, моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марти соли 2011, № 700 дар сурати аз тарафи субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ риоя нашудани қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва иҷро нагардидани муқаррароти шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ маъмурияти минтақаи озоди иқтисодӣ дар асоси низомномаи минтақаи озоди иқтисодӣ дар бораи бозхонди мақоми субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ҳуқуқи қарор қабул намуданро дорад¹⁹³. Аммо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марти соли 2011, № 700 ва Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191¹⁹⁴ оид ба бастан, тағйир додан ва қатъ намудани шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озоди иқтисодӣ муқаррароти алоҳида ҷой надорад.

Дар баробари ин, табиати махсуси ҳуқуқи шартнома дар бораи

¹⁹³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марти соли 2011, № 700 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №3, мод. 167; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.01.2019 с., № 1581.

¹⁹⁴ Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

фаъолият дар минтақаи озода иқтисодӣ мавҷудияти марҳилаҳои муайяни бастанро пешбинӣ мекунад, ки барои шартномаҳои оддии ҳуқуқии граждани хос нестанд.

Дар доираи расмиёти умумӣ резидентҳои эҳтимолӣ ба мақомоти ваколатдор барои бастан шартнома оид ба иҷрои фаъолият ариза пешниҳод мекунанд. Ин ариза бояд дарбаргирандаи чунин маълумот бошад: дар бораи фаъолияти пешниҳодшудаи резидентҳои эҳтимолӣ; дар бораи моликияти давлатӣ ва (ё) коммуналӣ, масоҳати қитъаи замин ва инчунин дар бораи андозаи иқтисодӣ васлшудаи дастгоҳҳои қабулкунандаи энергия, намудҳо ва ҳаҷм, арзиши нақшаи бори вобаста ба захираҳо барои пешниҳоди хизматҳои истифода мешаванд, ки барои иҷрои фаъолияти пешниҳодшуда заруранд. Алоҳида, бояд талаботи сармоягузори барои резиденти эҳтимолӣ қайд карда шавад.

Дар асоси Низомномаи минтақаи озода иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483 шакл ва тартиби омода намудани ариза, маълумоти иттилоотии пешниҳодшаванда, бизнеснақша ва (ё) лоиҳаи сармоягузори аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатии идоракунии минтақаҳои озода иқтисодӣ таҳия ва тасдиқ мегардад. Довталаб барои гирифтани тасдиқномаи субъекти МОИ (минбаъд - тасдиқнома) бо Маъмурияти МОИ шартномаи фаъолиятро (минбаъд - шартнома) ба имзо мерасонад. Дар шартнома талабот оид ба фаъолият дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб", тартиби истифодаи имтиёзҳо ва низомҳои махсус, иҷораи қитъаи замин, бино, иншооти истеҳсоли маъмури ба иҷора додешаванда, коммуникатсияҳо, муносибатҳои молиявӣ хоҷагидори ва дигар талаботи дар Низомнома пешбинишуда дарҷ мегардад. Барои ба имзо расонидани шартнома, довталаб ба Маъмурияти МОИ бояд чунин ҳуҷжатҳоро пешниҳод намояд: ариза; ҳуҷжатҳои тасдиқкунандаи бақайдгирии давлатӣ дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб"; намунаҳои имзоҳои шахсони ваколатдори довталаб. Маъмурият дар муҳлати 3 рӯзи корӣ ҳуҷжатҳои пешниҳоднамудаи довталабро баррасӣ намуда, лоиҳаи шартномаро бо довталаб омода ва ба имзо мерасонад. Баъди ба имзо расидани шартнома ба довталаб тасдиқнома дода мешавад. Тасдиқнома ҳуҷжати бақайдгирии довталаб ба сифати субъектҳои МОИ дар ҳудуди МОИ "Кӯлоб" ба ҳисоб рафта, барои пешбурди фаъолият, истифодаи имтиёзҳои низомҳои махсуси пешбинишудаи Низомнома иҷозат медиҳад. Шакл ва мазмуни шартнома ва тасдиқнома аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатии идоракунии минтақаҳои озода иқтисодӣ (Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон) тасдиқ карда мешаванд¹⁹⁵.

Довталаб инчунин бояд нусхаи ҳуҷжатҳои таъсисӣ ва бизнес-нақшаро пешниҳод кунад. Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озода иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

¹⁹⁵ Низомномаи минтақаи озода иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. -1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

06.08.2011 сол, № 93 тасдиқ шудааст, ки тибқи он бизнес-нақша аз чунин қисмҳои таркибӣ бояд иборат бошад: 1. Хулосаи кӯтоҳи лоиҳа; 2. Таърихи пайдоиш ва моҳияти асосии лоиҳа; 3. Таҳрезии бозор ва стратегияи маркетинг; 4. Ашёи хом ва маводҳо; 5. Мавзеи ҷойгиршавӣ, қитъаи сохтмонӣ ва арзёбии экологӣ; 6. Лоиҳакашии муҳандисӣ ва технологӣ; 7. Ташкили истеҳсолот ва харочотҳои он; 8. Захираҳои меҳнатӣ; 9. Банақшагирӣ ва арзиши корҳо аз руи лоиҳа; 10. Арзёбии молиявӣ; 11. Тадқиқоти иқтисодии харочотҳо ва ғоида; 12. Хулосаи татқиқот¹⁹⁶.

Пас аз гирифтани қарори шӯрои экспертҳо аз ҷониби Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аризадиханда дар муддати 15 рӯзи корӣ огоҳиномаи «мусбат» фиристода мешавад: дар бораи бастанӣ шартнома, агар бизнес-нақша дастгирӣ карда мешавад, ё агар резидентҳои эҳтимолӣ уҳдадорӣҳои иловагиро оид ба тағир додани бизнес-нақша иҷро кунанд ё огоҳиномаи "манфӣ" дар бораи рад кардани бастанӣ шартнома оид ба иҷрои ғайриқарорӣ, агар дастгирии бизнес-нақша рад карда шуда бошад. Дар давоми 15 рӯзи корӣ аз лаҳзаи қабули қарор оид ба бастанӣ шартнома оид ба амалисозии ғайриқарорӣ бо резидентҳои эҳтимолӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аризадиханда ва ҳам мақоми идоракунадоро ин шартномаро омода мекунад ва мефиристад, аз рӯзи имзо гузоштани тарафҳо шартнома эътибор пайдо мекунад.

Дар адабиёти илмӣ оид ба муайян кардани мавзӯи шартнома, ки дар минтақаҳои иқтисодӣ ҷойгиранд, нуқтаи назари гуногун мавҷуданд.

В.Н. Лиситса мавзӯи шартномаро дар минтақаи озодӣ саноатии истеҳсолӣ, технологияи инноватсионӣ, сайёҳӣ-фароғатӣ ё бандарӣ, ки онро бояд соқини минтақаи озоди иқтисодӣ иҷро кунанд, маънидод менамояд¹⁹⁷.

А.В. Гасумянова созишномаро оид ба татбиқи ғайриқарорӣ соҳибкорӣ дар минтақаи озоди иқтисодӣ ҳамчун созишномаи ҳамачониба дар асоси муқаррароти Қонун дар бораи минтақаи озоди иқтисодӣ байни резидентҳои МОИ ва мақомоти идоракунии минтақаи аҳд, ки бо мақсади танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ муқаррар намудани уҳдадорӣҳои тарафайн ҳисобида бо татбиқ, ғайриқарорӣҳои сайёҳӣ ва фароғатӣ дар бандари МОИ алоқаманданд, медонад¹⁹⁸.

О.Э. Симсон қайд мекунад, ки мавзӯи чунин созишнома аз як тараф сармоягузори сармоягузор ба иқтисодиёти давлат ва иҷозат дар шакли тасдиқи лоиҳаи сармоягузорӣ аз ҷониби мақомоти давлатӣ бо шартҳои муайян барои як давраи муайян, аз тарафи дигар аст¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.08.2011 сол, № 93// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

¹⁹⁷ Лисица В. Н. Правовое регулирование соглашения о ведении деятельности в особых экономических зонах // Бухгалтер и закон. – 2009. – № 9(129). – С. 14–21.

¹⁹⁸ Гасумянова А. В. Правовой режим предпринимательства в особых экономических зонах в Российской Федерации / А. В. Гасумянова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

¹⁹⁹ Симсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру: Дис... канд. юрид.

Ю. Бек чунин мешуморад, ки мавзӯи созишнома амалҳои ҷонибҳо мебошад, ки ба татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ равона шудаанд, яъне сармоягузорӣ дар минтақаи иқтисодӣ²⁰⁰.

Нисбат ба шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озодаи иқтисодӣ муқаррароти моддаи 482 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (Асосҳо барои тағйир додан ё бекор кардани шартнома) татбиқ карда мешавад²⁰¹. Агар дар КГ ҚТ, қонунҳои дигар ё шартнома тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад, шартномаро бо созиши тарафҳо тағйир додан ё бекор кардан мумкин мебошад. Шартномаро бо талаби яке аз тарафҳо танҳо дар ҳолатҳои зайл аз тариқи суд тағйир додан ё бекор кардан мумкин аст: а) ҳангоми шартномаро ба таври назаррас вайрон кардани тарафи дигар; б) дар дигар ҳолатҳои пешбиниамудаи КГ ҚТ, қонунҳои дигар ё шартнома.

Қиддан риоя накардани шартнома он аст, ки ба ҷониби дигар аз ин зиён расида, ўро аз умеди ба даст овардани нафъи зиёде маҳрум созад, ки ҳангоми бастанани шартнома дар назар дошт. Ҳангоми яктарафа рад намудани иҷрои пурра ё қисмани шартнома, агар чунин радро қонун ё созишномаи тарафҳо иҷозат диҳад, шартнома мувофиқан бекор ё тағйирдодашуда ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, тартиби бастан, тағйир додан ва бекор кардани шартнома дар бораи фаъолият дар минтақаи озодаи иқтисодӣ бори дигар хусусияти махсуси ҳуқуқии онро таъкид мекунад, ки он аз шартномаҳои оддии граждани ва маъмури фарқ мекунад. Бояд қайд кард, ки чорабиниҳои, ки резидент анҷом медиҳад, на танҳо барои фаъолияти МОИ, балки барои минтақа, инчунин тамоми ҷомеа муҳиманд, зеро ў ҳамроҳ бо давлат бояд дар рушди минтақа фаъолна ширкат варзад. Сарфи назар аз он, ки шартнома оид ба татбиқи фаъолият масъулияти резидентро барои иҷро накардани уҳдадориҳо пешбинӣ мекунад, ягон муқаррароти мушаххас оид ба масъулияти Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми идорақунандаро муқаррар намекунад.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озодаи иқтисодӣ» аз 25 март соли 2011, № 700// Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011, №3, мод. 167; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.01.2019 с., № 1581.

2. Низомнома дар бораи минтақаҳои озодаи иқтисодӣ дар Ҷумҳурии

наук: 12.00.03 / О. Е. Сімсон. – Харків, 2001. – 208 с.

²⁰⁰ Бек Ю. Договір (контракт) на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальній (вільній) економічній зоні України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). – Львів, 2003. – С. 237–238.

²⁰¹ Кодекси Граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июни соли 1999, №802// Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонунҳои ҚТ аз 23.07.2016 с., № 1334; аз 02.01.2019 с., № 1557; аз 02.01.2020 с., №1656; аз 21.01.2020 с., №1657.

Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005, №191// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

3. Низомномаи минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" аз 2 октябри соли 2019, №483// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

4. Талабот барои таҳия намудани бизнес-нақша аз ҷониби Довталабон барои гирифтани мақоми Субъекти минтақаи озоди иқтисодӣ ба Фармоиши Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06.08.2011 сол, № 93// Маҳзани мутаммаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

5. Лисица В. Н. Правовое регулирование соглашения о ведении деятельности в особых экономических зонах // Бухгалтер и закон. – 2009. – № 9(129). – С. 14–21.

6. Гасумянова А. В. Правовой режим предпринимательства в особых экономических зонах в Российской Федерации / А. В. Гасумянова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с.

7. Сімсон О. Е. Правові особливості договорів інвестиційного характеру: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. Е. Сімсон. – Харків, 2001. – 208 с.

8. Бек Ю. Договір (контракт) на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальній (вільній) економічній зоні України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). – Львів, 2003. – С. 237–238.

9. Кодекси Граждансии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) аз 30 июни соли 1999, №802// Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №6, мод. 153, мод. 154; с. 2001, №7, мод. 508; с. 2002, №4, қ. 1, мод. 170; с. 2005, №3, мод. 125; с. 2006, №4, мод. 193; с. 2007, №5, мод. 356; с. 2010, №3, мод. 156; №12, қ. 1, мод. 802; с. 2012, №7, мод. 700, №12, қ. 1, мод. 1021; с. 2013, №7, мод. 504; с. 2015, №3, мод. 200; Қонунҳои ҚТ аз 23.07.2016 с., № 1334; аз 02.01.2019 с., № 1557; аз 02.01.2020 с., №1656; аз 21.01.2020 с., №1657.

**ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05) –
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)**

**БАЪЗЕ АЗ МАСЪАЛАҲОИ ВИЖАГИҲОИ ТАНЗИМИ МЕҲНАТИ
ЗАНОН ВА ШАХСОНИ УҲДАДОРИҲОИ ОИЛАВИДОШТА ДАР
ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бобокалонова С.Ғ.,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ
ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 904525938

Фишурда: Заминаи меъёрии ҳуқуқии таҳқиқотро сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқии тамаддуни қонунгузории даврони шӯравӣ ва замони муосир, ки фарогири вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта мебошанд, ташкил медиҳанд.

Дар мақола сарчашмаҳои ҳуқуқии даврони шӯравӣ ва замони муосир, аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1940, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марти соли 2005, №89, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корхое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад», мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Мақолаи мазкур фарогири вазъи ҳуқуқи вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадориҳои оилавидошта буда, масъалаҳои назариявӣ ва амалии ин равандро дар бар мегирад. Дар натиҷа хулосаҳои судманд дар ин самт пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, меҳнати занон, шахсони уҳдадориҳои оилавидошта, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон, кафолатҳои иловагӣ барои занон.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ЖЕНЩИН И ЛИЦ С СЕМЕЙНЫМИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ТАДЖИКИСТАН

Бобокалонова С.Г.,

соискатель кафедры
предпринимательского и
коммерческого права юридического
факультета Таджикского
национального университета
Тел.: (+992) 904525938

Аннотация: Правовая база исследования основана на исторических и правовых источниках советской и современной цивилизаций, которые включают особенности регулирования труда женщин и иных лиц с семейными обязанностями.

В статье рассматриваются правовые источники советской эпохи и современности, в том числе Конституция Республики Таджикистан, Трудовой кодекс Республики Таджикистан 2016 года, Трудовой кодекс Республики Таджикистан 1997 года, Кодекс законов о труде Таджикской ССР 1972 года, Кодекс законов о труде Таджикской ССР 1940 года, Закон Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации» от 1 марта 2005 г., №89, Указ Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 1999 г. №5 «О повышении роли женщин в обществе», Постановление Правительства Республики Таджикистан от 4 апреля 2017 года, №179 «О Перечне работ, на которых запрещается применение труда женщин и предельно допустимые нормы нагрузок для них при подъёме и перемещении ими тяжестей вручную».

В этой статье рассматривается конкретная ситуация с трудовыми правами женщин и иных лиц с семейными обязанностями, а также освещаются теоретические и практические вопросы этого процесса. В результате представлены полезные выводы в этой области.

Ключевые слова: Лидер нации, женский труд, лица с семейными обязанностями, Трудовой кодекс Республики Таджикистан, Трудовой кодекс Таджикской ССР, дополнительные гарантии для женщин.

SOME ISSUES OF LABOR REGULATION FOR WOMEN AND PERSONS WITH FAMILY OBLIGATIONS IN THE LEGISLATION OF TAJIKISTAN

Bobokalonova S.G.,

applicant for the Department of
Entrepreneurial and Commercial Law of
the Law Faculty of the Tajik National
University

Phone: (+992) 904525938

Annotation: The legal basis of the research is based on the historical and legal sources of the Soviet and modern civilizations, which include the specifics of the regulation of the labor of women and other persons with family responsibilities.

The article examines the legal sources of the Soviet era and modernity, including the Constitution of the Republic of Tajikistan, the Labor Code of the Republic of Tajikistan of 2016, the Labor Code of the Republic of Tajikistan of 1997, the Labor Code of the Tajik SSR of 1972, the Code of Labor Laws of the Tajik SSR of 1940, the Law Of the Republic of Tajikistan "On state guarantees of equality of men and women and equal opportunities for their realization" dated March 1, 2005, No. 89, Decree of the President of the Republic of Tajikistan dated December 3, 1999 No. 5 "On increasing the role of women in society", Resolution of the Government of the Republic Tajikistan dated April 4, 2017, No. 179 "On the List of jobs where the use of women's labor and the maximum permissible loads for them when lifting and moving heavy loads by hand is prohibited."

This article examines the specific situation with the labor rights of women and other persons with family responsibilities, as well as highlights the theoretical and practical issues of this process. As a result, useful findings in this area are presented.

Keyword: Leader of the nation, Federation of Independent Trade Unions of Tajikistan, International Labor Organization, wages, administrative responsibility, labor protection.

Заминаи меъёри ҳуқуқи хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадорихоӣ оилавидоштаро сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқи тамаддуни қонунгузори даврони шӯравӣ ва замони муосир, ки фарогири вижагиҳои меҳнати занон ва шахсони уҳдадорихоӣ оилавидошта мебошанд, ташкил медиҳанд. Қабл аз таҳқиқи мақола бехтар аст ба сарчашмаҳои ҳуқуқи даврони шӯравӣ ва замони муосир, аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1997, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1972, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1940²⁰², Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқи мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марти соли 2005, №89²⁰³, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар

²⁰² Ниг.: Бобокалонов Ғ. М. Маҷмуаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар Тоҷикистон. (1940-2020). – Душанбе: ДМТ, Нашриёти «Сино», 2020. – 658 саҳ.

²⁰³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқи мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо»// [Манбаи электронӣ].Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.mmk.tj>

чомеа»²⁰⁴, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корхое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»²⁰⁵, таваҷҷуҳ намуд.

Сабаби асосии таваҷҷуҳи бепоён ба қонунгузорӣ оид ба хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадорихои оилавидошта дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи таърихии даврони шӯравӣ ва замони муосир дар он аст, ки он чузъи ҳаёти инсонӣ буда, ҳаёти чомеаи муосирро бидуни он тасаввур намудан ғайриимкон мебошад.

Бори аввал дар илми ҳуқуқшиносӣ олимаи ватанӣ Раҳмон Озода Эмомалӣ дар асоси таҳлили ҳамаҷониба ва муқоисаи ду Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати ҶШС Тоҷикистон солҳои 1940 ва 1972 бо тағйиру иловаҳои ба онҳо воридшуда, таҳқиқоти илмӣ - ҳуқуқӣ оид ба соҳаи фаъолияти меҳнатии занони ҷумҳурро пайгири намудааст²⁰⁶.

Раҳмон Озода Эмомалӣ дар рисолаи худ санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи 1917-2011-ро, ки ҳуқуқ ва озодиҳои занонро дар ин давраи таърихи ватанамон ҳифз ва таъмин мекарданд, таҳқиқоти бунёдӣ анҷом додааст.

Ӯ қайд менамояд: «Татбиқи ин ҳуқуқҳо дар сурати фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои занон ба монанди мардон дар соҳаи таҳсилот, тайёрии касбӣ, дар фаъолияти меҳнатӣ, ҳавасмандгардонӣ барои меҳнати пурсамар ва баланд бардоштани дараҷаи ҷойи кор, дар фаъолияти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва фарҳангӣ, инчунин таъмини чораҳои махсус барои ҳифзи меҳнат ва саломатии занон; фароҳам овардани шароите, ки пайвастагии меҳнати занонро бо меҳнати занони кӯдакдор имкон медиҳад; ҳифозати ҳуқуқӣ, дастгирии моддӣ ва маънавии модарону кӯдакон, аз ҷумла додани руҳсатии пулакӣ ва дигар имтиёзҳо барои занони ҳомила ва модарон, тадричан кам кардани вақти кории заноне, ки кӯдакони хурдсол доранд» ва ғайра.

Аввалин санади меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон, ки дар он меъёру муқаррарот оид ба муносибатҳои меҳнатӣ пешбинӣ шуда буд, Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон²⁰⁷ соли 1940 махсуб меёфт, ки дар аввали соли 1940 бо забони русӣ ва январӣ соли 1941 бо забони тоҷикӣ нашр гардидаанд.

Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон соли 1940 аз лиҳози сохт, ҳаҷм ва мазмун ба талаботи замони худ ҷавобгӯ буда, аз 17 боб ва бо тартиби рақамгузорӣ 192 модда ва дар фарҷоми он «Иловаҳо», ки дар онҳо вобаста ба самтҳои мушахасси

²⁰⁴ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар чомеа»// Маҳзани мутамааркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

²⁰⁵ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корхое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»// Маҳзани мутамааркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

²⁰⁶ Раҳмонова Озода Эмомалиевна. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917-2011 гг.) Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Душанбе, 2012. - С. 187 с.

²⁰⁷ Минбаъд - Кодекси қонунҳо оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон

муносибатҳои меҳнатию иҷтимоӣ алоқамандбударо дарбар мегирифт, иборат мебошад.

Боби сздаҳуми он «меҳнати занон ва шахсони ба балоғат нарасидагӣ» номгузори шудааст, ки моддаҳои ба он алоқамандро ба таври иқтибос пешниҳод намуданашонро ба маврид мешуморем.

Боби сздаҳум

Меҳнати занон ва шахсони ба балоғат нарасидагӣ

«129. Меҳнати занон ва касони аз 18- солагӣ худро дар стеҳсолотҳои вазнини барои саломатӣ зарарнок ва корҳои зеризаминӣ кор фармудан манъ карда мешавад.

Руйхати корҳои махсусан вазнин ва зарарнок, инчунин нормаҳои ҳадди бурдани чизҳои вазнин ҳам барои занҳо ва ҳам барои ҷавонони наврас ба таври ҷудогона аз тарафи ВҚСПС муқаррар карда мешаванд.

130. Қувваашро гум кардааст.

(Укази Президиуми Совети Олии РСФСР Тоҷикистон, аз 13/ХІІ соли 1940).

131. Занони ҳомиладор ва кӯдаки ширмаккони синагӣ доштагӣ дар ҳеч як ҳолат ба кори шабона ва ба кори зиёд аз вақти нормалӣ кор фармуда намешаванд.

132. Ба коргарзанон ва хизматчизанон дар мавридҳои ҳомиладор шудан ва зоидаи онҳо муддати 35 рӯзи календари пеш аз зоидаи ва ба муддати 28 рӯзи календарӣ баъд аз зоида шудан отпуск дода мешавад ва барои ин муддат аз ҳисоби давлат ёрдампулӣ дода мешавад.

Ҳамин отпуск ва ёрдампулӣ барои ҳомиладорӣ ва зоидаи ба он заноне дода мешавад, ки онҳо дар ҳамин муассиса (идора) пай дар пай на камтар аз ҳафт моҳ кор карда бошад.

Эзоҳ. Дар вақти таъин кардани ёрдампулӣ барои ҳомиладори ва зоидаи стажи кор низ дар он маврид канда нашудагӣ ҳисоб меёбад, ки агар коргарзан ё хизматчизан аз як муассиса ё идора ба дигар муассиса ё идора дар асоси амри администрация гузашта бошад.

(Укази Президиуми Совети Олии РСФСР Тоҷикистон, аз 11/ ХІІ соли 1939).

133. Занонро баъд аз моҳи панҷуми ҳомиладориашон ба ҷойҳои берун аз ҷои кори доимашон, бе розигии худи онҳо ба командировка фиристодан мумкин нест.

134. Барои модароне ки кӯдаки ширмаккони синагӣ доранд, бояд ки ба ғайр аз танффусҳои умумӣ (моддаи 100), барои ширмакконидани кӯдак боз танаффуси иловагӣ муқаррар карда шавад. муддати аниқи танаффусҳо бо қоидаҳои тартиботи дохили муқаррар карда мешавад, дар айни ҳол танаффусҳои барои ширмакконидани кӯдак муайян карда мешудагӣ дар ҳар як сеюним соат аз як маротиба кам набувад ва дарозии онҳо бояд ки аз ним соат кам набошад.

Танаффусҳои нишон дода шудагӣ ба вақти корӣ ҳисоб карда мешаванд.

135. Шахсони аз 16-сола хурдро ба кор қабул кардан манъ карда мешавад.

Эзоҳ. Дар мавридҳои ҷудогона ба инспекторҳои меҳнат ҳуқуқ дода мешавад, ки дар асоси инструкцияи махсуси аз тарафи ВЦСПС нашр мешудагӣ барои ба кор даромадани хурдсолоне ки аз 14 – сола хурд намебошанд иҷозат диҳад.

136. Барои шахсони аз 16- сола хурди кайҳо ин тараф дар корхонаҳо кор карда истодагӣ ё дар асоси эзоҳи моддаи 135 аз нав дохил шудагӣ рӯзи кории 4-соата муқаррар карда мешавад.

137. Шумораи минималии (камтарини) коргарони ба балоғат нарасидагӣ барои соҳаҳои ҷудогонаи саноат бо қарори махсуси аз тарафи ВЦСПС нашр карда мешудагӣ норма қунонида мешавад».

Амали Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон Тоҷикистон аз соли 1940, то қабули Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон Тоҷикистон аз 16 июни соли 1972 идома ёфта буд.

16 июни соли 1972 Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон дар Сессияи сеюми Совети Олии РСС Тоҷикистон даъвати ҳаштум, бо Қарори Совети Олии Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон қабул карда мешавад.

Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972 яке аз манбаъҳои кодификацияшудаи қонунҳои советӣ оид ба меҳнат махсуб шуда, муносибатҳои меҳнати ҳамаи коргарон²⁰⁸ ва хизматчиёнро ба тартиб дароварда, афзоиши маҳсулнокии меҳнат, самаранокии истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва ба кори дар ҳамин асос баланд бардоштани дараҷаи моддӣ ва маданияи ҳаёти меҳнаткашон, мустаҳкам шудани интизоми меҳнатӣ ва тадриҷан ба нафъи ҷамъият ва ба талаботи аввалини ҳаётии ҳар як одами қобилӣ меҳнат табдил ёфтани меҳнат мадад расонида, дараҷаи баланди шароити меҳнат, муҳофизати ҳаматарафаи ҳуқуқҳои меҳнати коргарон ва хизматчиёнро муқаррар менамуд, ки зиёда аз 24 сол хизмат намуздааст.

Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон соли 1972 аз лиҳози сохт, ҳаҷм ва мазмун ба талаботи замони шӯравӣ ҷавобгӯ буда, 19 боб ва бо тартиби рақамгузорӣ 255 моддаро дарбар мегирифт ва дар фарҷоми он «Нишондиҳандаи алифбой-предметӣ», ки дар онҳо вобаста ба мафҳумҳои пешбинишуда рақамҳои моддаҳои Кодекси мазкур дарҷ шуда буданд ва нишондиҳандаи мазкур, ҳамчун мундариҷа истифода мешуд.

²⁰⁸ Эзоҳ: Иқтибосҳои, ки дар мақола аз Кодекси оварда шудааст дар шакли асли баён шудаанд. Масалан, ибораҳои “коргар-коргарон”, “коркун-коркунон” ва ғайра истифода шудааст. То қабули Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997, хусусан дар Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистони солҳои 1940 ва 1972 ибораҳои “коргар-коргарон”, “коркун-коркунон” истифода бурда мешуд, дар бобу моддаҳои Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997, мафҳум ва ибораҳои “корманд-кормандон”, мавриди истифода қарор гирифт ва дигар ибораҳо, ки онҳо дар Кодекси амалқунанда низ истифода мешавад.

Боби дувоздаҳуми он «меҳнати занон» номгузорӣ шуда буд, ки моддаҳои ба он алоқамандро ба таври иқтибос пешниҳод оварда мешаванд.

Боби XII

Меҳнати занон

Моддаи 168. Қорҳое, ки дар онҳо истифода бурда шудани меҳнати занон манъ аст

Дар корҳои вазнин ва дар корҳои шароити меҳнаташон зарарнок, инчунин дар корҳои зеризаминӣ ба ғайр аз баъзе корҳои зеризаминӣ (корҳои ғайриҷисмонӣ ё корҳои хизматрасонии санитарӣ ва маишӣ) истифода бурда шудани меҳнати занон манъ аст.

Ба занон фармудани корҳои бардоштан ва кашондани чизҳои вазнин, ки вазнашон аз ҳадди нормаҳои барои онҳо муқаррар кардашуда зиёд мебошад, манъ аст.

Моддаи 169. Маҳдуд кардани меҳнати занон.

Ба зиммаи занон гузоштани корҳое, ки дар вақти шаб иҷро карда мешаванд, манъ аст, ғайр аз он соҳаҳои хоҷагии халқ, ки инро зарурати махсус талаб мекунад ва ин ба сифати чораи муваққатӣ иҷозат дода мешавад.

Дар сурати ташкил кардани корҳои сменагӣ ба заноне, ки фарзандони то ҳаштсола доранд, имкониятҳои истеҳсолотро ба назар гирифта, барои кор кардан дар корҳои рӯзона бартарӣ дода мешавад.

Моддаи 170. Манъ будани ҷалб карда шудани занони ҳомиланок ва заноне, ки кӯдакони то дусола доранд, ба корҳои шабона, зиёда аз вақти кор, ба корҳои рӯзи истироҳат ва фиристодан ба командировка

Ба ҷалб карда шудани занони ҳомиланок ва заноне, кӯдакони то дусола доранд ба корҳои шабона, корҳои зиёда аз вақти кор ва ба корҳои рӯзи истироҳат ва фиристодан ба командировка роҳ дода намешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 сентябри соли 1987).

Моддаи 171. Маҳдуд кардани ба корҳои зиёда аз вақти кор ҷалб кардан ва ба командировка фиристодани заноне, ки кӯдакони аз дусола то ҳаштсола доранд

Занонро ки кӯдакони аз дусола то ҳаштсола доранд, бе розигии худи онҳо ба корҳои зиёда аз вақти кор ҷалб кардан ё ба командировка фиритодан мумкин нест. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Моддаи 172. Ба кори сабуктар гузаронидани занони ҳомила ва заноне, ки кӯдакони то якунимсола доранд

Ба занони ҳомила мувофиқи хулосаи тиббӣ нормаи иҷроӣ кор, нормаи хизмат кам карда мешавад ва ё онҳо ба кори дигари сабуктар ва таъсири омилҳои номусоиди истеҳсолӣ надошта гузаронида шуда, ба онҳо музди миёнаи кори пештараашон дода мешавад.

Моддаи 173. Отпускҳои давраи ҳомиланокӣ, таваллуд ва ниюҳубини кӯдак

Ба занон ҳангоми ҳомиланокӣ ва таваллуд ба муддати панҷоҳу шаш рӯзи календарӣ пеш аз таваллуд ва панҷоҳу шаш рӯзи календарӣ баъди таваллуд (дар сурати таваллуди номӯътадил ва ё зоида шудани ду ва зиёдтар кӯдак – ҳафтад рӯз) отпуск дода, бо хоҳиши зан дар сурати доштани стажи умумии кори камаш барои нигоҳубини кӯдаки то як сола отпуск муздаш қисман додашаванда дода, барои ин даври аз рӯи суғуртаи иҷтимоии давлатӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

(Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 28 августи соли 1982).

Моддаи 174. Ба отпуск давраи ҳомиланокӣ ва баъди таваллуд ҳамроҳ кардани отпуск ҳарсола

Пеш аз отпуск давраи ҳомиланокӣ ва баъди таваллуд ё худ бевосита баъди он ба зан, дар асоси аризааш, сарфи назар аз стажи кории дар ҳамон корхона, муассиса, ташкилот доштаи ӯ, отпуск ҳарсола дода мешавад.

Моддаи 175. Отпуск иловагии бемаош ба модароне, ки кӯдакони то якунимсола доранд

Ба ғайр аз отпускҳои давраи ҳомиланокӣ, таваллуд ва нигоҳубини кӯдак, ба зан, дар асоси аризаи ӯ барои нигоҳубини кӯдаки то якунимсола отпуск иловагии бемаош дода мешавад. Дар давраи отпуск ҷои кор (вазифаи) зан нигоҳ дошта мешавад.

Ин отпускро пурра ва ё то якунимсола шудани кӯдак қисм – қисм дар ҳар вақт истифода бурдан мумкин аст. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 28 августи соли 1982).

Вақти отпуск бемаош ба ҳисоби стажи умумӣ ва ихтисос мебарояд, вале ба ҳисоб стаже, ки барои отпускҳои ояндаи навбатӣ ва иловагӣ ҳуқуқ медиҳад, дохил намешавад.

Бо хоҳиши зан дар давраи отпуск барои нигоҳубини кӯдак гирифтааш вай метавонад дар шароити вақти нопурраи кор ё худ дар хона кор кунад. Дар ин маврид барои ӯ ҳуқуқи гирифтани ёрдампулӣ дар давраи отпуск қисман муздноки нигоҳубини кӯдак нигоҳ дошта мешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Моддаи 176. Отпускҳо ба заноне, ки кӯдакони ба фарзандӣ гирифтаанд

Ба заноне, ки кӯдакони навзодро бевосита аз таваллудхона ба фарзандӣ гирифтаанд, барои давраи аз рӯзи ба фарзандӣ гирифтани то гузаштани 56 рӯзи пас аз таваллуди кӯдак отпуск дода, барои ин давра аз ҳисоби суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

Бо хоҳиши зане, ки кӯдакони ба фарзандӣ гирифтааст, дар сурати камаш як сол стажи умумии кори доштани ба вай барои нигоҳубини кӯдак то яксола шудани қисман отпуск пулакӣ дода дар ин давра аз рӯи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ёрдампулӣ дода мешавад.

Дар асоси аризаи зане, ки кӯдакони ба фарзандӣ гирифтааст, ба вай инчунин барои нигоҳубини кӯдак то якунимсола шудани отпуск иловагии бемаош дода мешавад (моддаи 175).

(Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 26 июни соли 1984).

Моддаи 177. Танаффусҳо барои ба кӯдак хӯрокдихӣ

Ба заноне ки кӯдакони то якунимсола доранд, ба ғайр аз танаффуси умумии барои дамгирию хӯрокхӯрӣ, барои ба кӯдак хӯрокдихӣ низ танаффусҳои иловагӣ дода мешаванд. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Ии гуна танаффусҳо камаш баъди ҳар се соат дода мешавад, ки давомияти ҳар кадоми онҳо бояд аз 30 дақиқа кам набошад. Дар сурати ду ва зиёда будани кӯдакони то якунимсола давомияти танаффусҳо мувофиқан зиёд карда мешавад. (Мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987).

Танаффусҳои барои ба кӯдак хӯрокдихӣ ба ҳисоби вақти кор мебароянд ва барои онҳо аз рӯи музди миёнаи кор музд дода мешавад.

Бо хоҳиши модар танаффусҳои барои ба кӯдак хӯрокдихӣ якҷоя карда, ба танаффуси хӯрокхӯрӣ ҳамроҳ карда ё худ ба аввали вақти кор ё ба охири вақти кор (сменаи кор) бо мувофиқан кӯтоҳ шудани он гузаронида шуданашон мумкин аст, ба шарте ки ин кор мувофиқи ҳулосаи духтур ба саломатии модар ва кӯдак зарарнок набошад.

Моддаи 178. Гарантӣҳо дар вақти ба кор қабул кардан ва манъ будани аз кор ҳолӣ кардани занони ҳомила, ва заноне ки кӯдакони то якунимсола доранд.

Бо сабабҳои бевосита ба ҳомиланокӣ ё ба кӯдакони хӯрокдихӣ ба кор қабул накардани занон ва кам кардани кори онҳо манъ аст.

Бо ташаббуси маъмурият аз кор ҳолӣ кардани занони ҳомилаю ва заноне, ки кӯдакони то якунимсола доранд роҳ дода намешавад, ба ғайр аз мавридҳои барҳам дода шудан корхона, муассиса, ташкилот дар ин мавридҳо зан баъди аз кор таъмин карда шавад. Ҳатман бо кор таъмин кардани занони ҳомилава занонро, ки кӯдакони то синни якунимсола доранд маъмурият чунини дар мавриди аз кор баъди ба охир расидани шартномаи бемӯҳлати меҳнатӣ ҳолӣ шуданашон ба ҷо меорад.

(Мувофиқи Указҳои Президиуми Совети Олии Тоҷикистон аз 26 июли соли 1984 ва аз 9 ноябри 1987).

Моддаи 51. Шахсоне ки ба кори шабона ҷалб карда шуданашон мумкин нест

Ба корҳои шабона роҳ дода намешаванд:

а) шахсоне, ки синнашон ба ҳаждаҳ нарасидааст (моддаи 185);

б) занони ҳомиланок, заноне, ки бачагони то дусола доранд (моддаи 170) (мувофиқи Укази Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 1987);

в) коргарон ва хизматчиёни баъзе категорияҳои дигар, ки мувофиқи қонун ба кори шабона ҷалб карда намешаванд.

Амали Кодекси қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистон аз соли 1972 то қабули Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистони соли 1997 идома ёфта буд.

Баъди барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ҳар як ҷумҳурии собиқ Иттифоқ нақшаи гузариши худро ба рушди қонунгузорӣ ва зарурати барпо намудани механизми нави танзими ҳуқуқиро тақозо намуд. Аз ҷумла Ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон низ.

Масъалаи муҳиме, ки ҷолиби зикр аст, ин эътибору диққати хоса зоҳир намудани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мақому мавқеи занони тоҷик маҳсуб меёбад. Қабули як силсила санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз оғози даврони Истиклолият то имрӯз рӯи қор омадаанд, ба масъалаи таҳкими кадрӣ мақоми қонун нигаронида шудааст. Аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону қонун ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо”. Инчунин фармонҳои Президент, қарорҳои Ҳукумат ва барномаҳои давлатӣ аз қабилӣ Фармони Президенти кишвар “Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа”, “Дар бораи дурнамои фаъолгардонии мақоми зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва ғайра. Ҳадафи асосии Ҳукумати ҷумҳурӣ аз қабули санадҳои зикршуда пеш аз ҳама, арҷгузорӣ ба ҳуқуқу озодиҳои қонун, баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ва нақши онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоии мамлакат ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти қонуну бонувон маҳсуб меёбад.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст, ки дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.

Тамоми дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асос ва дар мутобиқат бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд ва дар сурати хилофи он буданашон, эътибори ҳуқуқӣ надошта, меъёру муқаррароти онҳо татбиқ намешаванд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, баробарии ҳама дар назди қонун ва суд муқаррар шудааст. Конститутсияи ҶТ ҳамагуна маҳдудсозии ҳуқуқу озодиҳоро аз рӯи аломати мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, забонӣ, ҷинсӣ, эътиқоди динӣ, вазъи иҷтимоӣ ва дигар аломатҳо манъ намудааст.

Тибқи моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби озодонаи касбу қор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ, ба музд ба андозаи на камтар аз ҳадди ақали музди меҳнат ҳуқуқ дорад. Моддаи мазкур манъ будани ҳама гуна маҳдудият дар муносибатҳои меҳнатӣ, ҳуқуқ ба музди баробар барои иҷрои қори якхела, манъ будани меҳнати қонун ва ноқонун дар қорҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароиташон зарарнокро эълон доштааст.

Аз рӯзи қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 ноябри соли 1994, ки асос ва дурнамои инкишофи қонунгузорирол муайян намуд, қабули қонунҳо бо мақсади таҳкими давлатдорӣ навини тоҷикон ва танзими муносибатҳои муносири ҷамъиятӣ, хусусан муносибатҳои меҳнатӣ оғоз гардид.

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон 15 майи соли 1997 қабул ва 11 июни соли 1997 мавриди амал қарор дода шуда буд. Кодекси мазкур аз лиҳози сохт, ҳаҷм ва мазмун аз Кодекси Қонунҳои оид ба меҳнати РСС Тоҷикистони соли 1972 тафовути назаррас дошт. Дар он дар баробари бобу моддаҳои анъанавӣ, бобу моддаҳои наву тоза ворид шуда буданд, ки ҷавобгӯи талаботи иқтисоди бозоргонӣ мебошанд.

Дар он боби наво бо номи «Кафолатҳои иловагӣ барои занон ва шахсоне, ки вазифаҳои оилавӣ доранд», ворид шуда буд. Дар боби мазкур на танҳо ҳуқуқи занони ҳомила ва тифли ширхӯрдошта, инчунин бори аввал ҳуқуқи дигар шахсони ба иҷрои вазифаҳои оилавӣ машғулбуда, аз ҷумла шавҳар, бибӣ, бобо бо имтиёзу бартариҳои иловагӣ сабт шуда буданд.

Дар танзими муносибатҳои меҳнати имрӯза муҳимтарин санади меъёрии ҳуқуқие, ки феълан мавриди амал қарор дошта, масъалаҳои муносибатҳои меҳнатиро ба таври мукамал танзим менамояд, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки 23 июли соли 2016 қабул ва 28 июли соли 2016 мавриди амал қарор дода шудааст.

Кодекси мазкур аз лиҳози сохт, ҳаҷм ва мазмун аз Кодекси қаблӣ тафовути назаррас дорад. Он аз 6 фасл, 41 боб ва 366 модда иборат аст.

Дар Кодекси меҳнат як силсила бобҳои наво ҷой дода шудаанд, аз ҷумлаи онҳо боби 16 ба хусусияти танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадорҳои оилавидошта бахшида шудааст, ки аз меъёрҳои зерин иборат мебошанд: маҳдудияти қатъи шартномаи меҳнатӣ бо занон ва дигар шахсони дорои уҳдадорҳои оилавӣ (м. 215); корхое, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ аст (м. 216); хусусияти низоми меҳнат ва истироҳат барои занон ва дигар шахсони дорои уҳдадорҳои оилавӣ (м. 217); танаффус барои ғизодиҳии кӯдак (м. 218); муқаррар кардани вақти нопурраи корӣ барои занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд (м. 219); маҳдудияти истифодаи ҷамъи баҳисобгирии вақти корӣ барои занони ҳомила (м. 220); муваққатан ба кори дигар гузаронидани зани ҳомила ва заноне, ки кӯдаки то як солу шашмоҳа доранд (м. 221); кафолат нисбати занон ва дигар шахсоне, ки уҳдадорҳои оилавӣ доранд, ҳангоми муқаррар намудани навбати пешниҳоди рухсатии меҳнати ҳарсолаи пардохтшаванда (м. 222); рухсатӣ барои ҳомиладорӣ ва таваллуд (м. 223); рухсатӣ барои нигоҳубини кӯдак (м. 224); кафолатҳо барои занони ҳомила ва фарзанддор ҳангоми ба кор қабул кардани онҳо (м. 225); рухсатии кормандоне, ки кӯдакони навзодро фарзандхонд кардаанд ё васии онҳо мебошанд (м. 226); кафолат ва имтиёзҳо ба шахсоне, ки кӯдакони бе модар тарбия мекунанд (м. 227).

Пас аз силсилаи Кодексо ҳалқаи навбатиро дар танзими меҳнати занон ва шахсони уҳдадорҳои оилавидошта қонунхое ташкил медиҳанд, ки баҳри танзими ҳуқуқи ҷанбаҳои алоҳида ва мушаххаси меҳнат пешбинӣ шудаанд.

Ҳамчун намунаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки феълан мавриди амал қарор доранд, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» аз 1 марти соли 2005, № 89, ки мутобиқи моддаи 7 суҳан дар бораи баҳисобгирии вазъияти оилавии мардону занон ҳангоми иҷрои

вазифаҳои хизмати ва меҳнати мевад, ҳангоми қабул ба кор, болоравӣ дар хизмат, таълими касбӣ, муқаррар намудани низоми меҳнат, инчунин аз кор озод кардани кормандон, аз ҷумла хизматчиёни давлатӣ, талаботи қонунгузорӣ оид ба ҳуқуқ ва кафолатҳои мардону занон ва вазъияти оилавӣ бояд ба назар гирифта шавад.

Корфармо вазифадор аст барои мардону занон, аз он ҷумла вобаста ба танаффуси иҷозатдодаи қонунгузорӣ дар фаъолияти меҳнати, рухсатии ҳомиладорӣ, таваллуд ва нигоҳубини тифл, адои хизмати ҳарбӣ тибқи даъват, иҷрои дигар вазифаҳои давлатӣ системаи бозомӯзӣ ва тақмили ихтисос дошта бошад²⁰⁹.

Бояд тазаққур дод, ки бо мурури замон ва пешрафти ҳаёти ҷомеа муносибатҳои ба вучуд меоянд, ки онҳо танзими худро талаб менамоянд. Кодексҳо ва Қонунҳои қабул карда шуда, наметавонад ҳамаи муносибатҳоро дар ин соҳа танзим намоянд. Аз ин рӯ, баҳри амалӣ гаштани онҳо санадҳои зерқонунӣ, аз ҷумла, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳои, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад» ва ғайра низ қабул шудаанд.

Адабиёт:

1.Рахмонова Озода Эмомалиевна. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917-2011 гг.) Автореф. дисс. ... к.ю.н. - Душанбе, 2012. - С. 187 с.

2.Бобокалонов Ф. М. Маҷмӯаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар Тоҷикистон. (1940-2020). – Душанбе: ДМТ, Нашриёти «Сино», 2020. – 658 саҳ.

3.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо»// [Манбаи электронӣ].Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.mmk.tj>

4.Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа»// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

5.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 апрели соли 2017, №179 «Дар бораи Рӯйхати корҳои, ки дар онҳо истифодаи меҳнати занон манъ карда мешавад»// Маҳзани мутамаркази иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 / Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020. –1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

6.Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 129

²⁰⁹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 129

**ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ
ҶАЗОИ ЧИНОЯТӢ (ИХТИСОС: 12.00.08) –
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)**

**ПРИНЦИПҲОИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ДАР САМТИ
МУҚОВИМАТ БА САВДОИ ОДАМОН**

Солиев К.Х.,

сардори Раёсати нозиротӣ-
ташкилии ВКД ҚТ генерал-
майори милитсия, н.и.х., дотсент

Тел.: (+992) 907709810

E-mail: karsol7@mail.ru

Шарипов Т.Ш.,

д.и.х., профессори кафедраи ҳуқуқи
чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ,

Тел.: (+992) 918408600

E-mail: takdirshoh@mail.ru

Фишурда: Дар мақоллаи мазкур принципҳои сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳангоми навишти мақолаи таҳлилшаванда муқаррароти қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба савдои одамон ва фикру ақидаҳои олимони доир ба масоили мазкур дида баромада шудааст.

Калидвожаҳо: Сиёсати давлатӣ, принцип, муқовимат ба савдои одамон, қонуни чиноятӣ.

**ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ**

Солиев К.Х.,

начальник организационно-
инспекторское управление МВД
Республики Таджикистан, генерал-
майор милиции, к.ю.н., доцент

Тел.: (+992) 907709810

E-mail: karsol7@mail.ru

Шарипов Т.Ш.,

д.ю.н., профессор кафедры уголовного
право и противодействие коррупции

юридического факультета ТНУ
Тел.: (+992) 918408600
E-mail: takdirshoh@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются принципы государственной политики в борьбе с торговлей людьми. При написания анализируемой статьи было рассмотрено положение законодательство Республики Таджикистан в сфере противодействия торговле людьми и мнения ученых по данным вопросам.

Ключевые слова: Государственная политика, принцип, противодействие торговле людьми, уголовный закон.

PRINCIPLES OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF ANTI-TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

Soliev K.Kh.,
head Organizational and Inspection
Department of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Tajikistan,
major general of militia PhD in Law,
dotsent
Phone: (+992) 907709810
E-mail: karsol7@mail.ru

Sharipov T.Sh.,
doctor of Law, Professor of the
Department of Criminal law and anti-
corruption legal faculty of TNU
Phone: (+992) 918408600
E-mail: takdirshoh@mail.ru

Annotation: The article examines the principles of state policy in the fight against human trafficking. When writing the analyzed article, the provisions of the legislation of the Republic of Tajikistan in the field of combating human trafficking and the opinions of scientists on these issues were considered.

Key words: State policy, principle, counteraction to human trafficking, criminal law.

Дар банди 8.7 ҳадафи 8 « Мусоидати рӯзафзун, фарогир ва устувори рушди иқтисодӣ, шуғли пурра ва самаранок ва кори шоиста барои ҳама» нақшаи амал, таҳти унвонии «Табдил додани ҷаҳони мо: Рӯзномаи рушди устувор барои то соли 2030», ки бо Қатъномаи Маҷмааи Умумии СММ таҳти №70/1 аз 25 сентябри соли 2015 қабул гардида буд, ки кишвари мо ҳангоми омода намудани ҳама гуна стратегияҳо, концепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ ба он тақия мекунад, ибораи тақвиятдиҳандаи ҳадафи

фавқуззикр « андешидани чораҳои фаврӣ ва муассир барои решакан кардани меҳнати маҷбурӣ, хотима додани ғуломӣ муосир ва савдои одамон, таъмин ва бартараф карда шаклҳои бадтарини меҳнати кӯдакон, аз ҷумла ҷалб ва истифодаи кӯдакони сарбоз то соли 2025»²¹⁰ омадааст.

Мусоидат ва ҷори гардонидани банди ҳадафи бо Қатъномаи Маҷмааи Умумии СММ қабул ва пешниҳод гардида бе пешбурди сиёсати давлат дар самти муқовимат ба меҳнати маҷбурӣ, хотима додани ғуломӣ муосир ва савдои одамон, таъмин ва бартараф карда шаклҳои бадтарини меҳнати кӯдакон, ҳамчун қисми таркибии ҷинойтҳои фарромиллӣ ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ҳамчун арзишҳои олии конститутсионӣ дар замони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз имкон берун мебошад ва Ҳукумати кишвар кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки минбаъд низ нисбати чунин зухуротҳои номатлуб мубориза бурда бо ин роҳ ҳифзи арзишҳои дар конститутсия мустаҳкам карда шударо таъмин намояд. Бахусус, санаи 20 сентябри соли 2013 аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тибқи моддаи 58 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори пешиход гардидани Лоихаҳои Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон» ва «Дар бораи расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» барои баррасӣ ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ниҳояти қор бо номи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” 26 июли соли 2014 қабул гардид²¹¹, гувоҳи гуфтаҳост.

Ба андешаи соҳиб назарон қ.3 м.4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” аз 26 июли соли 2014, №1096 чордах намуди принципҳоро муқаррар кардааст, ки дар навбати худ баъзе онҳо аз зерпринципҳо иборат буда, дар замина ва асоси онҳо сиёсати давлатӣ дар самти муқовимат ба савдои одамон ташаккул меёбад ва амалӣ мегардад. Принцип гуфта, он ғояҳо ва асосҳои роҳбарикунандаеро меноманд, ки намояндагони мақомоти давлатӣ ҳангоми амалӣ гардонидани ваколатҳои худ дар ин ё он самт бояд ба онҳо таъян намоянд²¹².

Ба ҳайси принципҳои мазкур, ки самти сиёсати давлатиро дар раванди муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон муайян менамоянд, принципҳои зайл баромад менамоянд:

Якум, принципи, таъмини аввалиндараҷаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии қурбониёни савдои одамон, кафолати давлатии амнияти онҳо, ҳифзи ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи онҳо, ҳуқуқ ба махфиёна нигоҳ доштани маълумот дар бораи шахсияти онҳо. Принципи якум дар навбати худ аз чор зерпринцип иборат аст:

²¹⁰ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года.//Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года./A/RES,70/1.

²¹¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.2014.№7.Мод.393.

²¹² Ниг.:Солиев К.Ҳ Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон.– Душанбе, 2017. – С. 101.

а) таъмини аввалин дараҷаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии қурбониёни савдои одамон.

б) кафолати давлатии амнияти қурбониёни савдои одамон.

в) ҳифзи ҳаёт, саломатӣ ва шаъну шарафи қурбониёни савдои одамон;

г) ҳуқуқ ба махфиёна нигоҳ доштани маълумот дар бораи шахсияти қурбониёни савдои одамон

Дар м. 6 Протокол «Дар бораи огоҳонӣ ва пешгирии савдои одамон, хусусан занон ва кӯдакон ва ҷазо барои он» (Кӯмак ба қурбониёни савдои одамон ва ҳимояи онҳо) омадааст, ки «Дар ҳолатҳои зарурӣ ва то он андозае, ки имконият ҳаст, ҳар Давлат-иштирокчи тибқи қонунгузори дохилии худ бояд ҳимояи ҳаёти шахсӣ ва шахсияти қурбониёни савдои одамонро таъмин намояд, аз он ҷумла, дар қатори дигар чораҳо, бо роҳи таъмин намудани **пешбурди махфии парванда** оид ба савдои одамон»²¹³.

Дуҷум, принципи муносибати системавӣ ба ташкили муқовимат ба савдои одамон, ки моҳияти он муқовимат ба савдои одамон бояд чунин ташкил карда шавад, ки он дар асоси муносибати системавӣ ба роҳ монда шавад²¹⁴, яъне дар якҷоягӣ ва дар ҳамбастагӣ (на он, ки дар ҷудой), аз ҷумла дар раванди муқовимат ба савдои одамон унсурҳои зерин ҳатман дар пайвастагӣ бояд амалӣ карда шаванд:

а) огоҳонидани ҷинойтҳо дар самти савдои одамон;

б) ошкор намудани ҷинойтҳо дар самти савдои одамон;

в) пешгирӣ кардани ҷинойтҳо дар самти савдои одамон;

г) бартарафкунии оқибатҳои савдои одамон;

д) ҳифз ва дастгирии қурбониёни савдои одамон;

е) ба ҷавобгарӣ кашидани шахсоне, ки дар савдои одамон гунаҳгоранд;

ж) пешгирии ретсидиви ҷинойтҳо дар самти савдои одам

Сеюм, присипи афзалияти пешгирии савдои одамон ва ҷинойтҳои бо он алоқаманд, аз ҷумла тадбирҳои, ки барои паст намудани талабот ба истисмори шахвонӣ, иқтисодӣ ва дигар намудҳои истисмори инсон, пешгирии виктимизатсияи қурбониёни савдои одамон ва ҷинойтҳои ба он алоқаманд равона карда шудаанд.

Дар ин ҷода аз ҷониби давлат андешидани маҷмӯи чораҳои дорои хусусияти иҷтимоию иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, таълимию маърифатӣ, иттилоотӣ, инчунин татбиқи чораҳои профилактикӣ, аз ҷумла чораҳои, ки барои бартараф намудани сабабу шароитҳои ба виктимизатсия ва ревиктимизатсияи онҳо мусоидаткунанда равона карда шудаанд, аҳамияти калон доранд. Доир кардани чорабиниҳои маърифатӣ иттилоотӣ оид ба пешгирии падидаҳои номатлуб аз қабилҳои савдои одамон дар байни занону духтарон, омода ва паҳн гардонидани маводи таблиғотӣ, ҳамкориҳои зич бо намояндагони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоятҳои шахру ноҳияҳо, бартараф кардани проблемаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва дар ин замина таъмин кардани шахрвандон бо ҷои кори доимӣ

²¹³ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2002. №5. Мод. 505.

²¹⁴ Научный комментарий к модельному закону «О противодействии торговле людьми», принятие от 3 апреля 2008 года на 30-ом заседании МПА СНГ, С. 73-74.

ва бо ин васила беҳтар кардани сатҳи зиндагии онҳо, рушди соҳибкорӣ ва дастгирии аҳоли нақши калон мебозанд.

Чорум, присиби татбиқи маҷмӯи чораҳои дорои хусусияти: сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ, иттилоотӣ, таълимӣ, ҳуқуқӣ, муҳофизатӣ, оперативӣ - ҷустуҷӯӣ ва дигар хусусият ҳангоми ташкили муқовимат ба савдои одамон дарбар гирандари мавриди танзим қарор додааст. Дар ин чода бо иртибот бо чораҳои байён шуда, истифода аз чораҳои дорои хусусияти оперативӣ - ҷустуҷӯӣ, яъне фаъолияте, ки ба таври ошкоро ё ғайриошкоро аз ҷониби мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар доираи салоҳияти худ бо роҳи гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад, басо самаранок арзёби гардидааст.

Самаранокии фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки он асосан ба принципҳои пинҳонкорӣ, ҳамбастагии усул ва воситаҳои ошкоро ва ғайриошкоро асос меёбад. Ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ чорабиниҳои зерини оперативӣ-ҷустуҷӯӣ гузаронида мешаванд: 1) пурсиши оперативӣ; 2) ҷамъовариҳои маълумот; 3) ҷамъовариҳои оперативии намунаҳо барои таҳқиқи муқоисавӣ; 4) ҷустуҷӯи шахсӣ; 5) харидории санҷиши оперативӣ; 6) таҳқиқи оперативии ашё, ҳуҷжатҳо ва объектҳои дигар; 7) мушоҳидаи оперативӣ; 8) ҳаммонандкунии оперативии шахсият ва объектҳои дигар; 9) муоинаи оперативии манзил, ҳуҷраҳо, биноҳо, иншоот, қитъаҳои маҳал ва воситаҳои нақлиёт; 10) назоратбарии оперативии муросилоти почта, хабарҳои телеграфӣ ва хабарҳои дигар; 11) гӯш кардани гуфтугӯҳои телефонӣ ва сабти онҳо; 12) гирифтани иттилоот аз каналҳои техникаи алоқа; 13) воридсозии оперативӣ; 14) таҳвили назоратшаванда; 15) эксперименти оперативӣ; 16) таъсиси шахси ҳуқуқӣ.

Панҷум, присиби ногузирии ҷавобгарии шахсоне, ки дар савдои одамон гунаҳгоранд.

Присиби мазкур аз присиби қонуният бармеояд. Дар ҳолати содир кардани савдои одамон ҳеч гуна истисно ба ягон кас ҷиҳати ҷавобгарӣ пешбинӣ намешавад. Чунин амал набояд ба таассур монад. Ошкор кардани ҷинояти савдои одамон, ба ҷавобгарӣ кашидани гунаҳгорон - вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аст. Присиби ногузирии ҷавобгариро ин мақомот таъмин менамоянд.

Ногузирии ҷавобгарӣ аз мақсади таъмини адолати иҷтимоӣ сарчашма мегирад. Ҳар як амали савдои одамон, алалхусус, афзоиши он ҳодисаи манфӣ буда, ҳаёти осудаҳолона ва амнияти одамонро халалдор менамояд. Аз ин рӯ, мубориза муқобили савдои одамон, пешгирии он аҳамияти аввалиндараҷа дошта, дар айни замон тавассути ногузирии ҷавобгарии одамҷаллобон ба роҳ монда мешавад.

Присиби мазкур аз мақсадҳои ҳимояи манфиатҳои ашхос, ки аз савдои одамон зарар дидааст, бармеояд. Дар м. 21 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Ҳуқуқи ҷабрдидаро қонун ҳифз мекунад.

Давлат ҳифзи судӣ ва чуброни зарарро барои чабрдида кафолат медиҳад»²¹⁵. Яке аз кафолатҳои муҳими ҳифзи чабрдида ин ногузирии ҷавобгарии ҷинояткор аст. Принципи ногузирии ҷавобгарӣ зарурати ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҳам татбиқи ҳатмии он аст.

Шашум, принципи ба ҳадди ақал расонидани даромадҳо аз фаъолияти ҷиноятӣ дар самти савдои одамон, тавассути татбиқи намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ, пеш аз ҳама мусодираи молу мулк²¹⁶.

Тибқи моддаи 57 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон мусодираи молу мулк ин дар асоси ҳукми айбдоркунандаи суд маҷбуран ба таври ройгон гирифташуда ва ба моликияти давлат гузаронидани²¹⁷ маблағҳои пулӣ, арзишҳо ва дигар молу мулки маҳкумшуда мебошад, ки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти савдои одамон ва дигар ҷиноятҳои бо савдои одамон алоқаманд ба даст оварда шудаанд, инчунин даромадҳо аз ин молу мулк. Агар молу мулки дар натиҷаи содир намудани ҷинояти савдои одамон бадастовардашуда ва (ё) даромадҳо аз ин молу мулк ба молу мулки ба таври қонунӣ бадастомада ҳамроҳ карда шуда бошанд, он қисмати ин молу мулк мусодира мегардад, ки ба арзиши молу мулки ҳамроҳкардашуда ва даромадҳо аз он мувофиқ мебошад.

Ҳафдум, принципи шарикӣ иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои давлат бо ташкилотҳои байналмилалӣ, ғайридавлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма ва шаҳрвандон ҳангоми ташкили муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон. Принципи мазкур асосҳои демократии мубориза ба муқобили савдои одамонро инъикос менамояд. Бо сабаби он, ки ҷинояти савдои одамон зуҳуроти ҷамъиятиро ташкил медиҳад ва вучуд доштани он аз камбудихое, ки дар ҳуди ҷомеа ҷой доранд, бармеояд, бинобар ин, дар мубориза бо он на танҳо давлат ва мақомоти он, балки, инчунин, ташкилотҳои байналмилалӣ, ғайридавлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма, институтҳои шаҳрвандӣ ва ҳуди шаҳрвандон бояд иштирок намоянд. Бесабаб нест, ки дар Барномаи Маҷмӯи мубориза ба муқобили хариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 марти соли 2011, №113)²¹⁸ ва Нақшаҳои Миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 марти соли 2011, №80)²¹⁹ чорабиниҳо оид ба таъсиси ташкилотҳои ғайриҳукуматию, ки фаъолиятшон ба муҳофизати қурбониёни савдои одамон ва расонидани кӯмак ба чунин қурбониён равона карда шудааст, пешбинӣ шудааст. Танҳо андешидани чораҳои

²¹⁵ Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2019.

²¹⁶ Ниг.: Рауфов Ф.Х. Тафсири ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон. Душанбе, 2017. С.275.

²¹⁷ Кодекси Ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2019.

²¹⁸ Барномаи Маҷмӯи мубориза ба муқобили хариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. Душанбе, 2011.

²¹⁹ Нақшаҳои Миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021. Душанбе, 2019.

пешбинишуда дар якҷоягӣ, мумкин аст ба натиҷаҳои мусбӣ дар ин самт оварда расонад

Ҳаштум, принсипи Ҳимояи давлатии кафолатдодашуда, барқарор кардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон, ҷуброни зарари ба онҳо расонидашуда, таъмини амнияти онҳо, новобаста аз рафтори онҳо то содир гардидани ҷиноят, ҳамчунин омодагии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳангоми тафтишот ва баррасии судии ҷиноятҳои нисбати онҳо содиршуда. Дар ин ҷо 4 намуди зерпринсипҳои навбатии муқовимат ба савдои одамон муқаррар карда шудаанд, аз ҷумла:

- Ҳимояи давлатии кафолатдодашуда ба қурбониёни савдои одамон;
- барқарор кардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон ;
- таъмини амнияти қурбониёни савдои одамон, новобаста аз рафтори онҳо то содир гардидани ҷиноят, ҳамчунин новобаста аз омодагии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳангоми тафтишот ва баррасии судии ҷиноятҳои нисбати онҳо содиршуда;
- ҷуброни зарари ба қурбониёни савдои одамон расонидашуда.

Ба қурбониёни савдои одамон бояд ҷуброни зарар барои захмҳо ва истисмор, ки ба онҳо бар асари он, ки объекти савдо гаштаанд, кафолат дода шудааст. Чӣ гунае, ки қаблан қайд карда шуд, тибқи муқаррароти моддаи 21 Констиутсияи давлат ҷуброни зарарро барои ҷабрдидаи кафолат медиҳад. Тибқи муқаррароти қисми 5 моддаи 57 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ҳалли масъалаи мусодираи молу мулк, дар навбати аввал бояд масъалаи талофӣ гардидани зарари ба қурбониёни савдои одамон расонидашуда, ҳал карда шавад.

Мувофиқи қисми 6 моддаи 6 Протокол «Дар бораи огоҳонӣ ва пешгирии савдои одамон, хусусан занон ва кӯдакон ва ҷазо барои он» (Кӯмак ба қурбониёни савдои одамон ва Ҳимояи онҳо) ҳар Давлати иштирокчи таъмин менамояд, ки системаи ҳуқуқии дохилиаш чунин чораҳоеро пешбинӣ намояд, ки ба қурбониёни савдои одамон ҷуброни зарарӣ расонидашударо имконият диҳад²²⁰.

Нӯҳум, принсипи афзалияти ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдакон-қурбониёни савдои одамон, аз ҷониби давлат таъмин намудани ҳифзи махсуси онҳо ва аз тарафи тамоми субъектҳои системаи муқовимат ба савдои одамон ба онҳо расонидани кӯмаки ҳамҷониба.

Бо назардошти он, ки савдои одамон асосан ба занҳо ва кӯдакон нигаронида шудааст, давлат уҳдадор аст, ки чораҳои ҷиддиро барои Ҳимоя ва дастгирии ин ду категорияи одамон андешад, бинобар вазъи махсуси оқибат.

Манфиатҳои кӯдакон ҳама вақт бояд ба ҳайси аҳамияти аввалиндараҷадошта баррасӣ карда шаванд. Ба кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, бояд кӯмак ва Ҳимояи зарурӣ пешкаш карда шаванд. Ба пуррагӣ ҷиҳатҳои оқибӣ, ҳуқуқ ва эҳтиётҳои онҳо бояд ба назар гирифта шаванд.

²²⁰ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2002. №5. Мод. 505.

Аз чумла, мутобиқи Принспҳои роҳбарикунандаи «Чораҳои махсус оид ба Ҳимоя ва дастгирии кӯдакон, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд», ки аз ҷониби СММ вобаста ба масъалаҳои ҳуқуқи инсон ва савдои одамон коркард шудааст, ба давлат ва, вобаста аз ҳолатҳои мушаххас, ба ташкилотҳои байнихукуматӣ ва ғайрихукуматӣ фармуда шудааст, ки ҳолатҳои зерин амалӣ карда шаванд:

- таъмин карда шавад, ки дар мафҳуми савдои кӯдакон, ҷӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷӣ дар сиёсат, ниёзи онҳо ба кафолатҳои махсус ва нигоҳубин ба назар гирифта шавад, аз он чумла Ҳимояи ҳуқуқии зарурӣ;

- муқаррар намудани расмиёти (қоидаҳои) февран айнияткунонии кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд;

- таъмин карда шавад, ки кудаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, вобаста ба мақомашон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида нашаванд;

- дар ҳолате, ки кӯдакон аз ҷониби хешовандон ё васиён ҳамроҳӣ карда намешаванд, чораҳои зарурӣ вобаста ба муқаррар кардан ва дарёфти аъзои оилаҳояшон андешида шаванд. Баъди баҳодиҳии хавфу хатарҳо ва гузаронидани машварат бо кӯдак, зарур аст, ки чораҳо вобаста ба якҷоя намудани чунин кӯдакон бо оилаҳояшон андешида шавад, агар муайян карда шавад, ки ин ба манфиати кӯдак аст;

- дар ҳолате, ки бехатар баргардонидани кӯдак ба оилааш ғайриимкон аст ё ин ки, чунин баргардонӣ ба манфиатҳои кӯдак ҷавобгӯй нест, шароитҳои мусоид барои нигоҳубини кӯдак, ки ҳангоми он ҳуқуқ ва қадру қимати кӯдак эҳтиром карда мешавад, таъмин карда шаванд;

- бояд таъмин карда шавад, кӯдаке, ки имконияти баён намудани ақидаи худро дорад, ҳуқуқ дошта бошад озодона онро вобаста ба ҳамаи масъалаҳое, ки ба ӯ марбутанд, баён намояд, хусусан ҳангоми қабули қарор дар бораи имконпазирии баргардонидани ӯ ба оилааш, дар ин ҳолат фикри кӯдак бо назардошти синну сол ва инкишофи рӯҳиаш ба инобат гирифта шавад;

- коркарди сиёсати хос ва барномаҳо барои Ҳимоя ва дастгирии кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд. Ба кӯдакон кӯмаки зарурии ҷисмонӣ, рӯҳӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, таҳсилотӣ, истиқоматӣ ва тиббӣ бояд расонида шавад. Андешидани чораҳои зарурӣ оид ба Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои кӯдакон, ки объекти савдои одамон гаштаанд, дар ҳамаи марҳилаҳои муҳофизати ҷиноятӣ ва ҳангоми гирифтани ҷуброн;

- Ҳимояи дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ ва шахсияти кӯдаконе, ки қурбонии савдои одамон гаштаанд, ва андешидани чораҳо оид ба роҳ надодан ба паҳн гардидани маълумот, ки ба фош намудани шахсияти онҳо оварда мерасонад²²¹.

Даҳум, присипи муносибати фардӣ дар муайян кардани ҳаҷми хизматрасонӣ оид ба мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоии

²²¹Ниг.: Иқтибос аз Солиев К.Ҳ. Асари зикршуда. – С. 109-111.

қурбониёни савдои одамон вобаста ба розигии онҳо барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

Дар умум, бо мақсади таъмини амнияти қурбонии савдои одамон, ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии вай аз ҷониби давлат ба шахси мазкур новобаста аз омодагии ӯ ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва суд дар таъкиби ҷиноятии савдогарони одамон маҷмуи хизматрасонӣ оид ба мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ, аз ҷумла муваққатан, ба мӯҳлати то ду моҳ дар муассисаҳои махсуси давлатӣ ё ғайридавлатӣ истиқомат кардан кафолат дода мешавад.

Ҳамзамон Қонун принсипи муносибати фардиро вобаста ба розигии қурбониёни савдои одамон барои ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муайян кардааст. Мисол, тибқи муқаррароти қ. 5 м. 28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ нисбат ба қурбониёни болиғи савдои одамон бо назардошти омодагии онҳо ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз рӯи парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои нисбат ба онҳо содиршуда амалӣ карда мешаванд. Қисми шушуми моддаи мазкур, муқаррар кардааст, ки дар сурати аз ҷониби қурбонии савдои одамон изҳори омодагӣ намудан ба ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз рӯи парвандаҳо оид ба ҷиноятҳо нисбат ба онҳо мӯҳлати амалӣ намудани чораҳои мутобиқгардонӣ ва тавонбахшии иҷтимоӣ мумкин аст дар тамоми давраи муурофияи судии ҷиноятӣ дароз карда шавад. Ё ин ки, тибқи муқаррароти қисми 5 моддаи 31 дар асоси дархости хаттии шахси ба сифати ҷабрдидаи ҷиноят дар самти савдои одамон эътирофшуда ва хулосаи хаттии мақомоти дахлдори таҳқиқ, тафтишоти пешакӣ ва суд дар хусуси ҳамкориҳои ӯ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ доир ба парвандаҳои ҷиноятии вобаста ба савдои одамон, мӯҳлати дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон будани вай метавонад то 1 сол аз лаҳзаи ба охир расидани муурофияи судӣ оид ба парванда дароз карда шавад.

Ёздаҳум, принсипи ба ҷавобгарӣ накашидани шахсони аз савдои одамон зарардида барои кирдори зиддиҳуқуқие, ки ба ҷалби онҳо ба савдои одамон ба сифати қурбонӣ алоқаманд мебошад.²²²

Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ дар назди мақомоти дахлдор чунин муқаррарот гузоштааст, ки новобаста аз он, ки қурбониёни савдои одамон қонунгузории кишварро вайрон кардаанд ё не, ҳуқуқҳои онҳо набояд маҳдуд гардонида, поймол карда шаванд. Масалан, онҳо тибқи Қонуни амалкунанда ба таъкиби судӣ ва ба ҷавобгарӣ кашида намешаванд. Баръакс, то ҳадди имкон, давлат ба онҳо бояд кӯмаки ҳуқуқӣ, тиббӣ, психологӣ ва ғайра расонида, оид ба ватан бозгаштани онҳо мусоидат намуда, онҳоро бидуни андармонию саргардонии беасос ё ғайриоқилона бо назардошти таъмини амнияти ҷабрдида қабул намояд.

Агар қурбонии савдои одамон кирдори қонуншикании маъмурӣ ва ё ҷиноятӣ содир карда бошад, ки онро ҳолатҳои барангехтаи одамчаллоб сабаб шуда бошад, дар ин ҳолат ӯ ба ҷавобгариҳои маъмурӣ ва ё ҷиноятӣ

²²² Ниг.: Типовой закон о борьбе с торговлей людьми. – Вена, 2010. – С. 41.

кашида намешавад, чунки ин кирдор новобаста ба хоҳиши ӯ содир карда шудааст. Қонунгузор дар ин ҳолат кафолати ҳимояи ҳуқуқи ҷабрдидаро дар содир шудани кирдори ҷиноятонае, ки дар натиҷаи савдои одамон ба миён омадааст, таъмин менамояд. Моддаи 20 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” (Мақоми ҳуқуқии қурбонии савдои одамон) муқаррар намудааст, ки қурбонии савдои одамон барои кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ, ки хангоми қурбонии савдои одамон буданаш содир кардааст, ба ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ кашида намешавад. Инчунин, додани мақоми қурбонии савдои одамон ба шахсе, ки барои кирдорҳои зиддиҳуқуқии марбут ба ҷалби ӯ ба сифати қурбонии савдои одамон ба ҷавобгарии маъмурӣ ё ҷиноятӣ кашида шудааст, барои аз ҷавобгарӣ озод намудани ӯ асос мегардад. Ногуфта намонад, ки дар қ. 4 моддаи мазкур қонунгузор ҳолати маънавӣ, рӯҳӣ ва ҷисмонии қурбонии савдои одамонро ба хубӣ дарк ва мавриди эътибор қарор дода, соҳиб будани ӯро ба бартарии муурофиавӣ муқаррар менамояд. Яъне дар сурати аз ҷониби қурбонии савдои одамон содир намудани амали зиддиҳуқуқии гунаҳкорона, ки боиси ба ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ кашида шудани ӯ мегардад, истисно намудааст. Лозим ба ёдоварист, ки чунин бартарии муурофиавӣ танҳо дар он замоне паҳн мегардад, ки агар қурбонии савдои одамон амалҳои зиддиҳуқуқӣ ва гунаҳкоронаи худро хангоми қурбонии савдои одамон ва марбут ба чунин ҷиноят алоқаманд буданаш, содир карда бошад. Амалҳои зиддиҳуқуқӣ ва гунаҳкорона метавонанд дар ҳолатҳои зерин ҷой дошта бошанд: тайёр намудани ҳуҷҷатҳои қалбақӣ бо мақсади ба хорича сафар кардан, ғайриқолнунӣ аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаштан, бо роҳи қонунӣ бошад ҳам бо мақсади ба фоҳишагӣ машғул шудан ба хорича рафтан, дар ҳудудӣ давлати хоричи бо гузаштани муҳлати раводид қарор доштан, оиди будубош иҷозат надоштан ва ғ.²²³

Дувоздахум, принсипи роҳ надодан ба таъбизи қурбониёни савдои одамон, муносибати одилона ва инсондӯстона нисбат ба онҳо.

Ҳамаи қурбониён ҳуқуқи баробар ба ҳимоя доранд ва дорои ҳама ҳуқуқҳо бе ягон маҳдудият мебошанд: новобаста аз вазъ (статус), миллат, наҷод, ҷинс, забон, дин, пайдоиши этникӣ ва иҷтимоӣ, синну сол ва дигар омилҳо. Ҳамзамон, агар ба сифати қурбонии савдои одамон кӯдакон баромад кунад, ҳамаи қарорҳо нисбати ӯ бояд таъҷилан (фавран) қабул карда шаванд.

Роҳ надодан ба таъбиз (дискриминатсия) ба маънои аз ҷониби давлат ва мақомоти он маҳдуд нагардонидан ва поймол накардани ҳуқуқҳои қурбониёни савдои одамон, ки бо қонунҳои амалкунанда муайян карда шудаанд, омодааст.

Муқаррароти мазкур аз он бармеояд, ки воқеан то андозаи муайян ҳуди қурбониёни савдои одамон талаботи қонунҳоро вайрон мекунанд,

²²³ Ниг.: Ғафуриён А.М. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон. – Душанбе, 2017. С. 288.

яъне, онҳо то ба қурбониёни траффик табдил ёфтанишон, худашон ба ҳуқуқвайронкунӣ даст мезананд. Масалан, бо роҳи тайёр намудани хуччатҳои қалбакӣ бо мақсадҳои гуногун ба хориҷа сафар мекунанд; ғайриқонунӣ аз Сарҳади давлатӣ мегузаранд; бо роҳи қонунӣ бошад ҳам, лекин барои машғул шудан бо ғошишагарӣ, бо мақсади баромадан ба шавҳар ба хориҷа мераванд; дар худуди давлати хориҷӣ бо сабаби гузаштани мӯҳлати раводид қарор мегиранд; оид ба буду боши доимӣ ё муваққатӣ иҷозат надоранд ва ғайра.

Ҳамаи ин ҳолатҳо далели он аст, ки ҳангоми ба дасти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ афтодани қурбониёни савдои одамо, бештар ҳуди онҳо зери таъбиз (дискриминатсия) қарор мегиранд, чунки ҳуди онҳо қонунҳои кишварҳои ҷойи буду боширо вайрон кардаанд. Аз ин ҷиҳат, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузориҳои милли дар назди мақомоти дахлдор чунин муқаррарот гузоштааст, ки новобаста аз он, ки қурбониёни савдои одамон қонунгузориҳои кишварро вайрон кардаанд ё не, онҳо набояд таъбиз карда шаванд. Масалан, онҳо ба таъқиби судӣ ва ба ҷавобгарӣ кашида нашаванд. Баръакс, то ҳадди имкон, давлат ба онҳо бояд кӯмаки ҳуқуқӣ, тиббӣ, психологӣ ва ғайра расонида, оид ба ватан бозгаштани онҳо мусоидат намуда, онҳоро бидуни монандани (андармони) беасос ё ғайриоқилона бо назардошти таъмини амнияти ҷабрдида қабул намояд.

Муқаррароти Қонун дар бораи таъмин намудани муомилаи одилона нисбат ба ҷабрдидагонии траффик аз он бар меояд, ки чунин шахсон худ қурбонианд, объекти фиребу найрангиҳои одамчаллобон гаштаанд, азобу машақати хеле зиёдеро аз сар гузаронидаанд ва ба поймолшавии ҷиддии ҳуқуқи инсон гирифта шудаанд. Ҳуди ин ҳолат муошират ва муомилаи боодобона, одилона ва эҳтиёткорона бо ҷабрдидагонро талаб менамояд.

Ғайр аз он, ин принцип дар расонидани кӯмак оид ба баён намудан ва баррасӣ кардани фикру ақида ва ташвишҳои қурбониёни савдои одамон дар ҳама марҳилаҳои тафтишот зоҳир мегардад.

Муомилаи одилона, инчунин, бевосита дар амалӣ намудани барқарорсозии ҷисмонӣ, психологӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии қурбониёни савдои одамон ифода мегардад.

Дар ин вазъият, истифодаи роҳҳои фиреб, додани ваъдаҳои иҷронашаванда ва бардурӯғ аз ҷониби шахсони мансабдоре, ки тафтишот мебаранд, қатъиян мумкин нест. Чунки ҷабрдидагоне, ки қаблан ба доми фиреб афтадаанд ва азобу шиканҷаи зиёдеро аз сар гузаронидаанд, набояд бори дуюм фирефта шаванд. Дар ин ҳолат обрӯ ва эътибори мақомоти давлатӣ дар назди шахрвандон хеле коста хоҳад шуд, ки ин дар навбати худ ба саркашӣ намудани онҳо оиди ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оварда мерасонад ва он вазифаҳое, ки вобаста ба сиёсати давлатӣ дар назди ин мақомот гузошта шудаанд, иҷро намегарданд.

Шахсони мансабдори мақомоти таҳқиқ ва тафтишот бояд бомасъулият, самимона ва ошкорона оид ба он хатаре, ки вобаста бо баррасии судӣ мумкин аст ба миён ояд, ҳатман ба қурбониён ахбороти ҳақиқӣ диҳанд. Чунин хатар мумкин аст ба ҳаёт ва саломатии қурбониёни

савдои одамон таҳдид намояд. Маҳз аз ин сабаб, Қонуни мазкур муқаррар кардааст, ки, агар вобаста ба додани маълумот ва нишондод оид ба савдои одамон (нисбати одамчаллобон) ба ҳаёт ва саломатии ҷабрдида хатари воқеӣ таҳдид кунад, он гоҳ ба ӯ имконият дода мешавад, ки вай ном, насаб, номи падар, сана ва ҷои таваллудашро тағйир диҳад.

Ҳангоми тафтишот қурбониёни савдои одамон, ки бо мақсади шахвонӣ истифода карда шудаанд, набояд ба мазаллат (обрӯрезонӣ) гирифтдор карда шаванд, набояд барои додани нишондод оид ба он таҳқиру хориҳое, ки ҷабрдидагон ба онҳо дучор гардиданд, маҷбур карда шаванд ё ин ки ҷабрдидагон набояд дар ҳузури одамчаллоб оид ба он намуди хизматҳое, ки онҳо мерасониданд, пурсиш карда шаванд. Инчунин, ҳангоми пурсиши қурбониёни савдои одамон иштироки шахси сеюм ғайрмақсаднок буда, додани саволҳои нораво мумкин нест. Бо қурбониёни савдои одамон чун бо фоҳиша муносибат кардан қатъиян манъ аст ва шаъни онҳоро паст задан мумкин нест.

Қурбониёни савдои одамон дар бисёр мавридҳо дорои дониши ҳуқуқӣ ва маълумоти пурра оид ба завлонаи (тӯри) одамчаллобон намебошанд ва ин вазъият нобоварино оид ба нишондодҳои онҳо ба миён меоварад. Ҳамин тавр, барои ҷабрдида хатар ба миён омада, ваҳму харос вобаста ба имконияти аз ҷониби одамчаллобон гирифтани қасос нисбат ба ӯ ё наздиконаш пайдо мешавад. Ин ҳолатҳо қурбониёни савдои одамонро маҷбур месозад, ки аз додани шикоят (ариза) ба муқобили одамчаллобон даст кашанд, ё аз ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ худдорӣ намоянд, ё ин ки ҳамкориҳои рӯякиро бе пешниҳод намудани маълумоти мушаххас оид ба ҷинояткорон (одамчаллобон) пеш баранд. Ғайр аз ин, қурбониёни савдои одамон аз тарси он, ки бо сабаби расонидани хизматҳои шахвонӣ худашон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд ва аз тарси он, ки одамчаллобон бо роҳи ришвадиҳӣ мақомоти тафтишотиро ба худ тобеъ мекунанд, инчунин, дар натиҷаи беаҳамиятӣ ва бепарвоии мақомоти тафтишот, аз додани аризаи шикоятӣ ва ҳамкорӣ бо мақомоти дахлдор худдорӣ менамоянд.

Сенздаҳум, принсипи таъмини дастрасии озод ва ройғони қурбониёни савдои одамон ба адолати судӣ.

Бо назардошти б. «а» қ.2 м. 6 Протокол оид ба пешгирӣ ва рафъи савдои одамон, хусусан занону кӯдакон ва ҷазо барои он қонунгузор мақомоти дахлдори кишварро вазифадор менамояд, ки онҳо татбирҳои заруриро оид ба пешниҳод намудани ахбор (иттилоот) дар шакли фаҳмо дар бораи расмиёти судӣ ва маъмурии мавҷуд буда, ки манфиатҳои қурбониёни савдои одамонро ҳимоя мекунад, андешанд. Яъне, ба ҷабрдидагон бояд ба таври пурра ва фаҳмо ахбори муфассал дар бораи имкониятҳо ва ояндаи ҳимояи судӣ расонида шавад.

Чордаҳум, принсипи махфиёна будани иттилоот дар бораи қурбониёни савдои одамон ва наздикони онҳо. Ҷи тавре, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон” пешбини менамояд муомилаи беҳавф бо қурбониёни савдои одамон пеш аз ҳама бо роҳи риоя

намудани муносибати конфиденсионалӣ (махфиёна) таъмин карда мешавад. Ҳеч кас, аз он чумла шахсони мансабдор ва кормандони субъектҳои давлатие, ки бевосита муқовимат ба савдои одамонро амалӣ менамоянд, субъектҳои дигари давлатии амаликунандаи муқовимат ба савдои одамон, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва хориҷие, ки фаъолиятро дар самти муқовимат ба савдои одамон амалӣ мегардонанд ҳуқуқ надоранд, ки ин ё он иттилоотро дар ҳамагуна шакл дар бораи қурбонии савдои одамон дастраси дигарон гардонанд²²⁴.

Дар як вақт қонун пешбинӣ намудааст, ки дар сурати аз ҷониби шахсони зикршуда хилофи қонун паҳн намудани чунин маълумот шахсони гунаҳкор мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, шахсони гунаҳгор ба ҷавобгарии интизомӣ ё ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Адабиёт:

1. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. – Душанбе, 2019.
2. Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2002. – №5. – мод. 505.
4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2014. – №7. – мод. 393.
5. Барномаи маҷмӯии мубориза ба муқобили хариду фӯруши одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. – Душанбе, 2011.
6. Нақшаҳои миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2021. Душанбе, 2019.
7. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года // Резолюция, принятая Генеральной Ассамблей 25 сентября 2015 года. /A/RES,70/1.
8. Солиев К.Х. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбонии савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 101.
9. Научный комментарий к модельному закону “О противодействии торговле людьми”, принятие от 3 апреля 2008 года на 30-ом заседании МПА СНГ. – С. 73-74.
10. Рауфов Ф.Х. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбонии савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 275.
11. Типовой закон о борьбе с торговлей людьми. – Вена, 2010. – С. 41.
12. Фафуриён А.М. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кумак ба қурбонии савдои одамон. – Душанбе, 2017. – С. 288.

²²⁴ Ниг.: Фафуриён А.М. Асари зикршуда. – С. 293.

НУМУДҲОИ МАНФИИ БЕКОР КАРДАНИ ШАРТАН ТАТБИҚ НАКАРДАНИ ЧАЗО

Миралиев Э.Б.,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи
ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Роҳбари илмӣ: Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиноӣ,
профессор

Муқарриз: Сафарзода А.И. доктори илмҳои ҳуқуқшиноӣ, профессор

Фишурда: Махсусияти институти шартан татбиқ накардани чазо дар он ифода меёбад, ки агар то ба охир расидани маҳлати санҷишӣ маҳкумшада бо рафтори худ ислоҳ шуданаширо исбот намояд, дар асоси пешниҳоди нозироти корҳои ислоҳӣ суд метавонад шартан татбиқ накардани чазоро пеш аз муҳлат бекор намояд. Пешбинӣ гардидани талаботи мазкур ҳамчун чораи ҳавасманкунандаи маҳкумшудагон баромад намуда, барои ҳарчи зуддат ислоҳ гардидани онҳо мусоидат менамояд. Вобаста ба ин масъала, дар мақолаи мазкур андешаҳои назарияи олимони ва амалияи таҷрибаи судиро ҷамъоварӣ намуда, дар асоси онҳо ҳуҷҷаҳои ҳудро дар самти такмили қонунгузорию ҷиноятӣи ҚТ ва боз ҳам самаранок намудани таҷрибаи судии татбиқи шартан татбиқ накардани чазо баён намудем.

Калидвожаҳо: Бекор кардан, мусбӣ, суд, назария, амалия, кодекс, пешниҳод, маҳкумшуда, чазо, ҷиноят, тартибот, ҷамъият, ислоҳшавӣ.

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЕ ВИДЫ ОТМЕНЫ НАКАЗАНИЯ УСЛОВНО ОСУЖДЁНЫХ

Миралиев Э.Б.,

старший преподаватель кафедры
уголовного права и противодействию
коррупции юридического факультета
Таджикского национального
университета

Тел.: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Научный руководитель: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Сафарзода А.И., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: Особенность института испытательного срока заключается в том, что если по истечении испытательного срока осужденный докажет, что он исправил свое поведение, суд может отменить условный приговор на основании предложения инспекции исправительного труда. Положение этого требования является мерой стимулирования осужденных и способствует их скорейшему исправлению. В связи с этим в данной статье мы собрали взгляды, теории ученых и практику судебной власти, на основании которых мы высказали свои выводы по совершенствованию уголовного законодательства Республики Таджикистан и дальнейшему совершенствованию судебной практики probation.

Ключевые слова: отмена, позитив, суд, теория, практика, Кодекс, рекомендация, осужденный, наказание, преступление, порядок, общество, исправление.

NEGATIVE TYPES OF CANCELLATION OF CONDITIONAL CONVICT

Miraliev E.B.,

senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Anti-Corruption, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 907672020

E-mail: law.tnu.tj@gmail.com

Scientific adviser: Sharipov T.Sh., Doctor of Law, Professor

Reviewer: Safarzoda A.I., Doctor of Law, Professor

Annotation: The peculiarity of the institution of probation is that if at the end of the probationary period the convicted person proves that he has corrected his behavior, the court may revoke the suspended sentence based on the proposal of the correctional labor inspectorate. The provision of this requirement is an incentive measure for convicts and contributes to their correction as soon as possible. In this regard, in this article we collected the views and theories of scientists and the practice of the judiciary, on the basis of which we expressed our conclusions to improve the criminal legislation of the Republic of Tajikistan and to further improve the judicial practice of probation.

Keywords: cancellation, positive, trial, theory, practice, code, recommendation, conviction, punishment, crime, order, society, correction.

Ба сифати яке аз институтҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ шартан татбиқ накардани ҷазо баромад менамояд, ки мавқеи қонунгузориро дар моддаи 71 Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд: КҶ ҚТ) пайдо намудааст. Аз мазмуни моддаи мазкур чунин хулоса намудан мумкин аст, ки шартан татбиқ накардани ҷазо ин шартан озод намудани шахси

чиноятсодирнамуда аз адои ҷазои қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд қардани озодӣ, нигоҳ доштан дар қисми ҳарбии интизомӣ ё маҳрум сохтан аз озодӣ, вале бо шартӣ муқаррар намудани муҳлати санҷишӣ ва назорат аз болои рафтори маҳкумшуда мебошад.

Дар сурати таъин намудани шартан татбиқ нақардани ҷазо суд мутобиқ ба қ. 3 м. 71 ҚҶ ҚТ муҳлати санҷишӣ муқаррар менамояд, ки дар давоми он маҳкумшуда бояд ислоҳ шудани худро исбот намояд. Аммо қонунгузориҳои ҷиноятӣ пеш аз муҳлат бекор қардани муҳлати санҷиширо низ пешбинӣ намудааст. Ба андешаи олимони соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ пеш аз муҳлат бекор қардани шартан татбиқ нақардани ҷазо мумкин аст ба сифати меъёри ҳавасмандқунанда²²⁵ ва ё танбеҳдиҳанда баромад намояд²²⁶.

Институти мазкур дар ҷунин ҳолатҳо ба сифати меъёри ҳавасманқунанда баромад қарда метавонад: агар дар муддати муайян маҳкумшуда ислоҳшавии худро исбот намуд, яъне ҳуқуқвайронқунӣ содир нақарда, нисбати иҷрои уҳдадорихоӣ ба зиммаи ӯ гузошташуда муносибати софдилона анҷом дода, тартиботи ҷамъиятӣ ва қоидаҳои ҳамзистиро риоя намуд ва ғайра.

Шартан татбиқ нақардани ҷазо дар ҷунин мавридҳо ҳамчун меъёри танбеҳдиҳанда баромад менамояд: дар сурати иҷро нақардани талаботҳои, ки ба зиммаи маҳкумшуда гузошта мешаванд, яъне а) ба таври низомнок вайрон қардани тартиботи ҷамъиятӣ, ки барои ин қирдор нисбати маҳкумшуда ҷазои маъмурий таъин қарда мешавад; б) ба таври низомнок иҷро нақардани уҳдадорихоӣ, ки ба зиммаи маҳкумшуда гузошта шудаанд; в) аз назорат пинҳон шудан²²⁷ ва г) ба таври низомнок сарқашӣ намудан аз барқарор қардани зарар, ки ҳаҷми онро суд муқаррар намудааст²²⁸.

Кодекси ҷиноятӣ ҚТ намудҳои манфии пеш аз муҳлат бекор қардани шартан татбиқ нақардани ҷазоро ба таври зайл муқаррар намудааст:

1) ҳангоми ашади сарқашӣ намудан аз иҷрои уҳдадорихоӣ, ки суд ба зиммаи маҳкумшуда мегузорад (қ.7 м. 71 ҚҶ ҚТ);

2) агар маҳкумшуда дар қараёни муҳлати санҷишӣ ба вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ даст зада бошад ва ба ӯ ҷазои маъмурий таъин қардида бошад (қ.7 м. 71 ҚҶ ҚТ);

3) агар маҳкумшуда дар қараёни муҳлати санҷишӣ ҷиноятӣ нав содир намояд (қ.8 м. 71 ҚҶ ҚТ).

Тибқи талаботи қ.7 м. 71 ҚҶ ҚТ ва м. 226 Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятӣ Қумҳурии Тоҷикистон (минбаъд: ҚИҚҶ ҚТ) ҳангоми сарқашии

²²⁵ Полосухина О.В. Условное осуждение к лишению свободы в отношении несовершеннолетних. Дис...кан.юр.наук., Рязань, 2013. – С. 106

²²⁶ Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158

²²⁷ Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158; Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учеб. пособие /А. А. Байбарин, А. А. Гребеньков, С. В. Шевелева; Отв. ред. А. А. Гребеньков; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. – С.278; Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.П. Ревина. – М.: Юстицинформ. 2016. – С. 425-426

²²⁸ Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. Ф.Р. Сундунова, И.А. Тарханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2016. – С. 660; Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров /отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. – С.382

маҳкумшуда бо шартан татбиқ накардани ҷазо аз иҷрои уҳдадорихое, ки суд ба зимааш гузоштааст ё аз ҷониби ӯ вайрон гардидани тартиботи ҷамъиятӣ, ки барои он мучозоти маъмурӣ андешида шуда буд, нозироти корҳои ислоҳӣ ӯро дар мавриди имконпазирии безътибор дониستاني шартан татбиқ накардани ҷазо ба таври хаттӣ огоҳ месозад.

Дар сурати аз ҷониби маҳкумшуда ба ҷо наовардани талаботи қ. 4 м. 225 КИЧҚ ҚТ сардори нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд пешниҳоди дахлдор ирсол менамояд.

Дар сурати мунтазам ба қонуншиканиҳо роҳ додани маҳкумшуда дар давоми муҳлати санҷишӣ ва барои содир кардани онҳо ба ӯ ҷазои интизомӣ таъин шуда бошад ва ё ашаддӣ аз иҷро кардани уҳдадорихое, ки суд ба зимааш гузошта аст, саркашӣ намояд, нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд дар мавриди бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо ва иҷрои ҷазое, ки бо ҳукми суд таъин шудааст, пешниҳод ирсол менамояд.

Мутобиқи қ. 4 м. 226 КИЧҚ ҚТ ба таври ашаддӣ саркашӣ намудан аз иҷрои уҳдадорӣ - ин содир кардани кирдорҳои манъшуда ё аз ҷониби шахси бо шартан татбиқ накардани ҷазо маҳкумшуда беш аз ду маротиба дар тӯли сол иҷро накардани ҳаракатҳои, ки ба зимаи ӯ гузошта шудааст ё ба таври давомдор (беш аз 30 рӯз) иҷро накардани уҳдадорихои аз ҷониби суд ба зимааш гузошташуда ба ҳисоб мераванд.

Ба таври низомнок вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ ҳолате дар назар дошта шудааст, ки аз ҷониби шартан маҳкумшудагон дар давоми як сол ду ё зиёда маротиба тартиботи ҷамъиятӣ вайрон гардида бошад ва барои содир намудани онҳо ба ҷавобгарии маъмурӣ ҷалб гардида бошанд.

Ба таври низомнок иҷро накардани уҳдадорихо бошад, ҳолатеро меноманд, ки дар давоми сол шартан маҳкумшуда даст ба содир намудани амалҳои манъшуда мезанад ё уҳдадорихои ба зимаи ӯ гузошташударо иҷро намекунад ва ё ба таври давомдор (беш аз 30 рӯз) аз иҷрои онҳо саркашӣ менамояд. Дар чунин ҳолат, нозироти корҳои ислоҳӣ ба суд гузориш дар бораи бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо пешниҳод намуда, дар он, ҳолатҳои мушаххаси саркашӣ намудани маҳкумшуда аз иҷрои уҳдадорҳо, давраи вақте, ки маҳкумшуда барои бақайдгирӣ ба нозироти корҳои ислоҳӣ ҳозир нагардидааст, кадом намуди чораҳо аз ҷониби нозироти корҳои ислоҳӣ нисбати маҳкумшуда андешида шудаанд ва ҷӣ гуна маҳкумшуда нисбати онҳо муносибат кардааст, ҳамчунин ҳамаи далелҳои мавҷуда пурра қайд карда мешаванд.

Агар маҳкумшуда аз мақомоти назоратбарандаи рафтори ӯ пинҳон шавад, ин ба сифати ашаддӣ саркаши намудан аз иҷрои уҳдадорихо ба ҳисоб меравад ва оқибатҳои дар боло зикршударо нисбати маҳкумшуда ба вучуд меорад. Мазмуни қ.4 м.226 КИЧҚ ҚТ маънои онро дошта метавонад, ки агар дар давоми 30 рӯз ҷои зист ва маҳалли будубошти маҳкумшуда муайян карда нашавад, пас ӯро аз мақомоти пинҳоншуда меҳисобанд.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ андешае мавҷуд мебошад, ки вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ ҳамчун ба таври қасдона иҷро накардани уҳдадорӣ ба зиммаи маҳкумшуда гузошташуда доништа мешавад, ки боиси бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо мегардад²²⁹. Андешаи Наумов А.В. қобили дастгирӣ, ки тибқи он ҳолати вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ аз ҷониби маҳкумшуда (масалан, майдаавбошӣ, ашашӣ саркашӣ намудан аз талаботҳои қонунии қормандони милитсия ва ғайра), ки аз майли ислоҳшавӣ надоштани маҳкумшуда дарак медиҳад, бояд ҳамчун асос барои бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо баррасӣ карда шавад²³⁰. Дар таҷриба судҳо аксар вақт барои пешгирӣ намудани ин вазъият ба ҚЧ ҚТ таъя намуда, ин талабот, яъне вайрон накардани тартиботи ҷамъиятиро ҳамчун уҳдадорӣ, ки метавонад ба ислоҳшавии маҳкумшуда мусоидат намояд, ба зиммаи маҳкумшуда вогузор мекунанд ва вайрон намудани ин уҳдадорӣ тибқи талаботи қ. 7 м. 71 ҚЧ боиси бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо ва адои ҷазои воқеии муқаррарнамудаи суд мегардад.

Дар боби 26 Кодекс дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ "Ҳуқуқвайронкунии маъмури вобаста ба тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ" номбар шудаанд: моддаи 460. Майдаавбошӣ, моддаи 461. Вандализм, моддаи 462. Халалдор кардани оромӣ, моддаи 463. Дар ҷойҳои ҷамъиятӣ нӯшидани машруботи спиртӣ ё кашидани маҳсулоти тамоку, моддаи 463(1). Фурӯши сгарета, сгара, папирос ва дигар маҳсулоти тамоку дар ҳудуд ва назди муассисаҳои тандурустӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, таълимӣ, инчунин бо истифода аз таҷҳизоти автоматӣ, моддаи 463(2). Фурӯши сгарета, сгара, папирос ва дигар маҳсулоти тамоку ба ноболиғон, моддаи 463(3) Манъи истехсол, воридот, содирот, фурӯши яклухт ва чаканаи маҳсулоти тамокуе, ки дар таркибаш никотин ва қатрон аз меъёрҳои гигиени тасдиқгардида зиёд мебошад, инчунин дар бастаи онҳо мавҷуд набудани навиштаҷоти огоҳкунандаи асосӣ ва иловагӣ оид ба зарари кашидани тамоку, моддаи 464. Қалб кардани ноболиғон ба рафторҳои зиддиҷамъиятӣ, моддаи 464(1). Аз тарафи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба ноболиғ додани иҷозати воридшавӣ ба клубҳои шабона, дискотекҳо, толорҳои букмекерӣ ва марказҳои бозиҳои бурднок, инчунин, марказҳои пешниҳоди бозиҳои компютерӣ ё хизматрасонии интернетӣ, моддаи 465. Қиморбозӣ, моддаи 466. Бардурӯғ даъват кардани хадамоти маҳсус, моддаи 467. Тирпарронӣ аз силоҳи оташфишон дар маҳалҳои аҳолинишин, ҷойҳои ҷамъиятӣ ва дар ҷойҳои барои ин мақсад пешбинишуда, инчунин муомилоти ғайриқонунӣ бо маводи тарфгарӣ (пиротехникӣ), моддаи 468. Риоя накардани қоидаҳо, меъёрҳо ва дастурамалҳо дар бораи баҳисобгирии маводи тарканда, моддаи 469. Маскуният бе шиноснома ё бидуни қайд, моддаи 470. Аз тарафи шахсони мансабдор ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон

²²⁹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. М., 1996. – С. 206.

²³⁰ Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М., 1996. – С. 436.

риоя накардани тартиби муқарраргардидаи вуруди шахсони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, моддаи 471. Риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти ҳарбӣ, моддаи 471. Риоя накардани қоидаҳои муқарраршуда дар шароити вазъияти ғавқулодда, моддаи 472. Ғайриқонунӣ додани ашёҳои манъшуда ба шахсони дар муассисаҳои ислоҳӣ нигоҳдошташаванда, моддаи 473. Риоя ё иҷро накардани қоидаҳои беҳатарӣ аз сӯхтор.

Игошев К.Е. ва Шумаров И.В. қайд менамоянд, ки: “таҷрибаи ғайриқонунӣ пешгирикунандаи шубҳаҳои қорҳои дохилӣ нишон медиҳад, ки ҳаёти зиддиҷамъиятӣ доштан ва ба таври низомнок вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ яке аз давраҳои ба роҳи ҷиноят рафтани одамон мебошад”²³¹. Бо пайравӣ аз ин ақида, Ткачевский Ю.М. пешниҳод мекунад, ки нисбати ҳар як ҳолати саркашӣ намудан аз иҷрои ҷазо, аз ҷумла шартан татбиқ накардани ҷазо низ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шавад²³². Вобаста ба ин, муқаррароти қ. 1 м. 226 КИҶ ҚТ (қ. 1 м. 190 КИҶ ҚР)-ро мисол овардан мумкин аст, ки ин ҳолатҳоро ҳамчун асос барои бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо пешбинӣ намудааст. Зеро бар хилофи талаботи қонун содир намудани баъзе ҳуқуқвайрокуниҳои маъмурӣ аз ҷониби маҳкумшудагон дар давоми муҳлати санҷишӣ табиист, ки ҳамчун далели ислоҳшавии маҳкумшудагон баромад намекунад²³³.

Олимон боз ба он назаранд, ки дар давоми муҳлати санҷишӣ содир намудани ҳуқуқвайронкунии дигар соҳаҳои ҳуқуқ ҳамчун асос барои бекор кардани шартан татбиқ накардан ҷазо баромад карда наметавонад. Чунки дар ин маврид, аз доираи муносибатҳои ҳуқуқие, ки институти шартан татбиқ накардани ҷазо танзим мекунад берун мебароем²³⁴. Дар қ. 4 м. 225 КИҶ ҚТ омадааст, ки маҳкумшудагон бо шартан татбиқ накардани ҷазо вазифадоранд дар назди нозироти қорҳои ислоҳӣ ва фармондеҳии қисмҳои ҳарбӣ оид ба рафтори худ ҳисобот дода, уҳдадорҳои аз ҷониби суд ба зиммашон гузошташударо иҷро намуда, бо даъвати нозирот ҳозир шаванд. Оид ба ин масъала, Филимонов О.В қайд мекунад, ки дар сурати як маротиба риоя накардани уҳдадорӣ аз ҷониби маҳкумшуда, ин ҳолат ба он асос мешавад, ки нисбати маҳкумшуда огоҳномаи хаттӣ дар бораи имконияти бекор намудани шартан татбиқ накардани ҷазо ҳангоми такроран риоя накардани талаботи қонун пешниҳод карда шавад. Баъди он ки дубора ин ҳолат риоя карда намешавад, пас он асос барои бекор кардани шартан татбиқ накардани ҷазо ва фиристодани шахс барои адои

²³¹ Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. М., 1980. – С. 117-118.

²³² Ткачевский Ю.М. Обеспечение исполнения уголовного наказания // Советское государство и право. 1982. № 2. –С. 64-65.

²³³ Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). – С. 151

²³⁴ Скобелии С. Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012,- С.145

чазои векей мегардад²³⁵. Ҳамин тариқ, чораҳои таъсиррасонӣ нисбати маҳкумшудагон, ки речаи ислоҳшавиро вайрон намудаанд, вобаста ба хусусият ва шумораи ҳуқуқвайрокуниҳояшон бояд сангинтар гардонида шаванд.

Таваҷҷуҳи бештарро меъёрҳои нави Кодексҳои ҷиноятии давлатҳои аъзои ИДМ ба худ ҷалб мекунанд, ки дар сурати иҷро накардани уҳдадориҳо ва содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ аз ҷониби маҳкумшуда, имконияти дароз кардани муҳлати санҷиширо пешбинӣ менамоянд: қисми 2 м. 67 КҶ Гурҷистон, қ. 2 м. 64 КҶ Қирғизистон, қ. 2 м. 64 КҶ Қазоқистон, қ. 2 м. 74 КҶ ФР ва ғайра. Масалан, дар қ.2 м.74 КҶ ФР пешбинӣ гардидааст, ки «агар шахси шартан маҳкумшуда аз иҷрои вазифаҳои ба зиммаи ӯ таъинкардаи суд саркашӣ кунад ё тартиботи ҷамъиятиро вайрон намояд, ки барои он чазои маъмури таъин шуда бошад, суд бо пешниҳоди мақомоти назораткунандаи рафтори ӯ метавонад муҳлати санҷиширо дароз кунад, аммо на бештар аз як сол»

Чунин ба назар мерасад, ки имконияти пешбинигардида, яъне дароз кардани муҳлати санҷишӣ ҳангоми шартан татбиқ накардани чазо, аз як тараф, аз муносибати инсондӯстона нисбат ба ҷинояткор мегувоҳӣ диҳад, ки ба ӯ имконияти дубора дода мешавад то аз адои чазои воқеӣ озод бошад, ҳатто агар рафтори маҳкумшуда ба натиҷаи интизорбудаи суд мувофиқат накунад, аз тарафи дигар, ба муносибати нисбатан масъулиятноктари маҳкумшуда ба он талабот ва маҳдудиятҳое, ки ба давраи санҷишӣ алоқаманданд, мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, қобили қабул дониста мешавад, ки чунин муқаррарот ба м. 71 Кодекси ҷиноятии ҚТ ворид карда шавад.

Дар робита ба ин, қайд намудан зарур аст, ки Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русия, ба суд ваколат додааст, ки муҳлати санҷиширо дароз кунад, аммо оё ин муҳлат ба муҳлати ниҳоии санҷишӣ дохил карда шудааст ё суд ҳақ дорад муҳлати санҷиширо аз ҳадди аксар то як сол дароз кунад. Яъне ҳадди аксар дар КҶ ФР то 5 сол муқаррар карда шудааст, оё суд ҳуқуқ дорад, ки дар сурати ба вучуд омадани зарурат боз як соли дигар онро зиёд намояд ва ё не. Судҳо ин масъаларо бо роҳҳои гуногун ҳал мекунанд, баъзеҳо аз он чунин мешуморанд, ки дар ҳеҷ ҳолат аз ҳадди ниҳоии дар қ. 3 м. 73 КҶ ФР пешбинишуда берун баромад. Мавқеи мазкурро А.С. Черноскутов²³⁶ дастгирӣ менамояд. Аммо Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Русия "Дар бораи амалияи таъини чазои ҷиноятӣ аз ҷониби судҳо" аз 11 июни соли 1999, мавқеи дигарро дастгирӣ намуда, муқаррар намуд, ки дар ҳолатҳои дар боло зикршуда, суд "метавонад аз муҳлати ниҳой берун барояд, аммо на бештар аз як сол".

²³⁵ Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). М., 1997. – С. 152

²³⁶ Черноскутов А.С. Развитие законодательства об условном осуждении // Актуальные проблемы юриспруденции: Сборник статей. - Выпуск 3. - Часть 2. - Тюмень: Изд-во ТГУ, 1999. – С. 169.

Ба андешаи мо, роҳи беҳтари ҳалли масъалаи мазкур, ба таври мушаххас дар қонуни ҷиноятӣ нишон додани муқаррарот оид ба дароз кардани муҳлати санҷишӣ мебошад. Яъне мавқеи мазкурро дар самти дароз кардани муҳлати санҷишӣ, ки аз ҳадди ниҳоии пешбиниқардаи қонун зиёд мебошад, қобили дастгирӣ меҳисобем. Аммо дар сурате, ки ҳадди ниҳоии муҳлати санҷишӣ дар Кодекси ҷиноятии ҚТ то 3 сол муқаррар карда шавад. Дар ин сурат, чунин мавқеъгирӣ қобили қабул мебошад. Дар сурати мавҷудияти ҳадди болоии муҳлати санҷишӣ ба муҳлати 5 сол, зарурати дароз кардани ин муҳлат зиёдтар аз ҳадди ниҳоии дида намешавад.

Намуди дигари “манфӣ”-и бекор намудани шартан татбиқ нақардани ҷазо ин аз ҷониби маҳкумшуда дар давоми муҳлати санҷишӣ содир намудани ҷинояти нав мебошад. Қисмати зиёди олимони андешаи онро доранд, ки дар сурати содир кардани дилхоҳ ҷинояти нав дар давраи муҳлати санҷишӣ шартан татбиқ нақардани ҷазо бояд ба таври ҳатмӣ бекор карда шавад²³⁷. Агзамов И.М. ҷонибдори асосҳои пешбиниқардаи Кодекси моделии ҷиноятӣ (м. 73)²³⁸ оид ба пеш аз муҳлат бекор кардани шартан татбиқ нақардани ҷазо мебошад. Масалан, ӯ қайд менамояд, ки дар сурати содир намудани дилхоҳ ҷинояти қасдона суд уҳдадор аст, ки институти шартан татбиқ нақардани ҷазоро бекор намояд, чунки боварии зиёде, ки суд ҳангоми таъини институти мазкур ба маҳкумшуда карда буд, ба он ноил нагардид²³⁹. Ба андешаи Э.Н. Жевлаков ба сифати асоси мустақил барои бекор кардани шартан татбиқ нақардани ҷазо дар давоми муҳлати санҷишӣ содир намудани ҷиноят баромад менамояд²⁴⁰.

Тибқи талаботи қонун (қ. 8 м. 71 КҚ ҚТ) агар маҳкумшуда дар давоми муҳлати санҷишӣ ҷинояти нав содир намояд, суд шартан татбиқ нақардани ҷазоро бекор намуда, мувофиқи қоидаҳои пешбиниқардаи моддаи 68 Кодекси ҷиноятии ҚТ ҷазо таъин мекунад. Ҳангоми дар муҳлати санҷишӣ содир намудани ҷинояти нав аз тарафи маҳкумшуда, суд бо дарназардошти ҳолатҳои содир шудани ҷиноят ва шахсияти маҳкумшуда метавонад оид ба бекор кардани шартан татбиқ нақардани ҷазо қарор қабул кунад. Ҳангоми бекор кардани шартан татбиқ нақардани ҷазо, таъини ҷазо аз рӯи маҷмӯи ҳукмҳои сурат мегирад²⁴¹. Аз таҳлилҳои мо (300 ҳукм) чунин аён гардид, ки дар 6 ҳолат шартан татбиқ нақардани ҷазо бинобар сабаби содир гардидани ҷиноят аз ҷониби маҳкумшуда бекор карда шудааст. Масалан, бо ҳукми суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе аз 24 январи соли 2019 ба шахрванд С.С. бо м.2 48 қ. 2 бандҳои “б,в,г”- Кодекси ҷиноятии ҚТ ҷазо

²³⁷ Дуюнов В.К. Освобождение от уголовной ответственности и от уголовного наказания. Тольятти, 2001. С. 102; Российское уголовное право: курс лекций. Т. 2. Владивосток, 1999. С. 288; Гладких В.И., Дьяконова С.В. Условное осуждение: правовая природа и проблемы применения. Монография. МОСКВА, 2009. – С. 158; Скобелин С.Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012. – С.146; Гоиров Р. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. (Қисми умумӣ). Дастури таълими барои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ. Нашри 2-юм. Хучанд, “Ношир”, 2007. – С.162

²³⁸ Модельный УК для государств-участников СНГ // Правоведение. 1996. № 1.

²³⁹ Агзамов, И.М. Испытательный срок в механизме условного неприменения наказания // Закон и право. - 2012. - № 6. - С. 330

²⁴⁰ Жевлаков Э.Н. Назначение наказания: учебное пособие для магистров. Москва, Проспект, 2018. – С.77

²⁴¹ В.П. Ревин, Сафаров Х. С. Уголовное право Таджикистана. Учебник. Общая часть. Душанбе, 2010. – С. 159-160

дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 5 сол бо адо намудани он дар колонияи ислоҳии дорои низомаш пурзур таъин кард шуд. Шартан татбиқ накардани ҷазо нисбати шаҳрванд С.С. бо ҳукми суди ноҳияи Синои ш.Душанбе аз 25 апрели соли 2018 бо дастрасии қ. 8 м. 71 КҶ ҚТ бо сабаби ҷинояти нав содир намуданаш бекор карда шуд. Бо дастрасии қ. 1 м. 68 КҶ ҚТ ҷазои адонагардида бо ҳукми суди ноҳияи Синои ш.Душанбе аз 25 апрели соли 2018 ба муҳлати 3 сол бо роҳи қисман зам намудан бо ҷазои бо ҳукми нав таъин гардида, ба муҳлати 5 солу 6 моҳ таъин карда шуд²⁴².

Ҳамин тавр, аз таҳлили мавзӯи мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Мо ба андешаи олимоне, ки пешниҳод менамоянд, ки барои вайрон кардани талаботҳое, ки ба зиммаи маҳкумшудагон гузошта мешаванд, ҷавобгарӣ муқаррар карда шавад, рози буда наметавонем, чунки хусусияти инсондустӯстона доштани меъёри мазкур моҳияти худро аз даст медиҳад. Ягона имконияте, ки ба сифати таъсиррасон баромад мекунад ва ҳолати маҳкумшударо вазнин мекунад, ин бекор кардан шартан татбиқ накардани ҷазо ва ба адои ҷазои воқеӣ раван кардани маҳкумшуда мебошад.

2. Ба андешаи мо, роҳи беҳтари ҳалли масъалаи дароз кардани муҳлати санҷиш ба таври мушаххас дар қонуни ҷиноятӣ нишон додани муқаррарот оид ба он мебошад. Яъне мавқеи мазкурро дар самти дароз кардани муҳлати санҷиш, ки аз ҳадди ниҳоии пешбиникардаи қонун зиёд мебошад, қобили дастгирӣ меҳисобем. Аммо дар сурате, ки ҳадди ниҳоии муҳлати санҷиш дар Кодекси ҷиноятӣ ҚТ то 3 сол муқаррар карда шавад. Дар ин сурат, чунин мавқеъгирӣ қобили қабул мебошад. Дар сурати мавҷудияти ҳадди болоии муҳлати санҷиш ба муҳлати то 5 сол, зарурати дароз кардани ин муҳлат зиёдтар аз ҳадди ниҳойи дида намешавад.

Адабиёт:

1. Агзамов, И.М. Испытательный срок в механизме условного неприменения наказания // Закон и право. 2012. - № 6. – С. 330
2. В.П. Ревин, Сафаров Х. С. Уголовное право Таджикистана. Учебник. Общая часть. Душанбе, 2010. – С. 159-160
3. Гладких В.И., Дьяконова С.В. Условное осуждение: правовая природа и проблемы применения. Монография. МОСКВА, 2009. – С. 158;
4. Ғоибов Р. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. (Қисми умумӣ). Дастури таълими барои факултаҳои ҳуқуқшиносӣ. Нашри 2-юм. Хучанд, “Ношир”, 2007. – С.162
5. Дуюнов В.К. Освобождение от уголовной ответственности и от уголовного наказания. Тольятти, 2001. С. 102;
6. Жевлаков Э.Н. Назначение наказания: учебное пособие для магистров. Москва, Проспект, 2018. – С.77
7. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальные аспекты предупреждения правонарушений. М., 1980. – С. 117-118.

²⁴² Хазинаяи суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе, павандаи ҷиноятӣ №1-60/18 (ҳукми суд аз 24 январӣ соли 2018)

8. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. М., 1996. – С. 206.
9. Модельный УК для государств-участников СНГ // Правоведение. 1996. № 1.
10. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М., 1996. – С. 436.
11. Полосухина О.В. Условное осуждение к лишению свободы в отношении несовершеннолетних. дис...кан.юр.наук., Рязань, 2013. – С. 106
12. Российское уголовное право: курс лекций. Т. 2. Владивосток, 1999. – С. 288;
13. Скобелии С. Ю. Условное осуждение в отечественном уголовном праве. Монография. Тюмень, 2012,- С.145
14. Скрипченко Н.Ю. Теория и практика применения иных мер уголовно-правового характера к несовершеннолетним. Дис...док.юр.наук., Москва, 2013. – С. 157-158
15. Ткачевский Ю.М. Обеспечение исполнения уголовного наказания // Советское государство и право. 1982. № 2. –С. 64-65.
16. Уголовное право России. Общая часть [Текст]: учеб. пособие /А. А. Байбарин, А. А. Гребеньков, С. В. Шевелева; Отв. ред. А. А. Гребеньков; Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2013. – С.278;
17. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. В.П. Ревина. – М.: Юстицинформ. 2016. – С. 425-426
18. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под ред. Ф.Р. Сундурова, И.А. Тарханова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2016. – С. 660;
19. Уголовное право России. Общая часть: учебник для бакалавров /отв. ред. А.И. Плотников. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2016. – С.382
20. Филимонов О.В. Меры воздействия на условно осужденных и основания их применения в нормах уголовного и уголовно-исполнительного права // Проблемы теории наказания и его исполнения в новом Уголовном и Уголовно-исполнительном кодексах России (к 75-летию Н.А. Стручкова). М., 1997. – С. 152
21. Чернокутов А.С. Развитие законодательства об условном осуждении//Актуальные проблемы юриспруденции: Сборник статей. - Выпуск 3. - Часть 2. - Тюмень: Изд-во ТГУ, 1999. – С. 169.
22. Хазинай суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе, павандаи ҷиноятии №1-60/18 (ҳукми суд аз 24 январӣ соли 2018)

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҚИНОЯТИИ ДАВЛАТҲОИ ХОРИЧӢ ОИД БА ЧАВОБГАРӢ БАРОИ САРКАШӢ АЗ СУПОРИДАНИ АНДОЗҲО ВА (Ӣ) ПАРДОХТҲО

Давлатов Б.С.,
ассистенти кафедраи криминалистика
ва фаъолияти экспертизаи судии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон
Тел.: (+992) 933878786
E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Назаров А.Қ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Сафарзода А.И., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақоллаи мазкур асосҳои ба шакли муайян даровардани қонунгузори қинойтӣ оид ба ҷавобгарии қинойтӣ барои қинойтҳо дар соҳаи андоз дар давлатҳои хориҷӣ, намудҳои қинойтҳо дар соҳаи андоз, сохтори таркибии онҳо, намуд ва андозаи ҷазо барои содиршавии чунин кирдорҳо, қинойтҳо дар соҳаи андоз дар низоми қонунгузори қинойтии давлатҳои хориҷӣ, хусусиятҳои батартибдарории меъёрҳо вобаста ба ҷавобгарӣ барои қинойтҳои андозӣ дао қонунгузори қинойтии давлатҳои хориҷӣ, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: Кодекси қинойтӣ, саркашӣ аз супоридани андозҳо, андозҳо ва Ӣ дигар пардохтҳои ҳатмӣ, ҷазо, қонунгузори давлатҳои хориҷӣ, ҷавобгарӣ.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УКЛОНЕНИЕ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ И (ИЛИ) СБОРОВ

Давлатов Б.С.,
ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета Таджикского
национально университета
Тел.: (+992) 933878786
E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Научный руководитель: Назаров А.Қ., кандидат юридических наук, доцент
Рецензент: Сафарзода А.И., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности формирования уголовного законодательства об ответственности за

налоговые преступления в зарубежных государствах, виды налоговых преступлений, конструкции составов налоговых преступлений, а также виды и размеры санкций за их совершение, налоговые преступления в системе уголовного права зарубежных стран, особенности регулирования норм об ответственности за налоговые преступления в уголовном законодательстве зарубежных стран.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, уклонения от уплаты налогов, налогов и других обязательных сборов, наказание, уголовного законодательства зарубежных государств, ответственность.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES ON RESPONSIBILITY FOR EVASION OF TAXES AND (OR) FEES

Davlatov B.S.,
assistant of the Department of
Criminalistic and judicial-expert activity
of the Law Faculty, Tajik National
University.
Phone: (+992) 933878786
E-mail: bakhtiyor_20@mail.ru

Research supervisor: Nazarov A.Q., candidate of Legal Sciences, Docent

Reviewer: Safarzoda A.I., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation: Resume: This article examines the peculiarities of the formation of criminal legislation on liability for tax crimes in foreign countries, types of tax crimes, structures of tax crimes, as well as the types and amounts of sanctions for their commission, tax crimes in the system of criminal law of foreign countries, peculiarities of regulation on liability for tax crimes in the criminal legislation of foreign countries.

Keywords: Criminal code, tax evasion, taxes, taxes and (or) fees, punishment, criminal legislation of foreign states, a responsibility.

Дар таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ танзими ҳуқуқи яхелаи муносибатҳо вобаста ба ҷиноят ва ҷазо ҷой дорад. Ҳатто дар баъзе давлатҳо ба монанди Зимбабве, Арабистони Саудӣ ва Сера-Леоне қонунгузори ҷиноятӣ то ба ҳол ба як тартиби муайян дароварда нашудааст. Дар ин давлатҳо асоси ҳуқуқи ҷавобгарии ҷиноятиро меъёрҳои шариатӣ бо татбиқи принципҳои инсондустӣ, адолат ва фатвоҳо танзим менамоянд. Вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ дар соҳаи андоз низ асосҳои гуногуни танзими ҳуқуқи дар байни давлатҳо ҷой дорад. Масалан, дар давлатҳои Баҳрайн, Қатар, Бруней ва Қуввейт барои саркашӣ аз

супоридани андозҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ ҷой надорад²⁴³. Зеро онҳо на ҳама намуди андозҳо ё даромадҳо дар қонунгузорӣ оид ба андоз муқаррар шудаанд. Масалан, дар Шохигарии Баҳрайн тамоман андоз ва андозситонӣ ҷой надорад.

Дар умум танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятии ҷиноятҳои соҳаи андозро дар давлатҳои хориҷӣ ба чунин гуруҳҳо метавон ҷудо намуд:

1. Дар давлатҳои аъзои ИДМ, Финландия, Дания, Норвегия сарчашмаи ягонаи меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ Кодекси ҷиноятӣ мебошад.

2. Дар гурӯҳи дигари давлатҳо ба монанди Чин, Итолиё ва ИМА ҷиноятҳо дар соҳаи андозро натавонанд Кодекси ҷиноятӣ, балки дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ танзим мекунад. Масалан, Чин Қонуни ҚХЧ аз 4 сентябри соли 1992 “Дар бораи тартиби ҷамъоварии андоз”²⁴⁴ қабул карда шудааст, ки то ҳол амал мекунад.

Дар Шветсия (Боби 35, моддаи 4) танҳо як ҷинояти соҳаи андоз, яъне вайрон кардани батартибдорории асноди муҳосибӣ, ки оқибати муфлисшавӣ ё насупоридани андоз аз ҷониби ташкилотро ба вучуд меорад, нишон дода шудааст. Дигар намуди ҷиноятҳои ба андоз алоқаманд дар Қонуни Шохигарии Шветсия “Дар бораи ҷиноятҳои соҳаи андоз” (SFS 1971:69) ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дида мешавад²⁴⁵. Дар ИМА ҷавобгарии ҷиноятӣ дар соҳаи андоз дар сатҳи федералӣ дар қисми 26 Маҷмӯаи Қонунҳои ИМА кодификатсия шуда ба танзим дароварда шудааст. Дар штатҳои алоҳида бошад, Кодекси ҷиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳои маҳаллӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар кардааст²⁴⁶.

3. Дар давлатҳои алоҳида ба мисли Испания, Британияи Кабир ва дигар давлатҳо ҷиноятҳои соҳаи андоз на дар Кодекси ҷиноятии давлатҳо балки дар дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дида мешаванд²⁴⁷.

Низомии ҷиноятҳо дар соҳаи андоз. Дар қонунгузориҳои ватанӣ ба ҷиноятҳои соҳаи андоз номгӯи ҷиноятҳои дар моддаҳои 292-293 КҶ ҚТ муқарраршуда дохил мешаванд, ки предмети онҳо андозҳо ва ё пардохтҳо ташкил медиҳанд.

Дар аксари давлатҳо ба низомии ҷиноятҳои соҳаи андоз ҳатто саркашӣ аз пардохтҳои гумрукиро, ки бо таҳриф ё қалбаки сохтани аломатҳои пардохт содир мешаванд, ҷиноятҳои мансабии аз ҷониби кормандони мақомоти андоз содир мешаванд, дохил менамоянд.

А.П. Зрелов ва М.В. Красов бошанд таснифи дигари ҷиноятҳо дар соҳаи муқарраркунӣ, ҷорӣ кардан, ҳисоб кардан, ҷамъоварӣ ва пардохти

²⁴³См.: Ботвинкин М.Ю. Уголовная ответственность за преступления в сфере налогообложения: Дис. ... канд. юрид. наук. -М., 1996. С. 30.

²⁴⁴Ниг.: Шепенко Р.А. Правовое регулирование налогообложения в Китайской Народной Республике. - М., 2000. С. 51-52

²⁴⁵Ниг.: Васильев В.В. Ответственность за налоговые преступления в скандинавских странах (сравнительно-правовой анализ): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. -Н. Новгород, 2007. С. 19.

²⁴⁶Ниг.: Козырин А.Н. Налоговые преступления и проступки: опыт зарубежных стран // Налоговый вестник. 1998. № 8.С. 114-122.

²⁴⁷Ҳамон ҷо. С. 114-122.

андозҳо ва (ё) пардохтҳо дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷинойтии якҷанд давлатҳо пешниҳод намудаанд:

- саркашӣ аз супоридани пардохтҳои андозӣ, монеъ шудан ба фаъолияти кормандони мақомоти андоз оид ба муқаррар кардани миқдори андозҳои пардохтшаванда;

- вайрон кардани нигоҳдорӣ ва гузаронидани муҳлати пардохтҳои андоз;

- монеъ шудан ба маҷбуран ситонидани пардохти андоз, ғайриқонунӣ гирифтани имтиёзи андозӣ;

- ғайриқонунӣ гирифтани пардохтҳои давлатии баргардонидашуда.

Низоми ҷинойтҳо дар соҳаи андоз дар қонунгузориҳои давлатҳои хориҷӣ ба таври гунгун муқаррар шудаанд. Масалан, дар қонунгузориҳои ИМА тарзҳои гуногуни саркашӣ аз супоридани андозҳо дар моддаҳои алоҳида чун ҷинойти алоҳида дида мешавад. (Масалан, насупоридани андоз (\$ 7201) дидаю доништа роҳ додан ба насупоридани андозҳо ва ё пардохтҳо (\$ 7202), саркашӣ аз пардохти андозҳо бо роҳи фиреб, пешниҳоди аризаи бардурӯғ, пешниҳоди эълумияи бардурӯғ (\$ 7204, 7206, 7207)²⁴⁸.

Намудҳои саркашӣ вобаста ба аломатҳои таркиби ҷинойт фарқ карда мешаванд. Масалан, вобаста ба предмети ин ҷинойт ба ҷинойтҳои, ки ба саркаши аз пардохти андозҳои хусусӣ, маҷмӯи андозҳо ва ё пардохтҳо, намуди мушаххаси андозҳо ва ё пардохт тақсим мешаванд. Вобаста ба субъект бошад, ҷинойтҳо вобаста ба саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо, ки аз ҷониби гурӯҳи муайяни андозсупорандагон содир карда мешаванд. Вобаста ба ҳолат ё вақти содир шудани ҷинойтҳо метавонад ба саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо дар вақти адои хизмати ҳарбӣ ё дар ҳолатҳои фавқуллода тақсим шуданаш мумкин аст²⁴⁹.

Ба ақидаи мо фарқияти алоҳида дар сохтори аломатҳои таркиби ҷинойтҳои маҷмӯи аз тарафи қонунгузориҳои ҳар як давлат аз рӯи ба ҷамъият хавфнокии онҳо ва ё баҳодиҳии қонунгузориҳои миллии андозӣ ба назар гирифта мешавад. Чунончи, мутобиқи моддаи 45 Конститутсияи ҚТ уҳдадориҳои конституционӣ вобаста ба супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо муқаррар шудааст. Ҳамин тавр, ҳам напардохтани андоз ва ҳам напардохтани пардохтҳои ҳатмӣ аз нуқтаи назари қонунгузорӣ якхел барои ҷамъият хавфнокӣ дорад, пас аз ин бар меояд, ки ҷавобгарии ҷинойтиро барои ҳар ду ин кирдор дар як моддаи КҶ ҚТ ҷой додан мумкин аст. Ҳамчунин ҳамин хел кирдор дар аксари кишварҳо чун ИДМ²⁵⁰ ва Норвегия²⁵¹ ва ғ. дида мешавад.

²⁴⁸Ниг.: Кучеров И.И. Налоговое право зарубежных стран: Курс лекций. - М., 2003. С. 327-328.

²⁴⁹Ниг.: Зрелов А.П., Краснов М.В. Указ. соч. С. 14.

²⁵⁰Ниг., масалан, м.243 КҶ Ҷумҳурии Беларус (саркашӣ аз супоридани маблағи андозҳо ва пардохтҳо); моддаҳои 221 ва 222 КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон (оид ба саркашӣ аз супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ), ҷавобгарии пешбинишуда барои саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳои ҳатмӣ ба бюҷети давлатӣ; моддаҳои 211-213 КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон; моддаҳои 205-206 КҶ Ҷумҳурии Арманистон.

²⁵¹Ниг.: Уголовное законодательство Норвегии / Под ред. Ю.В. Голика. - СПб., 2003. С. 301.

Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Кореяи Шимолӣ (қисми 2 моддаи 114) ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ташкили гуруҳи ҷиноятӣ бо мақсади саркашӣ аз рафтани ба хидмати ҳарбӣ ё иҷрои уҳдадорихо вобаста ба пардохти андоз ё иштирок дар ин гуруҳи пешбини карда шудааст. Иҷро накардани уҳдадорихо вобаста ба пардохти андоз, ки аз ҷониби як шахс содир шудааст дар қонунгузории ҷиноятии Корея дида намешавад. Дигар ин ки ҷиноятҳо дар соҳаи андоз ба гуруҳи ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ ҷой дода шудааст.

Дар қонунгузории давлатҳои Латвия, Литва Эстония, Хитой масъалаи монеъ шудани оид ба дуруст муқаррар намудани миқдори пардохти андоз чун ҷинояти мустақил дида мешавад.

Дар моддаи 219 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Латвия ҷавобгарии ҷиноятӣ барои саркашӣ аз пешниҳоди эълумия оиди даромад, молумулк, муомилоти хусусияти молумулкӣ, дигар эълумияҳои хусусияти молумулкидошта, ё ин ки дар он маълумоти бардуруғ нишон дода шуда, дида мешавад. Гузашта аз ин ин ҷиноят аз саркашӣ аз супоридани андоз ё дигар пардохтҳои ба он баробаркардашуда дар моддаи 218 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Латвия дида мешавад фарқ карда мешавад, ки тарзҳои содир кардани онро қонунгузор муайян накардааст²⁵².

Меъёри ба ин монанд дар Кодекси ҷиноятии Эстония дида мешавад²⁵³. Дигар тарзи монеъ шудани оид ба дуруст муқаррар кардани миқдори пардохти андозро, ки дар Кодекси ҷиноятии Эстония дида мешавад, кирдоре ташкил медиҳад, ки ба ғайриқонунӣ гирифтани маблағи андоз ва боҷҳои аз давлат баргардонидашуда равона шудааст.

Дар Кодекси ҷиноятии ҚХ Хитой ҷавобгарии ҷиноятиро барои нусхабардории ғайриқонунӣ расидҳои махсус оид ба пардохти андоз аз арзиши иловашуда ё ғайриқонунӣ нусхабардорӣ намудани дигар расидҳо, ки баргардонидани боҷҳои содиротӣ ё баргардонидани андозро муқаррар мекунад (м.205), Тасарруфи расидҳо, ки борои баргардонидани андозҳо метавонад истифода карда шавад (м.210) муқаррар карда шудааст²⁵⁴.

Гуруҳи мустақили ҷиноятҳои соҳаи андоз кирдорҳои ифода менамоянд, ки ба вайронкунии барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои муҳосибӣ ё ҳуҷҷатҳои андозӣ алоқамандӣ доранд. Ин ҳолат дар қонунгузории ҷиноятии Шветсария, Финландия, Дания, Испания, Латвия, Эстония дида мешавад. Барои мисол, моддаи 310 Кодекси ҷиноятии Испания ҷавобгарии ҷиноятиро барои вайрон кардани уҳдадорихо вобаста ба пешбурди китобҳои муҳосибӣ, китобҳои даромаду харочотҳо ё руйхат-фехристи андозҳо муқаррар кардааст.

Истифодаи ғайриқонунии имтиёзҳои андозӣ дар қонунгузории ҷиноятии якчанд давлатҳо (ба монанди Қирғизистон, Испания ва ғ.) ҷиноят эътироф шудааст.

²⁵²Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. - СПб., 2001. С. 218-219.

²⁵³Уголовный кодекс Эстонской Республики. - СПб., 2001. С. 143.

²⁵⁴Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. А.И. Коробеева. - СПб., 2001. С. 139, 146

Ҳатто дар моддаи 215 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ғайриқонунӣ пешниҳод кардан ё гирифтани имтиёзҳои андозӣ, гумрукӣ ва ё молиявӣ дида мешавад²⁵⁵. Инчунин моддаи 308 Кодекси ҷиноятии Испания барои шахсоне, ки ба шартҳои сохтакорӣ, ёрдампулии аз ҷониби мақомоти давлатӣ ба маблағи муайян пешниҳодшуда ё маблағи аз тарафи давлат ҷудошударо мегиранд, маблағи андозро кам мекунанд, ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар мекунад²⁵⁶. Дар як қатор давлатҳо (Қазоқистон, Тоҷикистон ва Узбекистон) истифодаи ғайриқонунии имтиёзҳои андозӣ дар таркиби ҷиноятҳои соҳибқории ғайриқонунӣ дида мешавад.

Дар моддаи 259 Кодекси ҷиноятии Булғористон ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таъсиси шахсони ҳуқуқӣ ё фондҳои пулӣ, иҷро накардан ё ба таври қалбакӣ иҷро намудани эълон барои бақайдгирии фаъолият бо мақсади пинҳон кардани ин ташкилоти кредитӣ, имтиёзҳои андозӣ ё дигар мақсадҳои молумулкӣ ва ҳатто барои озод шудан аз пардохти андоз пешбини менамояд²⁵⁷.

Ғайриқонунӣ гирифтани маблағҳои андозии аз тарафи давлат баргардонидашуда ба сифати намуди алоҳидаи ҷиноят, танҳо дар Кодекси ҷиноятии Хитой²⁵⁸ (м. 204-205) муайян карда шудааст. Дар байни муқаррароти Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Халқии Хитой (м.203) ва Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия (м.199.2) танҳо як фарқият дида мешавад.

Мутобиқи моддаи 203 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Халқии Хитой ҷавобгарии ҷиноятии андозсупоранда барои қарзҳо оид ба пардохти андоз ва амалҳои анҷомдода оид ба интиқоли молу мулкҳои худ ва ё пинҳон кардани он, ки боиси имконнопазир гардидани ситонидани андоз аз ҷониби мақомоти андоз мегардад, муқаррар карда шудааст.

Фарқияти ин меъёрҳо дар он аст, ки предмети ҷинояти моддаи 199.2 Кодекси ҷиноятии Россия ҳам моликият ва ҳам воситаҳои пулӣ мебошад, аммо предмети моддаи 203 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Халқии Хитой метавонад танҳо моликияте ба ҳисоб равад, ки мақомоти андоз ухдадор аст, аз он маблағ ситонад.

Хусусиятҳои батартибдарории меъёрҳо вобаста ба ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои андозӣ.

Ба андешаи мо фарқияти таркиби ҷиноятҳои андозӣ дар техникаи қонунгузорӣ не, балки мустақамкунии қонунгузори миллӣ нисбат ба содиркунандагони ҷиноятҳои соҳаи андоз тавсиф карда мешавад. Дар бисёр ҳолатҳо эътирофи ҳуқуқвайронкунии андозӣ чун ҷиноят аз микдори маблағи пардохти андозҳо ва ё пардохтҳо вобастагӣ дорад. Дар доираи чораҳои ҷазоҳои ҷиноятӣ, дар баъзан ҳолатҳо суиқасди амали зиддиҳуқуқӣ ва барои ҷамъият хавфнокии он ба назар гирифта мешавад. Ба ин монанд,

²⁵⁵Слово Кыргызстана. 1997. 14 окт. № 78

²⁵⁶УҚ Испани. Книга II. Раздел XIV. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,100111284,100111485,100112881#text>

²⁵⁷Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. - СПб., 2001. С. 191

²⁵⁸Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Указ изд. С. 139.

дар моддаи 148.1 Кодекси ҷиноятии Эстония ҷавобгарии ҷиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андоз новобаста аз миқдори маблағи андози пардохтнашуда пешбинӣ шудааст. Ҳоло он, ки миқдори маблағи пардохтнашуда ба сифати аломати бандубасткунанда бояд баромад кунад²⁵⁹. Дар Италия сохтори таркибии ҷиноятҳои андозӣ ба гуруҳи ҷиноятҳои ихтисоршуда ё кутохшуда асос ёфтааст. Аз ҷумла, ҷиноятҳо(ҷиноятҳо дар соҳаи андоз)-е, ки чун истехсол кардан, тақсим намудан, ба даст овардан, ҳифз ё истифодаи шаклҳои дар савдои чакана шаҳодат медиҳанд ё бе иҷозати расмӣ барои пур кардани ҳуҷҷатҳои андозӣ бо мақсади саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳоро дар бар мегиранд.

Дар Норвегия барои бегуноҳона вайрон кардани қонунгузории андоз ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар шудааст. Тибқи қонунгузории ин давлат ҳабси молу мулки субъекте, ки номукаллаф аст ё гуноҳи ӯ исбот нашудааст дар ҳаҷми маблағи пардохтнашудаи андоз ситонидан мумкин аст²⁶⁰.

А. А. Чуриков чунин мешуморад, ки ҳангоми ба сифати гумонбаршуда ҷалб кардани андозсупорандагон аксари вақт принсипи эҳтимолияти бегуноҳӣ амал намекунад ва уҳдадорӣ исботи бегуноҳӣ пурра ба зиммаи андозсупоранда гузошта мешавад. Ин ҳолат бештар дар таҷрибаи давлатҳои пешрафта ба монанди ИМА, Германия, Швейтсария, Фаронса ва дигарҳо дида мешавад²⁶¹. Вобаста ба мубрамияти эътирофи шахси ҳуқуқӣ чун субъекти ҷиноятҳои андозӣ дар қонунгузории ҷиноятии ИМА, Дания, Норвегия, Шветсия, Финландия ва дигар давлатҳо ба назар мерасад²⁶².

Чи тавре, ки С.Г. Пепеляев қайд мекунад, амали кормандони ташкилот дар ҳолате гуноҳи ташкилот дониста мешавад, ки агар кирдорҳои онҳо дар доираи уҳдадориҳои вазифавӣ ё думболагирии манфиатҳои ташкилот содир карда шаванд. Дар ин замон, кормандон аз ҷавобгарии фардӣ озод карда намешаванд, гарчанде, ки айнияти дақиқи шахси гунаҳгор талаб карда намешавад²⁶³. Дар як қатор давлатҳо такроран содир намудани ҷиноятҳои андози аҳамияти криминогенӣ ва бандубастнамоӣ дорад. Ин ҳолат моро маҷбур месозад, ки дигар хел ҳулосабарорӣ намоём. Номгуӣ ҷиноятҳои соҳаи андоз дар умум барои давлатҳои зиёд як қолабро доро мебошад.

Феҳристи ҷиноятҳои соҳаи андоз дар умум барои давлатҳои зиёд як қолаба-якхела мебошад.

Ҳамин тариқ, танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои саркашӣ аз супоридани андозҳо ва ё пардохтҳо ҳубтару муфассалтар дар Кодекси ҷиноятии Хитой дида мешавад. Ин ҳолат, гуногунии сохтори таркибӣ,

²⁵⁹Уголовный кодекс Эстонской Республики / Под ред. В.В. Запелалова. - СПб., 2001. С. 143-145

²⁶⁰ Ниг.: Васильев В.В. Указ. Соч. С.27

²⁶¹Ниг.: Чуриков А.А. Ответственность за налоговые преступления (учет зарубежного опыта в отечественной практике) // «Черные дыры» в российском законодательстве. 2006. № 4. С. 268—273.

²⁶² Искалиев Р.Г. Сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства об ответственности за уклонение от уплаты налогов и (или) сборов // Современное право. – 2011. - № 12. – С. 4.

²⁶³Ниг.: Налоговое право: Учеб. пособие / Под ред. С.Г. Пепеляева. — М., 2000. С. 486

санксия барои ҷиноятҳои андозӣ ва дигар методҳои таъсиррасонии муаянкундаи асоси иқтисодиёт, анъанаҳои ҳуқуқӣ, сатҳи мавҷудияти давлатро дар иқтисодиёт, дараҷаи уҳдадорӣ давлат ва дигар ҳолатҳоро муайян мекунад.

Дар қонунгузори давлатҳои хориҷӣ мафҳумҳои зиёд ва васеъ истифода мешаванд, ки дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешавад: ба монанди преюдициали маъмурӣ, содир кардани ҷиноятҳои андозӣ дар шакли такрорӣ, иштирок дар содир кардани ҷиноят, муқаррар кардани андозаи ҷарима вобаста ба андозаи маблағи насупоридашудаи андоз ва пардохтҳо (андозаи бақияпулӣ) ва ғайраҳо.

Адабиёт:

1. Ботвинкин М.Ю. Уголовная ответственность за преступления в сфере налогообложения: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1996. – 184 с.
2. Шепенко Р.А. Правовое регулирование налогообложения в Китайской Народной Республике. – М., 2000. – 176 с.
3. Васильев В.В. Ответственность за налоговые преступления в скандинавских странах (сравнительно-правовой анализ): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 2007. – 26 с.
4. Козырин А.Н. Налоговые преступления и проступки: опыт зарубежных стран // Налоговый вестник. 1998. № 8. – 122 с.
5. Кучеров И.И. Налоговое право зарубежных стран: Курс лекций. – М., 2003. – 375 с.
6. Уголовное законодательство Норвегии / Под ред. Ю.В. Голика. – СПб., 2003. – 384 с.
7. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. – СПб., 2001. – 326 с.
8. Уголовный кодекс Эстонской Республики. – СПб., 2001. – 225 с.
9. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. А.И. Коробеева. – СПб., 2001. – 221 с.
10. УК Испании. Книга II. Раздел XIV. URL <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,100111284,100111485,100112881#text>;
11. Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. – СПб., 2001. – 481 с.
12. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Указ изд. – 261 с.
13. Уголовный кодекс Эстонской Республики / Под ред. В.В. Запелалова. – СПб., 2001. – 259 с.
14. Чуриков А.А. Ответственность за налоговые преступления (учет зарубежного опыта в отечественной практике) // «Черные дыры» в российском законодательстве. 2006. № 4. – 327 с.
15. Налоговое право: Учеб. пособие / Под ред. С.Г. Пепеляева. – М., 2000. – 582 с.

ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ ТАШКИЛИ ТАЪЛИМ Ӣ ГУРУҲИ ТАЪЛИМИИ ХУСУСИЯТИ ДИНИИ ЭКСТРЕМИСТИДОШТА

Камолов З.А.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ
ва муқовимат бо коррупсияи
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҷавобгарию ҷиноятӣ барои ташкили таълим Ӣ гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта баррасӣ мегарданд. Асосҳои иҷтимоии криминализатсия намудани ҷинояти мазкур муайян мешавад. Ба таҳлили аломатҳои объективии ҷинояти мазкур, ба монанди ташкили таълим Ӣ гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта муаллиф диққати махсус додааст. Дар мақола пешниҳод мешавад, ки дар диспозитсияи м. 307⁴ ҚҶ ҚТ кирдорҳои ташкилкунанда ва иштирокчию таълим Ӣ гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта аз ҳам ҷудо карда шаванд. Муаллиф инчунин барои такмил додани қонунгузорию ҷиноятӣ дар мубориза бо экстремизм дигар пешниҳоду таклифҳои низ ибтидор намудааст.

Калидвожаҳо: Қонуни ҷиноятӣ, таълим, гуруҳи таълимӣ, иштирокчию, ташкилкунанда, маблағгузорию, экстремизми динӣ, мақоми хизматию.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБЫ ИЛИ УЧЕБНОЙ ГРУППЫ РЕЛИГИОЗНО-ЭКСТРЕМИСТИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА

Камолов З.А.,

доцент кафедры уголовного права и
противодействия коррупции
юридического факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается уголовная ответственность за организацию учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера. Определяется социальная обоснованность криминализации данного преступления. Особое внимание автор статьи уделил рассмотрению объективных признаков данного преступления таких как организация учебы или учебной группы религиозно-

экстремистического характера и участие в таком обучении. Предлагается разделить в диспозиции ст. 307⁴ УК РТ ответственность организатора и участника учебы или учебной группы религиозно- экстремистского характера. Авторами сформулированы и другие предложения по совершенствованию действующего уголовного законодательства в сфере борьбы с экстремизмом.

Ключевые слова: Уголовный закон, учеба, учебная группа, участник, организатор, финансирование, религиозный экстремизм, служебное положение.

CRIMINAL LIABILITY FOR ORGANIZING A STUDY OR STUDY GROUP OF A RELIGIOUS-EXTREMIST NATURE

Kamolov Z.A.,

Assistance Professor of the Department of Criminal Law and Anti-Corruption, Faculty of Law, Tajik National University

Phone: (+992) 905559082

E-mail: kamolov75@mail.ru

Annotation: This article examines criminal liability for organizing studies or educational groups of a religious-extremist nature. The social validity of the criminalization of this crime is determined. The author of the article paid special attention to the consideration of the objective signs of this crime, such as the organization of a study or a study group of a religious-extremist nature and participation in such training. It is proposed to divide in the disposition of Art. 307⁴ of the Criminal Code of the Republic of Tatarstan the responsibility of the organizer and participant of a study or study group of a religious-extremist nature. The authors have formulated other proposals for improving the current criminal legislation in the field of combating extremism.

Key words: Criminal law, study, study group, participant, organizer, funding, religious extremism, official position.

Дар замони муосир қонунгузории ҷиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳими танзимсозандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои ҷинояткорона ҳифз менамояд²⁶⁴.

Ҷаҳонишавӣ, ба вуқӯъ омадани шаклҳои нави ҷинояткорӣ, аз қабили терроризм, экстремизм, коррупсия, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва киберҷиноятҳо аз давлат талаб менамояд, ки қонунгузории ҷиноятиро давра ба давра такмил диҳад²⁶⁵.

²⁶⁴ Ҳуқуқи ҷиноятӣ, қисми умумӣ. Китоби дарсӣ / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Халиков. -Душанбе: Матбаи ДМТ, 2018. - С.4-5.

²⁶⁵Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 // http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=564.

“Созмонҳои террористӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ ва бо роҳи тафсири ғарзнокӣ сарчашмаҳои динӣ дар мафкураи ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳ ғояҳои тундгароиро ҷой карда, онҳоро ба қатлу куштор, барҳам задани амният ва суботу оромӣ дар мамлакатҳои гуногун ташвиқ менамоянд. Аз ин лиҳоз, сохтору мақомоти марбутаро зарур аст, ки дар роҳи ташвиқу тарғиби тундгароии динӣ садди устувор гузошта, ҷавонро ба ҳушёриву зиракӣ ҳидоят кунанд ва онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умумиинсонӣ тарбия намоянд”²⁶⁶.

Яке аз вазифаҳои асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ дар замони муосир ин ҳифзи сохти конституционӣ – ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини муътадилӣ дар ҷомеа ва давлат ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, бо мақсади ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ ва амниятӣ давлат дар КҶ ҚТ ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ дошта ҷудо гардидаанд.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020²⁶⁷ **экстремизм** – ин ифодаи мафкура ва фаъолияти экстремистие, ки барои бо роҳи зӯрварӣ ва амалҳои дигари зиддиқонунӣ ҳал намудани масъалаҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) равона карда шудааст, мебошад.

Зери мафҳуми ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта қонуни мазкур - кирдори (ҳаракат ё беҳаракатии) содиршудаи гунаҳгоронаи барои ҷамъият хавфноке, ки дар асоси хусуматҳои сиёсӣ, ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ, миллӣ, наҷодӣ, мафкуравӣ, маҳалгароӣ ва динӣ (мазҳабӣ) бо мақсади маҳдудияти ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, расондани зарар ба амнияти ҷамъиятӣ, асосҳои сохтори конституционӣ, инчунин ба сулҳу амнияти байналмилалӣ равона гардида, бо таҳдиди татбиқи ҷазо тибқи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ карда шудааст, мефаҳмад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ таъсири беруна ба низоҳои байнимиллӣ, динӣ, сиёсӣ афзун гашта, таҳдидҳо нисбат ба сохти конституционии ҚТ зиёд мегардад. Бинобар ин қонунгузориҳои ҷиноятӣ бояд доимо дар пайгирии ҷунин кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок қарор дошта саривақт таъсири имконпазири манфии онҳоро бо роҳи муқарар сохтани ҷавобгариҳои ҷиноятӣ пешгирӣ намояд.

Дар фасли XIII «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» ва боби 29 КҶ ҚТ моддаи тозабунёд бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2-юми августи соли 2011, таҳти № 750 бо номи ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта (м. 307⁴ КҶ ҚТ) ворид карда шудааст²⁶⁸.

²⁶⁶ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26 декабри 2019/ <http://president.tj/node/21975>.

²⁶⁷ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020// <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-муқовимат-ба-экстремизм>.

²⁶⁸ Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Фаолияти экстремистӣ(ифротгароӣ) дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ Тоҷикистони соҳибистиклол // Ахбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №2, 2012. - С. 18-26.

Зарурати иҷтимоии вориднамоии ин модда ба Кодекс дар ин буд, ки қувваҳои муайяни таҳрибкор аз рӯзҳои аввалини бадастоварии истиқлолияти давлатӣ то ба имрӯз бо роҳи махфӣ ба ҷавонон идеологияи динии экстремистиро меомӯзонанд, ки дар натиҷа ба сафедкунӣ ё истифодаи зӯрварӣ нисбати рақибон дар заминаи динӣ оварда мерасонад, ё дар амалҳои террориста зоҳир мешавад²⁶⁹.

Объекти асосии моддаи мазкурро асосҳои сохти конститусионӣ ташкил медиҳад, зеро маҳз бо воситаи пинҳонӣ талқин намудани идеологияи экстремистии динӣ аз солҳои 90-уми асри гузашта то инҷониб аз тарафи экстремистон-моилкунандагон тафаккури ноболиғону ҷавонон ифротӣ карда шуда, онҳо ба гурӯҳҳои экстремистӣ-террористӣ ҷалб карда мешаванд, ки минбаъд ин гуна ҷавонон барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани асосҳои сохти конститусионӣ ҷафолияти ҷиноятиро пеша менамоянд²⁷⁰.

Дар ҳамин радиф, С.С. Ятимов дуруст ибраз мекорад, ки суистифода аз идеологияи хурофотпарастӣ, ифротгароиву таассуб, ба тарзи сунъӣ сиёсӣ намудани ислом ва инфрасохтори ғоявии он дар ояндаи наздик бузургтарин хавф барои таъмини амнияти давлатӣ, сохти конститусионӣ, сулҳу субот ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва маданияи ҷомеаи Тоҷикистон шуда метавонад ва ин хавф дар марҳилаи кунунӣ даҳҳо маротиба сангинтар аз солҳои 90-уми асри гузашта мебошад, зеро агар дар он замон идеологияи фундаменталистӣ як қисмати мамлакатро фаро мегирифт, дар шароити имрӯза мавзеи паҳншавии идеологияи ифротгароӣ ва хурофотпарастӣ, қисмати бештари кишварро фарогир аст²⁷¹.

Ҳамин тавр, ҳомиёни ташкилотҳои экстремистӣ террористии динӣ аз солҳои 90-уми қарни гузашта сар карда, то имрӯз исломи сиёсиро дар минтақа ва бахусус дар Тоҷикистон паҳн карда истодаанд. Дар натиҷаи ин, тайи солҳои охир афзоиши зухуроти экстремистӣ боиси нигаронии асосноки ҷомеа гардида, воқеан ба суботи сохти давлатӣ таҳдид мекунад²⁷².

Паҳншавии саросарии идеологияи экстремистӣ ва афзоиши бемайлони ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта ва ҳам амалҳои террористӣ чораҳои саривақтӣ ва таҳассусии ҳуқуқии ҷиноятҳои талаб мекунад. Мушкилӣ дар он аст, ки бисёре аз таркибҳои ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта, ки барои мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда яке аз воситаҳои асосӣ дар мубориза бар зидди экстремизм маҳсуб меёбанд, ба омӯзиши амиқи илмӣ ва баҳодиҳии таҷрибаи амалӣ ниёз доранд.

Экстремизми динӣ ин инкор сохтани арзишҳои анъанавии динии

²⁶⁹ Сафаров А.И. Совершенствование уголовно-правовых норм об ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных незаконным путем, по законодательству Республики Таджикистан. Государство и право. Душанбе, 2008. №2. - С. 104-111.

²⁷⁰ Хайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалификацияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. н.и.х. Душанбе, 2020. - С.111.

²⁷¹ Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / «Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоиҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ- амалии ҷумҳуриявӣ. - Душанбе: «Шаҳпар», 2014. - С. 41.

²⁷² Хайдарзода М.П. Асари зикршуда. - С.52.

ҷоме ва ташвиқоти тундравонаи ғойяҳое, ки муҳолифи он мебошад. Экстремизми динӣ аз ҷумла дар хоҳиш ва кушиши намояндагони ҷараёни муайян дар паҳн намудани таъсаввуротҳои динии худ ва меъёрҳои он барои тамоми ҷомеа ифода гардад. Мақсади асосии экстремизми динӣ дар эътироф намудани нақши пешбаранда доштани динии худ ва паҳн намудани дигар ҷараёнҳои динӣ тавассути маҷбур сохтани онҳо ба низоми этиқоди динии худ ба ҳисоб меравад²⁷³.

Зери мафҳуми экстремизми динӣ содир намудани кирдорҳои зиддиҳуқуқие фаҳмида мешавад, ки бо майл доштан дар маънидодсозии таълимоти динии худ бештар бо шаклҳои радикалии боваркунонӣ ва андешаронӣ, худсарона эълон доштани ҳақиқат, ки аз меъёрҳо ва қоидаҳои дар ҷомеа ба таври умум қабулшуда фарқ дошта тавсиф мегарданд, инчунин паҳн сохтани андешаҳои худ бо усулҳои ғайриқонунӣ барои амалӣ намудани мақсад ва вазифаҳои худ²⁷⁴.

Экстремизми динӣ ин қатъиян эътироф накардани ғояҳои динии дигар, муносибат ва рафтори хашмгинона нисбат ба пайравони мазҳабҳои дигар, таблиғоти ақидаҳои устувор, «ҳақ будани як таълимоти динӣ», кӯшиши решақан, бартараф намудан ва то ба ҳалокат расонидани намояндагони динҳои дигар мебошад.

Вобаста ба таърифи зикршуда мумкин аст, аломатҳои зерини экстремизми диниро ҷудо намуд:

- ҷой доштани оштинопазирӣ дар ақидаҳои динӣ ва ҳаракатҳои пайравони он;

- инкор намудани дигар ғояҳои динӣ ё дигар системаҳои андешаҳои динӣ, ки асоси ғоявии усулҳои яктарзи ҳал намудани муносибатҳои динӣ ба ҳисоб меравад;

- маънидоднамоии сарчашмаҳои динӣ, ки усул ва тарзҳои радикалии хусусияти харобсозандадоштаро дар раванди амалигардонии ғояҳои динии экстремистӣ ҳавасманд ё сафед месозанд;

- истифода бурдани таъсиррасонии махсуси ташвиқотиву тарғиботӣ бо истифода аз нуфузи ходимони намоёни динӣ бо мақсади ҳар чӣ бештар ҷалб намудани омма ба сафи худ.

Тарафи объективи ҷинояти дар м.307⁴ КҶ ҚТ пешбинигашта аз:

1) ташкили таълим;

2) гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта;

2) роҳбарӣ ба ҷунин таълим;

3) иштирок дар ҷунин таълим иборат мебошад.

Дар м. 307⁴ КҶ ҚТ, дар доираи криминализатсия намудани кирдорҳои мазкур мо бо аломатҳои нав рӯба ру мегардем, ки маънидод сохтани онҳо аз аҳамият холи нест.

Зери мафҳуми ташкили таълим ё гурӯҳи таълимӣ, ки дар қ.1 м.304⁴ КҶ омадааст, ҳаракатҳои дилхоҳе фаҳмида мешавад, ки оқибати онҳо ба

²⁷³ Сафарзода А.И. Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республики Таджикистан. Правовая жизнь. №1(17), 2017. - С. 66-76.

²⁷⁴ Ниг. Женбеков Э.Т. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия религиозному экстремизму: дисс...канд.юрид.наук. М.,2006. - С.10.

пайдоиши гуруҳо барои омузиш ва паҳн намудани ғояҳои радикалии динӣ оварда мерасонад.

Ҳангоми ташкили гурӯҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта, сухан дар бораи гуруҳи маҳз самти динӣ дошта меравад, ки таълими амалҳои экстремистӣ нигаронида шудаанд. Дар Тоҷикистон тайёр намудани шахсони ақидаҳои динии экстремистӣ дошта бештар паҳн гашта буд, ки минбаъд барои ба вучуд овардани низоҳои сиёсӣ, бархурдҳои халқи ягонаи тоҷик байни ҳамдигар дар асоси ҷараёнҳои гуногуни динӣ истифода мешуданд. Дар натиҷа давлат маҷбур гашт, ки якчанд чораҳои ҷиддиро доир ба маҳдуд сохтани паҳншавии иттиҳодиҳои алоҳидаи динӣ анҷом диҳад.

Дар таҷрибаи судии тафтишотӣ низ чунин ҳолатҳое мавҷуданд, ки ҳангоми омӯзиши ташкилкунандаи гурӯҳи омӯзишӣ толибилмон аз нигоҳи ғоявӣ қорқард шуда, шахсони аз нигоҳи онҳо бо лаёқат ва ояндадор барои барои таҳсил ба марказҳои исломии хориҷӣ фиристода мешаванд (Яман, Покистон, Шохигарии Арабистони Саудӣ ва ғайра), ки дар онҳо муддати тӯлонӣ идеологияи "ваҳҳобизм" ба онҳо талқин мегардиданд²⁷⁵.

Бинобар он харахтаҳои ташкилӣ барои содир намудани ҷинойти мазкур хавфнокии бештар доранд, чунки маҳз аз харакатаҳои ташкилкунандаи гуруҳи таълимӣ дар оянда оқибатҳои барои ҷамъият хавфноки муайян ба вучуд меоянд. Дар қатори харакатаҳои дар қ.1 м.307⁴ ҚЧ ҚТ зикршуда якҷоя бо ташкили таълим, инчунин ҷавобгарӣ барои иштирок дар чунин таълим муқаррар шудааст.

Дар баробари ин ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз 8 то 12 сол муқаррар шудааст. Ин ҷо савол ба вучуд меояд, ки магар ташкилкунанда ва роҳбар набояд назар ба иштирокчи ҷавобгарии вазнин баранд? Албатта таҷриба нишон медиҳад, ки аз кирдорҳои ташкилотчи ҷинойт ба манфиатҳои мушаххасӣ бо қонуни ҷинойтӣ муҳофизатшаванда зарари бештар мерасонанд ва ташкилотчи дар байни дигар иштирокчиёни ҷинойт намуди бештар хавфноки шарикӣ ҷинойт ба ҳисоб меравад.

Қонунгузор низ инро ба инобат гирифта дар моддаҳои дигар ҷавобгарии ҷинойтии ташкилкунанда ва иштирокчи ҷинойтро тафриқабандӣ намудааст. Масалан, дар м. 307² ҚЧ ҚТ (Ташкили иттиҳодӣ экстремистӣ) кирдорҳои ташкилкунанда дар қ.1 моддаи мазкур пешбинӣ гардида, барои иштирокчи ҷавобгарии нисбатан сабук дар қ.2 307² ҚЧ ҚТ муқаррар шудааст. Чунин тарзи ҷавобгарӣ дар м.307³ (Ташкли фаъолияти ташкилоти экстремистӣ), м.186 (Бандитизм), м.187 (Ташкили иттиҳоди ҷинойтӣ (ташкилоти ҷинойтӣ)) ва ғ. мустаҳкам гардидааст.

Аз ин лиҳоз зарур мешуморем, ки дар м.307⁴ ҚЧ ҚТ кирдорҳои шахси ташкилкунандаи таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта ва шахси иштироккунанда дар чунин таълим ба таври алоҳида баҳогузори шаванд.

²⁷⁵ Абулхамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы. Бишкек, 2015. - С. 88.

Зери мафҳуми иштирок бевосита ба таври мунтазам иштирок кардан дар гуруҳи таълимӣ (мунтазам гуш кардани лексияҳо, ҷалби иштирокчиёни нав бо роҳи гузаронидани суҳбатҳои ташвиққунандаи ғояҳои динии экстремистӣ) фаҳмида мешавад. Бо мақсади пешгирии шахсони дар гуруҳҳои таълимии хусусияти динии экстремистидошта лозим мешуморем, ки дар м.307⁴ КҶ ҚТ эзоҳ ҳамроҳ карда шавад, ки мутобиқи он шахси иштироккунанда ихтиёран аз иштирок дар гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта даст кашад аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад, агар дар кирдори ӯ таркиби дигари ҷиноят ҷой надошта бошад.

Дар қ.2 м. 307⁴ КҶ ҚТ аломатҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур муқаррар шудаанд, яъне кирдорҳои дар боло зикршуда а) бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад; б) бо маблағгузории ҷунин гуруҳҳо алоқаманд бошад.

Бо истифодаи мақоми хизматӣ содир намудан ҳолате эътироф мегардад, ки агар шахс мақоми хизматиашро истифода намуда, ҷинояти номбурдари содир карда бошад. Аз ҷумла шахсони мансабдоре, ки мафҳуми онҳо дар қисми 1 эзоҳ ба моддаи 314 КҶ дода шудаанд ва хизматчиёни давлатие, ки шахсони мансабдор доништа намешаванд, инчунин шахсони дигаре, ки дар қисми 1 эзоҳ ба моддаи 295 КҶ ҷавобгӯй мебошанд, дохил мешаванд²⁷⁶.

Аломати бандубасткунандаи «бо истифода аз мақоми хизматӣ» на танҳо дар қасдона аз ҷониби шахсони дар боло зикргардида бо истифодаи мақоми хизмати худ содир кардани ҷиноят зоҳир мегардад, балки бо истифода аз обрӯ ва эътибори вазифаи ишғолнамудаашон таъсир расонидан ба шахсони дигар бо ҷунин мақсад равона шудаанд, иборат мебошад²⁷⁷.

Мафҳуми маблағгузории экстремизм дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020 ҷунин омадааст: **маблағгузории экстремизм** - бевосита ё бавосита пешниҳод намудан, ҷамъ овардани молу мулк ва воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифода бурдани онҳо барои банақшагирӣ, ташкил ва содир кардани амалҳои экстремистӣ ва хусусияти экстремистидошта ва дастгирии фаъолияти экстремистӣ ё дарки он ки маблағҳои мазкур барои ин мақсадҳо муқаррар гардидааст”.

Вобаста ба ин зери мафҳуми маблағгузории таълим ё гуруҳи таълимии хусусияти динии экстремистидошта бевосита ё бавосита пешниҳод намудан, ҷамъ овардани молу мулк ва воситаҳо бо мақсади пурра ё қисман истифода бурдани онҳо барои ба даст овардани адабиётҳои хусусияти динии экстремистидошта, базаҳои модди техникӣ, хизматрасониҳои иттилоотӣ, дигар воситаҳои моддӣ техникӣ, пардохти музди

²⁷⁶ Сафаров А.И. Проблемы определения общественной опасности должностных преступлений в сфере предпринимательской деятельности. Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-5. - С. 126-129.

²⁷⁷ Ниг.: Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №1 аз 12 июни соли 2014 “Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ хусусияти экстремистӣ (ифротгарӣ)-дошта.

таълимдиханда, пардохти маблағ барои иштирокчиён таълим ё гуруҳи таълимӣ ва ғайра метавон фаҳмид. Ҳамчун маблағгузорӣ на фақат пешниҳод намудани маблағҳои худ, балки ташкили ҷамоварии онҳо аз дигарон низ бо чунин мақсадҳо фаҳмида мешавад (масалан, аз соҳибкорон, ташкилотҳо, шахсони дар хориҷи кишвар буда ва ғ.).

Вале аз нигоҳи тафриқасозии ҷавобгарии ҷиноятӣ беҳтар мебуд агар маблағгузорӣ намудани чунин гуруҳҳо ба сифати таркиби мустақили ҷиноят дар моддаи алоҳидаи ҚҚ ҚТ мустаҳкам карда мешуд. Масалан, дар ҚҚ Ҷумҳурии Қазоқистон барои маблағгузори фаъолияти террористӣ ё экстремистӣ ва ёрии дигар расонидан ба терроризм ва экстремизм (м.258), дар ҚҚ Ҷумҳурии Белорус маблағгузори фаъолияти иттиҳодӣ экстремистӣ (м.361²) ва дар ҚҚ ФР маблағгузори фаъолиятӣ экстремистӣ (м.282³) таркиби алоҳидаи ҷиноят муқаррар шудааст.

Адабиёт:

1. Абулхамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы. Бишкек, 2015. -112с.

2. Женбеков Э.Т. Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия религиозному экстремизму: дисс...канд.юрид.наук. М., 2006. - 234 с.

3. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон №1 аз 12 июни соли 2014 “Дар бораи татбиқ намудани қонунгузорӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ хусусияти экстремистӣ (ифротгарой)- дошта.

4. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 // [http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php? Showdetail =&sanadID =564](http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?Showdetail=&sanadID=564)

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муқовимат ба экстремизм” аз 2 январи соли 2020// <https://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-муқовимат-ба-экстремизм>

6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26 декабри 2019/<http://president.tj/node/21975>.

7. Сафарзода А.И. Курбонзода Б.Ш. Конституционные основы противодействия экстремизму в Республики Таджикистан. Правовая жизнь. №1(17), 2017. - С. 66-76.

8. Сафаров А.И. Проблемы определения общественной опасности должностных преступлений в сфере предпринимательской деятельности. Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-5. - С. 126-129.

9. Сафаров А.И. Совершенствование уголовно- правовых норм об ответственности за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных незаконным путем, по законодательству Республики Таджикистан // Государство и право. Душанбе, 2008. №2. - С. 104-111.

10. Хайдарзода М.П. Проблемаҳои мукамалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи қиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. н.и.х. Душанбе, 2020. 221 с.

11. Ҳуқуқи қиноятӣ, қисми умумӣ. Китоби дарсӣ / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Халиков. -Душанбе: Матбаи ДМТ, 2018. - С.4-5.

12. Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) дар қонунгузори қиноятҳои Тоҷикистони соҳибистиклол // Ахбори Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №2, 2012. - С. 18-26.

13. Ятимов С.С. Омилҳои паҳншавии назария ва амалияи экстремизм ва терроризм: тарз ва воситаҳои мубориза ба он / «Муқовимат ба таҳдидҳо ва хатарҳои муосир дар минтақаи Осиёи Марказӣ: дастовардҳо ва дурнамоҳои Тоҷикистон дар мубориза бо терроризм, экстремизм ва коррупсия». Маводи конференсияи илмӣ- амалии ҷумҳуриявӣ. - Душанбе: «Шаҳпар», 2014. - С. 40-52.

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ АЛОМАТҲОИ ТАРАФИ ОБЪЕКТИВИИ ГИРИФТАНИ ПОРА МУТОБИҚИ КОДЕКСИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Сайфуллозода У.А.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва
муқовимат бо коррупсияи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Сафарзода А. И., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

Муқарриз: Шарипов Т.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда: Дар мақолаи мазкур аломатҳои тарафи объективи
гирифтани пора, ҳамчун аломатҳои асосии таркиби ҷиноятӣ мазкур
баррасӣ намуда, инчунин хусусиятҳои хоси ҳар як аломати тарафи
объективи гирифтани пораро тавсиф мекунамд, нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: Таркиби ҷиноят, тарафи объективи ҷиноят, гуноҳ,
шаклҳои гуноҳ, қасд, ангега ва мақсади гирифтани пора.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ ПОЛУЧЕНИЯ ВЗЯТКИ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Сайфуллозода У.А.,

ассистент кафедры уголовного права и
противодействие коррупции
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Научный руководитель: Сафарзода А. И., доктор юридических наук,
профессор

Рецензент: Шарипов Т.Ш., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье рассматриваются признаки объективной
стороны получения взятки, как один из основных признаков данного
состава преступления, а также раскрываются особенности каждого из
признаков характеризующих объективную сторону получения взятки.

Ключевые слова: Состав преступления, объективная сторона
преступления, вина, формы вины, умысел, мотив и цель получения взятки.

SOME ISSUES OF DETERMINING SIGNS OF AN OBJECTIVE SIDE OF RECEIVING A BRIBE UNDER THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sayfullozoda U.A.,

assistant of the Department of Criminal Law and anti-corruption Faculty of Law of the Tajik National University

Phone: (+992) 900180007

E-mail: unvonidin@mail.ru

Research supervisor: Safarzoda A.I., Doctor of legal sciences, Professor

Reviewer: Sharipov T.Sh., Doctor of legal sciences, Professor

Annotation: The article examines the signs of the objective side of receiving a bribe, as one of the main signs of this corpus delicti, and also reveals the features of each of the signs characterizing the objective side of receiving a bribe.

Key words: Corpus delicti, objective side of the crime, guilt, forms of guilt, intent, motive and purpose of receiving a bribe.

Рассматривая вопросы объективной стороны преступлений, ученые отмечают, что: «Объективная сторона – это совокупность внешних признаков преступления, характеризующих его как общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом, а в случае бланкетной диспозиции – иными нормативными актами; это внешний акт общественно опасного посягательства на охраняемые уголовным законом общественные отношения, причиняющий им вред или создающий угрозу причинения вреда. Квалифицировать преступление по объективной стороне – это значит установить тождество между совершенным общественно опасным деянием и объективной стороной конкретного состава преступления. Для квалификации преступления имеют значение только те признаки, которые указаны в соответствующей норме закона»²⁷⁸.

Объективную сторону преступления можно определить как совокупность внешних признаков преступления, которые установлены в Уголовном кодексе и характеризуют конкретный состав преступления²⁷⁹.

По мнению А.В. Галаховой: «Объективную сторону как элемент состава преступления характеризуют юридически значимые признаки: общественно опасное действие (бездействие), общественно опасные

²⁷⁸ См.: Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – С. 9; Тимейко В.Г. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д, 1977. – С. 29; Курс уголовного права: В пяти томах / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., 2002. Т. 1. Общая часть. – С. 219-263; Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. – СПб., 2004. – С. 25; Уголовное право России: В двух томах / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 2008. Т. 1. Общая часть. – С. 143-181.

²⁷⁹ См.: Мирзоахмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2016. – С. 86.

последствия, причинная связь между действием (бездействием) и общественно опасными последствиями; способ, место, время, орудия, средства, обстановка совершения преступления»²⁸⁰.

Таким образом, на наш взгляд, раскрытие содержания обязательных и факультативных признаков составов преступлений поможет не только при их квалификации, но и может использоваться при квалификации других преступных деяний.

Относительно объективной стороны состава получения взятки следует отметить, что обязательным признаком ее объективной стороны, признается общественно опасное деяние (действие ли бездействие).

Объективная сторона получения взятки в соответствии с диспозицией ст. 319 Уголовного кодекса Республики Таджикистан (далее – УК РТ) имеет сложный характер. Во-первых, согласно законодательной конструкции данного состава преступления, предусмотренной ст. 319 УК РТ, сущность этого преступления состоит в получении взятки должностным лицом за выполнение действий (бездействия), в пользу лица, предложившего предмет взятки или другого лица, которых представляет взяткодатель. Во-вторых, состав данного преступления включает совершение либо не совершение должностным лицом только таких действий, которые входят в его полномочия. Но, в данном случае следует учесть и то, что «состав получения взятки будет и тогда, когда взятка получена родными или близкими должностного лица с его согласия либо если он не возражал против этого и использовал свои служебные полномочия в пользу взяткодателя»²⁸¹.

В свою очередь, передача со стороны взяткодателя предмета взятки означает то, что «предмет взятки перешел к взяткополучателю полностью либо частично. Если взятка предоставляется должностному лицу в виде соответствующей услуги имущественного характера, преступление окончено с момента начала пользования такой услугой или с момента получения должностным лицом соответствующих документов, дающих возможность пользоваться той или иной услугой. Получение взятки следует считать состоявшимся в случае зачисления денег, являющихся предметом взятки на банковский счет должностного лица, при его осведомленности об этом, т.е. с момента реальной возможности распорядиться этими средствами как собственными»²⁸².

Следует отметить, что объективная сторона получения взятки характеризуется только действием (бездействием) взяткополучателя и не предполагает обязательное наступление преступного результата, то есть состав преступления при получении взятки по конструкции является формальной.

²⁸⁰ Галахова А.В. Вопросы квалификации преступлений в уголовном праве и судебной практике (по признакам объективной стороны) // Российский исследователь. 2010. № 14. – С. 17.

²⁸¹ См.: Алимбиев С.А. Уголовная ответственность за получение взятки по Российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2010. – С. 86.

²⁸² См.: Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – С. 183.

В ст. 319 УК РТ включены три формы использования служебных полномочий: а) совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица; б) когда должностные лица в силу должностного положения могут способствовать таким действиям (бездействию); в) оказание общего покровительства либо попустительство по службе.

Наиболее распространенной на практике является первая форма получения взятки, то есть совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица. В данном случае имеется в виду, что должностное лицо действует в пределах тех полномочий, которыми он наделен. Данные действия принимают форму преступления, если совершаются в обмен на получение взятки. Таким образом, в соответствии с диспозиции ст. 319 УК РТ получение взятки может признаваться таковым, если подобные действия входят в служебные полномочия данного должностного лица. Под служебными полномочиями, должностного лица следует понимать входящие в круг служебной компетенции должностного лица действия (бездействия), находящиеся в рамках предоставленных ему прав и обязанностей.

Следует отметить, что в целом, как в следственной, так и в судебной практике у следователей и судов при квалификации и назначения наказания за совершение деяний, предусмотренных ст. 319 УК РТ особых проблем не возникает. Они в данном случае соблюдают нормы действующего законодательства, где установлено обязательное установление круга и характера служебных полномочий должностных лиц, обвиняемых в получении взятки. При этом в приговорах должны содержаться ссылки на конкретные правовые акты, а также должностные инструкции и положения, которые наделяют должностное лицо теми или иными полномочиями.

Подытожив вышеприведенные суждения, хотелось бы отметить, что для того чтобы привлечь лицо за получение взятки за совершение такого действия (бездействия), которое входит в служебные полномочия самого должностного лица, следует установить следующие моменты: 1) виды и направленность служебных прав и обязанностей; 2) нормативно-правовые акты, которые регулируют права и обязанности этих лиц; 3) факт использования должностным лицом своих полномочий в пользу взяткодателя или представляемых им лиц.

Второй формой, за которую должностное лицо получает взятку, является, когда должностные лица в силу должностного положения могут способствовать совершению действиям (бездействию). Однако, в диспозиции ст. 319 УК РТ четко указано, что получение взятки в названной форме возможно лишь «в силу должностного положения», используя которую лицо «может способствовать» совершению подобным действиям (бездействию). Совершение получения взятки названным способом предполагает использование должностным лицом своих служебных полномочий в широком смысле. В данном случае должностное лицо может

воздействовать на других лиц, которые могут способствовать решить выгодное для должностного лица проблему. В Постановлении Пленума Верховного Суда от 19 декабря 2008 г. № 11 «О судебной практике по уголовным делам о получении, даче взятки и коммерческом подкупе» сказано: «Субъектом преступления, предусмотренного статьей 319 УК Республики Таджикистан надлежит признавать, при наличии к тому оснований, и такое должностное лицо, которое хотя и не обладало полномочиями для совершения действия (бездействия) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, но в силу своего должностного положения могло способствовать исполнению такого действия (бездействия) другим должностным лицом. Под должностным положением, способствующим совершению определенных действий в пользу взяткодателя со стороны указанных должностных лиц, следует, в частности, понимать значимость и авторитет занимаемой должности, нахождение в подчинении иных должностных лиц, в отношении которых осуществляется руководство со стороны взяткополучателя. При этом органам предварительного расследования и судам следует иметь в виду, что использование личных отношений, если они не связаны с занимаемой должностью не может рассматриваться как использование должностного положения»²⁸³.

Следует отметить, что понятие «может способствовать» почти не раскрыто в уголовно-правовой науке, так как ему не уделялось должного внимания. При рассмотрении вопроса о привлечении к уголовной ответственности должностных лиц этот признак почти не выделяется, в других случаях его рассматривают, как присутствия у лица реальной возможности совершать деяния, не входящих в сферу полномочий данного должностного лица²⁸⁴. Некоторые авторы рассматривают названный термин как «фактически совершаемые лицом действия, даже и не входящие в круг его прямых служебных полномочий, либо оказания воздействия на другое должностное лицо своим служебным авторитетом или связями»²⁸⁵. Данный подход толкает нас к широкому истолкованию диспозиции ст. 319 УК РТ, где присутствует данный термин, но при этом заставляет нас подумать о том, что для того, чтобы совершить два одинаковых действия в одних случаях требуется наличие «использовать должностные полномочия», но при других обстоятельствах говорят о достаточности лишь «авторитета и связей должностного лица».

²⁸³ Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» / Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С. 148.

²⁸⁴ См.: Кабанов П.А. Проблемы коррупции: уголовно-правовые аспекты ответственности за корыстные злоупотребления по службе. – Нижний Новгород: НВШ МВД РФ, 1993. – С. 51-56.

²⁸⁵ Кучерявый Н.П. Ответственность за взяточничество. – М., 1960. – С. 96-97; Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М., 1975. – С. 134-135; Александрова И.А., Сафарзода А.И. Совершенствование уголовного законодательства об ответственности за незаконную банковскую деятельности // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2019. №2(46). С.61-66.

В российских учебниках по уголовному праву по данной проблеме указывается на то, что тут имеется в виду те обстоятельства, при которых лицо, будучи должностным, даже если не имеет полномочий выполнить в пользу лица дающего взятку какое-либо действие или бездействие, однако в силу имеющегося у него высокого поста в правительстве и администрации главы государства, может за определенное вознаграждение использовав свой авторитет принимать определенные меры, направленных для совершения подобных действий со стороны других должностных лиц, трудящихся в иных государственных органах²⁸⁶. Но, по нашему мнению, в данной точке зрения наблюдаются спорные моменты, потому как лицо, когда имеет высокую должность госорганах в силу трудовых и деловых качеств имеет возможность повлиять на исход какого-либо дела в пользу взяткодателя, и, в данном случае не следует инкриминировать ему использование своего служебного положения.

Наиболее верным, по данному вопросу, видится высказывания Б.В. Здравомыслова, который полагал, что данное положение дел дает возможность для более широкого истолкования данного понятия, и оно оправдывается, если будет установлено, что отношения должностного лица и другого лица, который может решить вопрос, выгодное взяткодателю, основываются собственно на служебные положения должностного лица (взяткополучателя)²⁸⁷. Поэтому, по нашему мнению, вопрос использования личных связей, личной компетенции для влияния на других должностных лиц, при котором отношение между ними не имеют правового установления и не обусловлены выполнением служебных обязанностей, является некорректным и не входят в объективную сторону данного состава преступления, то есть находятся за пределами признаков этого общественного опасного деяния.

Третьей формой использования служебных полномочий, предусмотренное в диспозиции ст. 319 УК РТ при помощи которой должностное лицо получает взятку, является оказание общего покровительства либо попустительство по службе. В Постановлении Пленума Верховного Суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. № 11 «О судебной практике по уголовным делам о получении, даче взятки и коммерческом подкупе» к общему покровительству по службе относятся «в частности, действия, связанные с незаслуженным поощрением, необоснованным назначением на должность или повышением в должности, совершением, других действий, не вызываемых необходимостью, а к попустительству по службе относит, например, непринятие должностным лицом мер за упущения или нарушения в служебной деятельности взяткодателя или представляемых им лиц, не реагирование на его

²⁸⁶ См.: Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 371.

²⁸⁷ См.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. В.М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2013. – С. 125.

неправомерные действия»²⁸⁸. В данном Постановлении указаны в основном довольно определенные поведения и они являются открытыми.

Начиная с 1998 года, то есть с принятием действующего УК РТ и криминализации получение взятки за общее покровительство и попустительство по службе как одной из форм ее совершения, начались разные подходы к их установлению. Так, А.С. Горелик, считает правильным установления уголовной ответственности за общее покровительство и попустительство по службе, однако отмечает, что это может создавать большие сложности при их применении на практике, ибо данные понятия в силу не ясной юридической определенности являются достаточно расплывчатыми²⁸⁹.

Другие же исследователи указывают, что указанные формы являются самостоятельными формами использования должностного положения²⁹⁰, «как некие формы отношений, тогда как закон указывает на получение взятки за конкретные действия (бездействия) (непресечение неправомерных или преступных действий подчиненного, нереагирование на прогулы, явку на работу в состоянии опьянения и т.п.)»²⁹¹. По нашему мнению, при решении данного вопроса, подобает направить свое внимание на морально-этический стороны анализируемого преступления, проявляющееся в абсолютном (открытом, всеобщем) подкупе, причиняющий существенный вред нормальной о законной деятельности органов власти, нежели иные формы совершения коррупции.

Заключая вопрос об объективной стороне получения взятки, мы приходим к выводу, что суды при рассмотрении уголовных дел о взяточничестве, верно решают вопросы касательно уголовного и уголовно-процессуального права, но при этом допускают некоторые ошибки связанные с квалификацией по ст. 319 УК РТ. Для того, чтобы улучшить эффективность расследования и рассмотрения уголовных дел, связанных с взяточничеством, тем самым повысить результативность раскрываемых уголовных дел данной категории и не допускать ошибок, следственным и судебным органам необходимо более глубже и всестороннее изучать уголовное и уголовно-процессуальное законодательство, провести мониторинг данных законодательств, а также установить источники допускаемых ошибок и вовремя устранить их.

²⁸⁸ Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»/ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – 148.

²⁸⁹ Горелик А.С. Актуальные проблемы теории и практики борьбы с коррупционными преступлениями // Коррупция и экономические преступления: Сборник материалов семинара Совета Европы «Проблемы борьбы с коррупцией и преступлениями в сфере экономики». – Красноярск : Красноярский государственный Университет, 2000. – С. 86.

²⁹⁰ Качмазов О.Х. Ответственность за взяточничество по российскому уголовному праву: Монография. – Владикавказ: Иристон, 2000. – С. 84.

²⁹¹ См.: Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Здравомыслова Б.В. – М. 1999. – С. 413-414.

Литература:

1. Алимпиев С.А. Уголовная ответственность за получение взятки по Российскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2010. – 207 с.
2. Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – 183 с.
3. Галахова А.В. Вопросы квалификации преступлений в уголовном праве и судебной практике (по признакам объективной стороны) // Российский исследователь. 2010. № 14. – С. 14-19.
4. Горелик А.С. Актуальные проблемы теории и практики борьбы с коррупционными преступлениями // Коррупция и экономические преступления: Сборник материалов семинара Совета Европы «Проблемы борьбы с коррупцией и преступлениями в сфере экономики». – Красноярск : Красноярский государственный Университет, 2000. – С. 97-105 с.
5. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М., 1975. – 168 с.
6. Александрова И.А., Сафарзода А.И. Совершенствование уголовного законодательства об ответственности за незаконную банковскую деятельности // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2019. №2(46). С.61-66.
7. Кабанов П.А. Проблемы коррупции: уголовно-правовые аспекты ответственности за корыстные злоупотребления по службе. – Нижний Новгород: НВШ МВД РФ, 1993. – С. 51-56.
8. Качмазов О.Х. Ответственность за взяточничество по российскому уголовному праву: Монография. – Владикавказ, 2000. – 84 с.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. В.М. Лебедева. – М.: Юрайт, 2013. – 910 с.
10. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М., 1960. – 245 с.
11. Курс уголовного права: В пяти томах / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., 2002. Т. 1. Общая часть. – 624 с.
12. Кучерявый Н.П. Ответственность за взяточничество. – М., 1960. – 188 с.
13. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. - СПб., 2004. – 304 с.;
14. Мирзоахмедов Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – М. 2016. – 194 с.
15. Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» / Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С. 148.

16. Постановление Пленума Верховного суда Республики Таджикистан от 19 декабря 2008 г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе»/ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда Республики Таджикистан (1992-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – 148.

17. Тимейко В.Г. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д, 1977. – 216 с.

18. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 371.

19. Уголовное право России: В двух томах / под ред. А.Н. Игнатова, Ю.А. Красикова. – М., 2008. Т. 1. Общая часть. – 639 с.

20. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Здравомыслова Б.В. – М. 1999. – С. 413-414.

ТАӢИНИ ҶАЗОИ САБУКТАР НИСБАТ БА ҶАЗОЕ, КИ БАРОИ ИН ҶИНОЯТ ПЕШБИНӢ ШУДААСТ, МУТОБИҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ БАЪЗЕ АЗ ДАВЛАТҶОИ ПАСОШӢРАВИ

Миралиев С.А.,

аспиранти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел.: (+992) 908483869

E-mail: tagalov@yandex.ru

Фишурда: Дар мақола қонунгузори ҷиноятии Ҷумҳурҳои Беларус, Қазоқистон, Узбекистон, Молдова, Арманистон, Федератсия Россия ва Украина дар мавриди таъини ҷазои сабуктар назар ба ҷазои дар қонун пешбинӣ шуда мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф ҳангоми таҳлили таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст дар қонунгузориҳои ҷиноятии давлатҳои мазкур асосан ба хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо аз м.63 КҶ ҚТ тавачҷуҳ намудааст. Дар мақола пешниҳоди ҳулосаҳои муаллиф барои тақмили меъёрҳои дахлдори КҶ ҚТ иброз шудаанд.

Калидвожаҳо: Кодекси ҷиноятӣ, таъини ҷазо, ҷазои сабуктар, ҳолатҳои мустасноӣ, ҳолатҳои сабуккунанда, дараҷаи хавфнокӣ, шахсияти гунаҳгор, мақсад ва ангеца, ҷазоҳои асосӣ, пушаймонӣ аз кирдор.

НАЗНАЧЕНИЕ БОЛЕЕ МЯГКОГО НАКАЗАНИЯ, ЧЕМ ПРЕДУСМОТРЕНО ЗА ДАННОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ НЕКОТОРЫХ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН

Миралиев С.А.,

аспирант кафедры уголовного права Таджикского национального университета

Тел.: (+992) 908483869

E-mail: tagalov@yandex.ru

Аннотация: В статье анализируется уголовное законодательства Республики Беларусь, Казахстан, Узбекистан, Молдова, Армения, Российская Федерация и Украины относительно назначения более мягкого наказания чем предусмотрено законом. Автор при анализе назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление в уголовном законодательстве названных государств в основном привлекает внимание на отличительных особенностях данных норм от ст.63 УК РТ. В

статье предлагается выводы и предложения по совершенствованию отдельных норм УК РТ.

Ключевые слова: уголовный кодекс, назначение наказания, более мягкое наказание, исключительные обстоятельства, смягчающие обстоятельства, степен опасности, личность виновного, цель и мотив, основное наказание, деятельное раскаяние.

THE IMPOSITION OF A LIGHTER PUNISHMENT THAN THAT PROVIDED FOR THIS CRIME UNDER THE CRIMINAL LEGISLATION OF SOME POST-SOVIET COUNTRIES

Miraliev S.A.,

postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the Tajik National University

Phone: (+992) 908483869

E-mail: tagalov@yandex.ru

Annotation: The article analyzes the criminal legislation of the Republic of Belarus, Kazakhstan, Uzbekistan, Moldova, Armenia, the Russian Federation and Ukraine regarding the appointment of a lighter punishment than provided for by law. The author, when analyzing the appointment of a lighter punishment than that provided for for this crime in the criminal legislation of these states, mainly draws attention to the distinctive features of these norms from Article 63 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan. The article offers conclusions and proposals for improving certain norms of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan.

Key words: criminal code, sentencing, lighter punishment, exceptional circumstances, mitigating circumstances, degree of danger, personality of the perpetrator, purpose and motive, main punishment, active repentance.

Барои такмил додани минбаъдаи танзими қонунгузори таъини ҷазои сабуқтар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст (м.63 КҶ ҚТ) таҳлил ва омузиши меъёрҳои дахлдори қонунгузори ҷиноятӣ давлатҳои дигар аҳамияти муҳим дорад.

Таҷрибаи қонунгузори батанзимдаровардани таъини ҷазо ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои мустасноӣ дар қонунгузори давлатҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки ҷиҳатҳои мусбӣ он дар муккамалгардории қонунгузори Тоҷикистон истифода шавад.

Институти таъини ҷазои сабуқтар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, дар қонунгузори давлатҳои дигар низ бо ин ё он тарз мустаҳкам шудааст. Бештар аз назари моҳияти иҷтимоиву ҳуқуқӣ қонунгузори ҷиноятӣ давлатҳои пасошуравӣ бо ҳам наздик мебошанд. Бинобар он, зарур мешуморем, ки қонунгузори давлатҳои мазкурро дар

самти муқаррар сохтани таъини ҷазо Ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои мустасноӣ мавриди таҳлил қарор диҳем.

Дар КҶ як қатор давлатҳои пасошуравӣ дар танзими асосҳои сабуқсозии ҷазо Ҳангоми ҳолатҳои мустасноӣ хусусиятҳои махсус ҷой дорад. Масалан, мубоқи қ.1 м.70 КҶ Ҷумҳурии Беларус²⁹² “Таъини ҷазои сабуқтар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст” суд бо назардошти шахсияти гунаҳгор Ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои мустасноӣ вобаста бо мақсаду ниятҳо, нақши гунаҳгор, рафтори ӯ Ҳангоми содир намудани ҷиноят ё пас аз он, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдорро хеле кам мекунад, метавонад, аз ҳадди поёнии дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар ҷазо таъин кунад ё нисбат ба ҷазои дар ин модда пешбинигардида намуди ҷазои сабуқтар таъин намояд ё ҷазои иловагиро, ки ба сифати ҷазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин накунад.

Дар қ.2 м.70 КҶ Ҷумҳурии Беларус, ба мисли КҶ ҚТ муқаррар шудааст, ки ҳолатҳои алоҳидаи сабуққунанда ва ҳам маҷмӯи чунин ҳолатҳо метавонанд ҳамчун ҳолатҳои мустасноӣ эътироф карда шаванд. Ҳамин тавр, сабуқсозии ҷазо Ҳангоми ҳолатҳои мустасноӣ аз руи қонунгузории Ҷумҳурии Беларус бе назардошти шахсияти гунаҳгор имконнопазир мебошад. Ба андешаи мо чунин муқаррарот аз нуқтаи назари мушаххасгардонии асосҳои чунин сабуқсозии ҷазо аҳамияти амалиявӣ дошта, мумкин аст, барои муккамалгардонии м.63 КҶ ҚТ истифода шавад.

Ба таври дигар назар ба КҶ дигар давлатҳои пасошуравӣ КҶ Ҷумҳурии Узбекистон²⁹³ дар м.57 масъали мазкурро ба танзим даровардааст. Аввалан, дар м.57 КҶ Узбекистон мафҳуми “ҳолатҳои мустасноӣ” истифода нашуда, моддаи мазкур “Таъини ҷазои сабуқтар” номгузорӣ шудааст.

Сониян, дар қ.1 м.57 мустаҳакам шудааст, ки “суд бо назардошти ҳолатҳое, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам месозанд, дар ҳолатҳои мустасноӣ метавонад ҷазоро аз ҳадди поёнии дар моддаҳои қисми махсуси ҳамин кодекс барои ҷинояти мазкур пешбинишуда камтар, ё дигар ҷазои сабуқтарро, ки дар ин модда муқаррар нашудааст, таъин намояд”.

Таъини ҷазои сабуқтар Ҳангоми мавҷуд будани асосҳои ҳуқуқи дар қ.1 м.57 КҶ нишондодашуда:

-ҳолатҳое, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам мекунад;

²⁹²Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2021 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаи мурочиат: 19. 02. 2021).

²⁹³Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-ХП) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.03.2021г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421110& (санаи мурочиат: 29. 04. 2021).

- дар мавридҳои мустасноӣ татбиқ карда мешавад.

Танҳо дар парвандаи мушаххас ҷой доштани маҷмуи асосҳои зикршуда ба суд имкон медиҳад ҷазои нисбатан сабук таъин созад.

Мутобиқи қ.2 моддаи мазкур бо ҳамин асосҳо суд метавонад ҷазои иловагии ба таври ҳатмӣ пешбини шударо, ки татбиқи онро моддаи қисми махсуси ҳамин кодекс пешбинӣ месозад, таъин накунад.

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ тавре мебинем, дар фарқият аз ҚЧ ҚТ ибораи “дар мавриди мустасноӣ”-ро, на ин ки “дар ҳолати мавҷуд будани ҳолатҳои мустасноӣ”-ро чун қ.1 м.63 ҚЧ ҚТ истифода намудааст. Дар қ.1 м.57 ҚЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо ҷой доштани ҳолатҳои талаб мегардад, ки “дараҷаи хавфнокӣ ҷамъиятии ҷинояти содиршуда”-ро хеле кам менамоянд. Дар қ.3 м.57 ҚЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми охирон дода мешавад: “Дараҷаи хавфнокӣ ҷамъиятии ҷиноятро хеле кам кунанда мумкин аст, ҳолатҳои эътироф шаванд, ки дар маҷмуъ кирдор, шахсияти гунаҳгор, дараҷа ва шакли гуноҳ, рафтори шахс то ва пас аз ҷиноят, сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидаткунандаро тавсиф медиҳанд”.

Номгуи ҳолатҳои дараҷаи хавфнокӣ ҷиноятро хеле кам кунанда дар фарқият аз м.63 ҚЧ ҚТ пушида мебошад, яъне ҳолатҳои мазкур бояд ба 1) кирдор, 2) шахсияти гунаҳгор, 3) дараҷа ва шакли гуноҳ, 4) рафтори шахс то ва пас аз ҷиноят, 5) сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидатнамоянда дахл дошта бошанд.

Чӣ тавре, аз мазмуни моддаи мазкур бармеояд, бояд чунин ҳолатҳо яқинан (дар маҷмуъ) ҷой дошта бошанд.

Таъини ҷазои сабуктар танҳо дар мавридҳои мустасноӣ роҳ дода мешавад. Вале қонун мафҳуми мавриди мустасноиро муайян насохтааст. Ба андешаи М.Х.Рустамбаев “ба сифати мавридҳои мустасноӣ бояд чунин ҳолатҳои баррасӣ шаванд, ки вақте намуд ва андозаи ҷазои дар санксияи моддаи дахлдор пешбинишуда нисбат ба парвандаи мушаххас ба талаботи зарурӣ ва кофӣ будан ҷавобгӯ намебошад. Ба таври дигар, намуд ва андозаи ҷазои дар санксияи моддаи дахлдор нишондодашуда дар муносибат ба ҷинояти мушаххас ва шахси содирнамудаи он хеле вазнин ҳисоб мешавад”²⁹⁴.

Тарафҳои мусбӣ меъёри танзимкунандаи таъини ҷазои сабуктар ба андешаи мо он чӣ ба ҳисоб меравад, ки қонунгузор ба зарурати дар маҷмуъ ба назар гирифтани ҳолатҳои тавсифдиҳандаи ҳам кирдор ва ҳам шахсияти гунаҳгор ишора менамояд. Дар як вақт ба андешаи мо шакли гуноҳ, ки дар қ.3 м.57 ҚЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон ишора шудааст, наметавонад, ҳамчун ҳолати хеле паст кунандаи дараҷаи хавфнокӣ ҷамъиятии ҷинояти содиршуда баромад намояд, чунки он аллакай ҳангоми тартиб додани санксияи моддаи дахлдор ба инобат гирифта шудааст.

²⁹⁴ Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Общая часть. Том 2. Учение о наказании. Учебник для ВУЗов (2-ое издание, дополненное и переработанное). Ташкент, 2018. -С.140.

Сабаб ва шароити содиршавии ҷиноят ҳамчун ҳолати хеле кам кунандаи дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршуда танҳо дар КҶ Узбекистон муқаррар шудааст. Чунин мавқеъ диққат ҷалбкунанда мебошад, зеро ҳолатҳои мустасноиро аз нуқтаи назари криминологӣ тавсиф дода, ба зумраи онҳо мумкин аст дохил шаванд: содир намудани ҷиноят зери таъсири калонсолон, рафтори ғайриқонунии ҷабрдида, вазъи мушкили оилавӣ ва ғ-ра.

Дар КҶ Казоқистон, ки аз 3 июли соли 2014²⁹⁵ эътибори қонунӣ пайдо намудааст, м.55 ба “Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҳуқуқвайронкунии мазкур пешбинишуда” бахшида шудааст. Моҳиятан дар моддаи мазкур қоидаҳои гуногуни сабуксозии ҷазо ҳам дар доираи санксияи моддаи қисми махсус ва ҳам бо баромадан аз доираи он дар ҳолатҳои гуногун муайян шудааст.

Мутобиқи қ.1 м.55 КҶ ба шахсе, ки ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна содир намуда ихтиёран зарари молу мулкиро барқарор намудааст, зарари маънавӣ ва дигар зарари аз ҷиноят расонидашударо пардохт кардааст, агар модда ё қисми моддаи қисми махсуси КҶ, ки аз руи он шахс гунаҳгор доништа мешавад, санксия алтернативӣ дошта, дар он якҷоя бо маҳрум сохтан аз озодӣ намуди ҷазои асосии сабуктар пешбинӣ шуда бошад, таъини ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ манъ карда шудааст.

Бо ҳамин меъёр (қ.1 м.55 КҶ) таъини ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ барои содир намудани ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ манъ карда шудааст, ба истисноӣ м.м. 218,248 ва 249 КҶ, дар ҳолате, ки агар шахс ихтиёран зарари молу мулкӣ аз ҷиноят расонидашро барқарор намуда бошад.

Дар қ.2 м.55 КҶ қоидае муайян шудааст, ки ба ҳолатҳои аз руи парванда муқаррар гаштани як ё якчанд ҳолатҳои сабуккунанда, ки ба сифати аломати ҷиноят пешбинӣ нашудаанд ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунанда дахл дорад. Муҳлат ё андозаи ҷазо дар ҳолатҳои мазкур наметавонад, ҳангоми содир намудани 1) ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна – аз нисф; 2) ҷинояти вазнин- аз се ду ҳисса; 3) ҷинояти махсусан вазнин- аз чор се ҳисси муҳлат ё андозаи ҳадди аксари намуди ҷазои нисбатан саҳтари дар моддаи дахлдори қисми махсуси КҶ пешбинишуда зиёд бошад.

Яъне меъёри мазкур судро дар татбиқ намудани муҳлати ҳадди аксари ҷазои дар санксияи моддаи қисми махсуси КҶ муқарраршуда ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои зикршуда маҳдуд менамояд.

Мутобиқи қ.3 м.55 КҶ аз руи парвандаҳои тафтишоти тосудии тезонидашуда, инчунин парвандаҳои, ки дар он ҳама шартҳои созиши

²⁹⁵Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаи мурочиат: 17. 04. 2021).

мурофиавӣ иҷро шудааст, муҳлат ё андозаи ҷазо барои ҳуқуқвайронкунии ҷиноятии содиршуда наметавонад аз нисфи муҳлат ё андозаи ҳадди аксари намуди ҷазои вазнинтари дар моддаи дахлдори қисми махсуси КҶ муайяншуда зиёд бошад.

Таъини ҷазо ҳангоми ҳолатҳои мустасноӣ бошад, дар қ.4 моддаи мазкур мустаҳкам шудааст, ки мувофиқи он “ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои мустасноӣ вобаста ба мақсадҳо ва ангеҷаҳои кирдор, нақши гунаҳгор, рафтори ӯ ҳангоми содир намудани ҳуқуқвайронкунии ҷиноятӣ ё пас аз он ва ҳолатҳои дигаре, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдорро хеле кам мекунанд ва ҳамчунин дар ҳолати мусоидати фаъолонаи иштирокчии ҳуқуқвайронкунии ҷиноятии гурӯҳӣ барои ошкор намудани кирдори аз ҷониби гуруҳ содиршуда, мумкин аст ҷазо аз ҳадди поёнии дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар таъин карда шавад ё суд метавонад нисбат ба ҷазои дар ин модда пешбинигардида ҷазои намуди сабуктар таъин намояд ё ҷазои иловагиро, ки ба сифати ҷазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин накунад”.

Дар як вақт дар қ.6 м.55 КҶ Қазоқистон муқаррар мешавад, ки ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои дар қисмҳои дуюм ё сеюми моддаи мазкур нишондодашуда ҷазо мумкин аст аз ҳадди поёнии дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида камтар таъин карда шавад. Аз ин ҷо тарзи яқуми таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, дар мавриди ҷой доштани ҳам ҳолатҳои мустасноӣ ва ҳам мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунанда, ки ба сифати аломати ҷинояти содиршуда нишон дода нашудаанд ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунанда (қ.2 м.55 КҶ Қазоқистон), аз руи парвандаҳои тафтишотӣ то судии тезонидашуда, инчунин парвандаҳое, ки аз руи онҳо ҳама шартҳои созиши мурофивӣ иҷро шудааст (қ.3 м.55 КҶ Қазоқистон) истифода шуданаш мумкин аст.

Дар қ.8 м.55 КҶ Қазоқистон маҳдудияте ҷой дорад, ки мутобиқи он муқаррароти моддаи мазкур ба шахсони ба муқобили дахлнопазии ноболиғон ҷиноят содир намуда, ба истисноӣ содир шудани чунин ҷиноят аз ҷониби ноболиғ нисбати ноболиғи дигари синни аз чордаҳ то ҳаждаҳсола, татбиқ карда намешавад.

Ҳамин тавр, дар қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон ба сифати хусусияти батанзимдарории таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ҳамин ҳуқуқвайронкунии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, метавон пешбинӣ шудани ҳолатҳои дигарро дохил намуд, ки ҳолатҳои мустасноӣ ба ҳисоб намераванд. Ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои дигари мустасноӣ эътироф нашаванда, чунин ҷазои вазнин ба монандӣ маҳрум сохтан аз озодӣ, ки дар санксияи алтернативӣ нишон дода шудааст, татбиқ намешавад (қ.1 м.55 КҶ Қазоқистон) ё мумкин аст ҷазо аз ҳадди поёнии дар моддаи дахлдори қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинишуда камтар таъин карда шавад (қ.қ.2,3 м.55 КҶ Қазоқистон).

Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, дар КҶ Украина²⁹⁶ низ хусусиятҳои хоси худро дорад. Қонунгузори Украина аз ибораи “ҳолатҳои мустасноӣ” истифода накарда, дар қ.1 м.69 КҶ танҳо муқаррар сохтааст, ки “ҳангоми мавҷуд будани якчанд ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо ва хеле кам кунандаи дараҷаи вазнинии ҷинояти содиршуда, бо назардошти шахсияти гунаҳгор суд қарори худро асоснок намуда, метавонад, ба ғайр аз ҳолатҳои маҳкумшавӣ барои ҷиноятҳои коррупсионӣ ҷазои асосиро камтар аз ҳадди поёнии он, ки дар санксияи моддаи (санксияи қисми модда) қисми махсуси ҳамин Кодекс муқаррар шудааст, таъин намояд”. Дар чунин ҳолат суд ҳуқуқ надорад, ҷазоро камтар аз ҳадди поёнии ҷазои намуди мазкур, ки дар қисми умумии ҳамин Кодекс муайян шудааст, таъин созад (қ.1 м.69 КҶ Украина).

Дар қ.2 моддаи мазкур пешбинӣ мешавад, ки “дар асосӣ муқаррароти қисми якуми ҳамин модда суд метавонад ҷазои иловагиро, ки дар санксияи моддаи (санксияи қисми модда) қисми махсуси ҳамин Кодекс ба таври ҳатмӣ мустаҳакам шудааст, таъин накунад, ба ғайр аз ҳолатҳои таъин намудани ҷазо барои ҷинояти содиршуда ки нисбати он ҷазои асосӣ дар намуди ҷарима ба андозаи се ҳазор даромади ҳадди ақали андозбандӣ нашавандаи шаҳрвандон пешбинӣ шудааст.

Ҳамин тавр, қонунгузори Украина таъини ҷазои сабуктара нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишударо ба танзим дароварда истода дар фарқият аз қонунгузори ҚТ дорои чунин муқарраротҳо мебошад: 1) ба асосӣ бо чунин тарз таъин намудани ҷазо мавҷуд будани якчанд ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазоро, ки дараҷаи ҷинояти содиршударо хеле кам мекунанд, алоқаманд намудааст; 2) ўҳдадор намудани суд дар мавриди ба назар гирифтани шахсияти гунаҳгор; 3) пешбини намудани ўҳдадори суд дар бораи асоснок намудани қарори худ; 4) истисно намудани имконияти таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷиноятҳои коррупсионӣ.

Дар КҶ Украина, инчунин меъёре муқаррар шудааст, ки қоидаҳои таъини ҷазоро ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо муқаррар месозад (м.69-1 КҶ Украина). Мутобақан ба моддаи мазкур ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо, дар намуди ихтиёран омада ба гуноҳи худ иқрор шудан, сидқан пушаймон шудан ё мусоидати ғайриқонуни дар ошкор намудани ҷиноят, ихтиёран барқарор намудани зарари расонидашуда ё бартараф соختани он ва ҷой надоштани ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷазо, инчунин ҳангоми ба гуноҳи худ иқрор шудани айбдоршаванда муҳлат ё андозаи ҷазо набояд аз се ду ҳиссаи муҳлати ҳадди аксар ё андозаи болотарини намуди ҷазои сахте, ки дар

²⁹⁶ Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2021 г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc (санаи мурочиат: 12. 04. 2021).

санксияи моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинӣ гардидааст, зиёд бошад. Аз м.м.69 ва 69-1 КҶ Украина бармеояд, ки ҳолатҳои сабуқкунандаи марбут ба рафтори шахс пас аз содир намудани ҷиноят наметавонанд асос барои таъини ҷазои сабуктар нисбат ба он ки дар қонун пешбинишудааст, баромад намоянд.

Дар танзими таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои дар қонун пешбинишуда КҶ Ҷумҳурии Молдова²⁹⁷ хусусиятҳои худро доро мебошад. Қисми 1 м.79 КҶ Ҷумҳурии Молдова бо қ.1 м.63 КҶ ҚТ монандӣ дорад, аммо дар он инчунин муқарраротҳои пешбинӣ шудаанд, ки дар КҶ ҚТ ҷой надоранд. Масалан, дар қ.1 м.79 КҶ Ҷумҳурии Молдова мустаҳкам шудааст, ки ноболиғии шахси ҷиноят содирнамуда ҳолати мустасноӣ эътироф карда мешавад, яъне ҳолати мустасноӣ эътироф намудани ноболиғӣ ба таври қатъӣ муқаррар шуда, аз ҳолатҳои кор ва назариди суд вобаста намебошад. Содир намудани ҷиноят аз тарафи шахсони ба синни 18- солагӣ расида, вале ба синни 21- солагӣ нарасида мумкин аст, аз ҷониби суд ҳамчун ҳолати мустасноӣ эътироф карда шавад (қ.1 м.79 КҶ Молдова).

Доираи тарзи аз ҳадди поёнии дар қонуни ҷиноятӣ пешбинигардида камтар таъин намудани ҷазо ҳангоми маҳкумшудани шахси болиғи ҷинояти махсусан вазнин содирнамуда, дар қ.3 м.79 КҶ маҳдуд гардонида шуда, мутобиқан наметавонад аз аз се ду ҳиссаи ҷазои ҳадди ақали бо ҳамин кодекс барои содиршавии ҷиноят пешбинишуда камтар бошад.

Ғайр аз ин таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои дар қонун пешбинишуда (қ.1 м.79 КҶ Молдова) нисбати шахсони болиғ ҳангоми таъин гаштани ҷазо дар намуди якумра аз озодӣ маҳрум сохтан, дар ҳолати ретсидиви ҷиноят ё дар ҳолатҳои содир намудани ҷиноятҳои дар қ.қ. 2-4 м.166-1 КҶ Молдова (Шиканча, муносибати ғайриинсонӣ ё паст кунандаи обрӯву эътибор) пешбинишуда татбиқ намегардад.

Албатта, бо ҳама муқарраротҳои фарқкунандаи дар КҶ Ҷумҳурии Молдова пешбинишуда барои такмили минбаъдаи м.63 КҶ ҚТ қобили қабул буда наметавонад. Масалан, ба таври қатъӣ ҳамчун ҳолати мустасноӣ эътироф намудани ноболиғии гунаҳгор, бе алоқамандии он бо дигар ҳолатҳои сабуқкунандаи ҷазо асоснок ба назар намерасад. Ноболиғии гунаҳгор бешубҳа ҳолати сабуқкунандаи ҷазо ба ҳисоб меравад, вале дар фарқият аз КҶ Ҷумҳурии Молдова дар КҶ ҚТ боби алоҳида ба хусусиятҳои ҷазодиҳии ноболиғон бахшида шуда, қонунгузор нисбати онҳо имтиёзҳои муайяноро муқаррар намудааст.

Татбиқ нагаштани таъини ҷазои сабуктар нисбати ба ҷазои дар қонун пешбинишуда дар ҳолати ретсидиви ҷиноят, бе назардошти ҳолатҳои кор низ қобили қабул буда наметавонад. Зеро ҳангоми дар ҳолати ретсидив

²⁹⁷ Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923 (санаи мурочиат: 18.03.2021).

содир намудани ҷиноят мумкин аст, ҳолатҳое ҷой дошта бошанд, ки дараҷаи хавфнокӣи ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам намоянд ва танҳо бо сабаби ретсидив татбиқ накардани сабуксозии ҷазо ба принципи адолат мутобиқат намекунад.

Дар қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Арманистон м.64 ба таъини ҷазои **сабуктар назар ба ҷазои пешбиниқардаи қонун** бахшида шудааст²⁹⁸. Қисмҳои яқум ва дуоми моддаи мазкур аз м.63 КҶ ҚТ ягон тафовут надоранд.

Хусусияти хоси м.64 КҶ Ҷумҳурии Арманистон дар он мебошад, ки меъёри мазкур шахсони ба синни 16- солагӣ нарасида ва занони ҳомила ё шахси дар сарпарастиаи қарор доштани кудаки синни то ҳашт соларо ба ҳолатҳои мустасноӣ баробар намуда, имконияти таъини ҷазои сабуктарро назар ба ҷазои пешбиниқардаи қонун муқаррар сохтааст, агар намуди ҷазои сабуктари дар моддаи дахлдори қисми махсуси ҳамина Кодекс пешбинишуда ва таъини намудҳои дигари ҷазои пешбинишударо суд номувофиқ шуморад ё мумкин аст яке аз дигар намудҳои ҷазои дар моддаи дахлдор пешбинишуда, аммо ба андозаи камтар нисбат ба андозаи ҳадди ақали дар моддаи дахлдор барои ҳамина намуди ҷазо муайяншуда таъин гардад.

Албатта, сабуксозии ҷазо нисбати занони ҳомила ва парасторони кудакони то синни ҳаштсола қобил қабул мебошад. Зеро, дар КҶ ҚТ санксияҳои ҷой доранд, ки дар он ба сифати алтернативӣ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ҷазоҳои муқаррар шудаанд, таъини онҳо ба занони ҳомила манъ карда шудааст, масалан, дар санксияи қ.1 м.111, қ.2 м.119, қ.1 м.166, қ.2 м.346, қ.2 м.355 КҶ ҚТ ва ғ-ра танҳо ба сифати ҷазои алтернативи маҳрум сохтан аз озодӣ ҷазои қорҳои ислоҳӣ пешбинӣ шудааст, ки таъини он барои занони ҳомиладор манъ аст (б. “Г” қ.4 м.52 КҶ ҚТ) ва дар чунин ҳолат суд маҷбур мешаванд, ки танҳо ҷазои вазнинтарро дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ таъин намояд, ки ин ба принципи адолат ва асосҳои умумии таъини ҷазо мувофиқ нест.

Муқаррароти дар қ.қ.1 ва 2 м.64 КҶ ФР (Таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда) мустақамшуда ба пуррагӣ бо м.63 КҶ ҚТ мувофиқат менамоянд. Хусусияти хоси танзими таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда мутобиқи қонунгузории ҷиноятии ФР дар маҳдуд намудани имконияти татбиқи меъёри мазкур нисбат ба намуди муайяни ҷиноятҳо ба ҳисоб меравад. Чунончӣ, дар қ.3 м.64 КҶ ФР омадааст, ки ба шахсони дар содир намудани ҷиноятҳои дар м.м.205, 205.1, 205.2, 205.3, 205.4, 205.5, қ.қ.3 ва 4 м.206, қ.4 м.210, м.210¹, қ.4 м.211, м.361 пешбинишуда гунаҳгор ё гунаҳгор дар содир намудани ҷиноятҳои бо амалинамудани фаъолияти террористӣ

²⁹⁸ Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (санаи муроҷиат: 23. 04. 2021).

алоқаманд, ки дар м.м.277,278,279 ва 360 ҳамин Кодекс муқарраршудаанд, таъини ҷазо камтар аз ҳадди поёнии дар моддаи дахлдори Қисми махсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида ё нисбат ба ҷазои дар ин модда пешбинигардида ҷазои сабуктар таъин намудан ё ҷазои иловагиро, ки ба сифати ҷазои ҳатмӣ пешбинӣ шудааст, таъин накардан мумкин нест.

Дар ин маврид қонунгузориҳои ҷиноятии ФР пурзур намудани муборизаро бо намуди ҷиноятҳои зикршуда ба назар гирифта, татбиқи гаштани қоидаҳои таъини ҷазоро ҳатто ҳангоми ҷой доштани ҳолатҳои мустасноӣ нисбати ин намуд ҷиноятҳо ғайриимкон донистааст.

Вале ин ҷо мо бо чунин мавқеи қонунгузориҳои ФР розӣ буда наметавонем, зеро дар чунин ҳолатҳо шахс барои ихтиёран омада ба гуноҳи худ иқрор шудан, ғаълона мусоидат кардан барои ошкор намудани ҷиноят, шарикони дигари ҷиноят, пешгирии ғаъолияти ҷиноятии гуруҳи ҷиноятӣ ва ғ-ра ҳавасманд намегардад.

Аз ин ҷо, чунин маҳдуд намудани сабуксозии ҷазо ҳангоми ҳолатҳои мустасноӣ ба табиати ҳуқуқии меъёри мазкур ва моҳияти ҳавасмандгардонии он муҳолифат менамояд²⁹⁹.

Ҳамин тавр, таҳлили қонунгузориҳои давлатҳои пасошуравӣ, ки таъини ҷазои сабуктарро нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда ба танзим мебароранд, имкон медиҳад хулосаҳои зерин барорем:

- Ба сифати асоси таъин намудани ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда қонунгузориҳои давлатҳои пасошуравӣ ҳолатҳоеро мустаҳкам менамоянд, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршударо хеле кам мекунанд. Дар ҳама кодексҳои баррасишуда ин ҳолатҳо ҳамчун ҳолатҳои мустасноӣ муайян шудаанд. Аз ин танҳо КҶ Украина ва КҶ Қумҳурии Узбекистон истисно мебошад. Дар КҶ Украина мафҳуми ҳолатҳои мустаной истифода нашуда онҳо ҳамчун ҳолатҳои сабуккунанда номбар шудаанд. Дар КҶ Қумҳурии Узбекистон низ асоси татбиқи намудани таъини ҷазои сабуктар бе истифодаи мафҳуми ҳолатҳои мустаной ҳолатҳои сабуккунанда номбар шудаанд, ки дар мавридҳои мустаной боиси таъини ҷазои нисбатан сабуктар мегарданд.

- Ҳолатҳои мустаной дар бештари кодексҳои ҷиноятии давлатҳои пасошуравӣ бо мақсаду ниятҳо, нақши гунаҳгор, рафтори ӯ ҳангоми содир намудани ҷиноят ё пас аз он ё ҳолатҳои дигаре, ки дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷиноятро хеле кам мекунанд ва ҳамчунин бо мусоидати ғаъолонаи иштирокчиҳои ҷинояти гуруҳӣ барои ошкор намудани ҷинояти содирнамудаи гуруҳ вобаста карда шудаанд. Дар КҶ Узбекистон асосҳои таъини ҷазои нисбатан сабук вобаста ба алоқамандии онҳо бо 1) кирдор, 2) шахсияти гунаҳгор, 3) дараҷа ва шакли гуноҳ, 4) рафтори шахс то ва пас аз ҷиноят, 5) сабабҳои содиршавии ҷиноят ва шароити ба он мусоидатнамоянда муайян шудааст.

²⁹⁹ Ниг.:Буранов Г.К. Ограничение исключительного смягчения наказания (ст.64 УК РФ): оправданно или нет?// Вестник Казанского юридического института МВД России №4 (18) 2014.- С.88.

- Барои таъини ҷазои сабуқтар мавҷуд будани як ё якчанд ҳолати сабуққунанда пешбинӣ шудааст, ба ғайр аз кодексҳои ҷиноятии Украина ва Узбекистон, ки дар онҳо ҷой доштани маҷмуи ҷунин ҳолатҳо талаб карда мешавад.

- Ба назар гирифтани шахсияти гунаҳгор ҳангоми таъини ҷазои сабуқтар дар КҶ Украина, Узбекистон, Беларусия муқаррар шудааст.

- Дар КҶ ФР, Казоқистон, Молдова, Украина таъини ҷазои сабуқтар нисбат ба ҷазои барои ин ҷиноят пешбинишуда барои намуди муайяни ҷиноятҳои мушаххас татбиқ карда намешавад. Ғайр аз ин қонунгузориҳои ҷиноятии Молдова ба таъини ҷазои сабуқтар ҳангоми таъини гаштани ҷазо дар намуди якумра аз озодӣ маҳрум сохтан, дар ҳолати ретсидиви ҷиноят роҳ намендиҳад.

Адабиёт:

1. Буранов Г.К. Ограничение исключительного смягчения наказания (ст.64 УК РФ): оправданно или нет?// Вестник Казанского юридического института МВД России №4 (18) 2014.- С.85-88.

2. Рустамбаев М.Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан. Общая часть. Том 2. Учение о наказании. Учебник для ВУЗов (2-ое издание, дополненное и переработанное). Ташкент, 2018. -375 с.

3. Уголовный кодекс Республики Армения от 29 апреля 2003 года// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (санаи мурочиат: 23. 04. 2021).

4. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2021 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаи мурочиат: 19. 02. 2021).

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <https://online.zakon.kz/document/> (санаи мурочиат: 17. 04. 2021).

6. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.)// [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923 (санаи мурочиат: 18. 03. 2021).

7. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-ХІІ) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.03.2021г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421110& (санаи мурочиат: 29. 04. 2021).

8. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2021 г.) [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc (санаи мурочиат: 12. 04. 2021).

**МУРОФИАИ ЧИНОЯӢИ (ИХТИСОС: 12.00.09) –
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)**

**РУШДИ ҲАМКОРИҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МАҚОМОТИ
ПРОКУРАТУРАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Махмудов И.Т.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокурории факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 935044352

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Абдуллоев П.С.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва
назорати прокурории факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, н.и.ҳ.

Тел.: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Фишурда: Дар мақола муаллифон мазмун ва моҳияти ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Тоҷикистонро ҳамчун функцияи мустақили мақомоти прокуратура мавриди баррасӣ қарор дода, муҳимият ва самаранокии ин самти афзалиятноки фаъолияти прокурориро дар асоси дастовардҳои илмӣ, истифодаи нишондодҳои расмӣ оморӣ ва дигар иттилоот аз сарчашмаҳои бозътимод собит намудаанд. Дар маҷмӯъ ишора меравад, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратура дар солҳои Истиқлоли давлатӣ ба яке аз функцияҳои муҳим ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура табдил ёфта, дар шароити кунунии рушди давлатдорӣ миллии бо дарназардошти равандҳои гуногуни ҷаҳонишавӣ ва эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон яке аз фишангҳои муҳиму бозътимод ва василаи муассири таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо ҷинояткорӣ муташаккилона, расонидани кӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ, ҷуброни зарари аз ҷинояткорӣ расонидашуда, иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ, ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои трансмиллӣ ва дигар ҷиноятҳо, кофтукови шахсони ҷиноятсодиркарда, ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун кашидан ё барои иҷрои ҳукм додани онҳо ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: Истиқлоли давлатӣ, прокуратура, назорати прокурорӣ, ҳамкорӣ байналмилалӣ, функцияи прокуратура, Ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, расонидани ёрии ҳуқуқӣ, созишномаҳои байнидавлатӣ, истирод.

РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ОРГАН ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Махмудов И.Т.,

доцент кафедры судебного право и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 935044352

E-mail: 1978_mahmudov@mail.ru

Абдуллоев П.С.,

доцент кафедры судебного право и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского
национального университета, к.ю.н.

Тел.: (+992) 900555167

E-mail: 1986_parviz.a@mail.ru

Аннотация: В статье авторы рассматривают сущность и содержание международного сотрудничества прокуратуры Республики Таджикистан как самостоятельной функции прокуратуры и на основе использования научных достижений, статистических данных и иной информации из достоверных источников, доказывают важность и эффективность этой приоритетной направлений прокурорской деятельности. В целом, указывается, что международное сотрудничество прокуратуры в годы государственной независимости превратилась на одной из важной функции и приоритетной направлений деятельности органов прокуратуры. В нынешних условиях развития национальной государственности с учетом глобализационных процессов и создание демократическое и правовое государство в Таджикистане международное сотрудничество является важным инструментов и механизмов по обеспечению защиты прав и свобод человека и гражданина, борьбы с организованной и иной преступностью, возмещения причиненного преступлением ущерба, исполнения уголовных наказаний, оказания взаимной правовой помощи, выявления и расследования транснациональных и иных преступлений, розыска лиц, совершивших преступления, обеспечения их выдачи для привлечения к установленной законом ответственности или для исполнения приговора; по гражданским, семейным и уголовным делам.

Ключевые слова: Государственная независимость, прокуратура, прокурорский надзор, международное сотрудничество, защита прав и свобод человека и гражданина, оказание правовой помощи, межгосударственное соглашение, экстрадиция, международный запрос.

**DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION OF THE
BODY OF PROSECUTOR GENERAL'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN****Makhmudov I.T.,**associate Professor of Judicial Law and
prosecutor's supervision of the Law
Faculty of the Tajik National University,
Ph.D.**Phone:** (+992) 935044352**E-mail:** 1978_mahmudov@mail.ru**Abdulloev P.S.,**dotsent of the Department of Judicial Law
and Prosecutorial Supervision of the Law
Faculty of the Tajik National University
Candidate of law**Phone:** (+992) 900555167**E-mail:** 1986_parviz.a@mail.ru

Annotation: In the article the authors consider content and essence of international cooperation of Prosecutor General's office of the Republic of Tajikistan as independent function of the body of prosecutor's office, its importance and efficiency of this privilege activity of prosecutor's office on the base of achievement in science, usage of official statistic data and other reliable sources are conformed. As a whole it is pointed to the interaction of prosecutor's office during state independence and now it became main mechanism of influence and means of provision of rights and liberties of a human and a citizen, fight against organized crime, legal aid, compensation of damages from criminality, execution of criminal punishment, prosecution of transnational and other crimes, their disclosures, investigation of persons committed crimes, transfer for execution of sentence according to the law in the present conditions of national statehood taking into account global processes and building of democratic and legal society in Tajikistan.

Key words: State independence, prosecutor's office, prosecutor's supervision, international cooperation function of prosecutor's office, to protect the rights and freedoms of a human and a citizen, legal aid, interstate treaties, extradition.

Ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳамчун функсияҳои мустақил ва самти афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура зодаи Истиқлоли давлатӣ ба ҳисоб рафта, дар ҳамин давра заминаҳои боэътимоди ҳуқуқии пайдоиш ва рушди он фароҳам оварда шудаанд. Ба даст овардани истиқлолияти комили сиёсӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 аз арзишмандтарин ва бузургтарин дастовардҳои халқи Тоҷикистон дар

интиҳои садсолаи гузашта ба ҳисоб рафта, дар дар самти роҳандозии ҳамкориҳои байналмилалӣ Тоҷикистон бо давлат ва ташкилоту созмонҳои бонуфузи хориҷӣ заминаҳои ҳуқуқиро асос гузоштанд. Қабули Қонуни асосии кишвар боис гардид, ки дурнамои инкишофу пешрафти Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, соҳибхитӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муайян карда шуда, ҳамкориҳои байналмилалӣ тақвият дода шавад. Бинобар ҳамин касби Истиқлоли давлатӣ тақозо мекард, ки муносибатҳои гуногунҷанба ва ҳамкориҳои ҳуқуқии мақомоти прокуратураи Тоҷикистон бо мақомоти марбутаи дигар кишварҳои хориҷ, инчунин ташкилотҳои байналмилалӣ ташаккул ва густариш ёбанд.

Бо дарназардошти муҳимияти ин самти фаъолияти прокурорӣ давоми солҳои соҳибхитирии давлатӣ аз ҷониби муҳаққиқон, олимон, донишмандон ва намояндагони мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвар дар робита ба паҳлуҳои гуногуни ҳамкориҳои байналмилалӣ осори арзишманди илмӣ нашр шудаанд, ки бешак барои ташаккули заминаҳои назариявӣ ва илмӣ рушди соҳа мусоидат намудаанд.³⁰⁰

Аз ҷумла, дар китоби дарсии фанни назорати прокурорӣ таъкид мешавад, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар баробари дигар самтҳои назорати прокурорӣ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ба қонунгузориҳои миллӣ, меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ асос ёфта, фаъолият муштараки ҳамоҳангсохта бо мақомоти ваколатдори дигар кишварҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ мебошад ва ба ҳалли масъалаҳои, ки амали мутақобилаи байнидавлатӣ зарур аст, равона мебошад.³⁰¹

Дар мулоқот бо кормандони мақомоти прокуратура Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба таҷлили иди – Рӯзи кормандони прокуратура санаи 13 март соли 2018 таъкид доштанд, ки мақомоти прокуратура яке аз ниҳодҳои муҳими давлатдорӣ мебошанд, ки фаъолияти онҳо ба ҳифзи арзишҳои ҷомеаи демократӣ, қонуният, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳранд, манфиатҳои давлат ва ҷомеа, ошқору

³⁰⁰ Барои пайдо намудани маълумоти муфассал нигаред ба: Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 сах.; Искандаров З.Х. Применени международно-правовых актов в уголовном процессе Республики Таджикистан. Душанбе, 2009. 128 с; Маҳмудов И.Т. Ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018- 2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140- солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айни» ва «70- солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе. ДМТ.2018. С.423; Абдуллоев П.С., Маҳмудов И.Т. Правовые основы международного сотрудничества по уголовным делам Генеральной прокуратуры Республики Таджикистан //Пробелы в Российском законодательстве. 2015. № 6 С.114.; Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 224 с; 3. Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. 715с.; Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. 393 С.; Нақши мақомоти прокуратураи Тоҷикистон дар давраи соҳибистиқлолии кишвар. Душанбе, ҶДММ" Орбита". 2017. 294 сах. (зери таҳрири Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники адлия Раҳмон Ю.А.)

³⁰¹ Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. С. 371.

пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкуниҳо ва мубориза бо ҷинояткорӣ равона гардидааст. Зимни баргузори ин вохурӣ Роҳбар давлат фаъолияти мақомоти прокуратураро ҳаматарафа мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, чиҳати бартараф кардани камбудихои ҷойдоштаи ин низом ва беҳ сохтани фаъолияти он дар самти назорати иҷрои қонунҳо, аз ҷумла тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратура дар оянда дастуру супоришҳои мушаххас дода буданд.³⁰²

Маҳз ба хотири тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии прокуратура соли 1998 дар сохтори Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон шӯъбаи иҷрои қонунҳо оид ба муносибатҳои байналмилалӣ ва байналхалқӣ таъсис дода шуд. Ин шӯъба вазифадор буд, ки ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои шахрвандони Тоҷикистонро дар хориҷи кишвар, мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳоро дар сатҳи байналхалқӣ мутобиқи санадҳои байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон таъмин кунад.³⁰³

25 июли соли 2005 Қонуни Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Тоҷикистон» дар таҳрири нав қабул гардида бори аввал ба мақомоти прокуратура дар симои Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба мавриди амал қарор додани ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ ваколати васеъро муайян намудааст. Бо дарназардошти муҳимияти ин самти фаъолияти прокуратура боби 7-уми Қонуни Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Тоҷикистон» ба ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқии прокуратура оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрванд, мубориза бо ҷинояткорӣ, дигар ҳуқуқвайронкуниҳо бахшида шудааст. Дар он масъалаҳои зерин мавриди танзим қарор гирифтаанд: предмети ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ, принципҳои ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ, ваколатҳои прокурор оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ, воситаҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои байналмилалии прокуратура, назорат ба риояи қонунҳо ҳангоми амалӣ гардонидани ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқӣ ва ҳалли масъалаҳои, ки аз созишномаҳои байнидавлатӣ ба миён меоянд. Қабули қонуни номбурда ва дигаргунӣ дар сохтори Прокуратури генералӣ, минҷумла таъсиси шӯъбаи муносибатҳои байналмилалӣ, таъминоти ҳуқуқӣ ва маркази ахбор ба тавсеа ёфтани муносибатҳои байналмилалии Прокуратураи генералӣ ва рушди ҳамкориҳо бо прокуратурҳои дигар давлатҳо замина гузошта, заруратеро ба миён овард, ки дарин ҷода фармони Прокурори генералӣ таҷдид назар карда шавад.

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 марти соли 2011, таҳти № 1034 боз дар сохтори Прокуратураи генералӣ дигаргунӣ ба вучуд омада, шӯъбаи муносибатҳои байналмилалӣ, таъминоти ҳуқуқӣ ва маркази ахбор ба Раёсати муносибатҳои байналмилалӣ ва таблиғоти

³⁰² Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо кормандони мақомоти прокуратура аз 13.03.2018 / www.president.tj (санаи муроҷиат 13.03.2018)

³⁰³ Дадабоев А.С. Истиқлолият ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура // Қонуният (маҷаллаи илмию амалӣ ва назариявии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Душанбе, 2012. № 3. (нашри махсус). – С.68.

ҳуқуқӣ табдил дода шуд, ки ин падида шаҳодати дақиқ аст дар умури ривочу равнақи муносибатҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 августи соли 2015, № 539 «Дар бораи сохтори Дастгоҳи марказӣ ва нақшаи идоракунии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар сохтори Прокуратураи генералӣ Раёсати муносибатҳои байналмилалӣ таъсис ёфт. Аини замон фаъолияти раёсати муносибатҳои байналмилалӣ дар асоси фармони Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 феввали соли 2016, № 19 «Дар бораи ташкили ҳамкориҳои байналмиалии ҳуқуқии Прокуратури генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Низомномаи раёсати муносибатҳои байналмилалии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Прокурори генералӣ аз 17 декабри соли 2015, таҳти № 5-261 тасдиқ шудааст, ба танзим дароварда мешавад.

Мувофиқи моддаи 47-и қонун Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофнамуда ҳамкориҳои байналмилалии ҳуқуқиро бо мақомоти хифзи ҳуқуқ ва дигар мақомоти салоҳиятноки давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ба мақсадҳои зерин амалӣ мегардонад:

-ҳимояи ҳуқуку озодиҳои инсон ва шахрванд, мубориза бо ҷинояткории муташаккилона, дигар ҷинояткорӣ ва ҳуқуқвайронкуниҳо;

-ҷуброни зарари аз ҷинояткорӣ расонидашуда, иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ;

-расонидани кӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ аз рӯи парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ;

-ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои трансмиллӣ ва дигар ҷиноятҳо, кофтукови шахсони ҷиноятсодиркарда, барои ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун кашидан ё барои иҷрои ҳукм додани онҳо;

-пешгирӣ кардани расмигардонии пул ва дигар воситаҳои бо роҳи ҷиноят ғуншуда, ба иқтисодиёт воридшавии сармояҳои бо роҳи ҷиноят ҷамъшуда, инчунин дигар шаклҳои ҷиноятҳои иқтисодӣ;

-такмил додани мураттабсозии байналмилалии ҳуқуқӣ, наздикшавии қонунгузори миллӣ дар соҳаи мубориза бо ҷинояткорӣ ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо.

Миёни дигар субъектҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ мавқеи шоиста ва марказиро ҳамкориҳои байналмилалии Прокуратураи генералӣ бо парвандаҳои ҷиноятӣ ташкил дода, дар ин самт фаъолияти густурда ва самаранокро роҳандозӣ менамояд.

Ба андешаи донишмандони тоҷик ҳамкориҳои байналмилалӣ бо парвандаҳои ҷиноятӣ аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун зерсоҳаи мустақили ҳуқуқи муҳофизатии ҷиноятӣ аз

маҷмӯи меъёрҳои қонунгузори миллӣ³⁰⁴ ва санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқие иборат аст³⁰⁵, ки тартиби ҳамкориҳои прокуратура бо дигар мақомоти дахлдор ва шахсони мансабдори ваколатдори давлатҳои хориҷа ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар самти ба амал баровардани тафтишоти пешақӣ³⁰⁶, пешбурди истеҳсолот дар марҳилаҳои судӣ³⁰⁷, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан ва татбиқи ҷазо нисбати ҷиноят содир намуда³⁰⁸, инчунин масъалаи адо намудани ҷазо танзим менамояд.³⁰⁹

Зимнан бояд иброз дошт, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳуқуқии прокуратура аслан дар симои Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфта то кунун як силсила иқдомҳои назаррас дар ин ҷода анҷом дода шудаанд. Мувофиқи иттилои манбаи расмӣ Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ибтидои даврони Истиқлолият – соли 1993 сар карда, то имрӯз бо Прокуратураҳои генералии Федератсияи Руссия, Украина, Гурҷистон, Озарбойҷон,

³⁰⁴ Абдуллоев П.С. Особенности развития международного сотрудничества в сфере уголовного процесса на постсоветском пространстве: формирование и институциональная перспектива // Государство и право. 2017. № 6. – С. 42-51.

³⁰⁵ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиқлолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". С.99-100; Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. 715с.; Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. С. 393.

³⁰⁶ Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (УПК Республики Таджикистан) //авторреферат дис. ... кандидата юридических наук / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2014; Абдуллоев П.С. Становление и развитие института международно-правовой помощи по уголовным делам// Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-3. С. 127-134; Абдуллоев П.С. Актуальные вопросы международно-правовой помощи при собирании доказательств по уголовным делам//Государство и право. 2014. № 3. С. 104-109; Абдуллоев П.С.Международно-правовая помощь при проверке доказательств по уголовным делам// Законодательство. 2013. № 10. С. 81-87; Абдуллоев П.С. Юридическая сила доказательств в сфере уголовного процесса, полученных на территории иностранного государства// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2012. № 5. С. 95-106.

³⁰⁷ Абдуллоев П.С. Формирование института передачи уголовного судопроизводства в рамках международного сотрудничества на постсоветском пространстве //Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2015. № 6. С. 76-88.

³⁰⁸ Абдуллоев П.С. Понятие выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам в постсоветских странах//Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2017. № 1. С. 80-92; Абдуллоев П.С. Правовая природа и виды выдачи лиц в рамках международного сотрудничества в уголовно-процессуальной сфере постсоветских государств// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2019. № 6. С. 13-29; Абдуллоев П.С. Эволюция модели выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2018. № 1. С. 44-53; Абдуллоев П.С. Упрощенный порядок выдачи лиц по уголовным делам при международном сотрудничестве (на примере постсоветских государств) //Государство и право. 2020. № 8. С. 55-64; Абдуллоев П.С. Экстрадиция: что нужно знать о принципах выдачи лиц в странах бывшего СССР//Уголовный процесс. 2018. № 11 (167). С. 78-85; Абдуллоев П. Проблемы выдачи лиц по уголовным делам в рамках международного сотрудничества в странах Центральной Азии в контексте решений европейского суда по правам человека// Законодательство. 2017. № 6. С. 81-86.

³⁰⁹ Абдуллоев П.С. Основания передачи лиц в иностранное государство для отбывания наказания в рамках международного сотрудничества постсоветских стран//Евразийский юридический журнал. 2020. № 4 (143). С. 56-57; Абдуллоев П.С. Процессуальные условия передачи осужденного к лишению свободы для отбывания наказания в иностранном государстве на примере постсоветских стран// Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2020. № 4 (135). С. 111-114.; Абдуллоев П.С. Передача лиц, осужденных к лишению свободы, для отбывания наказания из международных уголовных судебных органов в государство в рамках уголовного процесса постсоветских стран //Уголовная юстиция. 2020. № 15. С. 92-96.

Трумканистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Арманистон, Белару, Прокуратураҳои Олии Халқии Ҷумҳурии Халқии Хитой, Амороти Муттаҳидаи Араб ва як қатр мамолики дигар ҳамкориҳои ҳуқуқиро оид ба ҳамкорӣ ва расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба имзо расонидааст, ки айни замон мавриди амал қарор доранд.³¹⁰

Тайи ин солҳо баҳри барқарор намудани муносибатҳои дучониба бо дигар давлатҳо зиёда аз 100 маротиба вохӯрии Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо намоёндагони расмӣ давлатҳои хориҷи ташкил ва гузаронида шуда, 218 нафар кормандон ба вохӯриҳо, семинарҳо, тренингҳо, чаласаҳо ва диар чамъомадҳо ҷалб гардидаанд. Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ҳамкорӣ намуда, дар ин раванд, дар шаҳри Душанбе солҳои 2005, 2006 ва 2014 чаласаҳои Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои аъзои ИДМ ва чаласаҳои Шӯрои ҳамоҳангсозии Прокуророни генералии давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар сатҳи баланди ташкилӣ гузаронида шудаанд.³¹¹

Дар соли 2014 вохӯрии Прокурори генералӣ бо маърузагари вижаи СММ оид ба шиканча Хуан Мендес дар бинои Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ва гузаронида шуда, аз натиҷааш барои восоҳои ахбори омма гузориш омода гардид ва аз тариқи сомонаҳои интернетии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, АМИТ Ховар, рӯзномаҳои Ҷумҳурият, Садои мардум ва Имруз-Нюс ба маълумоти аҳли ҷомеа расонида шуд. Бо дарки рушди ҳамарӯзаии технологияҳои информатсионӣ, тақвият ёфтани барномаи давлатии ҳукумати электронӣ ва бо дастгирии бевоситаи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники адлия Раҳмон Юсуф Аҳмадзод соли 2015 сомонаи интернетии Прокуратураи Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра аз нав ташкил карда шуда, «Низоми ягонаи мутамаркази дастрас намудани маълумотҳо хизматӣ» ва «Низоми ягонаи мутамаркази почтаи электронии мақомоти прокуратура дар заминаи домени «prokuratura.tj» таъсис дода шуд.³¹²

Вобаста ба густариши муносибатҳо дар самти расонидани ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ байни Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Қирғизистон Созишнома оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ баста шуда, лоиҳаи Созишномаи чорҷубавӣ дар бораи ёрии ҳуқуқӣ, ки он дар худ масъалаҳои

³¹⁰ Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество в сфере уголовного процесса Республики Таджикистан. Применение международно-правовых актов. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2013. – 504 с.; Ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Васоити иттилоотӣ таҳлилӣ. Душанбе, 2019. – 560 с.

³¹¹ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 100.

³¹² Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С. 101-102.

ёрии ҳуқуқӣ оид ба масъалаҳои граждани, чиноятӣ, оилавӣ, тиҷоратӣ, бозпас овардани маҳбусон барои адои минбаъдаи ҷазо ва дигар шаклҳои ёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад, омода карда шудааст³¹³.

Махсус бояд қайд намуд, ки лоиҳаи Созишномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Аморати Муттаҳидаи Араб оид ба боздоди маҳкумшудагон таҳия карда, 17 март соли 2016 дар доираи сафари расмӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Аморати Муттаҳидаи Араб аз ҷониби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазири адлияи АМА дар шаҳри Дубай ба имзо расонида шуд. Санаи 01 декабри соли 2016 дар ҷараёни ташрифи расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Чехия, ки дар он Ҷаноби Олиро Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамроҳи мекарданд, Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ байни Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокуратураи Олии Ҷумҳурии Чехия аз ҷониби Прокуророни генералии ҳар ду кишвар имзо карда шуд³¹⁴.

Аз 20 то 24 март соли 2016 бо даъвати Прокурори генералии Прокуратураи Олии Халқии Ҷумҳурии Халқии Хитой Сао Сзынмин сафари кории Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Халқии Хитой доир гардида, Прокурори генералии Прокуратураи Олии Халқии Ҷумҳурии Халқии Хитой Сао Сзынмин, Прокурори Вилояти Мухтори Синзян-Уйғури Ҷумҳурии Халқии Хитой Нишан Ибраим, Прокурор генералии шаҳри Пекин Сзин Дали ва вазири адлияи Ҷумҳурии Халқии Хитой Ли Чиянг вохуриҳо барпо намуд. Дар натиҷаи вохуриҳо вобаста ба таҳким бахшидани муносибатҳои ҳуқуқӣ ва пешгирии чинояткорӣ, ҳамкорӣ дар самти иҷро намудани шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи ёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Шартномаҳо оид ба бозпас овардани маҳбусон барои адои минбаъдаи ҷазо ва истирдоди чинояткорон, баланд бардоштани таҳассуси кормандони прокуратураҳо, такмили ихтисоси онҳо ва омӯзиши таҷрибаи беҳтарин оиди ҷорӣ намудани системаҳои автоматикунонидашудаи электронии бақайдгирии чиноятҳо ба мувофиқа расиданд³¹⁵.

Дар моҳи августи соли 2016 сафари кории Прокурори генералӣ Юсуф Аҳмадзод Раҳмон ба Арабистони Саудӣ баргузор шуд, ки дар доираи он дар шаҳри Риёз ӯ бо муовини раиси Шӯрои Арабистони Саудӣ доктор Муҳаммад ибни Амин ал-Ҷафрӣ, Прокурори генералии Арабистони Саудӣ Шайх Муҳаммад ибни Фаҳд оли Абдуллоҳ, раиси Суди Олии ин кишвар – Шайх Ғайҳаб ибни Муҳаммад ибни Абдулло ал-Ғайҳаб, Раиси девони

³¹³ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ" Орбита". – С. 102.

³¹⁴ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ" Орбита". – С. 102-103.

³¹⁵ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ" Орбита". – С. 103-104.

Мазолим, раиси ҳайати мудирияти шикоятҳо Холид ибни Муҳаммад ал-Юсуф ва ноиби Вазири адлияи Арабистони Саудӣ Шайх доктор Мансур ибни Юсуф ал-Қаффорӣ, мулоқот анҷом дод. Дар чараёни вохӯриҳо масъалаҳои ҳамкориҳои барои ҳар ду кишвар манфиатбахш ва дигар мавзӯҳои мубрами ҷомеаи ҷаҳонӣ баррасӣ гардида, таваҷҷуҳи зиёд ба рушди ҳамкорӣ дар самти мубориза бо терроризму ифротгароӣ зоҳир карда шуд³¹⁶.

Густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ дар самти мубориза алайҳи ҷинояткорӣ мутаашшакилона, фаромиллӣ, аз қабилӣ терроризм ва экстремизм яке аз самтҳои асосии фаъолияти Раёсат буда, дар давоми солҳои 2015-2016 ҷиҳати истирдоди 45 нафар ҷинояткорони махсусан хавфнок, аз ҷумла 33 нафар аъзои ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва 12 нафар иштирокчиёни амалиётҳои ҷангии домени «Давлати Исломи» дар ҳудуди давлатҳои Ироқу Шом, ки дар ҳудуди кишварҳои хориҷӣ дастгир шудаанд, дархостҳои Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шудаанд³¹⁷.

Ҳамзамон натиҷаи рушди ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Тоҷикистонро давоми солҳои охир аз нишондодҳо дар ҳисоботҳои солони Прокурори генералии мамлакат дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон баръало мушоҳида намуд.

Чунончи, соли 2017 ҷиҳати роҳандозӣ намудани ҳамкориҳои судманди байналмилалӣ, алалхусус дар самти мубориза ба муқобили ҷинояткорӣ фаромиллӣ ва ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои шахрвнадони ҷумҳурӣ дар хориҷи кишвар, корҳои муайян ба сомон расиданд. Дар ҳамин сол ба прокуратураҳои генералии Ҷумҳуриҳои Арманистон, Украина, Беларус ва Узбекистон созишномаҳо оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба имзо расонида, лоиҳаи созишномаҳо бо прокуратураҳои давлати Қувайт, Шохигарии Арабистони Саудӣ ва Ҷумҳурии Австрия таҳия ва барои мувофиқа ирсол карда шуданд. Ҳамчунин лоиҳаи созишномаҳо дар бораи ёрии мутақобилаи ҳуқуқӣ вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ, истирдоди ҷинояткорон ва боздоди маҳкумшудагон таҳия ва тавассути Вазорати корҳои хориҷӣ барои баррасӣ ва мувофиқа ба 59 кишвари хориҷӣ фиристода шудааст. Соли гузашта ҷиҳати пешгирии низоъҳо дар сарҳад ва убури ғайриқонунии он, қочоқи молу маҳсулот, воситаҳои нашъадор, прекурсорҳо ва бо мақсади рушди ҳақморӣ дар самти мубориза бо терроризм ва экстремизм дар шаҳри Гулистони вилояти Суғд ҷаласаи муштаракӣ ҳайати мушовараи прокуратураҳои генералии Ҷумҳурии

³¹⁶ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.104.

³¹⁷ Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиқлолият //Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.105.

Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон доир ва дар натиҷаи он қарорҳои дахлдор қабул гардид.³¹⁸

Ҳамзамон соли 2018 низ дар самти тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ соли бобарор арзёбӣ мешавад. Бо мақсади густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати мубориза ба муқобили ҷиноятҳои муташаккил ва фаромиллӣ, инчунин ғимояи ҳуқуқи манфиатҳои шахрвандони ҷумҳурӣ дар давлатҳои хориҷи, тадбирҳои зарурӣ андешида шуд. Бо прокуратураҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Озарбойҷон созишномаҳои ҳамкорӣ ба имзо расонида шуда, лоиҳаи созишномаҳо бо кишварҳои Малайзия, Швейтсария, Япония, Британияи Кабир, Словакия, Чехия ва Миср таҳия ва ба ин кишварҳо барои мувофиқа ирсол гардидаанд. 20 сентябри соли 2018 дар шаҳри Душанбе бо дастгирии бевоситаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷаласаҳои Шурои ҳамоҳангсозии прокуророни генералии кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва воҳурии прокуророни генералии кишварҳои аъзои Созмони ҳақориҳо Шанхай гузаронида шуд, ки дар онҳо прокуророни генералии 15 давлат ва роҳбарони 6 созмони бонуфузи байналмилалӣ иштирок намуданд.³¹⁹

Соли 2019 бошад оид ба истирдоди ҷинояткорон ба мақомоти дахлдори кишварҳои хориҷӣ 139 дархост ирсол ва 69 нафар дархостшудагон истирдод карда шудаанд.³²⁰

Бо вучуди аз ҳар ҷиҳат мураккаб боқӣ мондани соли 2020 барои мардуми Тоҷикистон ва кулли ҷомеаи ҷаҳон бо дарназардошти пайдоиш ва паҳншавии бемории сироятии навъи коронавирус (COVID-19) бо мақсади густариш додани ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷиҳати мубориза ба муқобили ҷиноятҳои муташаккил ва фаромиллӣ, инчунин, ғимояи ҳуқуқи манфиатҳои шахрвандони ҷумҳурӣ дар давлатҳои хориҷӣ аз ҷониби Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои зарурӣ андешида шуд. Бо прокуратураҳои Федератсияи Россия ва Беларус “Барномаҳои ҳамкорӣ барои солҳои 2020-2021” ба имзо расонида шуда, лоиҳаи чунин созишномаҳо бо кишварҳои Корея, Маҷористон, Ҷумҳури Ислонд Эрон, Арабистони Саудӣ, Шохигарии Баҳрайн аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгирӣ ёфтанд. Мубодилаи амалияи назорати прокурорӣ ва тафтиши пешакии парвандаҳои ҷиноятӣ дар ҷаласаҳои байналмилалӣ тавассути алоқаи видеоӣ муҳокима ва қарорҳои дахлдор қабул гардид. Дар ин давра иҷрои 53 дархости байналмилалӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқи давлатҳои хориҷӣ оид ба расонидани ёрии ҳуқуқӣ таъмин гардида,

³¹⁸ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмон Юсуф Аҳмадзод ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017» / рӯзномаи Садои мардум аз 22 феввали соли 2018, № 23 (3817). – С.2-3.

³¹⁹ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳури Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорат риояи дақиқ ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018» // рӯзномаи Садои мардум аз 2 марти соли 2019, № 35-36 (3985-3986)

³²⁰ Ниг.: Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳури Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои якхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019» // рӯзномаи Садои мардум аз 21 марти соли 2020, № 36-37 (4142-4143)

ҳамчунин аз хориҷи кишвар 16 ҷинояткорӣ дар кофтуков қарордошта ба ҷумҳурӣ баргардонида, ба ҷавобгарӣ кашида шуданд.³²¹

Натиҷаи таҳлилу баррасии фаъолияти ҳамкориҳои байналмилалии мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки он дар солҳои Истиқлоли давлатӣ ба яке аз функцияҳои муҳим ва самтҳои афзалиятноки фаъолияти мақомоти прокуратура табдил ёфта, дар шароити кунунии рушди давлатдорӣ миллӣ бо дарназардошти равандҳои гуногуни ҷаҳонишавӣ ва эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон яке аз фишангҳои муҳиму боэътимод ва василаи муассири таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза бо ҷинояткорӣ муташаккилона, расонидани кӯмаки ҳамдигарии ҳуқуқӣ, ҷуброни зарари аз ҷинояткорӣ расонидашуда, иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ, ошкор ва тафтиши ҷиноятҳои трансмиллӣ ва дигар ҷиноятҳо, кофтукови шахсони ҷиноятсодиркарда, барои ба ҷавобгарии муқарраркардаи қонун кашидан ё барои иҷрои ҳукм додани онҳо ба ҳисоб меравад.

Адабиёт:

1. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (УПК Республики Таджикистан) //автореферат дис. ... кандидата юридических наук / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2014. – 32 с.

2. Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество в сфере уголовного процесса Республики Таджикистан. Применение международно-правовых актов. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2013. – 504 с.

3. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации): монография. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 224 с.

4. Абдуллоев П.С. Материалы по международному сотрудничеству в сфере уголовного процесса постсоветских стран. Душанбе: Эр-граф. 2017. – 715 с.

5. Абдуллоев П.С. Международное сотрудничество по уголовным делам на постсоветском пространстве: монография. Эр-Граф., 2018. – 393с.

6. Абдуллоев П. С. Проблемы выдачи лиц по уголовным делам в рамках международного сотрудничества в странах Центральной Азии в контексте решений европейского суда по правам человека// Законодательство. 2017. № 6. – С. 81-86.

7. Абдуллоев П.С. Актуальные вопросы международно-правовой помощи при собирании доказательств по уголовным делам//Государство и право. 2014. № 3. – С. 104-109

8. Абдуллоев П.С. Основания передачи лиц в иностранное государство для отбывания наказания в рамках международного сотрудничества

³²¹ Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои яқхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020» // Садои мардум. 29 январи соли 2021. № 12 (4274). – С. 4.

постсоветских стран//Евразийский юридический журнал. 2020. № 4 (143). – С. 56-57

9. Абдуллоев П.С. Особенности развития международного сотрудничества в сфере уголовного процесса на постсоветском пространстве: формирование и институциональная перспектива//Государство и право. 2017. № 6. – С. 42-51.

10. Абдуллоев П.С. Передача лиц, осужденных к лишению свободы, для отбывания наказания из международных уголовных судебных органов в государство в рамках уголовного процесса постсоветских стран //Уголовная юстиция. 2020. № 15. – С. 92-96.

11. Абдуллоев П.С. Понятие выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам в постсоветских странах//Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2017. № 1. – С. 80-92

12. Абдуллоев П.С. Правовая природа и виды выдачи лиц в рамках международного сотрудничества в уголовно-процессуальной сфере постсоветских государств// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2019. № 6. – С. 13-29

13. Абдуллоев П.С. Процессуальные условия передачи осужденного к лишению свободы для отбывания наказания в иностранном государстве на примере постсоветских стран // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2020. № 4 (135). – С. 111-114.

14. Абдуллоев П.С. Становление и развитие института международно-правовой помощи по уголовным делам// Вестник Таджикского национального университета. 2014. № 3-3. – С. 127-134

15. Абдуллоев П.С. Упрощенный порядок выдачи лиц по уголовным делам при международном сотрудничестве (на примере постсоветских государств) //Государство и право. 2020. № 8. – С. 55-64

16. Абдуллоев П.С. Формирование института передачи уголовного судопроизводства в рамках международного сотрудничества на постсоветском пространстве // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2015. № 6. – С. 76-88.

17. Абдуллоев П.С. Эволюция модели выдачи лиц в рамках международного сотрудничества по уголовным делам// Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2018. № 1. – С. 44-53

18. Абдуллоев П.С. Экстрадиция: что нужно знать о принципах выдачи лиц в странах бывшего СССР // Уголовный процесс. 2018. № 11 (167). – С. 78-85

19. Абдуллоев П.С. Юридическая сила доказательств в сфере уголовного процесса, полученных на территории иностранного государства // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2012. № 5. – С. 95-106.

20. Абдуллоев П.С., Махмудов И.Т. Правовые основы международного сотрудничества по уголовным делам Генеральной прокуратуры Республики Таджикистан //Пробелы в Российском законодательстве. 2015. № 6. – С. 114.

21. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при проверке доказательств по уголовным делам // Законодательство. 2013. № 10. С. 81-87
22. Дадабоев А.С. Истиклолият ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура // Қонуният (мачаллаи илмию амалӣ ва назариявии Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Душанбе, 2012. № 3. (нашри махсус). – С. 68.
23. Искандаров З.Х. Применени международно-правовых актов в уголовном процессе Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 128 с.
24. Маҳмудов И.Т. Ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018- 2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ», «140- солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айни» ва «70- солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе. ДМТ.2018. – С. 423
25. Маҳмудзода М.М. Таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ дар фаъолияти мақомоти прокуратура дар даврони истиклолият // Нақши мақомоти прокуратура дар давраи соҳибистиклолии кишвар. – Душанбе, 2017. ҶДММ "Орбита". – С.99-105
26. Нақши мақомоти прокуратураи Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолии кишвар. – Душанбе, ҶДММ "Орбита". 2017. – 294 саҳ. (зери таҳрири Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-полковники адлия Раҳмон Ю.А.)
27. Раҳмон. Ю.А. Назорати прокурорӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 390 саҳ.
28. Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмон Юсуф Аҳмадзод ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017» / рӯзномаи Садои мардум аз 22 феввали соли 2018, № 23 (3817).С.2-3.
29. Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорат риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018» // рӯзномаи Садои мардум аз 2 марти соли 2019, № 35-36 (3985-3986)
30. Ҳисоботи Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019» // рӯзномаи Садои мардум аз 21 марти соли 2020, № 36-37 (4142-4143)
31. Ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020» // Садои мардум. 29 январи соли 2021. № 12 (4274). – С. 4.
32. Ҳамкориҳои байналмилалӣ мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Васоити иттилоотӣ таҳлилӣ. – Душанбе, 2019. – 560 с.

ҲАМКОРИИ МУФАТТИШ БО КОРМАНДОНИ ОПЕРАТИВӢ- ЧУСТУЧӢ БО МАҚСАДИ ИСТИФОДАИ НАТИҶАҶОИ ФАЪОЛИЯТИ ОНҶО ДАР МУРОФИАИ ЧИНОЯТӢ

Аҳмадов М.С.,

ассистенти кафедраи криминалистика
ва экспертизаи судии факултети
ҳуқуқшиносии ДМТ

Тел.: (+992) 985759191

E-mail: muhammad_62@mail.ru

Роҳбари илмӣ: Назаров А.Қ., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Муқарриз: Қодирзода Д.С., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҳамкориҳои мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӣ бо мақомоти тафтишӣ бо мақсади истифодаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӣ дар муурофияи чиноятӣ, шартҳои истифодаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӣ дар тафтишот, баҳодихии ин натиҷаҳо аз ҷониби муфаттиш ва инчунин барасмиятдарории онҳо дар муурофияи чиноятӣ барои оғози парванаяи чиноятӣ баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: мақомот, фаъолияти оперативӣ-чустучӣ, тафтишот, муурофияи чиноятӣ, муфаттиш, истифода, натиҷаҳо, чорабиниҳои оперативӣ-чустучӣ, баҳодихӣ ва барасмиятдарорӣ.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЛЕДОВАТЕЛЯ С ОПЕРАТИВНЫМИ РАБОТНИКАМИ В ЦЕЛЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ (МАТЕРИАЛОВ) ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Аҳмадов М.С.,

ассистент кафедры криминалистика и
судебной экспертизы юридического
факультета ТНУ

Тел.: (+992) 985759191

E-mail: muhammad_62@mail.ru

Научный руководитель: Назаров А.К., доктор юридических наук, доцент

Рецензент: Кодирзода Д.С., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы сотрудничества органов оперативно-розыскной деятельности с следственными органами в целях использования результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве, Условия использования результатов оперативно-розыскной деятельности в расследовании, оценки этих

результатов следователем, а также их оформления в уголовном судопроизводстве, их использование в качестве доказательств по уголовному делу.

Ключевые слова: органы, оперативно-розыскная, деятельность, расследование, уголовное производство, следователь, результат, использование, результаты, оперативно-розыскные мероприятия, оценка и оформление

INTERACTION OF THE INVESTIGATOR WITH OPERATIONAL UNITS EMPLOYEES TO USE THE RESULTS (MATERIALS) OF THEIR ACTIVITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Ahmadov M.S.,
applicant of the Department of Criminalistics
and Forensic Expertise, Faculty of Law, TNU
Phone: (+992) 985759191
E-mail: muhammad_62@mail.ru

Scientific adviser: Nazarov A.Q., doctor of science in law, docent

Reviewer: Qodirzoda D.S., candidate of science in law, docent

Annotation: This article discusses the issues of cooperation of the bodies of operational-search activity with the investigative authorities in order to use the results of operational-search activities in criminal proceedings, Conditions for the use of the results of operational-search activities in the investigation, the assessment of these results by the investigator, as well as their registration in criminal proceedings, their use as evidence in a criminal case.

Key words: bodies, operational-investigative, activity, investigation, criminal proceedings, the investigator, results, using the results of operational-investigative activities, assessment and design.

Бо мақсади мубориза бо ҷинояткорӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ аз усулҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (минбаъд - ФОҶ) васеъ истифода мебаранд. Маълумотҳои дар натиҷаи ин фаъолият бадастомада ба сифати асоси эътирофи далелҳо аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ хизмат менамоянд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» (минбаъд – Қонун дар бораи ФОҶ) ва Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КМҶ) имконияти дар муҳофизати ҷиноятӣ истифода бурдани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ пешбинӣ шудааст³²². Истифодаи онҳо дар муҳофизати ҷиноятӣ ба таври сари вақт ошкор кардан, пурра, ҳама тарафа ва объективона тафтиш

³²² Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» аз 25 март с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муҳофизат 18. 03. 2020);

намудани ҷиноятҳо, бахусус ҷиноятҳои махсусан вазнин ва ҷиноятҳои, ки бо роҳи пинҳонӣ содир мешаванд, ба монанди одамкӯшӣ бо маслиҳати пешакӣ, амалҳои террористӣ, гирифтани пора, муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ва ғайраро таъмин менамояд.

Чунин ҷиноятҳоро танҳо тавассути амалҳои тафтишӣ натавонанд пешгирӣ, балки баъзан ошкор кардан ғайриимкон мебошад.

Зарурати фаъолияти якҷояи муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ пеш аз ҳама ба талаботи қонунгузории мурофиаи ҷиноятӣ, ки аз як тараф мақсади ягонаи фаъолияти мақомоти зикршударо муқаррар менамояд ва аз тарафи дигар ба онҳо салоҳияти мухталиф медиҳад, асос меёбад. Масъалаҳои ҳамкорӣ инчунин барои он ба вуҷуд меоянд, ки муфаттиш ва кормандони оперативӣ намоёндагони сохторҳои (ё ин ки мақомоти давлатӣ)-и гуногун мебошанд, фаъолияти онҳо тавассути санадҳои мухталифи қонунгузорӣ ва зерқонунӣ ба танзим дароварда мешавад.

Таҳти мафҳуми ҳамкории муфаттиш ва кормандони оперативӣ-ҷустуҷӯӣ мувофиқаи тарафайни фаъолияти онҳо, ҳалли муштараки вазифаҳои алоҳида, ки барои расидан ба мақсади умумӣ равона гардидаанд, фаҳмида мешавад. Мақсади ҳамкорӣ ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо мебошад. Моҳияти ҳамкории субъектони ишорашуда аломатҳоеро мекушояд, ки ин чараёнро тавсиф менамоянд. Аломати якуми ҳамкории субъектони мазкур хусусияти маърифатии он мебошад. Муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ҳангоми ҳамкории муштарак ҷиноятҳоеро дарк менамоянд, ки дар замони гузашта содир шудаанд. Аломати дууми ҳамкорӣ, ки бевосита аз аломати якум маншаъ мегирад, хусусияти муташаккилонаи он мебошад. Ошкор ва тафтиши ҷиноят натиҷаи меҳнати гурӯҳи калони кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад. Мавқеи махсусро дар ин фаъолият муфаттиш ишғол менамояд, ки аз рӯи вазъи мурофиавии худ роҳбари гуруҳ дар ошкор ва тафтиши ҷиноятҳо ба ҳисоб меравад. Барои ин намуди ҳамкорӣ хусусияти боварикунонӣ (тасдиқкунонӣ) хос мебошад. Дар ҳама ҳолатҳо чунин ҳамкорӣ дар худ амалҳоеро фаро мегирад, ки ба мустақамнамоӣ, бовариҳосилкунонӣ ба фактҳои дар рафти даркнамоӣ бадастомада равона гардидааст.³²³

Самаранокии ҳамкории муфаттиш ва кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз сифати натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ вобастагӣ дорад, ки барои истифодабарӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ ва самтҳои дигари мақсаднок пешниҳод карда мешаванд.

Натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ бо мақсадҳои гуногун истифода шуда метавонанд.

³²³ Раҳимзода Р.Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ зери таҳрири Душанбе 2014с саҳ. 227-281;

Якум, дар асоси онҳо дар як қатор ҳолатҳо масъалаи оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ ҳал карда мешавад. Дар ин ҳолатҳо онҳо ба сифати асосҳо барои оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ баромад менамоянд. Нисбати чунин маводҳо талаботи махсус муқаррар карда мешавад. Онҳо бояд иттилооти кофие дошта бошанд, ки ба аломатҳои ҷиноят ишора менамоянд:

– иттилоот дар хусуси он, ки дар кучо, кай, аз тарафи кӣ, дар кадом шароит ва ҳангоми иҷрои кадом чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ онҳо ба даст омадаанд;

– кадом аломатҳои ҷиноятҳо ошкор гардидаанд;

– иттилоот дар хусуси шахсоне, ки онро содир намудаанд ё дар хусуси шоҳидон;

– дар бораи ҷойи пайдошавии пайҳои ҷиноят ва чораҳои доир ба нигоҳдории онҳо андешидашуда;

– дар хусуси ашёҳо ва ҳуҷҷатҳои дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бадастомада, ки далел шуда метавонанд;

– дар бораи ҳама гуна фактҳо ва ҳолатҳо, ки барои қабули қарор дар бораи оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ ва муайян кардани маҷмӯи амалҳои таъхирнопазири тафтишӣ аҳамият доранд.³²⁴

Иттилооте, ки дар натиҷаҳои пешниҳодшудаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ мавҷуданд, бояд барои хулосаи асоснок баровардан дар хусуси мавҷудияти ҳодиса ва зиддиҳуқуқӣ будани он имконият диҳанд.

Натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ метавонад барои мақсадҳои омода намудан ва анҷом додани амалҳои тафтишӣ ва дигар ҳаракатҳои муурофиавӣ пешниҳод карда шаванд. Дар ин ҳолат онҳо бояд иттилооти зеринро фаро гиранд:

– дар бораи шахсоне, ки аз мақомоти тафтиши пешакӣ пинҳон мешаванд, чунин нияту мақсад доранд ва ё аз ҷазои ҷиноятӣ саркашӣ менамоянд;

– дар хусуси манбаҳои далелҳо, шахсоне, ки ба онҳо ҳолатҳо ва фактҳои барои муқаррар намудани ҳақиқат аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ аҳамиятдошта маълум мебошанд;

– дар бораи ҷойи пайдо шудани олотҳо, воситаҳо ва пайҳои содиршавии ҷиноят, пул ва молу мулк, ки бо роҳи содиркунии ҷиноят ба даст омадаанд, ашёҳо ва ҳуҷҷатҳо, ки бо ҳолатҳои таҳти исботкунӣ қарордошта алоқаманд мебошанд;

– дар бораи робитаҳои хешу таборӣ, корӣ ва дигар робитаҳои шахсоне, ки дар содир намудани ҷиноят даст доранд; оид ба молу мулки ғайриманқул, амонатҳо дар бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии молиявии

³²⁴ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;

ғайрибонкии онҳо, аз ҷумла берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, воситаҳои нақлиёт, дар хусуси ҷойи ҷойгиршавии шахсон ва молу мулки зикршуда;

– дар бораи мавҷудияти молу мулки дигар, ки эҳтимол ба он ҳабс гузошта шуда бошад;

– дар бораи шахсони ҳуқуқӣ, муассисон, иштирокчиён ва ё моликон, ки молу мулки онҳо ба шахрвандони дар содир намудани ҷиноят дастдошта, хешу табор ва шахсони ваколатдори онҳо тааллуқ дорад;

– дар хусуси мутобиқати сатҳи зиндагӣ ба қисми харчу сарфи бучети оилавӣ, сафарҳои хориҷӣ.³²⁵

Илова бар ин, натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ҳамчунин иттилоотеро фаро гирифта метавонанд, ки имкон медиҳанд амсилаи психологии шахсони дар содир намудани ҷиноят дастдошта барои муайян кардани тактикаи гузаронидани ҳаракатҳои тафтишӣ муқаррар карда шавад.

Қаблан дар адабиётҳо нуқтаи назар дар хусуси тартиби истифодаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар муҳофизатии ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳои, ки онро шартан ба марҳилаҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст, ибраз мегардид:

– пешниҳод намудани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба мақомоти таҳқиқу муфаттиш;

– тафтиши қонунӣ будани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ки дар ҷараёни гузаронидани онҳо натиҷаҳои пешниҳодшуда ба даст омадаанд;

– дар муҳофизатии ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳои истифода бурдани натиҷаҳои пешниҳодшудаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ.³²⁶

Дар марҳилаи пешниҳоди ташаббус дар гирифтани натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз тарафи мақомоти таҳқиқу тафтишӣ метавонад муқаррароти м. 86 КМҶ ба асос гирифта шавад. Инчунин ташаббуси пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба мақомоти таҳқиқи ҷиноятӣ метавонад аз мақомоте содир гардад, ки ин фаъолиятро амалӣ менамояд.

Таҳти пешниҳоди натиҷаҳо аз тарафи воҳидҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба мақомоти пешбарандаи таҳқиқу тафтишӣ дар асоси қарор, аз ҷумла пешниҳоди ҳуҷжатҳои оперативӣ-хизматӣ барои ба маводҳои парвандаи ҷиноятӣ замима кардан ё ин ки барои тафтиш ва баҳодиҳии онҳо, инчунин нигоҳдорӣ мутобиқи қоидаҳои муқарраршуда фаҳмида мешавад.

Шакли ошкорой пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва тартиби қабули онҳо дар КМҶ ҚТ ва Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” танзими худро ёфтаанд³²⁷³²⁸.

³²⁵ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;

³²⁶ Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 86 с.;

Аммо дар Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ” аз 25 март 2011 сол дар хусуси ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ, ки натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуиро инъикос менамоянд, ҳеҷ чиз гуфта нашудааст. Аз ин бар меояд, ки дар фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ тамоми шаклҳои қайди иттилооти ҷамъоваришуда (вербалӣ (шифоҳӣ), нақшавӣ, ашёӣ ва намунавӣ), инчунин комбинатсияи мухталифи онҳо истифода бурда мешавад. Ҳамин тавр, иттилооти дар рафти гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ бадастомада, дар маводҳои зерин мустақкам шуда метавонанд:

– дар ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ (баёнот, маълумотнома, ахборот, санад, ҳисобот ва м.и.), ки аз тарафи шахсони анҷомдиҳандаи ин чорабиниҳо тартиб дода шудаанд, инчунин объектҳои ба ин сарчашмаҳои хаттӣ замимагардида;

– дар воситаҳои техникии қайду сабт (дар маводҳои сабти фото, кино, видео, аудио, овозҳо ва ғ.);

– дар баёнотҳои шахсоне, ки дар чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ иштирок менамоянд;

– дар паёмҳои сарчашмаҳои махфӣ.³²⁹

Шиносоӣ бо ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ имкон медиҳад мутобиқати маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ ба шароитҳои, ки барои ҳалли масъалаи қонунгардонии онҳо дар муруфияи ҷиноятӣ зарур мебошанд, муқаррар карда шавад.

Пешниҳоди маводҳо дар худ инҳоро фаро мегирад:

– қабули қарор дар хусуси таҳвили маводҳо ба мақомоти пешбарандаи муруфияи ҷиноятӣ, ки дар он бояд ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматӣ ва ашёҳову ҳуҷҷатҳои номбар карда шаванд, ки ҳангоми амалисозии чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ ба даст омадаанд ва метавонанд сабаб ва асос барои оғоз намудани парвандаи ҷиноятӣ, сарчашмаҳои далелҳо бошанд ё ин ки ҳолатҳои муқаррар созанд, ки ба предмети исботкунӣ дохиланд ё ин ки дар ташаккули дигар далелҳо мусоидат менамоянд;

– барасмиятдорории ҳуҷҷати ҳамроҳикунанда ва таҳвили амалии маводҳо: муросилоти почта, дастӣ ё ин ки бо тарзи дигар таҳвил додан.

Дар қарор оид ба пешниҳоди натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ бояд инҳо инъикос ёбанд: номи чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ, ки дар натиҷаи он маводҳои пешниҳодшаванда ба даст омадаанд; дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ маҳз кадом маълумотҳо ба даст омадаанд; аз тарафи кӣ ба даст оварда шудаанд, яъне кӣ чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуиро гузаронид ва кӣ дар он иштирок намуд (корманди

³²⁷Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ” аз 25 март 2011 сол таҳти №687 м.11

³²⁸ Кодекси муруфияи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 декабри соли 2009 № 564. моддаҳои 72,84,86

³²⁹ Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 11 с.;

мақомоти оперативӣ, инчунин шахсоне, ки ба ӯ мусоидат намуданд); дар кадом шароит чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯй гузаронида шудаанд; худи факти пешниҳоди ашё ё ҳуҷҷат (мазмунӣ он, ки мансубияти онро ба парванда муайян мекунад); ба таври дақиқ ишора намудани тавсифоти воситаҳои техникӣ, агар онҳо дар рафти чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯй истифода шуда бошанд (ин пеш аз ҳама, дар ҳолатҳои лозим аст, вақте ки дар ҷараёни тафтишот зарурати гуш кардан ё ин ки фитаҳои аудио ва видеоӣ тавассути дастгоҳҳои техникӣ ба миён меояд); пешниҳод дар бораи он, ки маводҳои пешниҳодшуда дар муҳофизат чинотӣ бо кадом тарз истифода бурда шаванд (истифодабарӣ ба сифати сабабҳо ва асосҳои оғоз намудани парвандаи чинотӣ, омода намоед ва анҷомдиҳии ҳаракатҳои тафтишӣ ва дигар ҳаракатҳои муҳофизатӣ, истифодабарӣ ба сифати исботкунӣ аз рӯи парвандаи чинотӣ); иттилоот дар хусуси имконияти истифодабарии шахсони мушаххас, ки дар чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯй, гузаронидани ҳаракатҳои тафтишӣ (нишон дода шаванд, ки маҳз кадом ҳаракатҳо) иштирок намудаанд, инчунин дар бораи чораҳои пешбинишудаи ҳимояи ин шахсон; пешниҳод оиди ба парвандаи чинотӣ замима кардани маводҳои пешниҳодшаванда.

Ба қарор ҳуҷҷатҳои оперативӣ-хизматие, ки натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯиро инъикос менамоянд, инчунин дигар ашёҳо ва ҳуҷҷатҳо замима карда мешаванд.

Худи факти пешниҳоди маводҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй маъноӣ ба низоми далелҳо ҷорӣ намудани онҳоро надорад. Марҳилаи дуҷуми қонунигардонии натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯй дар муҳофизат чинотӣ, амали муфаттиш оид ба тафтиш ва баҳодиҳии онҳоро дар бар мегирад. Дар ин маврид, сухан на дар хусуси анҷомдиҳии амалҳои мушаххаси муҳофизатӣ, балки дар хусуси тафтиши мувофиқати онҳо ба Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй” меравад. Ҳангоми тафтиши қонунӣ будани анҷомдиҳии чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯй муфаттишро зарур меояд, муътақид шаванд, ки онҳо мутобиқи қонунгузори танзимкунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй анҷом дода шудаанд.

Дар ҷараёни амалисозии чунин тафтиш муфаттишро зарур меояд, ки ба ҳолатҳои зерин таваҷҷуҳи бештар зоҳир намояд:

а) оё дар Қонуни фаъолияти оперативӣ-чустучӯй чорабиниҳои, ки дар натиҷаи гузаронидани онҳо маводҳои пешниҳодшуда ба даст оварда шудаанд, пешбинӣ шудааст. Дар доираи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй танҳо ҳамоно чорабиниҳои амалӣ шуда метавонанд, ки номгуӣ онҳо дар Қонуни мазкур пешбинӣ шудааст;

б) оё чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯй аз тарафи воҳиди мақомоти оперативие гузаронида шудааст, ки вай ваколатдор мебошад. Дар моддаҳои 6 ва 13 Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯй”

номгӯи мақомоте, ки ҳуқуқи амалисозии чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуиро доранд, пешбинӣ гардидааст;

в) оё чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ барои ноил шудан ба он мақсадҳо ва ҳалли он вазифаҳои, ки дар қонун муқаррар шудаанд, гузаронида шудаанд? Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ барои ҳалли вазифаҳои, ки дар Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ” пешбинӣ нашудаанд, иҷозат дода намешавад³³⁰;

г) оё барои гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ асосҳои гузаронидани ин чорабиниҳо мавҷуд буданд ё не?

Вайрон намудани талаботҳои зикршуда натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуиро безътибор сохта, боиси манъи истифодаи онҳо дар ҷараёни исботкунӣ мегардад.

Натиҷаи мусбии тафтиши дар боло зикршуда имкон медиҳад дар хусуси имконпазирии дар тафтиши парвандаи ҷиноятӣ ба сифати сарчашмаи далелҳо истифода бурдани маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ қарор қабул карда шавад. Дар ин сурат, дар бораи ба парвандаи ҷиноятӣ замима кардани маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ қарор бароварда мешавад.

Минбаъд натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ бояд тафтиш гардида, қонунӣ будани онҳо бо қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ ва қонунгузории фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ мустаҳкам карда шаванд ва танҳо дар ин маврид онҳо ба сифати далелҳои дар мурофиаи ҷиноятӣ эътироф мешаванд.³³¹

Марҳилаи мазкур, ки ҳаракатҳои мурофиавиро фаро мегирад, аз унсурҳои зерин иборат мебошад:

- мустаҳкамнамоии мурофиавии натиҷаҳои бадастомадаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ аз тарафи муфаттиш;
- тафтиши натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ бо ёрии воситаҳо ва тарзҳои мурофиавӣ;
- эътирофи аҳамияти исботкунии маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ.

Масалан, агар аз тарафи муфаттиш сабтҳои овозӣ ва видеоии бо гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷуӣ бадастомада пешниҳод карда шаванд, пас бояд ҳаракатҳои зерин анҷом дода шаванд:

1) сабтҳои овозӣ ва видеоӣ мутобиқи меъёрҳои Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ гӯш ва тамошо карда шаванд;

³³⁰ Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷуӣ” аз 25 март с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи мурочиат 18. 03. 2020) м.б;

³³¹ Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 119 с.;

2) шахсоне, ки сабти аудио ва ё видеоро анҷом додаанд, ба сифати шоҳид аз рӯи ҳолатҳои сабт пурсида шаванд;

3) дар бораи ба сифати далели моддӣ аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ замима намудани сабтҳои аудио ва видео протокол тартиб дода шавад.

Дар тамоми ҳуҷҷатҳои дар боло ишорашуда, ки аз тарафи кормандони мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва муфаттиш тартиб дода шудаанд, ба таври ҳатмӣ тамоми мушаххасоти воситаҳои техникии истифодашуда қайд карда мешавад.

Расмиёти қонунигардонии натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар муҳофизати ҷиноятӣ ҳамкориҳои муфаттиш ва кормандони оперативиро дар тамоми марҳилаҳои дар боло баррасигардида талаб менамояд. Анҷомдиҳии тафтиш ва баҳодиҳии маводҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз рӯи нақшаи дар боло пешниҳодшуда, эътирофи таалуқият, ҷоизият ва саҳеҳияти онҳо имконияти истифодаи онҳоро дар исботкунӣ аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ таъмин менамояд.

Адабиёт:

1. Қонуни ҶТ “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” аз 25 март с. 2011 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муҳоҷият 18. 03. 2020);

2. Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ ҶТ аз 3 декабри с.2009 [Захираи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи муҳоҷият 18. 03. 2019);

3. Раҳимзода Р.Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ зери таҳрири Душанбе 2014с саҳ. 227-281;

4. Хлус А.М. Этапы легализации материалов оперативно-розыскной деятельности в процессе расследования уголовных дел / А. М. Хлус // Вести Института современных знаний. – 2002. – № 3-4. – 125с.;

5. Оперативно-розыскная деятельность и уголовный процесс. Учебно-практическое пособие. М., 2002. – 86 с.;

6. Танкевич О.В. Отдельные вопросы деятельности оперативно-розыскных подразделений по взаимодействию со следствием при раскрытии и расследовании преступлений // Проблемы правоприменительной деятельности в Республике Кыргызстан: Материалы респ. науч. Конф., 28-29 марта 2003 г., Гродно. В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. Р.Н. Ключко. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 223 с.;

7. Дворкин А.И., Самойлов Ю.М., Исаенко В.Н., Ризаев А.Ш. Расследование похищения человека: Методическое пособие. – М., 2000. – 112 с.;

**КРИМИНАЛИСТИКА; ФАЪОЛИЯТИ СУДӢ-ЭКСПЕРТӢ;
ФАЪОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ЧУСТУЧӢӢ (ИХТИСОС: 12.00.12) –
КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.12)**

МЕХАНИЗМ ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕДОВ НА ПУЛИ И ГИЛЬЗЫ

Назаров Аваз Кувватович,

кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой криминалистики
и судебно-экспертной деятельности
юридического факультета Таджикского
национального университета

Тел.: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается проблемы механизма образование следов на пули и гильзы. Особое внимание обращается на то, что оружие применяется при совершение некоторых видов преступление и экспертам приходится выяснит признаки и следов оружия на пули и гильзы. Традиционно в криминалистике принято подразделяют процесс выстрела на три стадии: первое стадия – это заряджение оружия, вторая стадия выстрел и третья стадия извлечение из патронника стреляной гильзы. Во всех стадиях могут образоваться следы выстрела, поэтому механизм их образования необходимо рассматривать вместе с механизмом выстрела. Все указанные следы могут быть обнаружены на месте происшествия. Осмотр и изучение их самим следователем или при содействием специалиста позволяют выяснит обстоятельства, помогающие раскрыт преступление. Обнаружение их и осмотр должны быть соответствующим образом процессуально и технический оформлены

Ключевые слова: Криминалистика, баллистика, экспертиза, огнестрельного оружия, заряджение, выстрел, патрон, картечи, дроб, следы, механизм образования.

МЕХАНИЗМИ БАВУЧУДОИИ ПАЙӢО ДАР ТИР ВА ГИЛЗАӢО

Назаров Аваз Кувватович,

номзади илмӢои ҲуқуқшиносӢ, дотсент,
мудири кафедраи криминалистика ва
фаъолияти судӢ-экспертии факултети
Ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Тел.: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи масъалаҳои механизми ба вучудоии пайҳо дар тир ва гилзаҳо меравад. Диққати махсус ба он дода шудааст, ки силоҳ дар раванди содир намудани баъзе намудҳои ҷиноятҳо истифода карда мешавад ва дар ин асно коршиносонро вазифадор месозад, ки пайҳои тири парондашударо дар гилзаҳо ва тирҳо муайян созад. Дар илми криминалистика раванди тирпаронданро ба се давраи муайян тақсим карда шудааст: давраи аввал ин ғаёл гардониило силоҳ мебошад, давраи дуюм парондани тир ва давраи сеюм аз тирдон берун шудани гилзаи парондашуда мебошад. Дар ҳамаи давраҳо мумкинаст пайҳои тирпарони бавучуд ояд, аз ин ру механизми ба вучудомадани пайро бояд дар як маврид бо механизми тирпарони дида баромада шавад. Тамоми пайҳо мумкинаст дар ҷои ҳодиса ёфт кара шаванд. Азназаргузарониило ва таҳқиқи онҳо аз тарафи муфаттиш ва ё бо ёриило мутахассис ба муайян кардани ҳолатҳои ки барои ошкор кардани ҷиноят мусоидаткунанда имконият медиҳанд. Азназаргузарониило пайҳои номбурда бояд мутобиқи ба қоидаҳои муруфиавиило ва техники криминалисти ба расмият дароварда шаванд.

Калидвожаҳо: Криминалистика, баллистика, экспертиза, силоҳи оташфишон, ғаёл гардониило, тирпарониило, патрон, сочма, пайҳо, механизми бавучудой.

MECHANISM OF TRACE FORMATION ON BULLETS AND CASES

Nazarov Avaz Kuvvatovich,

candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminalistics and Forensic Activity of the Law Faculty of the Tajik National University

Phone: (372) 21 7711

E-mail: avazjonn@mail.ru

Annotation: This article deals with the problems of the mechanism of formation of traces on bullets and cartridges. Special attention is drawn to the fact that weapons are used in the commission of certain types of crime and experts have to find out the signs and traces of weapons on bullets and casings. Traditionally, in criminology, it is customary to divide the process of firing into three stages: the first stage is the loading of weapons, the second stage is the shot and the third stage is the extraction of the spent cartridge case from the chamber. In all stages, traces of a shot can be formed, so the mechanism of their formation must be considered together with the mechanism of the shot. All these traces can be found at the scene of the accident. Inspection and study of them by the investigator or with the assistance of a specialist allow you to find out the circumstances that help solve the crime. Their detection and inspection should be appropriately procedural and technically designed.

Keywords: Criminalistics, ballistics, examination, of firearms. charging shot, cartridge, buckshot, the fraction, mechanism of education.

За последнее время криминалистика продвинулась вперед в увеличении арсенала своих методов, в основном за счет средств практического действия, оказавшись вместе с тем в положении, когда для дальнейшего движения вперед потребовалось расширения такого важного элемента развития, как теория и практика судебно-баллистической экспертизы. Важное место в судебной экспертизе занимает судебно-баллистическая экспертиза.

Применение ручного огнестрельного оружия при совершении преступлений сопровождается образованием на месте преступлений, находящихся на нем предметах, а также в используемых оружии и боеприпасах специфических следов, которые в криминалистике называются следами выстрела.

Разработкой методов и средств обнаружения и исследования следов выстрела занимается судебная баллистика. Научно-технические приемы и средства исследования судебно-баллистических объектов позволят установить ряд важных обстоятельств, которые помогают обнаружить притупление, выявить виновных и условия, способствовавшие совершению преступления.

Разрабатывая приемы и средства обнаружения и исследования судебно-баллистических объектов, криминалистика использует данные военной науки- баллистики, на основе которых решает свои специфические проблемы идентификации и установления групповой принадлежности огнестрельного оружия по следам на пулях и гильзах, определяется принадлежности объекта к огнестрельному оружию, установления пригодности его к стрельбе, определения по следам выстрела расстояния, с которого он был произведен, механизма образования пробоев в пораженном объекте. При исследовании судебно-баллистических объектов, например остаток пороха, пыжей или заменителей, дроби, могут быть, использованы отдельные химические и физические методы.

В науке криминалистике обычно под понятием баллистика понимается как отрасль криминалистике или точнее как отрасль техники криминалистике которое изучает закономерности возникновения следы использование огнестрельного оружия, боеприпасы, кроме того изучение закономерности возникновения, собирание и исследование огнестрельного оружия и боеприпасов. По поводу понятия криминалистическое баллистики имеется много однородных позиции у авторов. Панталева И. Ф. отмечает, что «судебная баллистика это отрасль криминалистической техники изучающая ручное огнестрельное оружие, боеприпасы к нему, следы выстрела как вещественные доказательства по уголовным делам». Аналогичную позицию поддерживают и другие авторы науки о криминалистике. Однако нужно отметить, что в российских литературах указано что развитие баллистики неразрывно связано с именами

профессоров В.Ф. Червакова и Б.М. Комаринца, работы которых, посвященные криминалистическому изучению оружия и его идентификации по пулям и гильзам легли в основу этого раздела криминалистики.

Одной из апробированных форм использования новейших достижений науки и техники при расследовании преступлений является проведение судебно-баллистической экспертизы. Вопрос о том, когда и для решения каких вопросов необходимо назначить баллистическую экспертизу, должен быть решен в каждом конкретном случае с учетом обстоятельств дела. Как показывает, следственно-экспертная практика, многие следователи к назначению баллистических экспертиз, тщательно готовят материалы и вещественные доказательства, подлежащие исследованию, всесторонне обосновывают необходимость назначения экспертизы и грамотно формулируют вопросы, поставленные на разрешение эксперта.

Для установления важности обстоятельств уголовного дела нужно изучить на месте происшествия следы выстрела. Традиционно в криминалистике принято подразделять процесс выстрела на три стадии: первая стадия это зарядка оружия, вторая стадия выстрел и третья стадия извлечение из патронника стреляной гильзы. Во всех стадиях могут образоваться следы выстрела, поэтому механизм их образования необходимо рассматривать вместе с механизмом выстрела.

Это деление правильно, поскольку соответствует последовательности взаимодействия частей оружия при выстреле. С точки зрения В.Н. Просвирина такая классификация не раскрывает полностью механизма образования следов и предлагает все следы на гильзах делить на две группы. В первую группу входят следы в образовании которых принимает участие то есть пирогазовые следы. Вторая группа следов, в образовании которых выстрел участия не принимает, названа следы пребывания.

Предложенная В.Н. Просвириным классификация отличается от ранее имевшихся тем, что во вторую группу им включены следы первой и третьей групп прежней классификации (следы, образующиеся при зарядке оружия и выбрасывании стреляной гильзы), а также более четким определением их значения для отождествления оружия.

Для того, чтобы соответствовать определенному оружию, уместно лишь динамические следы стрелкового отражения, образованного из стенки вдоль его пути. Сравнительное исследование пули, собранного с места происшествия, проводится непосредственно по пули, произведенному при проведении экспериментального выстрела.

Зарядка оружия - затвор отводится назад, в патронник вводится патрон, затвор досылается вперед и запирает ствол. «В рассматриваемой стадии ударно-спусковой механизм становится на боевой взвод, боевая пружина сжимается, зуб выбрасывателя заскакивает в кольцевую проточку или за шляпку, оставляя при этом на ее ребре динамический след в виде трасс от особенностей зуба выбрасывателя.

Следы заряжания в виде слабых (продольных) царапин (динамические следы) остаются на корпусе и фланце гильзы от загибов магазина, нижней поверхности затвора и патронника. Маленькие группы трасс, располагающиеся одна за другой у края дна гильзы, на ее фланце и в проточке - результат воздействия зацепа выбрасывателя, заскакивающего за фланец гильзы. Передний срез затвора при досылании патрона оставляет иногда статический след у края дна гильзы. Из этой группы следов практический интерес представляют прежде всего следы выбрасывателя, реже – досылателя».

Выстрел для производство выстрела необходимо нажать на спусковой крючок, в результате которого ударник срывается с боевого взвода, под действием пружины идет вперед и бойком ударят по капсюлю, образуя на нем объемной статический след, воспроизводящий особенности внешней поверхности бойка.

При выходе из гильзы снаряд встречается сначала со снарядным входом в канал ствола, а затем и со всей поверхностью канала ствола, профиль которого зависит от его сверловки.

Следы образующего непосредственно при выстреле, дают основание во всех случаях сделать вывод о том, что гильза отстрелена из конкретного экземпляра оружия. Однако к следам выстрела относятся и другие следы изменяются в зависимости от того, в каких условиях они образуются.

Следы от канала ствола получается широким и коротким. Он имеет цилиндрическую поверхность с трассами или без них, что свидетельствует о наличии или отсутствии неровностей на последнем контактном участке поверхности канала ствола. Подобный след образуется в цилиндрической части канала ствола. При прохождении через переходную часть в чоковое сужение пуля иногда развертывается, и тогда на ней образуется второй след от канала ствола. Второй след может находиться на некотором расстоянии от первого, соприкасаясь с ним или в определенной степени перекрывая его.

Определение признаки стрелочных следов, обнаруженные в затронутых преградах, подразделяются на следующие виды:

- 1) механические повреждения;
- 2) Температурные повреждения (истекшие от выбросов), выражаемые сжиганием;

При перезаряжании (автоматическое) оружия затвор отводится назад при этом зуб выбрасывателя надавливает на переднюю поверхность закраины и вытаскивает стреляную гильзу из патронника. Отходя назад вместе с затвором, гильза ударяется об отражатель и выбрасывается из оружия в определенном направлении. В данной стадии на передней поверхности шляпки при вытягивании гильзы из патронника остаются следы зуба выбрасывателя, а с противоположной стороны шляпки-след отражателя. Оба следа могут быть использованы при установлении групповой принадлежности и идентификации оружия.

Идентификационная значимость следов выбрасывателя многими учёными до недавних пор оценивались не очень высоко, что в общем-то соответствовало их действительному значению.

«Все указанные следы могут быть обнаружены на месте происшествия. Осмотр и изучение их самим следователем или при содействии специалиста позволяют выяснит обстоятельства, помогающие раскрыт преступление. Обнаружение их и осмотр должны быть соответствующим образом процессуально и технический оформлены»³³².

(При осмотре пули указывается ее устройство (оболочечная, полу оболочечная или без оболочечная), форма носовой части (остроконечная, трехконечная, тупоконечная или оживальная), размеры, наличие следов полей, нарезов, их количество, направления, ширина угол наклона и др)³³³.

«При осмотре гильзы фиксируется ее форма (цилиндрическая, бутылочная), размеры дульца, корпуса, шляпки, наличие следов на капсуле и других частях корпуса гильзы, маркировочные обозначения на шляпке гильзы и др.

При обнаружение дроби и картечи фиксируется их количество, размеры, форма зоны рассеяния на преграде повреждения»³³⁴.

Литература:

1. Беляков А.А., Матюшенков А.Н., Попова Г.В. Оружиеведение: Часть 3. Судебная баллистика. Учебное пособие. Челябинск, 2004
2. Билызный И.Л. Экспертиза ручного огнестрельного оружия новых образцов по следам на пулях и гилзах., Теория и практика криминалистической экспертизы. М.1958 №5. –С.25-48.
3. Колмаков В.П. Криминалистика. Киев 1969. -С.266
4. Комаринец, Борис Максимович. Судебно-баллистическая экспертиза огнестрельного оружия [Текст] : Автореферат дис. на соискание ученой степени доктора юридических наук. (12.00.09) / Прокуратура СССР. Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. - Москва: [б. и.], 1975. - 48 с.
5. Криминалистика: учебник для бакалавров / под ред. Л.В. Бертовского. — Москва: РГ-Пресс, 2018. — 960 с
6. Лямина Е.Я. Криминалистика. М.1966. 606с.
7. Панталеев И.Ф. Криминалистическая техника. М.1982. –С34.
8. Черваков, Василий Федорович. Судебная баллистика [Текст] / проф. В. Ф. Черваков; Переплет: М. И. Эльцуфен; Всес. ин-т юрид. наук. - Москва: Юрид. изд., 1937 (17 ф-ка нац. книги треста "Полиграфкнига"). - Переплет, 248 с.
9. <http://geum.ru/com/index-554.php>
10. https://studopedia.ru/3_20634_ponyatie-predmeta-kriminalistiki.html

³³² Колмаков В.П. Криминалистика. Киев 1969. -С.266

³³³ https://studopedia.ru/3_20634_ponyatie-predmeta-kriminalistiki.html

³³⁴ <http://geum.ru/com/index-554.php>

**ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ (ИХТИСОС:
12.00.14) –****АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ
ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)****ЦЕЛЬ СУБЪЕКТА УПРАВЛЕНИЯ, КАК ОСНОВА
КОНТРАКТНОЙ СИСТЕМЫ В СФЕРЕ ЗАКУПОК И КРИТЕРИЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ СПОСОБОВ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАКУПОЧНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ****Мараев Кирилл Егорович,**преподаватель кафедры
криминологии Московского
университета МВД России имени
В.Я. Кикотя, к.ю.н.**E-mail:** forvater_slik@mail.ru**Валиев Навруз Дустмуродович,**начальник кафедры
административного права и
административной деятельности
факультета №4 Академии МВД
Республики Таджикистан, к.ю.н.**E-mail:** nav-0188@mail.ru

Аннотация: Работа посвящена поиску критерия эффективности моделей организации закупочной деятельности государственных органов. В статье представлены позиции различных исследователей о наиболее эффективной модели организации закупочной деятельности и проанализирован термин «эффективность». В ходе рассуждений авторы пришли к выводу, что такая универсальная модель отсутствует, а её эффективность определяется целью, которая достигается применяемой субъектом управления организационной системой.

Ключевые слова: система государственных закупок, способ организации закупочной деятельности, субъект управления, эффективность

**ҲАДАФИ СУБЪЕКТИ ИДОРАКУНӢ, ҲАМЧУН АСОСИ НИЗОМИ
ШАРТНОМАВӢ ДАР СОҲАИ ХАРИД ВА МЕЪЁРИ САМАРАНОКИИ
УСУЛҲОИ ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ХАРИД****Мараев Кирилл Егорович,**устоди кафедраи криминологияи
Донишгоҳи ВКД-и Москваи
Федератсияи Россия ба номи В.Я.
Кикотя, н.и.х.

E-mail: forvater_slik@mail.ru

Валиев Навруз Дустмуродович,
сардори кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва
фаъолияти маъмурии факултети №4-
и Академияи ВКД-и Ҷумҳурии
Тоҷикистон, н.и.х.
E-mail: nav-0188@mail.ru

Фишурда: Кор ба дарёфти меъёри самаранокии моделҳои ташкили фаъолияти хариди мақомоти давлатӣ бахшида шудааст. Дар мақола мавқеи муҳаққиқони гуногун оид ба модели самарабахши ташкили фаъолияти харид пешниҳод карда шуда, истилоҳи "самаранокӣ" таҳлил карда шудааст. Дар ҷараёни мулоҳизаҳо муаллифон ба хулосае омаданд, ки чунин як модели универсалӣ вучуд надорад ва самаранокии он бо ҳадафе муайян карда мешавад, ки тавассути системаи ташкилии истифодашавандаи субъекти идоракунии ба даст оварда мешавад.

Калидвожаҳо: системаи хариди давлатӣ, усули ташкили фаъолияти харид, субъекти идоракунии, самаранокӣ.

THE PURPOSE OF THE MANAGEMENT ENTITY AS THE BASIS OF THE CONTRACT SYSTEM IN THE FIELD OF PROCUREMENT AND THE CRITERION FOR THE EFFECTIVENESS OF THE METHODS OF ORGANIZING PROCUREMENT ACTIVITIES

Maraev Kirill Egorovich,
lecturer at the Department of
Criminology, Moscow University of the
Ministry of Internal Affairs of Russia
named after V. Ya. Kikotya, Ph.D.
E-mail: forvater_slik@mail.ru

Valiev Navruz Dustmurodovich,
head of the Department of
Administrative Law and Administrative
Activities of Faculty No. 4 of the
Academy of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Tajikistan,
Ph.D.
E-mail: nav-0188@mail.ru

Annotation: The work is devoted to the search for criteria for the effectiveness of models for organizing procurement activities of state and municipal bodies. The article presents the positions of various researchers on the most effective model of organization of procurement activities and analyzes the

term "efficiency". In the course of reasoning, the author came to the conclusion that there is no such universal model, and its effectiveness is determined by the goal that is achieved by the organizational system used by the subject of management.

Keywords: public procurement system, method of organization of procurement activities, subject of management, efficiency

Контрактная система в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд функционирует уже более десяти лет. За это время она подверглась не малой критике как со стороны теоретиков, так и практиков. Громоздкость нормативно правовой базы, сложность закупочной процедуры, высокая коррупционность сферы закупок, неоднозначная правоприменительная практика, вызванная несовершенством законодательства, и другие недостатки – все это является не только предметом критики контрактной системы в сфере закупок, но и существенно снижает ее эффективность.

Проблема повышения эффективности государственных закупок волнует умы многих исследователей. Действительно, как же организовать закупочную деятельность, чтобы добиться от нее максимальной эффективности? Представляется, что универсального решения поставленного вопроса не имеется, однако в науке предпринимались попытки найти такое решение.

Одни авторы связывают повышение эффективности с таким способом организации закупок, как централизация. Например, Яровой А. В. в ходе проведенного исследования пришел к выводу, что «При осуществлении поставок товаров для государственных нужд в качестве государственного заказчика должен выступать единый специальный орган государства, в компетенции которого определена функция участия от имени публично-правового образования в отношениях по удовлетворению государственных нужд»³³⁵.

Другие считают, что наибольшая эффективность достигается при смешанной форме организации закупочной деятельности. Например, А.В. Курдаков и А.И. Орлов считают, что «ни централизация, ни децентрализация не имеют решающих преимуществ и недостатков. Необходимо искать баланс между централизацией и децентрализацией, а также разрабатывать новые формы с учетом применения новых цифровых технологий»³³⁶

Иные склоняется к выводу, что наибольшая эффективность государственных закупок достигается при децентрализованном способе организации государственных закупок, например, Науменко С.Н.

³³⁵ Яровой А.В. Поставка товаров для государственных нужд: автореф. ... канд. юр. наук. Екатеринбург, 2005.

³³⁶ Курдаков А.В., Орлов А.И. Выбор соотношения централизации и децентрализации в закупочной деятельности общественного сектора с использованием математических инструментов принятия решений / Контроллинг. 2020. № 1 (75). С. 77.

утверждает, что «в практике стран мира выявлена общая тенденция к децентрализации системы ГТЗ (государственные тендерные закупки – прим. автора). Выбор в пользу данной формы организации системы ГТЗ обусловлен меньшими расходами на ее обслуживание»³³⁷

Стоит признать, что все авторы по-своему правы, считая тот или иной способ организации закупочной деятельности наиболее эффективным, но как нам представляется, корень их заблуждения кроется в попытке определить наиболее эффективный способ организации закупочной деятельности, не учитывая целей, поставленных субъектом управления, которые необходимо достигнуть с помощью внедряемой системы. Ясно, что любая организационная система, направленная на регулирование неких отношений, имеет цель не просто урегулировать отношения, но и защитить интересы лиц, которые эту систему предлагают внедрить. В этой связи вопрос выбора способа, формы организации становится во главе угла. Иными словами, способ организации становится важнейшей составляющей для реализации внедряемой системы на практике. Более того, внедряемая система и те способы ее реализации должны в полной мере позволить выполнить задачи и достигнуть цели, преследуемые субъектом управления. Отсюда и вытекает проблема повышения эффективности. А что же понимается под термином эффективность?

Термин эффективность образован от латинского «*effectivus*» и означает производительный, действенный.

Необходимо сказать, что термин «эффективность» является экономической категорией. Более того, в экономической науке разработана «теория эффективности», согласно которой эффективность является одним из фундаментальных понятий в экономике.

Представленный вариант не способствует уяснению термина эффективности, так как не совсем понятно о какой характеристике ресурса здесь идет речь.

Наиболее распространена точка зрения, в которой эффективность рассматривается как соотношение достигнутого результата и затраченных на достижение этого результата ресурсов. Так трактуется эффективность и в³³⁸ теории социального управления.

Как нам представляется, такое понимание наиболее верно. Однако здесь требуется уточнить, что эффективность, является оценочной категорией. Её оценка производится не только через соотношение полученного результата и затраченных средств, а еще и в соотношении с иными способами, попытками субъекта управления достижения этого же результата с аналогичным набором средств.

³³⁷ Однако, к сожалению, в науке нет единого понимания категории «эффективность». К примеру, В.В. Ковалев считает, что под эффективностью следует понимать соотношение достигнутого результата и характеристики ресурса, затраченного для получения этого результата.

³³⁸ Наиболее распространена точка зрения, в которой эффективность рассматривается как соотношение достигнутого результата и затраченных на достижение этого результата ресурсов.

Для системы закупок это явление является принципиальным, так как эффективность способствует минимизации издержек при получении более качественного результата. Конечно, уровень эффективности должен быть самым высоким, позволяющим дать максимум заложенного потенциала. В противном случае образуется формализм, который не позволит раскрыть все заложенные в отмеченной категории потенциальные возможности. Разумеется, это состояние изменчиво. Давать производственный максимум при каждой закупке невозможно, поэтому и получается, что какие-то закупки признаются эффективными, другие - менее эффективными, а какие-то и вовсе неудачными.

Итак, из вышеизложенного можно сделать вывод, что эффективность способа организации системы государственных закупок является средством оценки совершенства используемых способов организации, обеспечивающих реализацию системы, направленную на достижение целей субъекта управления. В связи с этим вопрос выбора наиболее эффективного способа организации закупочной деятельности (централизации, децентрализации, смешанная модель) и его применения должен решаться, исходя из тех целей субъекта управления, которые достигаются с помощью применяемой системы.

Литература:

1. Яровой А.В. Поставка товаров для государственных нужд: автореф. ... канд. юр. наук. Екатеринбург, 2005.
2. Курдаков А.В., Орлов А.И. Выбор соотношения централизации и децентрализации в закупочной деятельности общественного сектора с использованием математических инструментов принятия решений / Контроллинг. 2020. № 1 (75). С. 77.
3. Науменко С.Н. Формы организации системы государственных тендерных закупок / Менеджер, 2019. Т.1. №1 (87). С.53.
4. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова. – М.: ООО «ТК Велби», 2012. С. 424.
5. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент: учеб.-практическое пособие / С. Д. Ильенкова, В. И. Кузнецов, С. Ю. Ягудин. – М.: МЭСИ, 2009. С. 192, Сидорина И. Ф. Долгосрочные целевые программы как инструмент повышения эффективности расходов бюджета субъекта Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.10. – Иваново, 2011. С. 16.
6. Охотский Е.В. Государственная служба в парламенте: отечественный и зарубежный опыт. М.: Весь мир, 2002. С. 62.

ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Челябинской Залины Магомедзагировной по теме «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания», представленной на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Диссертационное исследование Челябинской З.М. выполнено на наиболее из актуальных, сложных, но и в то же время, интересных тем уголовно-правовой науки.

Автор, определяя актуальность диссертационной работы, справедливо отмечает, что проблема насилия неизменно сопровождает человечество, видоизменяясь и адаптируясь под социальные и политические настроения в государстве, делая его существование порой менее заметным. Более того, явление насилия представляется весьма сложным, включая в себя много аспектов, что вызывает интерес к нему со стороны ряда гуманитарных областей научного знания, исследующих феномен насилия под различными углами зрения. Закономерно, что приоритет в исследовании насилия принадлежит науке уголовного права, ибо собственно уголовный закон преимущественно предусматривает ответственность за него. Частота использования термина «насилие» при нормативном описании преступлений против собственности создает сложности их понимания, интерпретации самого понятия насилия, порождает неоднозначную правоприменительную практику. Помимо этого, в уголовно-правовой доктрине наличествует разнообразие позиций относительно понятия, видов насилия и признаков, которыми ученые наполняют категорию насилия и конкретно насильственные посягательства на собственность. Исходя из этого, проблемы теоретического, законодательного и правоприменительного понимания насилия в посягательствах на собственность требуют его тщательного исследования в непосредственной взаимосвязи с проблемой общего уголовно-правового понятия насилия.

Содержание представленного автореферата диссертации позволяет констатировать наличие теоретической и практической значимости исследования. Его положения и выводы развивают доктрину в области формирования теоретической модели насилия как признака преступлений против собственности, базирующейся на выявлении уголовно-правовой сущности общего понятия насилия, включающей уяснение значения и роли насилия в преступлениях против собственности и разработку алгоритмов законодательного отображения насилия при конструировании составов указанных преступлений, а также формулирование на основе созданной

теоретической модели предложений по совершенствованию соответствующих уголовно-правовых норм и практики их применения.

Теоретическая значимость результатов проведенного диссертационного исследования заключается в том, что оно, систематизируя имеющиеся в науке представления о насилии, углубляет, расширяет научное понимание общего понятия насилия и особенностей его проявления в рамках конкретной группы преступлений – насильственных посягательствах на собственность. Полученные результаты могут послужить основой для дальнейших исследований проблем такого уголовно-правового явления, как насилие. С практической точки зрения, разработанные положения и выводы могут быть использованы для совершенствования норм уголовного законодательства; при подготовке рекомендаций высшего судебного органа относительно понимания и квалификации норм о насильственных преступлениях в целом и насильственных преступлениях против собственности в частности; в процессе применения норм о насильственных посягательствах на собственность.

Диссертация Челябинской З.М. обладает необходимой для подобного рода работ научной новизной. В ней содержится ряд положений, представленных в виде общих положений об уголовно-правовом понятии насилия и его видах и положения о специфике проявлений насилия в посягательствах на собственность концептуально-теоретическую и концептуально-практическую значимость. Они отражены в положениях, выносимых на защиту (с. 11-14 автореф.). Наиболее оригинальными, теоретически и практически значимыми представляются, следующие положения:

1) Предложение автора о формуле физического и психического насилия, которую составляют: «признаки преступления + принудительное воздействие, способное причинить вред таким объектам уголовно-правовой охраны, как: а) жизнь, здоровье, физическая (телесная) неприкосновенность, физическая (личная) свобода (**физическое насилие**); б) психическая безопасность, обеспечивающая целостность и функциональность психических процессов организма человека (**психическое насилие**)», где под понятия физическое и психическое насилие предлагаются следующие:

- физическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное принудительное физическое воздействие на неприкосновенность человека, способное причинить ему физическую боль, физические страдания, вред здоровью различной степени тяжести, а также смерть;

- психическое насилие – это умышленное, общественно опасное, противоправное, с целью подчинения воли, принудительное воздействие на психическую неприкосновенность человека, способное причинить вред целостности и функциональности психических процессов его организма (с. 11 автореф.).

2) Предложение автора о том, что воздействие на потерпевшего с помощью алкоголя, наркотических средств, медикаментозного гипноза, электронной стимуляции мозга (различные неинвазивные методы стимуляции мозга – ТЕС, ТМС, ГМС, ЭСТ) образует не психическое, а физическое насилие: сначала воздействию подвергаются физиологические свойства организма, которые рожают нервные импульсы, а те, в свою очередь, – определенную психическую реакцию. В подобных случаях для уголовно-правовой оценки первичен физический объект (с. 11-12 автореф.).

3) Предложение о том, что случаи применения насилия при завладении банковской картой с последующим снятием денежных средств образуют приготовление к насильственному грабежу либо оконченный разбой в зависимости от применяемого насилия. Вымогательство можно вменять лишь тогда, когда завладение банковской картой с известным виновному пин-кодом является средством обеспечения других имущественных требований виновного в будущем, а не снятия средств со счета потерпевшего (с. 11-12 автореф.).

Считаем необходимым отметить и творческую активность соискателя, опубликовавшего по теме диссертационного исследования ряд научных статей. Так, результаты диссертационного исследования опубликованы автором в 24 научных статьях, из них 8 – в журналах, рецензируемых ВАК при Минобрнауки России.

В автореферате диссертации имеет место и другие, интересные в научном плане положения и рекомендации автора. Конечно, не все они бесспорны и имеют право на существование как авторское видение различных аспектов исследуемой проблемы.

Положительно оценивая диссертационное исследование Челябинской З.М. необходимо отметить те положения, которые представляются не вполне аргументированными, спорными и не разделяемые рецензентом:

1. В положении № 7 выносимое на защиту (с. 12 автореф.), автор, указывает, что разбой, являясь усеченным составом преступления, оставляет за пределами оконченного посягательства объект, который определяет его принадлежность к преступлениям против собственности. Повышенная общественная опасность разбоя (по сравнению с насильственным грабежом) в действующей редакции уголовного закона дефинитивно обозначена через признак «опасное насилие», который характеризует дополнительный объект преступления. Автор, способом корректного исправления ситуации считает конструирование материального состава разбоя, где хищение будет главным признаком сложносоставного деяния. Но, данное предложение является спорным, так как сама конструкция разбоя предполагает усеченный состав данного преступления, направленного на нападение именно в целях хищения чужого имущества с применением насилия опасного для жизни и здоровья либо с угрозой применения такого насилия. Исходя из этого, собственность в данном случае не находится за пределами данной конструкции, а существует вместе с такими объектами как жизнь и здоровье, играющие

роль дополнительных непосредственных объектов. Поэтому, данное предложение автора требует дополнительной аргументации.

2. Также не является достаточно аргументированной и положение № 12 выносимое на защиту (стр. 14 автореф.), где автор предлагает, в целях единообразного понимания и применения норм об ответственности за насильственные посягательства на собственность, отказаться от разделения насилия по степени его опасности, сохранив признак насилия, сопровождающий хищение в разбое, в связи с чем п. «г» ч. 2 ст. 161 и п. «в» ч. 2, ч. 4 ст. 166 УК РФ следует признать утратившими силу. Может быть подобные аргументы автором приведены в тексте диссертации.

Высказанные замечания носят частный характер, не снижают уже ранее высказанной общей положительной оценки научной состоятельности, актуальности, теоретической и практической значимости диссертационной работы, обоснованности и достоверности выводов и предложений соискателя. Диссертация может быть оценена как самостоятельное завершённое монографическое исследование, выполненное на высоком теоретическом уровне, отличающееся научной новизной.

Вывод: Представленная Челябинской Залиной Магомедзагировной диссертация на тему: «Насилие в посягательствах на собственность: понятие, виды, проблемы законодательной регламентации, квалификации и наказания» является научно-квалификационной работой, в которой автором исследования разработаны теоретические положения, совокупность которых можно квалифицировать как научное достижение в области уголовного права, полностью отвечающего требованиям п. 9-14 Положения «О порядке присуждения ученых степеней», утвержденным Постановлением Правительства Российской Федерации от 24 сентября 2013 года № 842 (в редакции от 01 октября 2018 года) и соответствует специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право, а ее автор заслуживает присуждения ученой степени кандидата юридических наук.

Сафарзода А.И. Заведующий кафедрой уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, профессор

**Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон»
пешниҳод мешаванд**

Ҳаҷми камтарини маводи пешниҳодшаванда – чор саҳифа матн, дар намуди файли MS Word.

Андозаи чоп: 14, Times New Roman, Times New Roman Tj, фосилаи байнисатрии 1,5 (якуним) хуруфчинӣ шуда, майдон: боло ва поён – 2,5 см, чап – 1,5 см ва рост – 3,5 см бошад.

Дар мақола хатман ҳамроҳ карда мешаванд:

- 1) номи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 2) насаб, ном ва номи падари муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 3) маълумот барои тамос (телефони мобилӣ ва суроғаи электрони муаллиф);
- 4) ихтисоси илмӣ (рамз) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 5) насаб, ном ва номи падари роҳбари илмии муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 6) тақриз;
- 7) насаб, ном ва номи падари муқарризи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 8) фишурда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ (то 500 аломат ҳар яке, бо назардошти фосила, нуқта ва вергул);
- 9) калидвожаҳо (панҷ-ҳафт калимаҳои асосии мақола бидуни тавзеҳи онҳо бо ҷудосозии онҳо тавассути аломати вергул) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 10) рақамгузори иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қисми болоии матн оварда мешаванд, масалан: Ҳамчуноне ки аз ҷониби Ф.М. Шоев ишора гардидааст, «чунин самара хангоме зоҳир мегардад, ки...»¹.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби алифбо оварда шуда, бо назардошти қоидаҳои байнидавлатӣ (ГОСТ) оро дода шуда, дар охири мақола оварда мешавад. Мақолаҳо дар шакли чопӣ ва электронӣ пешниҳод карда мешавад (бо имзои муаллиф).

Ба ҳар як мақола ба таври хатмӣ аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририяи маҷалла ва ё олимону мутахассисони аз ҷониби идораи маҷалла аз рӯи ихтисос ҷалбгардида тақриз дода мешавад. Тақризи манфӣ асос барои рад намудани чопи мавод мебошад (ба муаллиф дар ин бора ба таври хаттӣ ё электронӣ хабар дода мешавад). Ҳаққи қалам барои чопи мақола пардохт намешавад. Аспирантон барои чопи ройғони мақола ҳуқуқ доранд. Муаллифон ба идораи нашрия ҳуқуқи истисноӣ барои истифодаи асарро бо тарзҳои зерин медиҳанд:

- таҷдид, нашр ва бознашри мақола (ҳуқуқ ба таҷдид ва нашр);
- паҳн намудани мақола бо ҳар роҳ (ҳуқуқ ба паҳн намудан).

Пешниҳоди мавод ба идораи маҷалла амали ҳуқуқиест, ки ба пайдоиши ҳуқуқи уҳдадорӣҳои дахлдор равона шудааст. Розигии муаллиф ба нашри мавод бо шартҳои зикршуда ҳамчун розигии ӯ оид ба ҷой додани мақола дар шакли электрони маҷалла фаҳмида мешавад. Идораи маҷалла ҳуқуқ дорад мавод ва мақолаҳои маҷалларо дар маҳзанҳои электрони ҳуқуқӣ ва дигар маҳзани маълумоти электронӣ ҷойгир созад. Муаллиф метавонад хангоми пешниҳоди мақола идораи маҷалларо оид ба норозигии худ дар хусуси шартҳои истифодаи мақолааш огоҳ созад. Дар сурати вайрон кардани талаботи таҳияи мақолаҳо мавод барои коркард ба муаллиф баргардонида мешавад. Муаллиф вазифадор аст, ки дар бораи тағйиротҳои вориднамудааш идораи маҷалларо огоҳ созад (мактуб дар шакли электронӣ). Хангоми риояи нашудани талаботи таҳияи мақола аз ҷониби муаллиф, идораи маҷалла ҳуқуқ дорад бо нишон додани далел ва сабабҳо аз нашри маводи пешниҳодшуда даст кашад ва чопи онро рад созад.

Требования, предъявляемые к статьям соискателей, аспирантов и докторантов для публикации в журнале «Государствоведение и права человека»

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2, 5 см, левое – по 1, 5 см и правое – по 3, 5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) рецензия;
- 2) аннотации на русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запяты);
- 3) ключевые слова (пять – семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на русском и английском языках;
- 4) перевод на английский язык названия статьи;
- 5) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества автора статьи;
- 6) электронный адрес автора;
- 7) указывается научная специальность (код);
- 8) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества научного руководителя автора статьи;
- 9) перевод на английский язык фамилии, имени, отчества рецензента статьи.
- 10) Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в верхнем углу текста, например: Как указано Ф.М. Шоевым, «данный эффект проявляется при ...»¹.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своей несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

Ба матбаа 30.03.2021 супорида шуд.
Ба чопаш 02.04.2021 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 27.
Супориши №133. Адади нашр 200 нусха.
Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ш. Душанбе кӯчаи Лоҳутӣ, 2.